BESKRIFNING

ÖFVER

WESTERNORRLANDS LÄN

AF

DANIEL ÅSLUND.

Hernösand 1878.
WILH. LUNDQUISTS FÖRLAG.

Hernosand 1878.
Hernösands-Postens Tryckeri-Aktiebolag.

Till Allmänheten.

Författaren af detta försök till en Beskrifning öfver Westernorrlands Län anser sig uppfordrad af omständigheternas kraf att om tillkomsten af densamma yttra några ord på förhand.

Redan för öfver 10 år sedan utfärdade Länets Landsting inbjudning till täflan om ett pris (1000 kronor) för den bästa länsbeskrifning, som till landstinget inlemnades; en komité för bedömandet häraf tillsattes och man väntade nu att täflingsskrifter skulle komma. Men år efter år förgingo och intet hördes utaf. Utan att vilja inlåta sig på försöket att utleta den saunskyldiga orsaken härtill, misstäuker förf:n att bland dem det låga priset på samt det bristfälliga materielet för en beskrifning öfver detta län härtill voro samverkande orsaker. Vare nu härmed huru som helst, ett försök göres emellertid att efter till buds stående källor, bland hvilka serskildt förtjenar nämnas Kouuugens Befallningshafvandes i länet senaste synnerligen rikhaltiga femårsberättelse, och i den bästa välmening uppdraga en teckning af Westernorrlands län, sådant det i närvarande tid företer sig. Att denna teckniug lemnar mycket öfrigt att öuska lider intet tvifvel; men törhända kan den för kunskapsrikare män och skickligare pennor lemna något underlag till en bättre och omfångsrikare, och i sådant fall är dock detta arbete till någons nytta och något gagn.

Nedläggande sin ödmjuke tacksägelse till alla dem, som lemnat bidrag till detta arbete, utber sig dess författare Allmäuhetens öfverseende med dess fel och brister.

Geografisk och fysisk öfversigt.

Westernorrlands län, utbredt emellan 62° — 8′ till 64° — 25′ nordlig latitud samt 32° — 28′ till 36° — 59′ vestlig longitud, från Stockholm, omfattar numera de båda landskapen Ångermanland och Medelpad. Det gränsar i norr till Åsele lappmark och Nordmalings socken i Westerbottens län; i öster till Bottniska viken; i söder till Gnarp, Bergsjö, Hassela, Bjuråkers, Ljusdals och Ytterhogdals socknar i Gefleborgs län; och i vester till Öfver-Hogdals, Rätans, Bodsjö, Räfsunds, Hellesjö, Fors', Ragunda, Hammerdals och Frostvikens socknar i Jemtlands län.

Gränsen mellan Helsingland och Medelpad samt mellan Medelpad och Herjeådalen är faststäld genom lagmans-synerättens dom den 25:te Juni 1768; mellan Jemtland och Medelpad genom uthärads-synerättens utslag den 20 och 23 September 1765 och lagmans-synerättens dom den 2 September 1774; mellan Jemtland och Ångermanland genom lagmans-synerättens domar den 18 Augusti 1768 och den 8 September 1801; mellan Ångermanland och Westerbotten, från Steksunds holme till Karpsjökasen och Gideå elf vid Bullerforsen, är gränsen faststäld i kongl. brefvet den 17 September 1766, och återstoden af länsgränsen, sedan Nordmaling skiljts från Westernorrlands län, är faststäld genom länsgräns-synerättens dom den 19 Juli 1843. Största längden är i nordvest och sydost från Tåsjö till Helsinglands rå vid hafvet, närmast 25 mil, och största bredden i öster och vester från Örnsköldsvik emot Edsele närmast 16 mil.

Till vidden ett af Sveriges betydligaste län, innehåller det nemligen något öfver 216 qvadratmil, deraf närmare 12 utgöras af sjöar och vattendrag och återstoden 204 qv.-mil af fast land, bestående af skogar, berg, mossar samt odlade eller odlingsbara marker. Ville man noga bestämma omkretsen af

Westernorrlands län, hvilket naturligen har sina svårigheter, i anseende till kustlandets många oregelbundenheter, så blefve resultatet en omkrets af omkring 75 à 80 mil. Det är alltså ett ansenligt höfdingedöme, detta Westernorrlands län, som ensamt utgör lika stor vidd som Carlskrona, Götheborgs, Malmö, Halmstads, Gotlands och halfva Stockholms län tillsammantagna.

Westernorrlands län, ehuru det består af 2:ne särskilda provinser, kan likväl i allmänhet anses såsom ett i fysiskt hänseende temligen likartadt bergland. Från kusten med sina mestadels nakna klippor höjer sig landet i vester, nordvest och norr till ett af kullar och berg lifligt omvexlande högland, hvars kulmination finnes vesterut i Hafverö, 1500 och nordvest i Tåsjö 2000 fot öfver hafvet och i hvars dalar länets trenne stora floder, Ångermanelfven, Indalselfven och Ljungan, söka sig väg till Bottniska viken. Och då dessa elfvar utgöra likasom landets pulsådror och egentligen äro de, som gifva det en del af sin fysiska prägel, liksom sitt merkantila lif, torde af dem och deras flodsystem några allmänna drag böra tecknas, hvarvid början göres med länets sydligaste flod.

Ljunga elf. Upprinnande på Helags fjäll å Svenska Kölen, emottager hon redan straxt nerom sina källor tvänne mindre vatten, som i Ljungadalen ofvan Storsjö kapell tillflyta från vester; genomgår Storsjön; mottar från nordvest sitt tredje tillflöde, hvilket vid Grucksjön inblandar sig i den redan till en betydligg bredd utvidgade elfven; infaller derefter i Jemtland, hvarest följande biåar tillkomma: Arån, Galån, Lill- och Stor-Fudan, Röjaån, Haudssjö- och Turinge-åarne jemte några smärre rinnande vatten, medan elfven inom Ovikens, Klöfsjö, Bergs och Rätans socknar bildat sjöarne: Storbörn, Fotingen, Ålden, Rätans-, Hand- och Thuringsjöarne, genom hvilka sistnämde hon infaller i Hafverö socken inom Medelpad, bildande sjöarne Kyrksjön, Hafvern och Holmsjön. Med riktning i nordvest ingår den vidare i Borgsjö socken, der sjöarne Ånge- och Borgsjösjön äro af elfven bildade större vatten; bryter sig derefter något i sydost genom Torp, Stöde och Tuna socknar, der de af elfven bildade sjöarne Torpsjön, Stödesjön och Marmen äro de betydligaste, samt infaller i Njurunda, der hon,

med en krökning först i söder, sedan åt vester och sist i norr, vid Svartviks lastageplats utfaller i Bottniska viken. Under sitt lopp genom Medelpad har hon emellertid mottagit tillflöden från snart sagt oräkneliga smärre bäckar och åar, hvaribland må nämnas: Juån, Dysjöån, Telgeån, Råsjöån, Harån, Getterån, Alderån, Roggeån, Gimån, Fanbyån, Hemgrafsån, Wästanån m. fl., hvilka i de särskilda sockenbeskrifningarne närmare specificeras. Från källan till hafvet genomflyter Ljungan omkring 50 mil medan fågelvägen mellan de båda punkterna endast är vid pass 21.

Indalselfven, som har sitt ursprung från tvänne grenar af källådror på Undersåkers och Offerdals fjäll, och som, efter sitt utflöde i Storsjön och under sitt lopp genom Jemtland, mottager tillflöden från större och mindre åar, hvaribland den från Sörli by i Norge kommande Hårkan samt Långån, Ammerån, Geriiån, äro de förnämsta, öfverflyter Medelpads gräns i Lidens socken och söker genom Indals och Timrå socknar sitt utlopp i en af länets större hafsvikar, den vackra Klingelfjärden. Hon får derunder inom Medelpad tillflöden af åtskilliga åar, hvaribland Sillreån, Prestån och Ljustorpsån äro de största. Hennes lopp är betydligt längre än Ljungans och hennes tillflöden inom Jemtlands län vida större och flere, hvadan naturligt är, att denna elf i landets merkantila lif spelar en stor och framstående roll.

I länets flodsystem intager slutligen *Angermanelfven* till längd och bredd och djuplek det främsta rummet. Hon är ej blott Westernorrlands, hon är en af rikets största och praktfullaste floder och onekligen den inom länet, hvars flodsystem är mest inveckladt. Den består ofvan Sollefteå egentligen af trenne större grenar, den s. k. *Södra grenen* eller *Faxelfven*, *Mellersta grenen* eller *Fjällsjöelfven* och *Norra grenen* eller *Aseleelfven*. Faxelfven, som leder sitt ursprung från Qvedlisjön inom Nordli socken i Norge, genomflyter Håkenfotfjärden, Fågelsjön, Thorsfjärden och Svaningesjön inom Frostvikens kapellförsamling i Jemtland; bildar vidare den stora Ströms vattudal, hvars många tillflöden utvidga den redan utbildade elfven till ett betydligt vatten, som småningom tillväxer med verkliga fjärdar och förbi Ströms kyrka genom Spårsjöarne

infaller i Ramsele socken i Ångermanland. Der delar sig vattendraget i Wengelelfven, med riktning åt söder och i Faxelfven, som i sydost genomflyter Ramsele, Edsele, Helgums, Långsele och en del af Sollefteå socknar, i hvilken sistnämde den vid Granvåg åter blandar sitt vatten med den i Stamsele frånskiljda Wengelelfven, hvilken under vägen förenat sig med mellersta grenen eller Fjällsjöelfven. Utrinnande ur flera sjöar på Blåsjö fjäll i Frostvikens kapellförsamling, kallas denna gren till en början Saxelfven; förenar sig vid Rotnäset i Tåsjö med ett från Badstugufjället upprinnande vatten, Jongdelelfven; infaller i Ångermanland genom Tåsjön; tillökes genom det stora Flåsjövattnet och den från Risbäcks kapell i Åsele lappmark kommande s. k. Råströmselfven, hvilken genom Lesjön vid Norrnäs by i Bodoms socken infaller i Bodomsjön och sedermera genom Fjällsjön fortsätter sitt lopp till Norrmoflo i Liden, hvarest denna gren uppsöker den norra eller Åseleelfven, sedan den likväl under sitt lopp genom Bodum, Fjällsjö och Ramsele upptagit åtskilliga mindre åar och bäckar, bland hvilka de från Rudsjön, Tandsjön och Bergsjön äro de största.

Ångermanelfvens nordligaste gren, den s. k. Åsele-elfven, hvars källor kunna uppsökas i Dauni- och Ljusfjällen vid Norska gränsen, bilda ofvanom Wilhelmina socken tvenne stora vatten, af hvilka det sydligare genomflyter Malgomai- och det norra Wojmsjön, tvänne betydligare lappmarkssjöar, som vid Wilhelmina kyrka blanda sina vatten för att derefter bilda Åsele-elf, hvilken inom Wilhelmina socken, med tillflöden från flere smärre åar och bäckar, vid Hällans nybygge inlöper i detta län, genomflyter Junsele och Liden, Resele, Ed och en del af Sollefteå, hvarest vid ofvannämda Granvågs by alla tre grenarne äro förenade till den egentliga Ångermanelfven, hvilken nedanför Sollefteåforsen för mindre fartyg är segelbar till hafvet och för större alltifrån Nylands lastageplats; den förra leden 9 ½ och den sednare ungefär 4 ½ mil.

Under sitt lopp inom länet har denna gren upptagit en mängd biåar, såsom Röån, Tarån, Wignäsån, Sollefteån, Björkån, Loån, jemte åtskilliga andra mindre åar och bäckar, som för öfrigt närmare angifvas i de här efter intagna speciella sockenbeskrifningarne. Man har beräknat att med större och

mindre rinnande vatten, värda att nämnas, skulle Ångermanelfvens trenne grenar hafva mellan 200 à 250 tillflöden.

Till dessa nu uppräknade rinnande vatten af högre ordning, komma likväl åtskilliga vattendrag af lägre. Bland dem märkas inom Medelpad: *Sättna* eller *Selångersån* med utlopp vid Sundsvall samt *Brusböle-* och *Qvarnåarne*, som utfalla i Åvike-bugten. Inom södra Ångermanland utfalla *Helgums-* eller *Gådeån* i s. k. södra sundet vid Hernösand; *Älandsån* i fjärden af samma namn och *Nora ström* i Norafjärden. Inom norra Ångermanland märkas *Nätraån*, *Kubbeån*, som i sitt nedra lopp får namn af *Moelfven*, *Gideåelfven*, hvars källor äro att uppsöka inom Wilhelmina socken, der elfven utrinner ur Hacksjön och *Saluån*, alla med direkt utlopp i hafvet eller någon af dess vikar.

Efter denna öfversigt af Westernorrlands flodsystem, vända vi vår uppmärksamhet till dess kust, som är mycket oregelbunden och omvexlar af vikar och djupt in i landet gående fjärdar. Bland större hafsvikar intaga inom Medelpad *Sundsvalls-* och *Klingelfjärdarne*, samt *Åvikebugten* främsta rummet. Inom Ångermanland äro det s. k. *Sörsundet* vid Hernösand, *Älands-*, *Nora-*, *Nordingrå-*, *Ullångers-*, *Wibyggerå-*, *Näske-*, *Nätra-*, *Wåge-*, *Lungångers* eller *Domsjö-*, *Själevads-*, *Idby-* och *Ulträfjärdarne* de ansenligaste.

Bland länets öar och större holmar märkas *Brämön*, *Alnön*, *Granön* med *Granskären*, *Rödön*, *Hernön*, *Lungön*, *Hemsön*, *Åbordsön*, *Storholmen*, *Hamnholmen*, *Storön*, *Germundsön*, *Högbonden*, *Höglosmen*, *Ulföarne*, *Mjältön*, *Bösslan*, *Rönön*, *Högholmen*, *Strängöarne*, *Elgön*, *Skrubban*, *Trysunda*, *Ällön*, *Klösan*, *Wågön*, *Råskärsön*, *Malmön*, *Burön*, *Bergöarna*, *Långholmen*, *Granholmen*, *Ramön*, *Rågön*, *Wikskär* och *Qvisthällan*, jemte några oansenligare holmar och skär, som vid sockenbeskrifningarne närmare angifvas.

Geologiska förhållanden.

Hvarken Ångermanland eller Medelpad hafva varit föremål för några egentliga geologiska undersökningar, och skulle provinserna derför i detta hänseende vara aldeles okända, om

ej några spridda notiser vore inhemtade vid genomresor af vetenskapsmän. En kort sammanfattning af några vid sådana tillfällen gjorda anteckningar är följande:

Den allmännaste berggrunden i begge landskapen är *granit*, tillhörande denna det stora, långsträckta massiv, som åt ena hållet går inåt Lappmarken på nedra sidan om de stora fjällsjöarne Malgomai, Stor-Uman, Hornavan o. s. v., men åt det andra hållet löper allt ned till gränsen mellan Nerike och Wermland. Hvad som inom såväl Ångermanland som Medelpad ej intages af granit och andra eruptiva bergarter, är ett område för *gneisser* och *glimmerskiffer*, omfattande detta hufvudsakligen nedre hälften af Ångermanelfvens dalgång och nedre delarne af Indalselfvens och Ljungans flodområden. Hernösands stad står på glimmerskiffer.

Jemte graniten skjuter *hyperit* upp i väldiga massor, isynnerhet längs hafskusten inom Nora, Nordingrå och Ullångers socknar, på Ulföarne m. fl. ställen. De nämnda bägge bergarterna, som med djerfva och branta väggar resa sig upp till 6—800 fot, ja stundom ännu mera, bidraga mycket till traktens välförtjenta rykte för naturskönhet, och man torde utan fara att finna rättvis motsägelse kunna påstå, att af hela Sveriges kust finnes ingen del, som kan mäta sig uti imponerande skönhet med den, som erbjuder sig vid en färd i skärgården mellan Hernösand och Örnsköldsvik. Ej långt norr härom sänka sig bergen åter och redan i Nordmaling är man inne på den låga kuststräcka, som sedan fortgår längs Bottniska viken

En karakteristisk egenskap hos de Ångermanländska bergen är deras benägenhet till s. k. bankning, d. v. s. deras egenskap att oaktadt sin massiva bergsstruktur ändock sönderdelas i mer eller mindre horizontalt öfver hvarandra liggande bäddar. Häraf har man stundom, t. ex. aldeles invid Örnsköldsvik, vetat att begagna sig för att erhålla stora, vackra parallelipipediska granitblock, hvilka blott genom kilning erhållas ur berget. Onekligen förtjente detta särdeles lämpliga material att användas i riktigt stor skala, och skulle ett större stenhuggeri för export ej allenast till inländska utan äfven till utrikes orter säkert blifva ett vinstgifvande företag.

Oaktadt sin stora rikedom på berg är Westernorrlands län aldeles ovanligt fattigt på *malmer* eller nyttiga mineralier. I hela länet finnes icke en enda grufva. Visserligen hafva uti Ulföarnes hyperit på vanligt sätt insprängdt titanjern gifvit anledning till jerngrufve-försök, en nickelhaltig svafvelkis i Nätra socken föranledt åtskilligt arbete, likaledes en blyertsanledning å Hernön, men detta och troligen några andra dylika företag hafva snart måst öfvergifvas, sedan det visat sig, att de icke innehållit några löften om framgång. Till och med för en så nödvändig sak som *kalksten* känner man i orten blott en enda fyndort, nemligen på Alnön utanför Sundsvall. Kalk eger länet dock på ett annat ställe, ehuru väl dess aflägsenhet gör att häraf åtminstone hittills föga om ens något blifvit användt. Uti den kil af Ångermanland, som skjuter upp mellan Jemtland och Lappland, har länet blifvit delaktigt af den stora siluriska bildning, som från Storsjön breder sig ut allt upp öfver de ofvannämnda lappska sjöarne. Det här i kilen liggande bekanta Tåsjöberget eller Tåsjöfjället är en hafsbildning, som stiger 2000 fot öfver hafvets nuvarande yta. Berget är bygdt af *alunskiffer* med lager och bollar af *orsten*, öfver hvilket utbreda sig mäktiga massor af *sandsten*. Den pretrifikatförande svarta orstenen borde, likasom det sker i Westgötabergen Halle- och Hunneberg, Kinnekulle, Billingen m fl, äfven här kunna brännas till kalk, hvarvid alunskiffern antagligen låter använda sig till bränsle, såsom det tillgår i de nämnda trakterna. Malmletare hafva här och hvar sprängt i berget, men, såsom man kunde vänta, förgäfves. Det är endast litet svafvelkis i orstensbollarne, som gifvit anledning till »Tåsjö koppargrufva».

För många år sedan, då en mängd oljeborrningar företogos i mellersta och södra Sverige, sågos i tidningarne uppmaningar att man skulle anställa dylika försök i Tåsjöberget Lyckligtvis stannade det vid blotta rop, ty då de förstnämnda arbetena, såsom bekant är, ledde till mycket dåliga resultat, åtminstone för erhållandet af olja, så är det långt mindre sannolikt, att det skulle gått bättre i Tåsjöberget, der lagren äro särdeles mycket veckade och genom dalfåror med rinnande vatten tvärt afskurna

Sandsten af ej säkert bestämd geologisk ålder anträffas å Storön norr om Hernösand.

Af de s. k. lösa jordlagren förekomma isynnerhet *rullstensbildningar* på mångfaldiga ställen, än gående i långsträckta åsar (hvilka, då de äro hvassryggiga, pläga benämnas »remmar»), än utbredande sig i mer eller mindre vågiga fält. Många bland dessa bildningar tillhöra helt säkert icke den gamla rullstensperioden, utan äro ett verk af nutiden. Detta gäller isynnerhet om de många vackra rullstenssamlingar, hvilka här och hvar anträffas utefter hafsstranden, der de ofta nog utan sandbetäckning i långsluttande och vågiga, längs stranden gående afsatser sänka sig ned till vattnet. Den s. k. Ytternäsan, en udde sydvest om Ulfön, och Malingen på gränsen mellan Grundsunda och Nordmaling lemna bland många andra särdeles vackra exempel på dessa rullstensfält.

De flesta floddalarne tyckas en gång hafva varit aldeles utfyllda med sand, uti hvilken såväl hufvudfloden som större och mindre biflöden sedermera skurit sig ned, hvarigenom de bekanta *niporna* uppkommit. Olika perioder för dessa nedskärningar spårar man mycket lätt uti de afsatser, som gå uti stränderna längs vattendragen. I hvilken stor skala detta skett eller sker, kan man finna exempelvis deraf, att Ramsele gamla kyrka jemte prestgården få rum på en dylik afsats vid Ångermanelfven, utan att ändock märkas af den, som färdas på den jemna stranden ett ringa stycke från floden. Här har elfven också skurit sig ned 175 fot. Samma betydliga höjd hafva strandniporna vid Sollefteå och den bekanta »Borgen», hvilken som en hvass kägla stiger upp 130 fot i höjd midt uti forsen, är ej annat än den afskurna delen af en sådan sandnipa.

I den gamla vattenfårans botten här ser man flere mindre *jättegrytor*, hvilka ock anträffas på andra ställen

Här och hvar finner man berghällarne fårade af glaciala *refflor*, hvilka i öfverensstämmelse med floddalarnes hufvudriktning vanligen gå i NV. -- SO.

Såsom minnen af ett forntida högre vattenstånd hos hafvet kan man flerstädes anträffa blåvioletta *snäcklager* i jorden, såsom vid Åvike- och Galtströms bruk i Medelpad, vid Bondsjö

nära Hernösand, flerstädes efter landsvägen i Grundsunda socken o s. v.

Den allmännaste *åkerjorden* i dessa bygder är sällan ren lera, utan oftast sand. Denna sandjord kan nu vara antingen moartad eller också fin och lerig, då den i senare fallet kallas »sandmjuna», hvilken deremot får namn af »lermjuna», när den leriga egenskapen blir öfvervägande, och torde i sådant fall vara att egentligen hänföra till lerarterna. Mjuna på lerbotten anses här för den bästa jorden.

Klimatet i Medelpad skiljer sig icke så obetydligt från Ångermanlands. Medan Medelpads luftstreck föga afviker från det i angränsande Helsinglands kustland, öfverhufvud taget mildt och bringande alla i landet förekommande sädesslag till mognad, utvisa thermomer-observationer att vintern i vanliga fall är bistrare i Ångermanland än i Medelpad. Redan höst och vår är skilnaden ej obetydlig. Denna klimatiska skiljaktighet märkes först vid Kallbäcken å gränsen mellan de båda landskapen, och blir påtagligare ju närmare man nalkas Hernösand och i norr derom belägna socknar. Till följe af Medelpads milda och behagliga klimat (relativt till de öfrige Norrländska länens) förekomma der ytterst sällan några frostskador, men luften är någon gång sommarens långt in på hösten. Som exempel härpå kan anföras ett visserligen enstaka, men ganska betecknande faktum, att vid Åkersta gård i Tuna socken utslogo äppelträden för *andra gången det året* sina blommor i medio af November månad 1851.

Bevis på hvilken skilnad klimaten i de båda landskapen Medelpad och Ångermanland förete lemnas ej mindre deruti, att ädlare trädslag såsom äpplen, plommon m. fl. trifvas och mogna i Medelpad, men undantagsvis i Ångermanland, utan ock af äldre och nyare thermometer-observationer. Deraf framgå följande fakta:

Medeltemperaturen för Hernösand

(62 : 38 Nordl. Latitud).

År 1845	+ 3,16.	År 1848	+ 2,95.
„ 1846	+ 3,98.	„ 1849	+ 2,47.
„ 1847	+ 3,29.	„ 1850	+ 2,85.

År 1851	+ 3,38.	År 1857	+ 3,42.
„ 1852	+ 3,10.	„ 1858	+ 4,60.
„ 1853	+ 2,66.	„ 1859	+ 4,39.
„ 1854	+ 3,77.	„ 1860	+ 2,33.
„ 1855	+ 2,45.	„ 1861	+ 3,67.
„ 1856	+ 1,83.	„ 1862	+ 2,54.

1868 års medeltemperatur.		*1870 års medeltemperatur.*	
Januari	— 7,1.	„	— 4,9.
Februari	— 5,8.	„	— 10,4.
Mars	— 0,7.	„	— 4,1.
April	+ 2.	„	+ 4,6.
Maj	+ 9,7.	„	+ 8,1.
Juni	+ 14,4.	„	+ 14,9.
Juli	+ 17,7.	„	+ 17,5.
Augusti	+ 17,5.	„	+ 15,4.
September	+ 9,5.	„	+ 11,4.
Oktober	+ 4,4.	„	+ 3,5.
November	— 1,1.	„	— 1,6.
December	— 5,1.	„	— 9,4.

1869 års medeltemperatur.		*1871 års medeltemperatur.*	
Januari	— 6,2.	„	— 12,7.
Februari	— 3,2.	„	— 15,4.
Mars	— 3,8.	„	+ 2,6.
April	+ 4,2.	„	+ 0,0.
Maj	+ 6,6.	„	+ 6,3.
Juni	+ 13,6.	„	+ 11,7.
Juli	+ 16,8.	„	+ 17,1.
Augusti	+ 13,9.	„	+ 14,6.
September	+ 10,8.	„	+ 7,9.
Oktober	+ 3,6.	„	+ 3,1.
November	— 3,8.	„	— 6,5.
December	— 3,6.	„	— 8,0.

Undantag från denna enligt tillgängliga källor uppgjorda tablå öfver medeltemperaturen för Hernösand bilda skogsbyggderna, i Medelpad: Hafverö, Holm och Liden och i Ångermanland: Fjällsjö, Bodum, Tåsjö, Junsele, Anundsjö, Mo och Björna, samt de långt i norr liggande Gideå och Grund-

sunda socknar, hvarest medeltemperaturen hela året om blir i det närmaste densamma, som i Jemtlands och Westerbottens sydligare socknar. Till följe häraf händer icke sällan att Ångermanlands skogsbyggder och kustland hemsökas af allvarsammare frostskador och i nordvestra och norra hörnen af länet, d. v. s. i Tåsjö, Anundsjö och Björna hafva de längst i norr boende fattiga nybyggare litet att hoppas, men allt att frukta af de olycksbådande bekanta Augustinätterna. Vanliga såningstiden inom Medelpad är sista dagarne i Maj och i nedre Ångermanland första veckan i Juni, i det vestra, och i norra något sednare någongång närmare midsommar. Likväl mogna säd och rotfrukter inom länets flesta socknar i vanliga år i slutet af Augusti men i Ångermanlands skogsbygder öfver hufvud taget första eller andra veckan i September, ifall de nemligen före den tiden icke blifvit frostskadade.

Som en naturlig dotter af det Westernorrländska klimatet och den Westernorrländska jordmånen, borde nu här dess Flora framställas; men med tillkännagifvande att hon till anletsdrag och klädedrägt mycket liknar sina öfriga Norrländska systrar, hänvisa vi för öfrigt dem, som med henne önska en närmare bekantskap, till hennes eget folk inom länet, nemligen aflidne lektor P. Engman och doktor Ångström m. fl. Deras afhandlingar om denna blomstergudinnas lynne och egenheter äro all uppmärksamhet värda. Utom Norrlands vanliga trädslag, tall, gran, björk, al, rönn, hägg, vide m. fl. förekomma i båda provinserna några sydligare landskaps alster härutinnan, såsom oxel, lind, lönn och alm, på några få ställen växande vilda och synbarligen icke från några i granskapet planterade träd af samma slag hafvande hemtat sina frön Omloppstiden för barrskogen varierar mellan 80 à 200 år, allt efter jordmånens beskaffenhet och skogens läge invid kusten eller upp emot det egentliga höglandet, i sidländ mark eller på torra hedland.

Hvad Westernorrlands Fauna vidkommer, representeras hon af elg, björn, varg, lodjur, räf, utter, hare, järf, ekorre, lekatt, örn, hök, uggla, tjäder, orre, hjerpe, ripa, nöt- och lafskrika, åkerhöna, strandskata, gräsand, tärna, snipa, svärta, lom, mås, gås, en och annan svan m. fl. samt lax, forell, aborre,

braxen, sik, gös, ål, gädda, lake, id, mört, löja och i skogssjöarne rör eller röding.

Kasta vi nu slutligen en blick på detta läns yttre gestalt, så se vi ett af elfvar, mindre rinnande vatten, sjöar, dalar, skogkrönta kullar och berg lifligt omvexlande högland. Medelpads ådalar förete bilden af en i pittoreska formationer sönderdelad jordyta, fängslande mera genom sitt milda behag, än Ångermanland, som med få undantag visar den norrländska naturen i sin mest högstämda och kraftiga uppenbarelse. Den praktfulla Ångermanelfven, som i sitt nedre lopp mera liknar en hafsjord, än en elf, omgifves öfverallt af platåer, der odlingen gått långt framåt och der sjelfva byarne redan på afstånd antyda att idoghet och välstånd der äro bofasta. Ofvanom dessa platåer höjer sig landet i nyckfulla grupperingar och skiftande af löf- och barrskog, stiger den ena kullen öfver den andra och bilda tillhopa sålunda ett tacksamt och värdigt föremål för konstnärens pensel.

Praktstycken härutinnan bildar i Medelpad den förtjusande Hässjöstranden med utloppet af Indalselfven och Klingelfjärden i förgrunden och Timrådalen i fonden; och efter Ljunga-ådalen lärer väl trakten kring Matfors bruk, Tuna och Torps kyrkor taga skönhetens pris af de öfrige. I Ångermanland är den beryktade Sollefteådalen fristående bland öfre fögderiets praktstycken uti ifrågavarande fall; och i det nedre står taflan från kullen österom Hernösand, der kastellet är beläget, ovedersägligen i skönhet före sina mångfaldiga medtäflarinnor inom detta område; hvaremot norra Ångermanlands glanspunkter utgöras af vyerna från det på en gång behagliga och vördnadsbjudande inloppet till Örnsköldsvik. Allt detta är naturligtvis en s. k. smakfråga och mer än andra beroende af individuell uppfattning; vi dömma också ej af oss sjelfva utan efter de flestes sammanstämmande vittnesbörd.

Historisk öfverblick.

Sedan vi i korthet skärskådat länet från geografisk och fysisk synpunkt, så, och ehuru bland föremålen för denna beskrifning den rent vetenskapliga historiska belysningen ingår mindre, än länets nuvarande ställningar och förhållanden, vilja vi likväl från dess forntid och utvecklingshistoria erinra oss några vigtigare händelser.

Hvad nu först vidkommer denna forntid så lärer det väl vara oafgjordt, när speciellt det nuvarande Westernorrland eller delar deraf först började bebyggas och odlas. Af Ynglingasagan veta vi väl, att Svithjod, eller landet omkring Lögaren (Mälaren), den tiden begränsades af stora ödemarker. Det norrom denna Mälardal belägna landet kallades Jotunheim och var antagligen bebodt af lappska eller finska urinnevånare, lifnärande sig med renskötsel, fiske och jagt. Före dem fans utan tvifvel ett urfolk, hvilket vi icke ens till namnet känna, men af hvars tillvaro vi härledas af våra äldsta minnesmärken, hvilka öfverallt såväl efter kusten som inåt landet förekomma å kullar eller bergshöjder. Den ofvannämde lappska stammen, af gamla historieskrifvare kallad »Skridfinnar» voro, enligt en häfdatecknares från sjette århundradet, Procopii, vittnesbörd, »de enda bland Thules (hela Skandinaviens) innevånare, som förde ett lif icke olikt djurens, ty de hvarken brukade kläder eller skyddade sina fötter med skor eller närde sig af jordens alster». När nu efter Asarnes invandring, Mälardalen blifvit så befolkad, att behöfligt utrymme der började saknas, lemnade de äldre stammarne fältet och drogo norrut in i de djupa norrländska skogarne. medförande dit sin gudalära, sina seder och bruk och trängande den äldre, nomadiserande befolkningen allt högre upp i skogarne och ödelanden

Hela Norrland allt intill Uleåträsk i Österbotten inbegripes sedermera under den gemensamma benämningen Helsingialand och lydde under Upplands lagman, hvilken genom underlagmän, bland andra Sven Petri Bure på Burestad (Brista) i Sköns socken (Medelpad) och Edvard Henriksson Zynthius på Holm (Ångermanland) under 1500-talet dömde bland folket. Sin förste lagman erhöll landet 1611, då den namnkunnige rikskanslären Axel Oxenstjerna, Gustaf II Adolfs vän, hitsändes som öfverlagman öfver Nordlanden, hvilken befattning han ännu år 1650 innehade öfver Öster- och Westernorrlanden med alla lappmarkerna samt det tillvunna Herjeådalen. Redan före denna tid ligga hufvuddragen af de Norrländska länens historia öppna för hvarje forskares blickar, hvadan här endast i korthet må anföras: att, sedan Jemtland och Herjeådalen, efter freden i Brömsebro år 1645, kommit under Sveriges krona, utgjorde Jemtland, Ångermanland och Medelpad till år 1656 ett län, hvilket af konung Carl X Gustaf delades sålunda, att Jemtland och Herjeådalen blef ett höfdingedöme och de tvenne förstnämde provinserna ett annat. År 1660 sammanslogos Jemtland och Herjeådalen med Gestrikland, Helsingland, Medelpad och Ångermanland och hade då landshöfdingen öfver detta vidsträckta län sitt residens i Gefle. Af Gestrikland, Helsingland och Herjeådalen bildades sedermera (1761—1762) ett län, som kallades Gefleborgs län, och af Jemtland, Medelpad och Ångermanland ett annat under namn af Westernorrlands län med residens i Sundsvall. År 1778 flyttades landshöfdingesätet till Hernösand och 1810 skiljdes Jemtland från Westernorrland och bildade med Herjeådalen nuvarande Jemtlands höfdingedöme, efter hvilken tid Westernorrlands län utgjorts af de båda landskapen Ångermanland och Medelpad.

Administrativ indelning.

a) *Civil.*

Länet indelas i 3:ne domsagor: Medelpads, Södra och Norra Ångermanlands, samt fyra fögderier: Medelpads, Södra Ångermanlands Nedra, Södra Ångermanlands Öfra och Norra Ångermanlands fögderier. Hvardera af dessa fögderier indelas vidare i tingslag nemligen:

Medelpads fögderi, i

Njurunda tingslag, bestående af Njurunda socken;
Tuna, af Tuna, Stöde och Attmar;
Torps, af Torp, Borgsjö och Hafverö;
Selångers, af Selånger och Sättna;
Indals, af Indal, Holm och Liden;
Sköns, af Skön, Timrå och Alnön;
Ljustorps, af Ljustorp, Hässjö och Tynderö.

Södra Ångermanlands Nedre föderi, i

Säbrå tingslag, bestående af Säbrå, Hernön, Stigsjö, Wiksjö och Häggdångers socknar;
Gudmundrå, af Gudmundrå, Högsjö och Hemsön;
Botheå, af Botheå, Thorsåker, Ytterlännes;
Dahl, af Styrnäs, Öfverlännes och Sånga;
Nora, af Nora, Skog och Bjertrå

Södra Ångermanlands Öfra fögderi, i

Sollefteå tingslag, bestående af Sollefteå, Ed, Långsele, Graninge, Multrå, Resele, Liden och Junsele socknar;
Ramsele, af Helgum, Edsele, Ramsele, Fjellsjö, Bodum och Tåsjö.

Norra Ångermanlands fögderi, i

Nordringrå tingslag, bestående af Nordingrå, Ullånger och Wibyggerå socknar;

Nätra, af Nätra, Sidensjö, Skorped och Anundsjö;

Själevads, af Själevad med köpingen Örnsköldsvik, Mo och Björna;

Arnäs, af Arnäs, Gideå med Trehörningsjö kapell samt Grundsunda

---

b) *Ecclesiastik.*

Tillhörande det till sin utsträckning största af Sveriges stift, nemligen Hernösands, indelas Westernorrlands län i sex prosterier eller kontrakter, nemligen Medelpads, Ångermanlands södra, vestra, östra, nordvestra och nordöstra kontrakt.

Till Medelpads kontrakt höra socknarne: Njurunda med Svartviks lastageplats, Tuna, Attmar, Stöde, Skön, Timrå, Alnön, Ljustorp, Hässjö, Tynderö, Selånger, Sättna, Torp, Borgsjö, Hafverö, Indal, Holm, Liden samt Sundsvalls stad. Af dessa äro Njurunda, Tuna, Stöde, Skön, Ljustorp, Selånger, Sättna, Torp, Hafverö och Indal moderförsamlingar till pastoraterna af samma namn, hvarjemte Sundsvalls stad utgör ett pastorat för sig.

Till Ångermanlands Södra kontrakt höra socknarne: Säbrå, Stigsjö, Wiksjö, Häggdånger, Hernösands stad och Hernön. Af dessa äro Säbrå, Hernösand med Hernön och Häggdånger moderförsamlingar till pastoraterna af samma namn.

Till Ångermanlands Vestra kontrakt höra socknarne: Sollefteå, Ed, Långsele, Graninge bruksförsamling, Resele, Liden, Junsele, Ramsele, Helgum, Edsele, Fjällsjö, Bodum och Tåsjö, Botheå med Gålsjö bruksförsamling, Styrnäs, Öfverlännes och Sånga. Af dessa äro Sollefteå, Resele, Junsele, Ramsele, Helgum, Bodum och Botheå moderförsamlingar i dessa pastorater.

Till Ångermanlands Östra kontrakt höra socknarne: Thorsåker, Ytterlännes, Dahl, Gudmundrå, Högsjö med Hemsö kapell, Nora, Bjerträ, Skog, Nordingrå, Ullånger och Wibyggerå. Af dessa äro Thorsåker, Gudmundrå, Nora, Nordingrå och Wibyggerå moderförsamlingar till pastoraterna af samma namn.

Till Ångermanlands Nordvestra kontrakt höra socknarne: Nätra, Anundsjö, Sidensjö, Skorped, Själevad med köpingen Örnsköldsvik, Mo och Björna socknar af hvilka Nätra, Anund-

sjö, Sidensjö, Själevad, Mo och Björna äro moderförsamlingar till pastoraterna af samma namn.

Till Ångermanlands Nordöstra kontrakt höra socknarne: Arnäs, Gideå med Trehörningsjö kapellförsamling och Grundsunda, hvardera utgörande ett pastorat för sig, samt Nordmaling och Bjurholm inom Westerbottens län.

Inom försvarsverket

märkas i detta län följande inrättningar:

a) *Kongl. Westernorrlands Beväringsbataljon* med mötesplats på Sångamo i Sånga socken;

b) *9:de batteriet af Kongl. Svea Artilleriregemente*, bestående af 6 kanoner, 43 man stående trupp och 80 man beväring; förlagdt i Hernösand; (det 14:de indrogs år 1875);

c) *Kongl. Flottan* har inom länet följande kompanier:

2:dra Norrlands Roterings båtsmanskompani, innefattande socknarne inom Medelpad;

3:dje Norrlands Roterings-båtsmanskompani innefattar hela Södra och en del af Norra Ångermanland, samt

4:de Norrlands Roterings-båtsmanskompani, som omfattar återstoden af Ångermanland jemte några nummer af Westerbotten.

Länets befolkning, dess seder och bruk m. m.

Denna befolkning har på de sista 50 åren med otrolig hastighet tillväxt i antal. När t. ex. folknummern år 1815 utgjorde 63,216, hade den redan 50 år derefter eller 1865 ökats till 127,819 och var vid 1876 års slut 154,073. År 1868 var folkmängden 131,219, deraf 41,291 i Medelpads landsbygd och 5,661 i staden Sundsvall; inom Södra Ångermanland 44,527 och i Hernösand 3,508 samt inom Norra Ångermanland 36,032; alltså å landsbygden 121,850 och i de båda städerna 9,161 personer.

Orsakerna till denna hastiga tillväxt i folknummern anses vara *dels* den inom länet i flor stående trävaruhandteringen, hvilken genom de någon gång enorma förtjenster, hvarmed den vinkar den arbetande klassen, hitlockar en sådan från skiljda orter, från Sveriges flesta provinser samt från Norge och Finland; *dels* äfven goda skördar, liflig industriel utveckling, jemförelsevis fåtaliga och ej synnerligt utbredda farsoter, och ändtligen en betydligt aftagande emigration. Hvad inflyttningen från andra orter vidkommer, så blir den någon gång kommunerna rätt menlig, enär stora hopar af dessa invandrare stanna i landet qvar utan att, som det heter, »rätta mun efter matsäcken», det vill här säga utan att reglera sin ekonomi under vintermånaderna efter de goda sommarförtjenster, som dem erbjudas vid flottningarne i de många vattendragen, vid timmerafverkningen och strömbyggnader, vid sågar, skeppsvarf och lastageplatser. Den ingår emellertid hjonelag och bidrager sålunda icke obetydligt till populationen. Vidare vill man anse den inom länet afslutade afvittringen i förening med den fria näringslagstiftningen, hemmansklyfningsförordningen, laga skiftenas lifliga fortgång och snara fullbordande m. m. som mäktiga faktorer till den produkt af befolkning, som här ofvan

blifvit angifven; men först och sist torde den omständigheten böra som orsak till folkökningen bemärkas, att länets flesta socknar äro af naturen lyckliggjorda med en för åkerbruk ganska fördelaktig jordmån.

Att ställa de olika fögderiernas allmoge i sitt rätta ljus, är ingen lätt sak, emedan inom dem alla folklynnet vexlar med lokala eller traditionella förhållanden och naturligen sönderfaller i många skiljaktigheter. Det är för öfrigt, har så varit och lärer väl alltid komma att förblifva en betänklig sak, att efter enskild uppfattning uttala ett omdöme om en menighet, hvarifrån all gammaldags originalité i seder och åskådningssätt försvunnit. Men att döma af åsigterna hos de fleste, som med intresserade ögon blickat in i den Westernorrländska allmogens lynne och utvecklingsstadium, skulle man i några allmänna drag kunna beteckna denna allmoge som ett temmeligen passionsfritt, men sjelfständigt och ganska klokt folk, hvaröfver folkskolans inflytande är påtagligt. Det är ett folk, som alltmera vaknar till sjelfmedvetande och tyckes mogna för sin inre sjelfstyrelse; en moderniserad allmoge med håg och fallenhet: i Medelpad och Södra Ångermanland för jordbruk och handel och i Norra Ångermanland mera uteslutande för handaslöjder och handel. Hågen för skogshandtering är hos hela länets jordbrukande klass en ganska naturlig frukt af tidsförhållandena derutinnan.

Plägsederna i de båda landskapen hafva ett visst syskontycke med hvarandra. De visa sig i synnerhet vid högtidligare tillfällen, såsom vid bröllop, graföl eller barndop, hvarvid, med några variationer i olika socknar, vanligen tillgår sålunda, att t. ex. bröllopen, som räcka från tre någon gång ända till åtta dagar, hemta sin förnämsta färg från den myckenhet anrättningar, som bestås, hvadan en någorlunda försvarlig bröllopsgäst borde vara försedd med en mage af guttapercha, liksom det för mången vore till nytta, om han, i afseende på enformigheten i bröllopslaget, vore utrustad med tålamodet hos Job. Der ligger med ett ord någonting tungt, stelt och öfvermåttan högtidligt öfver fester, som borde vara egnade åt en naturligen glad sinnesstämning och denna stelhet öfvervinnes knappast af den rumormästare, som vanligen finnes ibland gä-

sterne, och hvars åliggande det är att med allehanda infall och åtbörder söka hålla målron vid makt. Vid sådane bröllop, der ungdomen får roa sig med dans eller lekar, blir något afbrott i den enformiga »stordags»-högtidligheten. Begåfning till brudparet förekommer öfver allt och är den ofta första grundplåten i brudparets blifvande förmögenhet. Dessa begåfningar variera från några hundra — till tusentals kronor allt efter den ekonomiska ställningen hos brudparets föräldrar och anhöriga. En tjenstedräng ger till fullkomligt oskylda brudpar från 3 till 5 à 6 kronor och en tjenstepiga från 2 till 5 kronor, dervid likväl afseende göres på den längre eller kortare tid bröllopshelgen pågår. Vid begrafningar, som sällan räcka öfver 2:ne dagar, uppbullas för gästerna enahanda förplägning som vid bröllop; likaså vid barnsöl i förmögnare hus. Insamling till de fattige uteblir högst sällan.

Vintergillena, som i förra tider varit ungdomens ifrigt efterlängtade nöjen, förekomma väl ännu, men ej så ofta och i en helt annan företeelse, än fordom. Till dessa gillen samla gossar och flickor inom lekstugu- eller gilleslaget nödiga medel till förfriskningar, aflöning till spelman m. m. Aftonen tillbringas under dans och lekar, sällan urartande till bullersamma uppträden; men ofta nog der, som i den förnämare verlden, tändes första gnistan till den låga, hvari ett blifvande hjonelag förbrinner.

Klädedrägten bland den manliga befolkningen är för hvardagssysslorna grå vadmalströja och benkläder, mössa och s. k. becksömskor; till helgdags: drägt af kläde, korderoy eller doffel, hufvudbonaden hatt eller mössa, allt efter årstiden och nyaste snitt. Hvad det qvinliga könet vidkommer bibehålles ännu, åtminstone bland de äldre, den gamle hufvudbonaden stycke och mössa till helgdags; den öfriga kostymen vid högtidliga tillfällen varierar från ylleklädningen upp till den af siden, allt efter förmögenhetsvilkor. Hos de unga är, vid högtidliga tillfällen, hufvudet bart, om vistelsen är inne i rum, hvaremot, om det gäller att visa sig ute eller i kyrkan, alla de nyaste funtimmershufvudbonader, med undantag af hatt, pryda deras hufvud. I hvardagssysslorna förekommer merändels kläder af ylle- eller bomullstyger.

Byggnadssättet inom hela länet, med undantag af de aflägsnaste nybyggarnes i Ångermanland, är pompöst och i hög grad öfverflödigt. Det är en för Norrländska länen ganska vanlig företeelse att dess allmoge uppför sina boningshus med mycken ståt i allt hvad deras yttre för allas ögon synliga vidkommer. Boningshusen, som i vanliga fall timras 2:ne våningar höga, inredas ej alltid med omsorg i den nedre, hvaremot öfre våningarne ofta blifva oinredda och sällan ombonade till varmrum. Innantill prydas rummen af tapeter och kakelugnar, men sällan äro väggarne väl drifna och då dertill kommer att innanfönster visst icke höra till ordningen öfver allt, följer deraf, att boningsrummen oftast äro kalla och dragiga samt betinga mycket härdade kroppar för inneboendet vintertiden. Öfre våningen tilldelas oftast, man skulle nästan tro för utseendets skull, fönster, men den inredes visst icke öfverallt, utan användes till förvaringsrum för husbonde- och tjenstefolkets garderober samt för allehanda husgeråd. Uthusen äro sporadiskt strödda kring sjelfva boningshuset och förete i allmänhet något hopgyttradt och obeqvämt. Från detta omdöme om de äldres byggnadssätt, undantagas likväl den yngre generationens gårdsbyggnader, hvilka till form och anordning synbarligen sträfva till ett bättre och ändamålsenligare. Der husen äro brädfodrade blifva de i vanliga fall rödstrukna, eljest sällan. Ett på en gång prydligt och ändamålsenligt beklädnadsmateriel för boningshus har i Medelpad och på ett och annat ställe äfven i Ångermanland börjat användas, nemligen revetering. Den erfarenhet man vunnit om företrädet hos en noggrant utförd revetering mot det äldre och allmännare beklädnadssättet, brädfodring, kommer sannolikt att locka den större och klokare delen af befolkningen till efterföljd af exemplen härutinnan.

Hvad särskildt angår ut- och inflyttningar från och till länet, så torde desamma bäst åskådliggöras genom ett utdrag ur Konungens Befallningshafvandes sista femårsberättelse, (1871—1875) der det om dessa förhållanden säges: »I fråga om emigrationen från Westernorrlands län utvisa samtliga från magistraterna i städerna och från kronofogdarne infordrade uppgifter sammanstämmande, att densamma i betydande mån aftagit. Då nemligen antalet emigranter under förra perioden

uppgick till den höga siffran af 966 personer, deraf från Hernösand 18, från Sundsvall 92, Medelpads fögderi 593, Södra Ångermanlands nedra fögderi 103, Södra Ångermanlands öfra fögderi 109 personer och Norra Ångermanlands fögderi 51 personer, så utgör antalet af emigranter för denna period endast 97 personer, hvaraf 69 från Medelpads fögderi, 4 från Södra Ångermanlands nedra fögderi och 6 från Södra Ångermanlands öfra fögderi. Emigrationen från Norra Ångermanlands fögderi, liksom från länets begge städer, synes sålunda helt och hållet hafva upphört; derjemte upplyses att, af de under perioden utflyttade, 6 personer likasom äfven åtskilliga andra under föregående perioder utflyttade till fäderneslandet återvändt».

»Såsom orsak till den gynsamma vändning, som sålunda i afseende på emigrationen under sednaste qvinqvenniet inträdt, torde med säkerhet kunna antagas den storartade utveckling trävaruindustrien under samma tid uppnått och den deraf föranledda rikliga arbetsförtjensten, ett förhållande som utgör förnämsta förklaringsgrunden till de flerehanda märkbara företeelser, såväl till ett bättre som till ett sämre, hvilka under förevarande femårsperiod i skiljda riktningar uppenbarat sig. I någon mån torde väl emigrationens aftagande härleda sig från den under sednare åren tryckta industriella ställningen i Amerika, dit emigranterna nästan uteslutande begifvit sig.

Inflyttningen ej mindre från öfriga delar af landet, särdeles af lösa arbetare från Wermland och Dalarne äfvensom utom landet från Norge och isynnerhet från Finland har under denna period fortgått i stor omfattning, äfvensom åtskilliga andra utlänningar, företrädesvis medlemmar af den mosaiska trosbekännelsen, hvilka dels med, men oftast utan tillstånd begifvit sig från Ryssland och Polen och derigenom förverkat sina medborgerliga rättigheter derstädes, sökt och vunnit tillstånd att i riket vistas samt derefter jemväl blifvit till svenske medborgare upptagna.

Hvad finnarne, som hit inflyttat, särskildt angår, utgöras dessa mestadels af yngre arbetsfört folk, hvaraf en stor del vårtiden begifver sig från hemmet och hvaraf den manliga delen söker anställning här i länet vid flottningarna, sågverken, lastageplatserna och jemväl i städerna, under det att qvinnor-

na söka sig platser mest i de sistnämnda. Flertalet återvänder sedermera på senhösten till hemorten att der öfvervintra. En del qvarstannar dock här under flere år, ofta för alltid, utan att de sålunda qvarvarande blifva kyrko- och mantalsskrifne, såsom följd hvaraf de ej heller till stat eller kommun erlägga några utskylder, men deremot icke sällan falla fattigvården till last, hvarvid vanligen mycken omgång och svårighet möter för återfåendet af de dem lemnade understöden. Äfven det sedliga tillståndet hos denna lösa befolkning, som under sin vistelse här är undandragen all kyrklig vård och jemväl saknar hemlifvets förädlande inflytelse, kan följaktligen icke vara det bästa. I motsats till den bofasta befolkningen inom länet, bland hvilken brott af gröfre beskaffenhet sällan förekomma, gör den lösa befolkningen sig ofta skyldig till svårare lagöfverträdelser. — — — Om således helt visst den ifrågavarande inflyttningen ur sedlighetens synpunkt ingalunda kan anses hafva ländt länet till fromma, så kan dock ur nationalekonomisk synpunkt man icke undgå att erkänna den fördel inflyttningen beredt industrien genom den betydligt ökade arbetskraft, som den förra ställt till den sednares disposition».

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Beträffande skismatiska rörelser omförmäles i samma femårsberättelse att det egentligen är baptismen, som vunnit någon utbredning af mera omfattande beskaffenhet. Utom denna lära likväl åtskilliga andra religiösa sekter inom länet finnas, sysslande med all ifver att hvar i sin stad vinna anhängare och visande sin lifaktighet genom uppbyggandet af bönehus och samlingssalar.

Sedlighetstillståndet inom länet, om det också å ena sidan lemnar något öfrigt att önska, måste likväl, i synnerhet på landsbygden, erkännas vara jemförelsevis godt. Om vi vilja uppsöka de sannskyldiga orsakerna till de skuggor, som falla öfver allmogens moral i allmänhet, så behöfva vi visst icke söka länge. I främsta rummet möter oss nemligen landthandeln med sin förderfliga utväxt, den i lag medgifna rätten till handel med öl och vin. Det är från denna källa som så mycket ondt utflödat. Det är i allmänhet också den, som ger näring åt det oordentliga lif, som ovedersägligen tidtals föres

af den lösa befolkningen vid lastageplatserna, skogsafverkningen och sågverken. I rättvisans namn måste vi likväl från dessa skuggpartier undantaga den äldre jordbrukande befolkningen, som i allmänhet iakttager ett måttligt och nyktert lefnadssätt. Medan vi likväl äro inne på detta kapitel, kunna vi ej undgå att bemärka en osed bland landets ungdom, som ännu fortlefver i sitt gamla skede, nemligen de s. k. »nattvandringarne» och hvarom biskopens öfver Hernösands stift i sin embetsberättelse till 1866 års prestmöte i Hernösand yttrar: »Ungdomens nattvandringar, särdeles just på lördags- eller söndagsqvällarne och nätterna är en vederstygglig sed, som med en verklig skamfläck bränmärker en stor del församlingar i Norra Sverige och ej minst i detta stift. Den förråder öfverväldet af hednisk råhet i sinnena och lägger tillika de svåraste hinder i vägen för införandet af kristlig bildning och skick». Konungens Befallningshafvandes sednaste femårsberättelse tillägger rörande samma fråga: »Ehuruväl, att döma af den diskussion, som rörande detta ämne egde rum vid ofvannämnde prestmöte ifrågavarande osed synes vara i aftagande, låter det väl svårligen förneka sig, att densamma till stor del förklarar det relativt höga antal oäkta barn, som efter hvad förut i denna berättelse blifvit anmärkt, är betecknande för detta län; och i alla händelser åstadkommer detta bruk en mängd unga och för tidiga äktenskap. Utrotandet af oskicket måste desto heldre möta stora hinder, som detsamma har djupa rötter i långt tillbaka liggande tider och länge utgjort en i landskapsseden grundad form för frieriet».

Hågen för läsning har i märkbar mån tilltagit inom länet, hvilket omdöme vinner stöd ej mindre deraf att religiösa eller andra tidskrifter allmänt äro inom länet spridda, utan ock af den benägenhet att inrätta sockenbiblioteker, som ligger i öppen dag, när man har sig bekant att af länets 63 socknar hafva ej mindre än 40 redan tillegnat sig boksamlingar. Dessa hafva tillkommit på mångahanda sätt dels genom enskilda för ändamålet afsedda gåfvor, dels genom beskattning af åtskilliga öfverflödspersedlar, dels äfven genom gåfvor af länets landsting och hushållningssällskap, af evangeliska fosterlandsstiftelsen m, fl.

Skarpskytterörelsen är öfver allt i ett nära nog afdöende tillstånd, och om beväringsmanskapets benägenhet att undandraga sig sin vapenpligt yttras i 1871—1875 års femårsberättelse att »anledningen till det omnämnda nedslående förhållandet är lätt att finna och bör uppsökas inom samma område, på hvilket länsstyrelsen förut hänvisat, såsom innefattande förklaring på en mängd för länet egendomliga förhållanden. Äfven här spåras nemligen verkningarne af trävarurörelsen med dess rikliga arbetsförtjenster, hvilka, mångdubbelt öfverstigande de låga böter, som drabba den från mönstring eller vapenöfning uteblifne, utgöra en alltför stark frestelse till åsidosättandet af en medborgerlig pligt, vid fullgörandet hvaraf dessutom ungdomen nödgas underkasta sig hvarjehanda försakelser och en ordningstukt, hvilka äro fremmande för det fria lifvet vid flottningarna, sågverken och lastageplatserna».

Näringarne.

Hufvudnäringen i Westernorrlands län måste anses vara *åkerbruk och boskapsskötsel,* ehuru ej nekas kan att dessas rationella handhafvande betydligen försvagas af den härstädes vigtigaste binäringsgrenen, skogsskötseln. Det är naturligt att landtbruket med mera och mindre fördel måste bedrifvas inom ett län af så stor ytvidd. Detta landtbruk är nemligen utspridt på ett område af närmast 216 qv. mil med en utsträckning i norr och söder af 22 à 25 mil och med en bredd i öster och vester af 16 à 20 mil, med en stigning från kustlandet af ända till 1850 fots höjd öfver hafvet och hvarest alltså klimat, jordmån och läge måste förete stora olikheter. I kustsocknarna och i länets stora ådalar, der jordmånen mestadels består af lättare och bördigare alluvialjord, misslyckas skördarne sällan, enär såningstiden der inträffar så tidigt att Norrlands plågoris, sensommarens frostnätter, sällan hinner dem med sitt gissel. I de aflägsna skogsbygderna deremot, der sandjord är den rådande jordmånen eller såningstiden inträffar mycket sednare och der kärr och frostnästen af flera slag omgifva åkertegarne, der anställa de sorgligt ryktbara frostnätterna desto oftare sina förödelser.

För att i någon mån bereda utsigt till grödans bevarande för frost, måste derför på höglandet eller de så kallade fjällbygderna akrarne uppbrytas, ofta med stor möda och kostnad, på stenbundna kullar och backar med läge mot solen. På åkrar i dälderna och i lågländ mark, om än med mullrikare, bördigare jordmån, kan likväl grödans mognad mindre säkert påräknas, innan frosten hunnit att skada den, hvadan odling ä sådane trakter endast afser erhallandet af artificiell äng. Ehuruväl ringare afkastning vid sådane tillfällen kan påräknas, förekommer dock sällan inom länet total missväxt, till följe af torka; de höga bergen och de ymniga skogarne skydda mot uttorkande

vindar och befordra, i förening med de talrika vattnen, atmosferens behöriga fuktighet och tillräckligt regn. Tvärtom förekomma svagare skördar snarare till följd af för mycken nederbörd.

Hufvudsädet är korn; dernäst blandsäd af korn och hafra, råg, hvaraf under sednare år utsädet börjat ökas, något ärter och hvete undantagsvis och på några enstaka ställen i länets fördelaktigast belägna trakter; potates, till husbehof och något afsalu odlad och undantagsvis för kreatursutfodring, är ett födoämne af ovärderlig beskaffenhet, och, utspridd kring länets alla odlade vinklar och vrår, är det mången gång för de aflägsnaste skogsbygdernas befolkning undan hungersnöden en tillflykt för stunden. Denna frukt infördes i länet af den oförgätlige landshöfdingen, friherre Abraham Örnsköld. Rotfruktsodlingen i öfrigt förekommer visserligen i länets bättre lottade bygder, men icke i någon större skala.

Lin odlas allmänt, dock ej till utförsel, utan blott för ortens husslöjd. Sedan den gamla goda tidens hembrygd af öl upphört, har humleodlingen nedgått till en obetydlighet.

Årliga utsädesbeloppet anses vara:

Korn: 174,560 kubikfot; hafre: 21,841 kubikfot; blandsäd: 19,123 kubikfot; höstrag: 14,358 kubikfot; vårråg: 554 kubikfot; ärter: 4,584 kubikfot; potates: 178,000 kubikfot; lin och hampa 5,612 kubikfot.

Årliga skördebeloppet utan afdrag af utsädet, antages utgöra: korn: 802,208 kubikfot; hafre: 67,807 kubikfot; blandsäd: 69,976 kubikfot; höstrag: 127,405 kubikfot; varråg: 1,610 kubikfot; hösthvete: 146 kubikfot; ärter: 9,578 kubikfot; potates: 764,333 kubikfot; samt 4,655 centner spånadsämne; hvartill kommer rofvor: 3,158 kubikfot; kålrötter 20,796 kubikfot; grönfoder: 8,581 centner; hö: 1,448,875 centner. Denna statistik, hemtad ur Konungens Befallningshafvandes femårsberättelse för qvinqvenniet 1861—1865 torde för de derpå följande åren tarfva någon justering, alldenstund synnerligast sednaste årens grödor inom länet varit serdeles goda. Vi hänvisa dem, som i ämnet åstunda en jemförelse, till den härefter intagna statistiska tabellen.

Vid god eller medelmåttig skörd lemnar emellertid länets åkerbruk tillräcklig spannmål till brödföda för den jordbrukande delen af dess befolkning, hvarjemte ej sällan finnes ett

öfverskott, som då afsättes vanligen till jernbruken eller den allt talrikare personal, som jemte länets egne innebyggare sysselsättas vid dess hufvudsakliga binäring trävaruhandteringen.

Brukningssättet är i allmänhet två- och treskiftesbruk; trädesbruk användes hufvudsakligen för höstsädet, vexelbruk, i allmänhet endast delvis användt, har på de flesta större egendomar vunnit rationell tillämpning. Ofullständigheten af jordens afdikning är ännu att beklaga, men härutinnan har visat sig början till ett bättre, sedan hushållningssällskapet år 1865 antagit en dikningsförman, för att tillhandagå allmänheten med undervisning i denna högst vigtiga del af jordbrukshandteringen. — Täckdikning verkställes på många ställen med rundt virke, på några med sten, såsom å herrgårdarne och vid rätt många bondehemman, och slutligen äfven vid länets landtbruksskola och några få andra egendomar med tegelrör. Jordbruksredskapen, som befinner sig i en öfvergångsperiod från äldre till nyare tiders, har i länsagronomerna haft varma målsmän, i afseende på dess tidsenliga förbättrande, liksom statsagronomerna, som i sednare tider verkat inom länet, utan fråga åstadkommit mycket godt inom den näringsgren för hvars upphjelpande de blifvit hitsände.

Trädgårdsskötseln, som i allmänhet föga uppmärksammats af allmogen, torde, för sitt väckande till lif, hafva några berättigade förhoppningar, sedan länets hushållningssällskap anslagit medel till aflönande af en länsträdgårdsmästare. Hans verksamhet hittills har egentligen tagits i anspråk af herremännen på landtegendomarne, jemförelsevis ringa af menige man, och man skulle således förespå denna nyttiga och vackra handtering en dyster framtid, om ej bland länsträdgårdsmästarens åligganden inginge skyldigheten att i trädgårdsskötseln undervisa eleverna i folkskole-seminariet i Hernösand, hvars stadsfullmägtige för ändamålet upplåtit ett experimentalfält af närmare två tunnlands vidd.

Vid herrgårdarne deremot måste man tillerkänna förenämnde handtering en ganska framskriden ståndpunkt. I Medelpad t. ex., som i klimatiskt afseende för öfrigt lämpar sig bättre för trädgårdsskötsel, än Ångermanland, finnes icke en herregård af än så ringa betydenhet, att der ej planteras frukt-

trän af diverse slag, helst körsbärs- och äppelträn, plommon- och päronträn ej sällan. Dessutom äro Medelpads trädgårdar rikligt försedda med krusbärs- och vinbärsbuskar, hvilka, ordentligen skötte, alltid lemna god afkastning. I Ångermanland deremot hafva fruktträden att bekämpa ett hårdare klimat, deraf vanligen följer ringa och mindre välsmakande frukt, hvaremot krusbärs- och vinbärsbuskarne visa sig lika gifmilda som i Medelpad. Hvad köksträdgårdarne i de båda landskapen vidkommer, ersätta de alltid i rikt mått den möda, man på dem offrar.

Enahanda är förhållandet med landtbrukets andra hufvudnäring, *ladugårdsskötseln*, hvilken, äfven utöfver landtbefolkningens eget behof, lemnar något öfverskott till afsättning, dels åt städerna, dels till länets lösa befolkning vid dess verk och inrättningar eller vid skogsafverkningarne m. m. Ehuru denna hufvudnäring, liksom åkerbruket, onekligen gjort framsteg, har den dock icke lyftat sig till den högre ståndpunkt den bort och kunnat intaga. Orsakerna härtill anses vara: arbetskrafternas dragande i stor skala från jordbruket till skogshandteringen; underhållandet af ett jemförelsevis till koladugårdarne alldeles för stort antal hästar för framdrifningen af skogsprodukterna — en rörelse, som föranledt höprisets uppdrifvande till det för landtmannen visserligen fördelaktiga beloppet af 50, 75 öre à 1 kr. och deröfver pr 20 skålpund, men som också orsakat spillningens förlust i skogarne, förminskning af kreatursantalet eller åtminstone förknappning i utfodringen; vidare anmärkes mulbetets försämring synnerligast i nedre landet, sedan svedjandet i större utsträckning måste upphöra och de för beteshagar tjenliga markerna blifvit för det mesta lagda under plogen —, ett förhållande, som dock artar sig något bättre i skogsbyar och fjälltrakter, hvarifrån äfven betydligare export af ladugårdsprodukter eger rum; slutligen lära väl bristande insigter om fordringarne för en ändamålsenlig boskapsskötsel och ladugårdsprodukternas förädling enligt nyare metoder hittills hafva lagt sten på den börda, hvarunder Westernorrlands läns ladugårdsskötsel ännu känner sig tryckt. Äfven härutinnan tror man sig redan nu varsna gryningen till ett bättre, sedan det onekligen välmenande hushållningssällska-

pet i sin tjenst anställt mejerskor, genom hvilkas undervisning i såväl kreaturens bättre utfodring som ladugårdsprodukternas ändamålsenliga beredning, allmogen småningom kommer att vid denna näringsgren fästa det större afseende den förtjenar. Den vanliga landtracen af kokreaturen är liten till växten, men efter mångas åsigt den bäst passande för länets kuperade utmarker; den behöfver likväl, isynnerhet hvad angår köttansättning, upphjelpas genom kroisering. Vid Landtbruksskolan hafva Ayrshiredjur blifvit uppstälda af enskilda landtbrukare och stammar af såväl Holländska som Voigtländska racer uppdragna. Att uppställa en statistik öfver någonting så föränderligt, som antalet af vinterfödda kreatur inom ett län af det omfång som det Westernorrländska, blir alltid en vansklig sak och tarfvar, om den vore möjlig, en daglig justering. Det är också endast på grund af de till Konungens Befallningshafvande inlemnade rapporter efterföljande beräkning af i länet underhållna kreatur anställes. Sålunda skulle årligen vinterfödas 13,610 hästar öfver 3 år och 1,073 under 3 år, summa 14,683; 128 oxar; 1,489 tjurar; 46,768 kor; 9,085 ungnöt; 61,446 får; 17,734 getter och 5,400 svin.

Åt gödselberedningen egnas icke den tid och omtanke den så väl förtjenar. Gödningsämnena hos allmogen bestå vanligen af spillningen från fähus och stall, oftast uppblandad med hackadt granris eller spån och någon gång tillökt af sågspån eller tillsatt med vissa syror. I Medelpads och Södra Ångermanlands floddalar, der jordmånen i allmänhet är mullrikare, än i de båda landskapens skogsbygder och i Ångermanlands nordligaste fjällbyar, egnas i sjelfva verket mindre arbete åt komposters ihopläggande (vi tala nu icke om herrgårdarne) och gödningsämnenas förökande, än i de nämnde skogs- eller fjällbygderna, der sandjorden är den rådande. Der bjuder befolkningen med allvar till att med åtskilliga uppblandningar föröka sitt gödselförråd och går vanligen dervid till sålunda, att myrjord upptages och uppläggas i högar på för vindarne åtkomliga ställen i gårdens närhet. Sedan myran blifvit vädertorkad, inblandas den med gödselförrådet och bildar derigenom ett för jordmånen särdeles passande och tillika billigt gödningsämne. Såväl i Medelpad som Ångermanland begagnas dess-

utom af icke så få hemmansegare artificiella gödningsämnen, såsom guano, benmjöl och sur fosforsyrad kalk, hvarjemte på sista året åtskilliga herrgårdar experimenterat med estremadura superfosfat.

Innan vi lemna denna kortfattade utredning af länets landtbruksförhållanden i allmänhet, vilja vi redogöra för den inrättning, som egentligen är afsedd att åt landets hufvudnäring skänka den lyftning den tarfvar och förtjenar, nemligen:

*Länets landtbruksskola.**) »Denna skola, hvars första föreståndare var herr P. G. Westberg, började sin verksamhet år 1854 vid Lunne i Arnäs socken. Många svårigheter hade i mer än ett årtionde motkämpats, innan den kom till stånd. Riksdagen hade visserligen redan 1840 beviljat anslag till fem landtbruksskolor, men oakttadt förslag framställdes att få ett af dessa anslag till en gemensam skola för hela Norrland, blef ingenting deraf, emedan skolan ansågs för dyr och i öfrigt obehöflig, då man nog utan någon sådan, kunde sköta sitt förmodligen då fullkomliga jordbruk.

Samma öde rönte frågan 1844, då fem nya anslag af riksdagen beviljades, och till och med sedan 1851 års reglemente för rikets landtbruksskolor utkommit, och samma år beviljats ett särskildt anslag för landtbruksskola i något af de norrländska länen, ville man ej tillgodogöra sig denna fördel. Sedan hushallningssällskapet vid vintersammanträde 1852 förklarat sig sakna nödiga tillgångar och sedan genom för saken sig intresserande personer frågan, så att säga, blifvit en hedersfråga, som ej borde eller ens kunde slopas, beslöts ändtligen vid hushållningssällskapets vintersammanträde 1853, att man skulle söka göra sig till godo ett af de lediga anslagen.

Nu gick det raskt framåt! Ett bolag bildades; aktierna i detta belag gällde endast 10 Rdr banco, men genom träget och aktningsvärdt samarbete kunde snart Lunne egendom inköpas.

Förestandare antogs, och 1854 på hösten öppnades Lunne landtbruksskola, den första i Norrland. — — — Mycket vore att säga om de svårigheter som nu voro att bekämpa. Många torde nog hafva i friskt minne alla besvärligheter och bekym-

---

*) Ur herr direktör Lyths till Förvaltnings-Utskottet lemnade berättelse 1876.

mer, som då mötte för skolans upprätthållande. — — — Jord fanns och lärlingar funnos, och man hade tänkt sig att allt da skulle vara väl beställdt. Da naturligtvis ej så kunde vara förhållandet, hade skolan under flera ar att under oupphörliga tvister och meningsskiljaktigheter mellan olika tänkande framhärda ett tynande lif. Många trångtänkta delegare uttryckte både offentligt och enskildt sin missbelåtenhet med att ej erhålla någon utdelning på sina aktier, ett par dåliga år omöjliggjorde behöfliga nybyggnader eller iståndsättande af förut befintlige byggnader; missnöjet tilltog, herr Westberg, som med största skäl fann sig utledsen på alltsammans, tog afsked och herr K. J. Lindström antogs nu till föreståndare. Emellertid blef Lunne egendom allt mer och mer omöjlig för skolans tillbörliga skötsel, och sedan denna åsigt stadgat sig, fattades på med Lunnebolaget utlyst bolagsstämma de i högsta grad hedrande beslut, att bolaget ej hade något att anmärka mot skolans flyttning till annan lokal, samt att Lunne skulle i sådant fall försäljas, men salusumman ej utdelas till egarne, utan reserveras och räntas för inköp af annan lokal till landtbruksskolan.

Kom så efter återigen förekommande svårigheter vintersammanträdet 1860. Då gällde det skolans »vara eller icke vara». Genom ett fåtal nitiske medborgare blef dock »varat» tillsvidare betryggadt, i det att genom begärdt och erhållet några timmars uppskof med den vigtiga frågan bildades ett bolag, som åtog sig att under 10 år på reglementsenligt sätt upprätthålla skolan vid Hammar i Thorsåkers socken, dit den också 1860 på våren flyttades.

Nu tycktes nog allt vara väl beställdt och man hoppades nu på en för skolan löftesrik framtid. Men man blef äfven nu tyvärr besviken i sina förhoppningar. Det nya bolaget måste, för att uppfylla sina förbindelser, göra ganska betydliga penninguppoffringar, och annat kunde ju ej heller väntas, da egendomsegaren, sjelf bolagsman, utom ränta pa lemnade inventarier, dispositionsrätt af hufvudbyggnaden, hästfoder m. m. skulle hafva ej mindre än 1,500 kronor i årligt arrende och detta för 40 tunnland åkerjord. Några naturliga ängar funnos ej och den nödiga vedfångsten var förenad med ganska

stora kostnader. Dessutom gafvo lärlingarnes boningsrum anledning till anmärkningar från vederbörande inspektores, arealen var för liten och hushållningssällskapet sag sig nödsakadt att genom arrende af ett till skolan angränsande hemman med något så när dugliga boningshus afhjelpa dessa brister. Emellertid hade herr Lindström sökt och erhållit föreståndareplatsen vid den nybildade »(landtbruks)»-skolan i Jemtland och 1861 på hösten efterträdts af mig, som sedan dess haft äran vara föreståndare för länets landtbruksskola, men också under de första åren hade att strida mot många svårigheter. Sedan, som nämndt är, hushållningssällskapet arrenderat ett tillgränsande hemman, hvilket våren 1863 lades i sambruk med skolan, öfvertog jag samtidigt och på egen risk skolbolagets rättigheter och skyldigheter. Dessa skyldigheters oklanderliga och fullkomliga fullgörande blef mig naturligtvis ett särdeles svårt åliggande och det af många orsaker, hvaraf den vigtigaste var den följd af dåliga år, mot hvilken den Norrländska åkerbrukaren då hade att kämpa. Genom 1867 års totala missväxt, nogsamt och sorgligt bekant för länets inbyggare, blef skolans reglements- och tidsenliga skötande på Hammar i hög grad försvåradt och omöjliggjordes slutligen genom en några dagar före Jul 1867 inträffad vådeld, hvarvid skolans manbyggnad med slöjdstuga, mina boställsrum och alla mina lösören m. m. totalt förlorades. Till våren 1868 uppehölls dock skolan vid Hammar, och tjenade manbyggnanden å det af hushållningssällskapet arrenderade hemmanet under tiden såväl till logement som ekonomibyggnad åt mig och lärlingar, samt till skolsal. Nu voro kraftiga åtgärder nödvändiga och de vidtogos också. Vid vintersammanträdet 1868 beslöt neml. hushållningssällskapet att, om så lämpligen kunde ske, betrygga skolans framtid genom inköp af en för ändamålet passande egendom, och en komité tillsattes med uppdrag att träda i underhandling med vederbörande sig erbjudande säljare, och afgifva förslag till passande egendom. Resultatet blef att hushållningssällskapet på extra sammanträde i April 1863 beslöt att för 43,000 kr. inköpa 21$\frac{8}{10}$ seland Nordvik »(i Nora socken)» der skolan sedan dess varit och som vi väl hoppas, framgent kom-

mer att blifva af hushållningssällskapet underhållen. Centralt belägen, med lämpliga och i godt stånd varande åbyggnader, samt äfven hafvande fördelen af olika jordmåner, hade dock denna egendom väl liten areal inrösningsjord, hvilket ansågs kunna afhjelpas genom nyodlingar. Undersökningar anställdes, förslag till såväl dessa nyodlingar som egendomens öfriga skötsel uppgjordes och odlingarne påbörjades genast. Hade nu dessa odlingar kunnat fortsättas såsom föreslaget var, skulle skolan visserligen fått sin areal tillräcklig, men odlingsjorden befanns mångdubbelt mera stenbunden, än beräknadt var, och sedan omkring 60 qvadratrefvar under de sednare åren med mycket stora kostnader blifvit odlade, beslöts att man tills vidare skulle inställa nyodlingarne och endast med dem fortfara så mycket som för lärlingarnes undervisning kunde anses nödvändigt. Dessa odlingar hafva så till vida åstadkommit oreda, att många, som vid färd förbi skolan varit i tillfälle att se de ofantligt stora stenröserna, genast ansett sig hafva rättighet att med tvärsäkerhet uttala sin förkastelsedom öfver hela institutionen. Hade dessa herrar någon gång gifvit sig tid eller haft tid att genom besök på stället och genom samspråk med föreståndaren erhålla upplysningar om verkliga förhållanden, skulle otvifvelaktigt många obefogade anmärkningar uteblifvit». — — — —

Vi hafva i sin helhet infört denna berättelse om tillkomsten och utvecklingen af länets landtbruksskola, dervid mindre afseende fästats vid dess kanhända nog omständliga detaljbeskrifning, än vid det intresse som denna teckning onekligen betingar, emedan den berör en inrättning, för länet lika ny, som nyttig och nödvändig.

Binäringar.

Bland binäringar intar öfver hela länet *skogshandteringen* första rummet *). Sedan skogsprodukterna uppgått till närvarande höga priser och man alltmera lärt sig inse skogens ofantliga vigt och värde, så hafva många af de missbruk, som inom skogshushållningen ifrån äldre tider inrotat sig, till väsentlig del försvunnit. Så t. ex. handhafves numera det förr så obegränsade svedjebruket med urskiljning och varsamhet och endast undantagsvis, der fullkomlig brist på bete tvingar jordbrukaren dertill. Derjemte får man erkänna att såväl hemmansbrukarne sjelfva, som ännu ej bortsålt skog, som äfven de, hvilka köpt sådan, i eget intresse iakttaga någon hushållning med denna ovärderliga vara, hvadan endast mogen, till bjelkar, sparrar eller sågtimmer duglig skog afverkas. Det är klart att ifrån detta allmänna omdöme gifvas rätt många sorgliga undantag, de fleste likväl bland sådane skogsspekulanter, som af krass egennytta och utan begrepp om en förståndig skogshushållning, än mindre med känsla för sin fädernebygds framtid,

---

*) Och med detta ord, skogshandteringen, äro vi nu inne på ett ämne, på samma gång det kinkigaste att afhandla, som det till någon del är det vigtigaste för såväl hela Norrland, som särskildt för detta län. Ty huru mycket har man ej väsnats såväl i tidningar som i enskilda kretsar om den Norrländska trävarurörelsen? Och huru mycket har ej ordats om Westernorrlands skogssköfling? Men vi fördrista oss att fråga: hvad vet egentligen den stora hopen af skrikare om denna s. k. skogssköfling? Hvilka resurser tro de väl finnas för »matandet» af de många ångsågarne? När hafva dessa »skrikare» genomvandrat de Norrländska skogarne och sjelfva sett hvad dessa ha' att bjuda på?

Innan vi fått dessa spörjsmål besvarade, öfvergå vi till en enkel framställning af sjelfva hufvudsaken, hvarvid vi äfven nu lemna vår tillit till Konungens Befallningshafvandes här oftanämnde femårsberättelse.

hejdlöst sköfla hvad sköflas kan af den trakt, de tillhandlat sig. Det är ett ondt, som svårligen kan undvikas, men hvilket, liksom allt onaturligt, med tiden reglerar sig sjelft, då jordegaren visserligen en dag i en förändrad skogslagstiftning till egen erfarenhet får en god bundsförvandt vid det förståndiga handhafvandet af denna sin yppersta egendom.

Sedan länet lyckliggjorts med en ordnad jägeribetjening har den olofliga afverkningen på de odisponerade skogarne i betydlig mån förminskats, kronans fördelar allvarsammare bevakats och i folkmedvetandet småningom inympats sundare åsigter och begrepp om skogens vård och värde. Dessa åsigter tillväxa i mån som varan stiger i pris och man måste dervidlag trösta sig med det gamla ordspråket: »bättre sent, än aldrig».

Rörande dessa förhållandens närvarande ståndpunkt inom här ifrågavarande län, hänvisa vi till en efter sista femårsberättelsen uppställd redogörelse för denna länets vigtigaste binäring. Femårsberättelsen härom antyder till en början, att hela skogshandteringen inom detta län sönderfaller i 4 hufvudafdelningar nemligen:

a) Kronoskogar eller kronoparkerna;

b) Boställsskogarne;

c) Nybyggesskogarne;

d) s. k. Stockfångstskogarne.

I afseende på den förstnämnde kategorien, kronoskogarne, säges hvad som ock är allmänt bekant »att å samtlige dessa skogar utgör timmergallring eller blädning det f. n. enda möjliga afverkningssättet. Skogarnes aflägsna läge och den till följd deraf bristande afsättningen för andra virkesprodukter än sådane af gröfre dimensioner, d. v. s. hufvudsakligen bjelk- och sågtimmerträd, är naturligtvis härtill förnämsta orsaken. Att det dessutom förefinnes ej allenast otroliga massor af skadad, torr och vindfälld skog, som icke komma till någon användning, utan äfven enorma massor frisk och till sin fulla mognad kommen skog, ehuru den ej uppnått eller någonsin kommer att uppnå de dimensioner, som för afsättning för närvarande erfordras, och hvilken skog både nu och för en obestämd framtid således måste anses alldeles värdelös, är tyvärr endast en allt-

för beklaglig sanning. Häraf kan man göra sig en föreställning om till hvilken grad dessa härstädes värdelösa virkesmassor, hvilkas enda hittils erkända nytta varit och är att i likhet med annat skogsaffall vid sin förmultning göda marken, skulle, om de kunde i någon förädlad form eller såsom kol göras tillgängliga för landets sydligare delar, ej allenast betydligt höja skogarnes afkastning, utan äfven vara industrien i allmänhet, men den med kolbrist flerstädes kämpande jernhandteringen i synnerhet, till utomordentlig hjelp och lättnad. Hvad som nu är sagdt om kronoparkerna eger äfven sin fulla tillämpning och motsvarighet icke allenast inom största delen af de öfriga s. k. allmänna skogarna, utan äfven af större delen af de enskilda skogarna inom länet, kanske inom hela Norrland».

Sedan i femårsberättelsen yttrats några beaktningsvärda ord i afseende på den nytta, blifvande jernvägsanläggningar inom landet skulle tillföra dess befolkning, särskildt med hänsyn till afsättningen af dess skogsprodukter, redogöres specielt för virkesförsäljningen, som angifves årligen skett dels genom auktioner, dels genom afverkningskontrakter, i hvilket sednare fall försäljningen omfattat ett större antal trän på en gång samt alltid endast grof skog. Från kronoparkerna har under femårsperioden försålts virke till ett sammanlagdt belopp af 667,295 kr. 45 öre och skulle samtliga försålda virkeseffekter, beräknadt i kubikinnehåll, utgöra 8,669,433 kubikfot. Medelafkastningen under sista femårsperioden af länets kronoparker beräknas till 133,459 kr. samt medelafverkningen till 1,733,868 kubikfot.

Boställsskogarne tillhöra i allmänhet ecclesiastika boställen, blott en enda ett civilt. Uti en del af af dessa skogar är ordnad skogshushållning införd. De stå till större delen under boställsinnehafvarens vård, i ersättning hvarför denna åtnjuter en viss andel i afkastningen, utöfver hans husbehof.

Nybyggesskogarne. »Att hela nybyggesväsendet och det dermed afsedda ändamålet, odlingens spridande till skogsbygderna, har fått en missriktning, är en för längesedan insedd sanning, som länsstyrelsen beklagligt nog har all anledning att än ytterligare bekräfta. Orsaken till denna missriktning har

man nära nog uteslutande velat tillskrifva trävarurörelsen, men ifrågasättas kan dock, huruvida icke olämpliga författningar äfven hafva stor del i de missförhållanden, som redan visade sig ega rum för lång tid tillbaka och på sednare åren endast trädt klarare i dagen samt blifvit tydligare insedda. Lättheten att under form af nybyggen komma öfver en massa urskogar var i förening med skogsprodukternas och i följd deraf äfven skogarnes oupphörligen ökade värde ett alltför frestande lockbete, för att icke snart sagdt af enhvar med alla till buds stående medel eftertraktas. Att under sådana förhållanden det sökta nybyggesområdets tillgång på skog och isynnerhet afverkningsbar skog sattes i främsta rummet och dess lämplighet för odling, såvidt ens något afseende fästes derå, först i andra, är helt naturligt och bör således icke vara särdeles öfverraskande. Lika naturligt är att under sådana förhållanden nybyggena blifvit en handelsvara, som hvad beträffar dessa hemmans reelaste värde, skogen, så småningom till större delen hamnat i sågverksegarnes eller trävaruexportörernas händer. Nådiga förordningen af den 29 Juni 1866 rörande dispositionsrätten till skogen å skattehemman, uppkomna af nybyggen, som efter denna tid upplåtes m. m., skulle väl innebära ett korrektiv mot nyss antydda missbruk och har verkligen äfven verkat åtskilligt godt i detta afseende; dock synes denna förordning, utom det att densamma väl får anses hafva tillkommit ett par tiotal år för sent, medföra jemväl den olägenheten, att den föranleder till uppkomsten af kronoskattehemman af en alldeles ny och säregen natur. Om man skulle bedöma framstegen af nybyggenas uppodling endast efter den ifver, med hvilken odlingarne å dessa lägenheter gemenligen bedrifvas, så vore man frestad att anse dem icke allenast stora utan till och med utomordentliga, enär, som ofta nog inträffar, länets egna arbetskrafter icke alltid befinnas tillräckliga, utan till och med fremmande arbetare, äfven härför måste användas. Tyvärr är dock i de flesta fall motiven till denna ovanliga arbetsifver, hvilken eljest icke åtminstone för närvarande utgör ett framstående drag hos norrlänningen, mindre nybyggets uppodling i ordets rätta betydelse, som icke mer ett brådstörtadt sträfvande, att så fort som möjligt bringa det i sådant skick,

att skattelösen med stöd af gällande författningar må kunna åvägabringas, hvarefter en lika brådstörtad skogsafverkning vanligen börjar. Att vid dylika forcerade odlingsföretag icke göres synnerligt afseende på ställets behöriga häfd för framtiden, ligger i sakens natur. Om detta förhållande är beklagligt nog i allmänhet, så blir det så mycket betänkligare, der jordegaren visserligen behållit besittnings- och nyttjanderätt till jorden, men för en obetydlighet afhändt sig afverkningsrätten till skogen och på så sätt sjelf utsinat den källa, hvarur han skulle hemtat hjelp för nybyggets normala utveckling till verklig jordegendom. Grunden till dessa missförhållanden ligger äfven här från början i felaktig lagstiftning, som tillstädjer nybyggenas omförande till skatte, utan att fordra tillräckliga garantier för deras framtida häfd. Det hade endast fordrats, att nybyggesinnehafvaren visat, att han under några årsföljder kunnat vinterföda ett visst antal kreatur af ställets egen foderafkastning och samtidigt beså och skörda en viss areal akerjord, allt lämpadt efter nybyggets skattetal, innan skattelösen borde ifragakommit, och ställets häfd skulle för framtiden i de flesta fall varit fullt betryggad. Ofta nog har man hört den farhågan yttras, att, med anledning af här ofvan antydda olägenheter, som vidlåda nybyggesväsendet, en massa s. k. skattevrakshemman skall uppstå. Inom detta län har något sådant ej ännu egt rum och länsstyrelsen anser att, om än i en framtid ett eller annat hemman icke skulle förmå bära hemmanet åliggande skatter och onera, sådant dock torde blifva sällsynta undantag, men icke regel. Länsstyrelsen hyser nemligen förhoppning om, att ökad befolkning, utvidgad industri, skogarnes stigande värde, men framför allt lättade kommunikationer böra förhjelpa både nuvarande nybyggen samt af sådane uppkomna skattehemman från ett befaradt lägervall till ett tillfredsställande tillstånd.

Om arealen å de nybyggesskogar, som under perioden blifvit omförda till skatte, saknar länsstyrelsen fullständiga uppgifter. I Södra Ångermanlands revier, der nybyggesskogarnes antal är störst, är den dock uppgifven att utgöra 874,011 qvadratref under denna samt under näst föregaende femårspe

riod 1,468,481 qvadratref och således under de sednaste 10 åren endast för detta revier 2,336,492 qvadratref.

Af till en del sågverk för *privilegierad stockfångst* anslagne skogar tillfaller kronan endast stubböresafgift, som, oberäknadt tillfälliga på periodiska regleringar beroende afgifter, pr år uppgår till 2,202 kr. Den privilegierade stockfångsten, för hvilken dessa marker med en sammanlagd areal af 715,451 qvadratref blifvit tilldelade sågverken, utgör 11,634 st. trän».

Hvad *skogsåverkan* vidkommer, är det sannerligen ett glädjande tidens tecken att den synes tillhöra »en öfvervunnen ståndpunkt», ty, jemförelsevis med den af de förflutna närmast oss liggande 25 åren, är den af så obetydlig beskaffenhet, att uteblifvandet deraf synbarligen har sin rot i ett klarnadt rättsmedvetande.

De enskilda skogarne. Hushållningen dermed, ehuru den visserligen lemnar mycket öfrigt att önska, har dock af de allmänna skogarnes vård och afverkning hemtat mången nyttig lärdom.

Utom allt tvifvel är afverkning för exportvirke det lockbete, som för närvarande mest anlitar länets enskilda skogar och hvarom tullkamrarnes i Sundsvall och Hernösand uppgifter lemna märkliga meddelanden. »Om nu endast fästas afseende å de vigtigare artiklarne plank och bräder samt bjelkar, sparrar och timmer, så framgår, att af sådant virke under femårsperioden 1871—1875 exporterats tillsammans 203,588,845 kubikfot, hvilket utvisar en ansenlig tillökning i exporten sedan nästföregående femarsperiod, då exporten af samma virkessortiment utgjorde 149,379,729 kubikfot, således en årlig tillökning af 10,841,823 kubikfot; att exporten i sin helhet var lägst år 1871, år 1872 högst, samt för de tre öfriga åren temligen lika; att utskeppning af timmer, gemenligen »Hollandsvirke» kalladt, tyckes vara i aftagande; att från Sundsvalls tullkammaredistrikt exporterats 26 gånger så stor qvantitet bjelkar och sparrar mot hvad fallet är från Herönsand, då skeppningen af andra virkesslag deremot är någorlunda lika. Orsaken till detta märkliga förhållande torde lika mycket ligga deri, att bjelkskeppningsaffärerne, som redan sedan lång tid tillbaka haft fast fot i Sundsvall och der hunnit en viss höjd af utveckling, ej

så sällan bibehållas på samma plats af gammal vana, som deruti, att de Jemtländska skogarne, hvarifrån största delen af det i Sundsvall exporterade virket afverkas, öfver hufvud taget lemna en myckenhet groft virke, som icke egnar sig till försågning; att export af bjelkar och sparrar är i något aftagande, samt att export af småvirke, såsom grufstöttor, årämnen och dylikt äfvensom ved utgör en obetydlighet, som beräknad i kubikinnehåll, föga torde öfverstiga 1,000,000 kubikfot årligen.

En öfverblick af de från sågverken om tillverkningen meddelade uppgifterna, utvisar att i medeltal årligen försågats 4,863,042 stycken timmer, hvilka lemnat 29,190,645 kubikfot försågadt virke och att hvarje timmerstock i medeltal således lemnat 6,1 kubikfot; att medelvärdet för årliga tillverkningen uppgifvits till 15,825,524 kr., hvilket gör ett medelvärde af 54 öre pr kubikfot; samt att för sågverksrörelsens drift årligen varit anställd en arbetsstyrka af 3,855 personer. — — — —

Att trävarurörelsens stora utveckling, hvaraf alla samhällsklasser inom länet i ett eller annat afseende måste känna sig berörda, äfven måste utöfva ett mägtigt inflytande såväl på andra näringsgrenar och framåtskridandet i allmänhet, som ock i kapitalbildningen, varuprisen samt befolkningens välmåga och sedlighet, är en, om ock i vissa fall beklaglig, dock i många och i de flesta hänseende glädjande sanning. I allmänhet anses jordbruket vara den näringsgren, som lider största intrånget och de flesta olägenheterna af trävarurörelsen. Sålunda klagas alltjemt och med rätta öfver de svårigheter, jordbrukaren har att för dräglig aflöning kunna få dugligt tjenstfolk, synnerligen drängar, men äfven legda arbetskrafter kunna endast med svårighet erhållas. Under vintern upptar nemligen virkesutdrifningen mot hög betalning nästan alla arbetskrafter, under våren och försommaren är det arbetet vid virkesutskeppningen i städerna och vid lastageplatserna samt flottningarne i de inre delarne af landet, som företrädesvis eftersträfvas, enär samtliga dessa arbeten alltid betalas högt och ofta nog lemnas på ackord. Att jordbruket under sådana förhållanden ej så sällan måste komma i en betänklig mellanhand, är påtagligt, ty om äfven det för den förut odlade jordens skötsel och bergning erforderliga arbetet kan någorlunda hjelpligt åstadkommas, så äro dock

nyodlingsföretagen gemenligen mycket mindre både till antal och omfång, än man med hänsyn till den rikliga penningtillgången och framåtskridandet i öfrigt kunde hafva skäl till att antaga. Men förorsakar således å ena sidan trävarurörelsen, hufvudsakligast genom uppjagade arbetspris, jordbruksnäringen många svårigheter, så bereder den dock å andra sidan den jordbrukande befolkningen äfven stora fördelar. Icke allenast att alla hemman med någon afsevärd skogstillgång hafva erhållit ett mangdubbelt värde med ett deraf härflytande ökadt afkastningsvärde å skogsprodukter, hemmansegaren kan ock i de flesta fall påräkna rätt goda inkomster af skogskörslor samt får alltid till höga pris hemma på stället försälja hvad han af hemmanets jordbruksafkastning kan undvara — allt fördelar, som rätt tillvaratagna i många fall skulle göra honom mindre beroende af de olägenheter, trävarurörelsen kan förorsaka honom.

Om ock allmänna välståndet genom trävarurörelsens inflytande måste anses betydligen höjdt och fortfarande vara i stigande, så har dock kapitalbildningen, åtminstone på landet under förevarande period, ehuru densamma varit rätt ansenlig i och för sig, likväl icke uppnått *den* storlek, som man i betraktande af den goda penningetillgången och de betydande summor, hvilka på sednare åren blifvit spridda bland allmogen, borde kunnat förvänta. Ofta nog har väl en god del af den rikliga förtjensten blifvit förspild på ett slösaktigt och med allmogevanor föga öfverensstämmande lefnadssätt samt i en lyx, som, utan att vara reglerad af skönhetssinne, vanligen är mindre beräknad på beqvämlighet och trefnad än på att väcka ett visst slags uppseende, men såsom regel torde få gälla, att genom det ekonomiska välståndet en verklig förbättring i sund riktning inträdt i den *jordbrukande* allmogens lefnadssätt och vanor.

Den *lösa* befolkningen åter, för hvilken de många rikliga tillfällena till hög arbetsförtjenst onekligen skapa en gyllene tid, synes deremot hafva i allmänhet på ett oförståndigt, för att icke säga lättsinnigt och lastbart sätt, förslösat sina relativt ymniga inkomster. Naturligtvis gifvas härifrån många aktningsvärda undantag, men tyvärr torde dock dessa endast vara och förblifva undantag.

Visserligen har man velat tillskrifva trävarurörelsen ett märkbart skadligt inflytande på befolkningens sedlighet så i ett som annat afseende, och nekas kan väl icke heller att, för såvidt som trävarurörelsen, såsom densamma hittills bedrifvits, medfört sammanhopandet af en mängd lösa arbetare, hvilka under längre tider uppehålla sig vid flottningarne och afverkningarne, utan att derunder ega tillgång till religionsvård och familjelif, denna rörelse icke kunnat undgå att utöfva ett i sedligt hänseende menligt inflytande på den dervid använda befolkningen, men denna olägenhet delar trävarurörelsen i viss mån med hvarje annan storartad industri, hvilken för sin existens fordrar användning af ett större antal lösa arbetare. Trävarurörelsen i och för sig eller såsom näringsgren betraktad kan deremot icke påbördas något demoraliserande inflytande på befolkningens sedlighet, en sanning, som jemväl bestyrkes af erfarenheten från de delar af länet, exempelvis Ångermanland, hvarest trävarurörelsen merendels bedrifves med i orten bosatt folk.

Svedjebruket med dess för skogen och skogsmarken så ytterst skadliga följder förekommer numera helt obetydligt, och om detsamma än icke kan sägas hafva alldeles upphört, så bedrifves det dock i så ringa omfång att dess inflytande på skogstillgången ej kan tillmätas något egentligt afseende. Ökad insigt om skogens värde i förening med sednare årens goda årsväxter har väl hufvudsakligast verkat denna förändring till ett bättre, men ökade dagsverkspris, som betydligt skulle fördyra detta oförnuftiga sätt att producera säd, torde väl äfven hafva haft ett ej så oväsentligt och i sådant fall helsosamt inflytande.

Oaktadt de ofantliga tillgångar på materialier för *tillverkning af tjära och pottaska*, som förefinnas och hvilka tillgångar icke allenast utan skada, utan ock ganska ofta till nytta för skogen skulle kunna tillgodogöras, är dock tillverkningen af dessa skogens biprodukter mycket obetydligare, än hvad den kunde och borde vara.

De varnande röster, som från de mest skilda delar af landet höjas, om och emot »skogssköfling», »skogsförödelse» och »öfverafverkning», den vigt skogsfrågan med afseende å ifråga-

satta genomgripande förändringar i skogslagstiftningen intager, samt den höjd, hvartill trävaruexporten inom länet stigit, mana på ett tvingande sätt länsstyrelsen att för sig uppställa och såvidt möjligt är besvara och belysa frågan om:

huruvida skogsförödelse eller öfverafverkning under för handen varande omständigheter kan anses ega rum i Westernorrlands län. Den förvexling, som ofta nog förekommer mellan de betydligt skiljaktiga begreppen *skogsförödelse* eller skogsköfling samt *öfverafverkning*, gör det nödvändigt att afhandla det vigtiga spörjsmålet såväl ur ena som andra synpunkten. Således blir första frågan:

Eger *skogsförödelse* eller skogssköfling rum?

Om med dessa uttryck menas icke blott, att årliga afverkningen är så hög att den på ett betänkligt sätt öfverstiger hvad skogarne anses kunna årligen tillväxa, utan ock att detta virkesbelopp uttages på ett för den qvarstående skogen förödande sätt eller utan afseende på om det är mogen eller tillväxande skog, som afverkas, så kan på grund af hvad här nedan kommer att anföras, denna del af frågan icke besvaras annorlunda än nekande.

Vid en beräkning af skogarnes debet visar sig att årliga medelexporten af försågadt och fyrkantigt virke utgör 36,900,000 kubikfot, hvilket belopp, ökadt med 50 % för virkets aptering och försågning uppkommet affall (bjelkspån, i skogen qvarlemnade tullar samt sågaffall) gör 55,350,000 kubikfot. Exporteradt timmer och andra virkesslag torde icke öfverstiga 5,000,000 kubikfot, hvilket tillsammans med det näst föregående utgör 60,350,000 kubikfot, som sålunda skulle utgöra ett medeltal af för export afverkadt virke, reduceradt till oförädlad virkesmassa.

Vid fråga om från huru stor skogsareal detta virkesbelopp är afverkadt, så, enär Indals och Ljunga elfvar äro de vattendrag, hvarå största delen af alla inom Jemtland afverkade skogseffekter framflottas till kusten, derifrån de sedan exporteras genom Sundsvalls tullkammaredistrikt, måste äfven största delen af Jemtlands skogstillgång naturligtvis äfven inga i denna kalkyl. Enligt den s. k. skogskomiténs uppgifter upptager den skogbärande arealen inom provinsen Jemtland en ytvidd af 17,573,655 qvadratref, oberäknadt fjällmarkerna,

Med antagande att omkring ¼ häraf eller omkring 13,180,241 qvadratref höra till förenämnde elfvars flodområden, utgör denna areal, sammanlagd med Westernorrlands läns rena skogsmark, som är beräknad till 19,526,245 qvadratrefvar, en summa af 32,706,486 qvadratref skogsmark, och belöper sig således den årliga afverkningen 1,8 kubikfot pr qvadratref.

Med antagande af en så ytterst låg beräkningsgrund för skogarnes årliga tillväxt, som 4 kubikfot pr qvadratref, uppgår dessa skogars årliga tillväxt till 130,825,944 kubikfot, hvilket med afdrag af 60,350,000 kubikfot, hvartill exportvirket i oförädlad form blifvit beräknadt att uppgå, lemnar ett öfverskott af 70,475,944 kubikfot. Här är nu visserligen icke inberäknadt husbehofsvirke, samt allt annat för industriela verk behöfligt virke, men oafsedt att, såsom förut blifvit antydt, sågaffallet för dessa behof lemnar ett rätt betydande bidrag, samt att största delen af allmogen endast begagnar torr skog till vedbrand, så kan dock afverkningen till husbehof m. m. på långt när icke anses uppgå till det belopp, som ofvan beräknade öfverskott angifver.

Om man således uteslutande fäster sig vid den afverkade virkesmassans storlek, så torde det få anses ådagalagdt: *att öfverafverkning och ännu mindre skogssköfling öfverhufvud taget icke* eger rum; och *att likaledes skogsförödelse ej heller eger rum* genom att för ung eller tillväxande skog afverkas, framgår alltför tydligt af uppgifterna om exporteradt virke för att behöfva någon vidare utredning.

Fäster man sig deremot uteslutande vid *skogarnes förmåga att uthållande för framtiden afkasta ett lika stort antal träd af ungefär samma groflek som för närvarande årligen afverkas,* så är det alldeles uppenbart att detta icke kan vara möjligt; men att obetingadt ur detta förhållande draga den slutsatsen att en öfverafverkning i samma betydelse som ett ohjelpligt ondt eller någonting särdeles klandervärdt skulle ega rum, är lindrigast sagdt att se saken från en alltför ensidig ståndpunkt.

En sammanfattning af länsstyrelsens åsigter om skogsfrågan och skogshandteringen, sådan den under förhanden varande omständigheter företer sig, blir således:

»att, om än afverkningen för export är mycket stor, den dock ej ger någon anledning till farhåga för skogsbrist;

att afverkning af mindre virkesslag och tillväxtskog är i det hela taget obetydlig;

att skogssköfling icke eger rum;

att öfverafverkning förekommer undantagsvis, men icke i allmänhet samt

att i en framtid inom en del orter af länet olägenheter för anskaffande af grofva virkessortiment komma att uppstå».

Vi hafva nära nog i sin helhet infört länsstyrelsens sednaste femårsberättelse om denna länets f. n. vigtigaste näringsgren, väl vetande, att om äfven den till någon del skulle tarfva någon mindre jemkning, vi ingalunda skulle påfunnit en mera tillförlitlig och rikhaltig källa för ämnets utredande.

Vidare har i förra tider:

Jagten utgjort en ej oväsentlig inkomstkälla. Men att äfven den i hög grad utsinat kommer sig egentligen deraf att så få personer numera hafva tid att deråt egna samma uppmärksamhet som förr. Orsakerna till denna bristande tid torde äfven få uppsökas i de rikligare förtjenster, som trävarurörelsen medför. Jagt idkas nu mera som nöje och i högst enstaka fall som binäring. Som ofvan nämndt är förekommer af rofdjur björn, varg och jerf sällsynt, lo, räf och mård deremot allmännare, utter mycket sparsamt. Elgen, som för ett par decennier sedan var temligen rar, har numera blifvit ganska allmän, men torde snart åter aftaga i antal, då han jagas utan hänsyn till stammens bevarande och ofta nog utan aktning för laga jagttid. Bevis härpå är t. ex. uppgiften från Bodums socken att för ett par år sedan en hjord om cirka 30 djur skoningslöst mördats under den då rådande djupa snövintern. Denna jagt är för öfrigt den enda, som kan sägas gifva sina idkare ersättning för derpå använd tid, ehuru bytet ingalunda ger det värde det kunde gifva, enär jagten bedrifves af ett fåtal, som mindre afse qvaliteten än qvantiteten af köttmassan och derföre ej sköta slagtet såsom sig bör. Den oro, som i följe med skogsafverkningen, numera råder i skogarne, synnerligen vintertiden, gör ock att elgen drar sig längre och längre mot

norden och förekommer nu derföre allmännast i de socknar, som gränsa intill Westerbotten.

Af öfrigt matnyttigt villebråd är haren allmänt förekommande och talrikast representerad i de tätare befolkade socknarne och närmare kusten, hvaremot han, som kändt är, icke finner trefnad i skogsland och derföre finnes i mindre mängd i länets öfre socknar, ehuru han äfven der är hemmastadd. Af hönsfåglarne tjäder, orre, hjerpe och ripa har tillgången mycket aftagit, hvartill, vidkommande tjäderfågeln, torde bidraga den mogna tallskogens tilltagande uthuggning m. m., dels räfvens jagter och dels ett, i mån af ökad befolkning, äfven ökadt antal gossar, som i giller och snaror, naturligen utan tanke på och begrepp om stammens sparande, söka erhålla största möjliga byte.

Under de sista tio åren hafva rapphönor spridt sig till länet, der de i åtskilliga delar af Medelpad, synnerligen efter Ljungans ådal, numera torde få anses som infödingar. Dess jagande med hönshund har här ännu ej särdeles användts, hvadan stammen fort nog torde öka sig, derest den ej af svåra vintrar förminskas.

Af sjöfågel torde endast gräsanden kunna sägas utgöra föremål för egentlig jagt och förekommer mangenstädes i rika kullar, ehuru den mer och mer undantränges från sådane vattendrag, der flottning eger rum, då de genom denna blifva ofredade under häckningstiden och medan ungarne äro små.

Jagtens byten afsättas i allmänhet dels till inom socknarne boende ståndspersoner, dels till länets städer och dels sändas de höstetiden med ångbåtarne på hufvudstaden. Den fågel, som fångas om senhösten, går ännu, som förr, till mellersta Sverige, men numera i jemförelsevis ringa mängd.

Till jagten bör äfven räknas sälfångsten utanför länets kuster, men denna bedrifves ej allmänt, hvadan afkastningen af detta djurfång är obetydlig.

Här torde ock böra nämnas att bäfvern förekommit på flere ställen inom länet, till bevis hvarpå anföres dess gamla damm- och husbyggnader. Sådane har man t. ex. påträffat å Imnäs bys egor i Ramsele socken m. fl., men inom detta län, som inom hela vårt land, hör detta djur numera till de sällspordaste, att icke säga rent af utdöda.

Den redskap, hvaraf länets befolkning begagnar sig vid djur- och fågelfångst är, utom den numera allmänna Remingtonstudsaren för björn och elg samt den vanliga norrländska lodbössan af mycket fin kaliber, »flakar», »stockar» och snaror, af hvilka de sistnämnda göra stor skada å matnyttiga skogsfågeln, då de ofta bli utestående äfven under förbjuden tid, om af glömska eller beräkning må lemnas derhän.

Fisket. Såsom binäring idkas endast sillfisket (strömmingsfisket) vid länets kuster och gifver denna näringsgren föda åt en ej så ringa befolkning. De förnämsta fiskehamnarne inom länet äro: Grisslan i Själevad, Trysunda i Nätra, Ulfön i Wibyggerå, Lungön å Hemsön, Gånsvik och Solum å Hernön, Barsviken i Häggdånger, Storhamn i Tynderö och Lörudden samt Brämön i Njurunda socken.

Hit samlar sig från våren intill slåttanden och sednare en mängd folk att drifva sitt ansträngande yrke och fisklägena äro då lifliga platser, som ofta nog anlöpas af ång- och segelfartyg, hvilka här stundom förse sig med last, stundom söka skydd för storm. Fångsten afsättes dels färsk till angränsande platser, dels och hufvudsakligen insaltad till köpmän inom socknarne eller till länets städer. Det ofullkomliga insaltningssättet har hållit varan i lågt pris, hvadan numera en förbättrad method börjat inläras och å en och annan plats tillämpas, hvarigenom ock varans godhet väsentligen förbättrats. En för hela Norrland egendomlig beredningsmethod, som äfven inom detta län sedan långliga tider användts, är att genom ringa saltning och genom jäsningsprocess bereda s. k. »surströmming», en anrättning, som för luktorganet är en vedervärdighet, men för den norrländska gommen en läckerhet.

Efter kusterna fångas äfven dels på krok och dels på nät något lax, hvarjemte i skärgårdarne sik, gädda, abborre och harr erhålles i not och nät samt vintertiden något lake i ryssjor.

Uti elfvarne är laxfisket af ej ringa värde. Detta fiske förekommer i Ljungans inom länet flesta strömmar, såsom inom Tuna socken i Skallböleforsen, Matforssen, vid Bällsta land, i Wifstaforsen, i Dingersjöforsen inom Njurunda, vid Qvistle och ända ned till s. k. Sandslån vid Svartvik. Efter Indalselfven äro i Berge, Fjähl och elfven uppföre ända till Sillre i Liden

laxfisken skattlagda; efter Ångermanelfven fiskas lax från stakagårdarne vid Åbord längs elfven upp till Nässjö och Hamre i Långsele och till Nämforssen i Lidens socken. De största fiskena här torde vara Åbord, Holm och Hamre med Nässjö.

Tyvärr saknas tillförlitliga uppgifter för beräkning af laxfiskets afkastning i de olika elfvarne; dock är det helt säkert ett ganska vigtigt förvärf.

Äfven Mo och Gideå elfvar äro laxförande, ehuru i mindre grad.

Insjöfisket inom länet är i allmänhet af föga betydlighet såsom binäring och gifver visst icke öfverallt befolkningen dess husbehof af fisk, undantagandes en och annan trakt i de öfre delarne af länet.

I regel har fisket bedrifvits utan hushållning och plan med allt för finmaskade redskap för att de olika arterna skolat kunna uppnå medelstorlek, hvarjemte nödigt afseende icke fästats vid djurens fredande under lektiderna; men sedan dessa olägenheter i sednare tider blifvit afhjelpta dels genom ändamålsenliga lagstadganden och dels genom fiskafvelanstalters anläggande vid de laxförande strömmarne, är det att hoppas det en hushållsgren, så vigtig som denna, skall med tiden erhålla en rationellare omvårdnad, äfven af befolkningen.

»Af *fiskodlingsanstalter* finnas inom länet följande, hvilka numera, med något anslag af landstinget, underhållas af hushållningssällskapet, nemligen:

i Njurunda, som utsläppt 270,000 laxyngel, 738,000 sik;
i Sillre „ 600,000 „ 6,000 rör och röding, 800,000 sik;
i Dombäcksmark 95,000 lax, 20,000 laxöring, 4,000 sik;
i Saltvik 40,000 lax, 135,000 laxöring, 140,000 sik.

Af dessa anstalter äro Njurunda och Dombäcksmark anlagda af landstinget, men sedan af hushållningssällskapet öfvertagna, liksom ock sällskapet på derom från vederbörande gjord framställning och sedan fiskeriassistenten C. Byström aflidit, numera öfvertagit normalanstalten vid Östanbäck i Eds socken. Dessa anstalter skötas genom af hushållningssällskapet aflönade fiskodlare, hvilka dessutom hafva sig uppdraget att se till, att

fisket ej må skadas genom stängning af kungsådra eller af sådane öfriga vattendrag, hvilka för fiskens fortkomst böra hållas öppna. Fiskynglet har hufvudsakligen utsläppts uti Ångermanelfvens, Ljungans och Indalselfvens vattendrag samt i sjöar och vattendrag inom Säbrå, Gudmundrå, Stigsjö och Attmars socknar och har isynnerhet sikynglet visat god fortkomst, i det på flere ställen fångats sik, som otvifvelaktigt vuxit till af utsläppt yngel.

Till fiskodlingsanstalternas i länet underhållande har från och med 1873 utgått 500 kronor årligen från landstinget.

Utom dessa anstalter finnes äfven andra privata, neml. i Djuped vid Ångermanelfven i Styrnäs för sikodling, samt vid Harf i Attmars socken».

Bergs- och brukshandteringen, som i förra, ej så långt aflägsna, tider intagit ett så framstående rum bland binäringar inom detta län, har nu nedgått till en obetydlighet, i jemförelse med fordna förhållanden. Bästa beviset derpå är att det ena jernverket efter det andra nedlägges.

Visserligen kan bergmästare-embetet intyga att det under sednare år utfärdat åtskilliga mutsedlar för malmfyndigheter dels å jernmalm, bly- och silfvermalmer, kopparmalm m. fl. samt dels äfven för nickelmalm, svafvelkis och blyerts, men dessa inmutningar hafva dock, med undantag af en malmfyndighet å norra Ulfön i Nätra, ej föranledt till något egentligt grufarbete.

Hvad nu särskildt angår orsakerna till den förminskade jerntillverkningen, torde äfven dessa vara att uppsöka dels i trävarurörelsens stora utveckling, som i sitt närvarande skede uppslukar för jernhandteringen tillgängliga arbetskrafter och lemnar såväl arbetsgifvare som arbetstagare tillfälle till större förtjenster; dels är äfven denna minskning föranledd af öfverproduktion så inom som utom riket, och återigen denna af den fria bergshandteringens införande, då bruken blefvo likställda med landets fabriker samt berättigade till en obegränsad tillverkning. Denna är möjliggjord för de större på de mindre brukens bekostnad, hvilka, beröfvade och frånkände sina förut privilegierade koldistrikt, erhöllo dödsstygnet och intaga nu en aftynande tillvaro.

Jerntillverkningen inom länet synes derföre ännu på någon tid ej hafva att motse någon synnerlig utveckling, ty bristfälliga kommunikationer lägga hinder i vägen för bruksanläggningar i större skala och de mindre brukens tillverkningar kunna omöjligen bära de högt uppdrifna aflöningarne, kringskurna som de blifvit af sednare tiders författningar och i öfrigt försvårade omständigheter. Bland dessa äro att märka koltillgången. Priset på kol har på de sednare 25 à 30 åren betydligen stigit, ja mer än fördubblats. När t. ex. år 1850 en stig kol kostade 1: 50 à 2 kronor (vi tala nu här om träkol), betingar samma vara nu för tiden 5 à 6 ända till 9 kr. Besinnar man derjemte hvilket inflytande träkolen ega på vår jerntillverkning, som deraf helt och hållet är beroende, för att i verldsmarknaden kunna afsättas med uppehållande af dess välkända anseende, är lätt att inse hvilka fördyrade tillverkningar som härigenom uppstå. Den norrländska jerntillverkningen synes derföre egentligen vara hänvisad åt framtiden, då kommunikationerna ernått större utveckling och landets befolkning ej uteslutande sysselsättes vid trävarurörelsen.

Kommunikationer.

a) *Landkommunikationer.* Konungens Befallningshafvandes femårsberättelse för perioden 1856—1860 innehåller härom: »Kommunikationsanstalterna inom länet fordra största uppmärksamhet. Att inga jernvägar finnas i Norrland, är allmänt bekant, men hvad som torde vara mindre bekant är att inom länet ännu finnas flere socknar, som sakna egentliga landsvägar. Då dertill kommer, att på många ställen ännu saknas lämpliga kommunikationer öfver elfvarne, torde af allt finnas att Westernorrlands län är i stort behof af betydligt ökade anslag för vägars tillvägabringande och förbättrande. Anslag för vägförbättringar äro väl under qvinqvenniet beviljade, men tillgångarne hafva icke medgifvit att erhålla hvad som äskats, och man har sökt göra troligt, att trafiken i dessa mindre befolkade trakter vore så ringa, att kostnaden för vägförbättringar der icke kunde ändamålsenligt användas; men man har icke velat lyssna till den af erfarenheten bekräftade sats, att utvidgade kommunikationer bidroge till ökad folkmängd, ökad industri, ökad välmåga».

Vidare yttras rörande samma ämne i berättelsen för 1866—1870.

»I fråga om de befintliga landkommunikationerna torde detta län fortfarande kunna framhållas såsom ett af de mest vanlottade, till bevis hvarom endast torde behöfva nämnas: de många färjsunden, som sakna broar, mängden af brådstupa, krokiga och lifsfarliga backar, hvilkas omläggningar fordra kostnader, för hvilka både kommunerna och staten rygga tillbaka, de flere hvarandra angränsande trakter, hvilkas invånare, i brist på farbara vägar, icke utan många mils omväg kunna inbördes sammanträffa».

Att här uppställa en tablå öfver vägarnes inom länet bristfällighet kan ej gerna ifrågakomma då en sådan alltid

skulle förefalla mer och mindre tillförlitlig och således ej kunna påräkna det förtroende som länsstyrelsens på officiella fakta grundade yttranden i ämnet ingifver. Vi kunna emellertid fägna oss åt det medvetandet att länsstyrelsen åt denna inom dess befogenhet liggande länsangelägenhet egnar den största möjliga uppmärksamhet. Derom vittna ej mindre de undersökningar om kommunikationernas nuvarande tillstånd, hvarom länsstyrelsen föranstaltat, utan ock dess bemödande att åt vägomläggningar och nya vägars anläggande söka af regering och folk utverka största möjliga understöd. Om ock stora bristfälligheter i länets kommunikationer för närvarande förefinnas, är utom allt tvifvel att förhoppningen om ett tidsenligare och bättre i denna maktpåliggande angelägenhet är sin fullbordan temligen nära.

För tillkomsten af Westernorrlands hittills enda jernväg, den s. k. *Sundsvalls—Torpshammars jernväg*, lemnas i ofta citerade femårsberättelse följande redogörelse:

»Redan sommaren 1869 hade Sundsvalls och Jemtlands jernvägskomiterade underhandlat med engelske entreprenörer om byggandet af en smalspårig, privat Sundsvall—Trondhjemsbana, hvilken skulle egas af ett svenskt-norskt bolag, men planen strandade i främsta rummet mot Trondernas vägran att bilda ett enskildt bolag för banans norska del. Ett annat skäl bidrog äfven till öfvergifvandet af den ursprungliga planen. De undersökningar, som statens jernvägsbyggnadsstyrelse på nådig befallning under sommaren 1870 lät utföra dels öfver bandelen Torpshammar—Riksgränsen dels öfver Sundsvall—Torpshammarsbanan, ingåfvo berättigade förhoppningar, att staten skulle sjelf bygga den förra bandelen och åtminstone lemna statslån till den sednare. Båda förhoppningarne gingo i fullbordan. Den 12 Januari 1872 beviljade Kongl. Maj:t Sundsvalls jernvägsaktiebolag ett låneunderstöd af kr. 1,494,000 eller $\frac{2}{3}$ af kostnadsförslaget och den 28 Februari samma år blef Sundsvalls jernvägsaktiebolag konstitueradt. År 1873 beslöt riksdagen, såsom här ofvan blifvit antydt, att bygga en smalspårig bana från Torpshammar, eller annan lämplig punkt i närheten deraf till riksgränsen.

Att styrelsen och bolaget redan tidigt voro fullt medvetna om de svårigheter, som skulle uppstå derigenom, att riksdagen beslöt att den uppåtgående banan skulle byggas bredspårig och möjligen kunnat besluta äfven tvärbanan af samma spårvidd, framgår derutaf, att styrelsen redan på förhand sammankallat bolaget till extra bolagsstämma, som egde rum straxt efter ofvannämde riksdagsbesluts fattande, för öfverläggning om en spårviddsförändring. Styrelsen ansåg sig emellertid icke böra föreslå aktieegarne någon sådan på grund deraf att riksdagen beslutat Sundsvalls—Torpshammarsbanans fortsättning till gränsen smalspårig. Bolaget beslöt med uttalande af önskvärdheten att genom samma spårvidd komma i direkt förbindelse med södra delen af riket, dock på grund af styrelsens anförda skäl, att riksdagens beslut icke skulle till någon bolagsstämmans åtgärd föranleda».

Det torde vara klart af det anförda, att om 1873 års riksdag beslutat att bygga banan Torpshammar—Riksgränsen bredspårig, bolaget varit färdigt att då ändra jernvägens spårvidd.

Mot slutet af år 1873 synes styrelsen hafva kommit till full insigt derom, att det ursprungliga kostnadsförslaget, upprättadt efter 1870 års pris, var alldeles för lågt samt att befintliga medel voro otillräckliga för företagets utförande.

Urtima bolagsstämma af den 5 Januari 1874 lemnade styrelsen fria händer att på bästa sätt anskaffa behöfliga summor. Sedan underhandlingar om lån mot säkerhet i jernvägen visat sig vara fruktlösa, beslöto Sundsvalls stadsfullmägtige att staden, som förut tecknat aktier i företaget för 300,000 kr,, skulle ingå med ett ytterligare belopp af 1 million kr. De penningesummor, som derutöfver användts, hafva blifvit upplånade mot styrelseledamöternas proprieborgen.

År 1874 beslöt riksdagen, med ändring af 1873 års beslut, att banan Torpshammar—Riksgränsen skulle byggas *bredspårig*. Halfva delen af Sundsvalls—Torpshammarsbanan hade redan då under flere månader varit trafikerad, den andra hälften var redan terrasserad och all materiel dels levererad dels kontraherad. Icke desto mindre förekom frågan om spårviddsförändring inom styrelsen, men 5 styrelsemedlemmar af 6 an-

sågo det af flere skäl omöjligt att numera ändra sparvidden, och bolagsstämman, till hvilken denna fråga hänsköts, stannade nästan enhälligt vid samma beslut. Det oformliga i en förbindelse mellan Botten- och Westerhafvet sammansatt af tvenne bandelar med olika spårvidd, genom hvilket förhållande trafikens hufvudmassa eller trävarutrafiken i väsentlig mån utestänges från jernvägen, qvarstår således ännu och tillhör en af de frågor, hvars lösning är med nödvändighet påkallad.

Sundsvall—Torpshammarsbanan beräknades enligt ursprungliga förslaget skola kosta 2,249,000 kronor. Den har kostat circa 4 millioner, hvaraf dock omkring en half million äro utlagda för materiel, expropriationer m. m. *utom* kostnadsförslaget. Men å andra sidan öfverstiga ock dess inkomster de ursprungliga beräkningarna och uppgå redan till ett brutto af 360,000 kronor. Då man vet att flere af de större verk, som jernvägen framkallat, ännu icke alls eller knappast börjat sin verksamhet, samt att trafiken efter transitobanans öppnande måste i betydlig mon ökas, är man berättigad antaga, att denna bana, i likhet med alla öfriga norrländska jernvägar, skall i afseende på ekonomiskt resultat komma i fördelaktig motsats till flertalet af Sveriges söder om Norrland befintlige enskilda banor.

I jernvägens tjenst äro anställde;

vid hufvudkontoret	5	personer,
„ trafikafdelningen	46	„
„ lokomotivafdelningen	19	„
„ banafdelningen	29	„
„ reparationsafdelningen	19	„
Summa	118	personer

förutom extra banvaktare, banreparatörer m. m.

Sundsvalls jernvägsaktiebolag har med kapital, upplånadt af enskild firma, äfven anlagt en bibana Wattjom—Marmen af 0,3 mils längd för en kostnad af circa 180,000 kronor.

Jernvägen blef för allmän trafik öppnad den 9:de Augusti 1875. I längd håller den 5,7 mil. Då trafikinkomsterna af jernvägen för December månad 1875 utgjorde kr. 13,404: 03 eller pr dag och banmil kr. 78: 62 hafva desamma under de 9 första månaderna ökats på sätt som följer:

	Brutto-inkomster kronor.		Trafikinkomster pr dag och banmil kronor.	
Januari	12,145	03	68	74
Februari	13,009	99	78	10
Mars	22,303	21	126	22
April	19,405	45	113	48
Maj	24,190	68	136	90
Juni	38,903	05	227	50
Juli	46,964	63	265	79
Augusti	40,860	34	231	24
September	43,573	31	254	81
Summa i medeltal	29,039	52	168	98

Af den redogörelse, länsstyrelsen sålunda lemnat för trafikresultaten vid den första inom länet bygda jernväg framgår att de förhoppningar man fäst vid densamma, synas komma att uppfyllas, ett förhållande, som, i förening med de omständigheter, hvarunder jernvägen tillkommit, torde innebära giltig anledning till det antagande, att riksdagen skall finna sig manad, att underlätta genomförandet af den förändring i afseende å jernvägens spårvidd, som, efter hvad här ofvan blifvit visadt, oundgängligen erfordras.

b) *Sjökommunikationer.* Om till följd af de stora afstånden, de otillräckliga vägarna och de många färjsunden, kommunikationen till lands ännu har att kämpa med stora svårigheter inom detta län, så har, måhända i viss mån just till följd häraf, den storartade industriella utvecklingen under de sednare åren framtvingat en desto större utsträckning af sjökommunikationerna. Såsom betecknande härför får länsstyrelsen åberopa följande redogörelse för ångfartygstrafiken vid länets båda städer och köpingen Örnsköldsvik äfvensom vid farvattnen af de inre delarne af länet.

Sålunda har förbindelse sjöledes mellan *Hernösand* och öfrige delar af riket och länet underhållits af följande ångbåtar nemligen: Math:s Kjörning, Fänrik Stål, Nora Ström, Ån-

germanland, Hernösand II, Oscar II, Nordstjernan, Wilhelm Röhss, Ran, Svartvik, Thule, Sundsvall, Arla, Serla, Blixt, Chapman, Göthe, Niord, Sollefteå, Gustaf Wasa, Högbo, Telegraf, Nyland och Dana.

Emellan *Sundsvall* och hufvudstaden har kommunikationen sjöledes uppehållits icke blott af ångfartyget Westernorrland, utan äfven af de under perioden tillkomna ångfartygen Nordstjernan, Carl XV, Oscar II och Sirius,*) af hvilka Nordstjernan och Oscar II utsträckt sina reguliera turer äfven till Hernösand. Regulier ångbåtsförbindelse mellan Hernösand samt Wasa stad i Finland har kommit till stånd och underhållits med svenska ångfartygen Sundsvall och Runeberg samt finska ångfartyget Gustaf Wasa. Emellan Sundsvall, Hernösand och Sollefteå har trafiken ombesörjts af ångbåtarne Svartvik och Sollefteå. Daglig förbindelse emellan staden och lastageplatserna inom tullkammardistriktet har underhållits af ångbåtarne Sylphid, Timrå, Alnön, Carl v. Linné, Carlholm, Prins Gustaf, Wärsta, Ljungan och Njurunda. Sellångersån har trafikerats af ångsluparne Venus och Sellånger. Med bogsering af fartyg och timmerflottar hafva sysselsatts ångarne Flottisten, Hercules, Styrbjörn, Bravo, Färdig och Frans, hvarförutom de flesta sågverk af någon betydenhet inom tullkammardistriktet förskaffat sig en eller flere ångslupar för eget behof, hvilka ångslupar ofta anlöpa stadens hamn. Mellan Sundsvall, Hernösand och Umeå har ångaren Blixt och en tid jemväl ångaren Wilhelm Röhss gjort resa en gång i veckan. Linien Gefle—Sundsvall har trafikerats af ångarne Hebe och Trafik; och ångaren Gnarp har underhållit förbindelsen mellan Sundsvall och Norra Helsingland.

Örnsköldsviks köping har likaledes en relativt betydande ångbåtstrafik, enär ångfartygen Ångermanland, Hernösand II, Berzelius, Niord, Thule, Wilhelm Röhss och Blixt hafva gjort reguliera turer på köpingen. Derjemte hemmahöra i Örnsköldsvik två laståWhat ngare Bravo och Flink samt fyra stycken smärre ångslupar, tillhörande närliggande sågverk.

Äfven på *vattendragen i de inre delarne af länet* har ångbåtstrafiken tagit fart. Så trafikeras Holmsjön i Medelpad af ångaren Lars, som bogserar timmer och flottar från Ljungå

*) Förlorad.

i Jemtland till Österström i Holms socken, samt Leringsjön i Torps socken af ångbåten Leringen, likaledes för bogsering af virke. Bräcke—Sundsvalls kommunikationsbolag har i Torpssjön och i Ljungan ångarne C. F. Huss och Per och Ljunga elfs flottningsbolag ångaren Ljungan i Stödesjön; ångaren Sörfors ombesörjer bogsering i sjön Marmen i Tuna socken. Vid Ångermanelfven eger nästan hvarje derintill beläget sågverk en eller flere smärre ångbåtar, hvilka bogsera timmerflottarne och skänka en synnerligen tilltalande anblick af lif och rörelse på det stora vattendraget. På Hellgumssjön och den södra grenen af Ångermanelfven har ångbåtskommunikation kommit till stånd genom ett för sådant ändamål bildadt bolag, benämndt Faxelfvens ångbåtsbolag, rörande hvilket förtjenstfulla företag länsstyrelsen är i tillfälle att meddela följande närmare upplysningar:

Faxelfvens ångbåtsbolag, med ändamål dels att idka ångbåtsfart på Faxelfven mellan Forsse i Långsele socken och Utanede i Edsele, circa 3½ mil, dels att anlägga landsväg eller hästbana på den ¼ mil långa väg förbi Ödsgårdsforsen i Edsele (emellan Utanede och Edselebron), konstituerades, på inbjudning af häradshöfding Walfrid Enblom, den 19 Maj 1873. Maximiteckning bestämdes till 4000 lotter à 30 kronor för anskaffandet af ångbåtarne Hellgum, dubbelpropeller om 32 hästkrafter och 3½ fot djupgående, samt Ramsele propellerbåt om 16 hästkrafter och 5 fot djupgående, hvilka tillverkades hos W. Lindberg i Stockholm af svensk jernplåt och hopsattes å beställningsorterna. Trafiken började å Faxelfven i Juli 1875. Bolaget har byggt bryggor och magasiner vid Utanede, Edselebro och Ramsele. Tecknade lotter utgöra 3,402 st. à 30 kronor; antal delegare, spridda i 20 socknar, äro 464. Bolaget har anlagt vägar från ångbåtsstationerna till allmänna landsvägen. Lottegarne hafva utom teckningen tillskjutit 39,000 kronor. Bolaget har dessutom en skuld af circa 50,000 kr. Oaktadt bolaget har bekostat rensningsarbeten i elfven under Stockholms dykeribolags chefs, ingeniör Carl Santessons ledning för inemot 20,000 kronor, har det ännu ej sett mera frukt deraf, än att »Ramsele» kunnat förliden sommar obehindradt trafikera traden Edselebro—Ramsele och att »Hellgum» endast 23

gånger kunnat trafikera traden Forsse—Utanede. På den nedre tradens öfre del emellan Holmstrand och Utanede återstår ännu mycken upprensning. Ingeniören Santesson har numera öfver denna rensning uppgjort kartor, betänkande och kostnadsförslag, det sistnämnde slutande med en summa af något öfver 51,000 kronor, och bolagets styrelse lärer hafva för afsigt att göra underdånig ansökan hos Kongl. Maj:t om statsbidrag till kostnadernas bestridande.

Sedan Faxelfven ordnats för ångbåtsfärd, blifva afstånden:

	Ångbåtsfart.	Landsväg.
emellan Hernösand och Sollefteå	10 mil.	—
„ Sollefteå och Forsse	— „	2 mil.
„ Forsse och Ramsele.	5¾ „	¼ „
„ Ramsele och Ströms kyrka . . .	— „	6 „
„ Ströms kyrka och Torsfjärden .	7½ „	— „

Länsstyrelsen har sig visserligen icke bekant, huru stort afståndet är ifrån Torsfjärden till riksgränsen; man antager att detsamma icke kan utgöra mer än omkring 4 à 5 mil, deraf största delen torde kunna trafikeras af ångbåt. Häraf inses hvilken betydelse den nya ångbåtskommunikationen på Faxelfven eger för förbindelser emellan Bottenhafvet, Jemtland och Norge».

Politi.*)

Ehuru allmänna ordningen inom Westernorrlands län på mycket länge ej varit störd, har likväl länsstyrelsen, af nödig omtanke om denna angelägenhet, ansett sig uppfordrad att i och för densamma vidtaga vissa åtgärder.

Så t. ex. har, på länsstyrelsens förslag, Kongl. Maj:t genom nådigt bref den 6 November 1874 förordnat: dels att en del af ortens båtsmän med nödigt underbefäl skulle stationeras på de ställen inom länet, der tillströmningen af löst folk vore störst, nemligen vid Sundsvall, Hernösand och Nyland, dels att desse båtsmän skulle förses med tjenliga skjutvapen och ammunition, samt att sådant skulle erhållas från sjöförsvarets förråd och dels att vid Sundsvalls station skulle finnas 36, vid Hernösands station 34 och vid Nylands station 35 gevär med tillhörande erforderlig ammunition.

Undervisningsväsendet med hvad dermed eger sammanhang kommer att närmare afhandlas vid beskrifningen af länets städer och socknar, och vilja vi här endast nämna att inom länet finnas skola för döfstumma, slöjdskola, folkskollärare-seminarium, navigationsskola, elementarskolor för flickor, barnhem, handtverks- och fabriksföreningars söndagsskola m. m. hvaraf synes att länet är i detta hänseende rikligen utrustadt.

Bland de skolor, som hittills ambulerat i flere socknar, är den nyligen bildade

Medelpads folkhögskola. Om henne nämnes i femårsberättelsen 1871—1875: »På initiativ af kollegan i Sundsvall, filosofie doktor Olof Wikström började under loppet af år 1873 insamling af frivilliga bidrag till grundläggandet af en folkhögskola, den första i Norrland, med den framgång att, sedan

---

*) Sammanfattningen af de för en stat gällande författningar, rörande invånarnes säkerhet, lugn, beqvämlighet m m. m. m.

en fond af 7,177 kronor 24 öre blifvit för ändamålet bildad, folkhögskolan kunde öppnas den 10 November samma år i en hyrd skollokal å hemmanet Näfsta i Selångers socken, en half mil från Sundsvall. Vid skolans öppnande utgjorde lärjungarnes antal endast 13, men under de närmaste följande veckorna anmäldes dock ytterligare 11 till intagning, så att hela lärjungeantalet under första läsåret utgjorde 24 personer. Skolans verksamhet fortgick sedermera med undantag af omkring 14 dagar vid julen och några dagar vid påsk till den 15 Maj påföljande år. Hvarje dagsarbete har börjat och slutat med bön samt afsjungandet af ett par psalmverser. Undervisningen, inberäknadt sångöfningarne, pågick under 39 timmar i veckan. På Söndagseftermiddagarna hafva lärarne föreläst våra förnämsta skalders dikter jemte skildringar af historiskt, geografiskt och naturhistoriskt innehåll. Skolans boksamling har flitigt anlitats af lärjungarne. Undervisningsämnen hafva varit följande: modersmålet 10 timmar i veckan, historia 3 timmar, geografi 3 timmar, statskunskap 3 timmar, statshushållningslära 1 timma, fysik 3 timmar, kemi 2 timmar, zoologi 1 timma, geologi 2 timmar, räkning 5 timmar, geometri 1 timma, diskussionsöfningar 2 à 3 timmar, bokhålleri 2 timmar i veckan under 2 månader, teckning 2 à 3 timmar i veckan under 2 månader, välskrifning 1 timma, sång 2 à 3 timmar; hvarjemte då väderleken sådant tillåtit, öfningar i afvägning egt rum. Skolan hade under första året af sin tillvaro att glädja sig af flere gåfvor i böcker, mynt, bergstuffer o. s. v.

Nästföljande läsår, det andra i ordningen, började den 1 Oktober 1874 och fortgick till den 1 Maj 1875, då detsamma afslöts i närvaro af skolans styrelse och omkring 200 åhörare. Uti den redogörelse som skolans föreståndare L. A. Carlén lemnat för skolans verksamhet under läseåret, omnämnes att skolan derunder erhållit, utom ett statsbidrag af 700 kronor och ett anslag af länets landsting af 1000 kronor årligen under fem års tid, jemväl utaf grosshandlaren N. Wikström i Sundsvall den vackra gåfvan af 5000 kronor, hvarjemte Indals och Holms kommuner beslutat att under en tid af 5 år till skolan lemna Indal 100 kronor och Holm 20 kronor årligen. Skolan hade under hösten 1874 blifvit flyttad till Ökne i Stöde socken

i en ljus, rymlig och väl belägen lokal, ¼ mil från Kjärfsta jernvägsstation vid Sundsvall—Torpshammarbanan. Lärjungarnes antal hade under läseåret utgjort 26, alla, med undantag af två, från Medelpad. En värdefull ledning till sången vid bönestunderna hade erhållits genom en af grosshandlaren D. Bäckström till skolan skänkt orgel. Sundsvalls arbetareförening hade under såväl detta som föregående läseår till skolan lånat en del af sin materiel.

Tredje läsåret började den 1 Oktober 1875, afslutades den 1 Maj innevarande år. Lärjungarnes antal hade ökats till 40. Sammanlagda lärjungantalet sedan skolans början hade utgjort 80, af hvilka 9 hade genomgått en tvåårig skolkurs. Undervisningstiden hade utgjort 41 timmar i veckan med ungefär samma fördelning i afseende på undervisningsämnena, som under föregående år egt rum. Äfven under detta år hade boksamlingen ökats genom gåfvor och köp, hvarjemte undervisningsmaterielen blifvit riktad med en luftpump, en elektricitetsmaskin och åtskilliga kemiska preparat. Lärjungarne hade ådagalagt stor flit och godt uppförande. Undervisningen hade under hela perioden uppehållits af föreståndaren, ofvannämnde Carlén, samt en andre lärare, en sånglärare och en lärare i bokhålleri».

Ehuru folkhögskolan ännu en gång blifvit flyttad till annan socken, har hon likväl haft att glädja sig åt samma förtroende och intresse som i början kom henne till del och man har grundade förhoppningar derom att dessa stödjepelare för hennes tillvaro ej komma att svigta.

Kreditanstalter.

Bland dem märkas inom länet:

a) *Hernösands enskilda bank,* öppnad den 1 Januari 1870; afdelningskontor i Örnsköldsvik, Sollefteå, Nyland och Ragunda;

b) *Mälareprovinsernas enskilda bank* har sedan 1849 haft afdelningskontor i Hernösand;

c) *Sundsvalls enskilda bank,* öppnad den 15 Februari år 1865, började sin andra oktroj 1875. Afdelningskontor i Stockholm, Hudiksvall, Torpshammar och Östersund;

d) *Sundsvalls stads sparbank;*

e) *Kreditaktiebolaget i Sundsvall*, som egentligen är att betrakta som en fortsättning af filialbanken, hvilken i sitt slag var både den första och den sista i vårt land, enär den öppnades den 1 Juli 1855 och upphörde den 30 Juni 1875;

f) *Aktiebolaget Sundsvalls handelbank*, öppnad den 1 Juni 1874;

g) *Sundsvalls folkbank*, med af länsstyrelsen faststäldt reglemente, öppnade sin verksamhet den 1 September 1868;

h) *Sundsvalls hypoteksförening*, omfattande städerna Hernösand och Sundsvall, började sin rörelse i slutet af år 1872;

i) *Sjömanshuskassan*, bedrifver en ganska omfattande rörelse;

k) *Ränte- och kapitalförsäkringsanstalten i Stockholm*; vinner, ehuru många kloka och nödvändiga åtgärder blifvit vidtagna för att påpeka dess nytta och välsignelse, blott småningom förtroende;

l) *Norrlands hypoteksförening* öppnades i Hernösand den 30 Januari 1862; är gemensam för jordegare i Westernorrlands, Jemtlands, Westerbottens och Norrbottens län;

m) *Ränte- och kapitalförsäkringsanstalten i Westernorrlands län.* »I syfte att sprida kännedom om och befordra anlitandet af ränte- och kapitalförsäkringsanstalterna beslöt redan 1870 års landsting att låta trycka erforderligt antal exemplar af Fosterländska föreningens i Stockholm prospekt, beträffande ränte- och kapitalförsäkringsanstalten derstädes, för utdelning till ordförandena i kommunalstämmorna, hvilka uppmanades att i utlysta kommunalstämmor och på lämpligaste sätt genom meddelande af erforderliga upplysningar och råd verka för anstaltens begagnande. I enahanda syfte hade äfven länets hushållningssällskaps förvaltningsutskott tid efter annan ställt uppmaningar till länets invånare, att styrelserna för sparbankerna i Hernösand, Sundsvall och Örnsköldsvik hade jemväl sökt underlätta uppsamlandet och insättandet af folkets besparingar genom att emottaga och kostnadsfritt till lifränteanstalten i Stockholm befordra insättningar. Erfarenheten hade dock visat, att dessa gemensamma bemödanden burit blott ringa frukt. Till länsstyrelsen inkomna uppgifter sammanstämde alla deri, att endast ett ringa fåtal af länets befolkning begagnade

sig af ränte- och kapitalförsäkringsanstalten, ett förhållande, hvilket i och för sig beklagligt, måste befinnas desto mer nedslående i samma mån, som den rikliga arbetsförtjensten under de sednare åren medgifvit äfven de mindre bemedlade klasserna att afsätta en sparpenning för kommande dagar.

I betraktande häraf och då inom detta län likasom i alla öfriga delar af Norrland, hvarest tillfällen till hög arbetsförtjenst ej sällan omvexla med mindre goda tider, det måste vara af särdeles betydelse i både socialt och nationalekonomiskt afseende, om befolkningen kunde bibringas håg och vana att afsätta besparingar till mötande af behof under en mindre gynsam tid och till framtidens betryggande i allmänhet, ansåg länsstyrelsen sig böra påkalla samverkan af landstinget för att i nyss anmärkta beklagansvärda förhållande söka åstadkomma en omstämning till det bättre. För detta ändamål gjorde länsstyrelsen år 1875 framställning till landstinget derom, att landstinget måtte åt en komité uppdraga att utarbeta och till landstinget inkomma med förslag till de åtgärder, som från landstingets sida kunde böra vidtagas i syfte att dels bibringa befolkningen i länet upplysning om ränte- och kapitalförsäkringsanstalternas ändamål, dels underlätta insättningarna i dessa anstalter.

Med anledning af denna framställning nedsatte 1875 års landsting en komité med uppdrag att utarbeta och till 1876 års landsting inkomma med förslag till de åtgärder, som från landstingets sida kunde böra vidtagas i syfte att befrämja det med länsstyrelsens framställning afsedda ändamål. Under fullgörandet af detta uppdrag stadgades hos denna komité den öfvertygelsen, att densamma icke kunde på mera verksamt sätt befordra landstingets afsigt, än om det kunde lyckas komitén att åstadkomma en sjelfständig ränteanstalt inom länet, till följd hvaraf komitén jemte åtskilliga andra för saken intresserade personer utarbetade förslag till reglemente för en dylik anstalt, hvilket reglemente sedermera den 5 Maj 1876 vann Kongl. Maj:ts nådiga fastställelse; och ehuru de åtgärder som sedermera af komiterade vidtogos för anstaltens organiserande icke falla inom den tidrymd som denna berättelse omfattar, må dock här tilläggas, att Westernorrlands läns lifränte- och

kapitalförsäkringsanstalt å sammanträde i Hernösand den 23 September 1877 blef konstituerad och från och med den 1 November 1876 börjat sin verksamhet, hvaraf böra kunna förväntas välsignelserika frukter, *sedan anstalten blifvit känd* och vunnit allmänhetens förtroende, för hvilket ändamål anstaltens styrelse redan lyckats erhålla biträde af ombud i nästan alla länets socknar».

Försäkringsanstalter.

Bland sådane märkas:

Westernorrlands läns brandstodsbolag, länge i verksamhet, tillvinner sig alltmera förtroende; en och annan kommun har väl bildat eget brandstodsbolag, men det är föga troligt att sådane assosiationer komma att uttränga länets allmänna försäkringsbolag. Fråga har flere gånger förevarit om Medelpads skiljande från Ångermanland hvad brandstodsväsendet angår, men denna fråga har alltid mött ett envist motstånd. — Vidare finnas

Norrlands sjöassurans- och fraktförsäkringsförening, utvisande ett betydligt framåtskridande både i de försäkrade fartygens antal och lästetal samt försäkringsvärde.

Helso- och sjukvården.

»Bland de flera gagneliga inrättningar som landstingsinstitutionen inom detta län framkallat, intaga onekligen de sjukvårdsanstalter, som på landstingets initiativ kommit till stånd, ett framstående rum. I en föregående femårsberättelse omnämnes, hurusom 1870 års landsting beslutat uppförandet af ny lasaretts- och kurhusbyggnad i Sundsvall samt inrättandet af nytt lasarett i Örnsköldsvik och så kalladt sjukhem i Sollefteå. Alla dessa inrättningar äro nu fullbordade.

I afseende på den förstnämnda af dessa anstalter eller *den nya lasaretts- och kurhusbyggnaden i Sundsvall* upplyses att tomten, hvarpå lasarettet är uppfördt, innehåller omkring 5 tunnlands areal i rektangulär form och är belägen på norra sidan af Selångersån emellan den s. k. Norrmalm och norra

landsvägen. Byggnadsarbetet började den 1 Februari 1873 och var den 25 Oktober 1875, då invigningen högtidligen försiggick, i så färdigt skick, att patienternas afflyttning från det gamla lasarettet kunde ske. Byggningen innehåller tre våningar jemte källarlägenheter. Sängantalet, som för närvarande på bägge afdelningarna är 90, kan uppbringas till 100, då sängantalet i hvarje sjuksal ökas till 9; och för närvarande finnas 88 st. större och 12 st. mindre sjuksängar, alla af jern. Följande frisängar finnas, nemligen: Nils Åströms, skänkt af apotekaren K. Ljungberg, Aug. Sundbergs, A. P. Hedbergs, M. Arhusianders och F. A. Åslunds. Hela kostnaden för lasarettsbyggnaden, portvaktarestugan, uthusen och bryggstugubyggnaden, brunnen och staketet kring tomten har uppgått till 203,949 kronor 47 öre.

Lasarettet i Örnsköldsvik blef färdigt under år 1874, så att patienter der kunnat intagas till vård.

Sollefteå sjukhem har från och med år 1873 varit tillgängligt för patienter.

Utom Hernösands och Sundsvalls lasarett och kurhus, hvilka länge funnits till och för hvilka på sina ställen närmare kommer att redogöras, har landstinget år 1875 beviljat anslag till uppförande af ett *sjukhem i Backe by* af Fjällsjö socken, hvarest provincialläkaren i Bodums distrikt är bosatt och der apotek förut finnes inrättadt. Vid det af landstinget beviljade anslag voro likväl fästade vissa vilkor i afseende å underhållet och inredningen, hvilka icke blefvo uppfyllda, hvadan anslaget förföll; vid 1876 års landsting väcktes ny motion om anslag till sjukhemmet utan nyssnämnda vilkor, hvilken motion af landstinget bifölls, så att numera med visshet kan förutses, att denna aflägsna bygd inom kort äfven erhåller ett väl behöfligt sjukhem.

Äfven till *veterinärväsendets* ordnande på ett ändamålsenligt sätt har landstinget dels under år 1874 till aflöning åt två veterinärläkare, stationerade den ene i Örnsköldsvik och den andre i Sollefteå, anslagit 1000 kronor åt hvardera, dels ock under år 1875 beviljat enahanda löneförmån för en veterinärläkare i nyssnämnde Backe by i Fjällsjö socken».

Hernösands centralhospital för de norra länen eller Hernösands stift är, sedan riksdagen dertill anslagit medel, betydligen utvidgadt.

Fattigvård och fromma stiftelser.

I åtskilliga socknar, ehuruväl numera icke synnerligt många, försörjas de fattiga genom kringgång emellan hemmansegarne, hos hvilka de turvis njuta kost och husrum en eller flere dagar. Barnen äro vanligen utackorderade hos välkändt folk. Det lokala tiggeriet af fattige inom socknarne har helt och hållet försvunnit, och ytterst sällan besväras allmänheten af främmande tiggare. Fattigvårdens inkomster utgöras i allmänhet af sammanskott i penningar och natura persedlar.

»Enär länsstyrelsen ansett önskvärdt att kunna meddela en hittils saknad, i möjligaste måtto fullständig redogörelse för icke blott de förnämsta under publik förvaltning stående *kassor och pensionsfonder* utan jemväl för alla inom länet befintliga s. k. *fromma stiftelser* eller de inrättningar och anordningar, hvilka tid efter annan den enskilda välgörenheten flerstädes tillvägabragt för olika ändamål, såsom till befrämjande eller vidmagthållande af religiositeten, sedligheten, sparsamheten, folkundervisningen i allmänhet, eller till beredande af skydd mot olyckshändelser, hjelp i nöd och sjukdom, eller till underlättande af fattigvården o. s. v., så får länsstyrelsen, i enlighet med de upplysningar, som härom kunnat vinnas, rörande detta ämne meddela följande öfversigt.

I. *Westernorrlands läns nödhjelpsfond.* Ibland de till länet hörande fonder, hvilka med afseende å deras framtida betydelse och vigt äro egnade att ådraga sig uppmärksamhet, intages måhända första rummet af den år 1867 bildade *Medelpads och Södra Angermanlands nödhjelpskassa.*

Vid sammanträde den 6 Maj 1868 beslöt den, med anledning af 1867 års missväxt inom länet bildade nödhjelpskomité, bland annat, att en del af de till lindring af missväxten genom allmänna välgörenheten samlade medel borde användas till anskaffande af utsädeskorn emot återbetalningsskyldighet till omkring halfva inköpspriset, och att af de sålunda inflytande medlen skulle bildas en särskild, med ränta löpande fond till

nödställdes understöd vid framdeles möjligen inträffande missväxtår. Under de följande åren gjordes från Medelpad och Ångermanland återbetalning af dessa understödsmedel, så att desamma jemte derå upplupna räntor vid slutet af år 1873 uppgingo till en sammanlagd behållning af 17,481 kr. 75 öre; hvaremot vid den tiden någon återbetalning från understödstagare inom norra Ångermanland ännu icke egt rum, en omständighet, hvilken torde hafva utgjort anledningen dertill, att ifrågavarande kassa erhållit benämningen Medelpads och Södra Ångermanlands nödhjelpskassa.

Under förutsättning att fonden, ostörd af missväxtår, får accumuleras med ränta på ränta, och att jemväl kommande landsting icke skola underlåta att medelst lämpliga anslag fortfarande öka fonden, bör man kunna hoppas, att Westernorrlands läns nödhjelpsfond efter ett eller annat decennium skall hafva uppnått erforderlig styrka för att motsvara sitt ändamål och såmedelst för kommande generationer bära vittne om det fosterländska sinnelag, som utmärkte landstinget åren 1874, 1875 och 1876.

II. *Landstadspensionskassan* stiftades år 1805 genom öfverenskommelse emellan landsstatstjenstemännen i länet och grundar sig på årliga bidrag af delegarne. Inrättningens första reglemente är af Kongl. Maj:t stadfäst den 9 Juni 1807 och sednast förnyadt den 26 September 1873. Pensioner åtnjuta f. n. enkor efter tre landshöfdingar, två landssekreterare, en landskamrerare, en länsbokhållare, en kronofogde, fyra häradsskrifvare, en landsfiskal, tre hospitals- och lasarettsläkare samt nitton länsmän. Pensionernas belopp utgör för landshöfdingsenkor 12 tunnor korn, landssekreterareenkor och landskamrerareenkor 8 tunnor, länsbokhållareenkor 4 tunnor, hospitalsläkareenkor 6 tunnor, kronofogdeenkor 6 tunnor, häradsskrifvareenkor 6 tunnor, länsmansenkor 4 tunnor och landsfiskalsenkor 4 tunnor. Direktionen utses af delegarne hvart femte år.

III. *Båtsmans- och beväringspensionskassan* med af Kgl. Maj:t den 3 December 1869 faststäldt reglemente. Fonden är bildad genom en förening mellan socknarnas deputerade den 22 Januari 1813 om ett sammanskott af hvarje »rök» och stadfästades af Kongl. Maj:t den 23 Mars samma år, då den till

understöd i krigstid för svaga rotar inrättade s. k. undersökskassans behållning 14,879 Rdr 12 sk. B:co fick för ändamålet användas. Pensionernas belopp utgör i allmänhet 12 kronor årligen. Fonden förvaltas af landshöfdingen i länet såsom ordförande och fyra af landstinget för två år i sender utsedde ledamöter.

IV. a) *Under domkapitlets i Hernösand förvaltning vid slutet af år 1877 stodo följande kassor och fonder:*

Hernösands stifts byggnadskassa, euligt läroverksstadgans § 133 afsedd »för elementarläroverkets behof». Af tillgångarne äro 35,693 kronor afsatta till »utvidgning af Hernösands läroverk»	43,538: 13
Vakansmedlens kassa. Sedan svenska presterskapets enke- och pupillkassa nu kommit till stånd, tillfaller densamma ett års behållen inkomst af hvarje ledig presterlig beställning. Eljest skola vakansmedlen enligt läroverksstadgans § 133 mom 1 c) tillfalla stiftets byggnadskassa	16,925: 98
Anslag för utgifning af de nya predikotexterna på finska	593: 25
Anslag för anskaffande af finska folkskoleböcker	579: —
Premie- och fattigkassan. Enligt läroverksstadgans § 133 skola tillgångarne »årligen i det närmaste utdelas» till premie- och fattigkassorna vid stiftets elementarläroverk för att tillsammans med dessas egna medel utdelas bland lärjungarne »dels såsom belöningar för flit och framsteg, dels till understöd, sjukvård och begrafningshjelp för de mest behöfvande»	61: 41.
Emeritikassan. I början af år 1875 öfverlemnades till den nybildade »presterskapets enke- och pupillkassa» ¾ af kassans behållning med 84,416 12. De nu befintliga medlen äro afsedda att bilda grundfond till en blifvande enke- och pupillkassa för elementarlärare	29,917: 59.
Anslag till folkskollärareseminariibyggnaden i Hernösand	605: 65.
Lappska ecclesiastikverket	1,108: 87.
Skytteanska lappskolans fond för undervisningsmateriel m. m.	378: 89.
Jemtlands läns biblioteksfond	3,636: 03.
Hernösands läroverks biblioteksfond	4,218: 33
Ramsele öfverskottsfond. Enligt Kongl brefvet d. 5 April 1872 skola 1,500 kronor användas till förbättring af sockenpredikantbostället i Fjällsjö samt, till dess lämpligt tillfälle dertill yppar sig, räntan af detta belopp tillfalla komministern i Fjällsjö. Öfriga räntan tillfaller kyrkoherden i Bodum	5,040: —
Transp	106,603 13.

Transp.	106,603: 13.
Aurënska stipendiifonden	6,206: 16.
Bergmanska d:o	1,879: 49.
Communitets d:o	623: —
Gullichska d:o	731: 57.
Löfrothska d:o	2,014: 33.
Norbergska d:o	1,802: 40.
Nordlanderska d:o	3,159: 99.
Nortmanska d:o	799: 16.
Nordstrandska d:o	1 000: —
Sahlbergska d:o	675: —
Thunmarkska d:o	934: 50.
Thurdfjællska donationsfonden	1,568: 75
Ullbergska premiefonden	7,500: —
Videska stipendiifonden	1,000: —
Bergman—Millerska donationsfonden	771: 26
Olivenbaumska donationsfonden	360: —
Anslaget till finska småskolelärarinneseminariet i Haparanda	2,550: —
Synodal- och konsistorie-förnödenhetskassan. Till underhåll af synodalrummen, expenser m. m. Af behållningen äro kr. 1,128: 09 särskildt afsatta till »reparation m. m. af synodalrummen»	1,702: 67.
Anslag för utgifvandet af en ny upplaga af den utgångna lappska psalmboken	1,900: —
Bergmanska biblioteksfonden	1,500: —
Biskopsboställets reparationsfond	7,081: 15.
Bodums, Fjällsjö och Tåsjö fond. Genom kongl. bref den 8 April 1854 bestämdes att af den s. k. »Ramsele öfverskottsfonden» skulle utgå 1,500 kr. till en »snart förestående» kyrkobyggnad i Bodum, 1,500 kr. till »behöflig förbättring af sockenpredikantbostället» i Fjällsjö och 1,500 kr. till en »redan beslutad ny kyrkobyggnad» i Tåsjö samt att »vederbörande skulle få uppbära fem procents ränta å medlen» intill dess de blefvo betalda. Det är dessa medel, som under namn af Bodums, Fjällsjö och Tåsjö fond särskildt förvaltats. Under år 1876 har Tåsjö församling uttagit sin andel ...	4,687: 50.
Engmanska donationsfonden för skollärares enkor inom Hernösands stift, företrädesvis efter lärare vid Hernösands läroverk. För närvarande uppbäres räntan af en utaf testator utsedd person under dess lifstid	2,050: —
Enkehjelpsfonden n:o 3. Till understöd åt enkor och barn efter konsistoriiledamöter eller tjenstemän	16,315: 75.
Fjälltraktsfonden, »till understöd för nya kyrkoinrättningar uti fjälltrakterna af stiftets norra del	9,968: 76.
Transp.	185,384: 57.

Transp.	185,384: 57.
Franzénska stipendiefonden. Stiftad af biskop Franzéns enka; afkastningen användes till lifstidspension åt en ännu lefvande trotjenarinna i Franzénska huset, men är efter dennas död anslagen till stipendier åt studerande vid läroverket	4,146: 67.
Lindströmska donationsfonden. Halfva räntan fördelas i 3 lifstidspensioner åt nödställda enkor efter komministrar eller adjunkter, hvilka sednast tjenstgjort inom Ångermanland, eller, i händelse sådana ej finnas, åt enkor efter komministrar eller adjunkter från hvilken provins som helst inom stiftet. Andra hälften af räntan öfverlemnas till Hernösands stads folkskolas direktion att användas till inköp af en fullständig beklädnad åt sådana skolans barn, hälften gossar och hälften flickor, som utmärkt sig för sedlighet och flit och som derjemte befinna sig i de torftigaste omständigheter. Utdelningen skall ske vid julexamen	9,779: 66.
Nordinska donationsfonden. För fattiga prestdöttrar	506: 53.
Sahlbergska donationsfonden. Till en fattigskola »i synnerhet för fattiga flickor i Hernösand»	1,541: 10.
Almqvistska donationsfonden. Till flickskolan i Hernösand	525: —
Schubertska donationsfonden. Räntan skall »disponeras för lappska ecclesiastikverket i sammanhang med de allmänna medel, som årligen för samma ändamål anslås»	1,050: —
Videska donationsfonden. Årliga räntan skall tilldelas »en behöfvande enka efter en elementarlärare, som i egenskap af kollega eller adjunkt längst tjenstgjort vid något af stiftets, företrädesvis Hernösands läroverk», dock endast halfva räntan åt enka, hvilkens man ej tjenstgjort vid sistnämnde läroverk	2,100. —
Följande kassor och fonder tillhöra Hernösands stifts ecclesiastike tjenstemän och förvaltas af konsistorium:	
Första klassens enkehjelpskassa	6,474: 16.
dess tillökningsfond	42,636: 35.
Andra klassens enkehjelpskassa	7,741: 78.
dess tillökningsfond	30,532: 93.
Wibyggerå kronotionde-enkehjelps-anslag	15: 87.
Kyrkornas enkehjelpsbidrag	269: —
Fattiga prestmäns kassa	11,773: 38.
Fattiga prestdöttrars kassa, innefattande den Sellingska donationen à 300 Rdr samt den Nensénska à 2,000 Rdr	3,703: 26.
Summa	308,180: 26.

Angående tillkomsten af åtskilliga bland dessa fonder upplyses om

Isac Norbergs stipendium. Enligt utdrag å domboken å lagtima vintertinget i Gudmundrå den 1 April 1819 anslås ett kapital af 1000 Rdr B:co såsom framgen fond, hvars årliga ränta à 5 % konsistorium i Hernösand skall ega att årligen tilldela en vid Kongl. Gymnasium derstädes studerande yngling, hvarvid den ordning bör iakttagas att stipendiet hvarje gång mellan ynglingar af Ångermanlands, Westerbottens, Medelpads och Jemtlands landskap utdelas. Vid skicklighet i latinska språket skall vid understödets bortgifvande göras billigt afseende. Stipendiat utdelas vid slutet af hvarje vårtermin, och skall stipendiet, då han efter åtnjutandet deraf i tvenne år det afträder, vara skyldig att för latinska theser varii argumenti uti gymnasii lärosal respondera under præsidium af en utaf gymnasiilärare.

A. B. Miller har genom testamente, dateradt Stockholm den 12 Januari 1831, gifvit till »Hernösands skole-inrättning 500 Rdr B:co, hvilka skola användas till förbättrande af de lägre skollärarnes för närvarande nog knappa lönevilkor samt redovisas på samma sätt som med öfriga skolans tillhöriga medel sker». Årliga räntan fördelas lika mellan de fem yngsta adjunkterna och motsvarande belopp afdragas från den lön, som af statsmedel till dem utbetalas.

Israel Bergmans stipendiefond, grundad genom gåfvobref af den 28 Juli 1841. Kapitalet 1200 Rdr B:co. Årliga räntan delas i två lika delar, hvilka vid hvarje vårtermins slut af Collegium Gymnasticum bortgifvas såsom stipendier åt tvenne ynglingar i secunda gymnasii, hvilka ega att uppbära understödet i trenne år.

Sahlbergska stipendiet. Kapital 500 Rdr rgs. Räntan utdelas årligen vid vårexamen till en lärjunge som afgår till akademien.

Jonas Ullbergs premiefond enligt testamente af den 5 April 1839. Fonden utgör 2000 Rdr B:co och skall räntan användas till premier, helst goda läroböcker, hvilka vid vårexamen utdelas till lärjungar i gymnasium och trivialskolan i Hernösand.

E. Nordlanders stipendiefond enligt testamente af den 7 September 1842 med tillägg af den 22 August 1846. Fonden

utgör 2000 Rdr B:co, hvaraf räntan såsom stipendier tilldelas tvenne vid gymnasium studerande ynglingar af Westernorrlands nation till lika belopp hvardera. Stipendiet, till hvilket Medelpadenser ega företräde, får innehafvas i tre år.

Nortmanska stipendiefonden, grundad genom testamente af den 23 December 1798, utgör 333 Rdr 16 sk. banko. Årliga räntan tilldelas en lärjunge i gymnasium. Slägtingar ega företräde.

P. Nordströms stipendiefond, enligt donationsbref af den 11 Maj 1859. Kapitalet 1000 kr., hvaraf årliga räntan skall tilldelas en yngling vid elementarläroverket i Hernösand. Slägtingar ega företräde, dock får ingen, som icke studerar de döda språken latin, grekiska och hebreiska, så länge dessa såsom undervisningsämnen vid läroverket förekomma, åtnjuta detta stipendium.

Videska stipendiefonden, enligt testamente af den 8 Februari 1865. Kapitalet utgör 1000 kr. och skall årliga räntan tilldelas en yngling i Hernösands elementarläroverks 3:dje eller 4:de klass. Stipendiet må innehafvas 4 à 5 år. Slägtinge eger företräde och åtnjuter stipendiet så länge han vid läroverket vistas.

Löfrothska stipendiefonden, enligt testamente af den 9 Februari 1869. Kapitalet utgör 2000 kr., och skall årliga räntan tilldelas en vid elementarläroverket studerande yngling, som kommit till sjette klassen. Yngling från Hernösands församling eger företräde. Stipendiet må, enligt konsistorii ompröfvande, innehafvas ett eller flere år.

Två s. k. communitets stipendier. Vid prestmötet år 1817 beslöts att försälja det s. k. communitetshuset, afsedt att upplåtas åt fattige skolynglingar. På det att afsigten med communitetsinrättningen i hufvudsaken icke skulle förfelas, bestämdes tillika att årliga räntan af försäljningssumman skulle anslås och fördelas åt fattige skolpiltar och gymnasister, helst prestsöner, till understöd i hushyrornas bestridande. Stipendierna, till antalet två, hvardera å 15 kr., utdelas vid hvarje vårexamen.

Aurénska stipendiefonden stiftades af apologisten i Hernösand Pehr Aurén genom testamente den 13 November 1841,

bevakadt hos rådstufvurätten i Hernösand den 31 Januari 1842. Årliga räntan utdelas »i två stipendier åt tvenne af norrländska nationen med hedrande betyg för flit, skicklighet och gudsfruktan från deras lärare från Hernösands gymnasium försedde och till Upsala academi afgångne medellöse studerande» och skola testators syskons barnabarn ega företrädesrätt. Stipendierna få åtnjutas i två, eller, derest så nödigt pröfvas, i tre år. Om förvaltningen eger domkapitlet i Hernösand att »draga försorg och befattning på sätt som öfligt är vid utdelningen af Gullicianska stipendiet».

Gullichska stipendiefonden stiftades af kapellanen i Borgsjö Gullich Boréen och hans hustru Sara Hornæa genom testamentariskt förordnande, hvilket, enligt den afskrift, som af konsistoriiombud under rättegången med arfvingarne företeddes, var dateradt den 24 December 1754. (Arfvingarne klandrade testamentet, hvilket klander gillades af Torps häradsrätt den 17 December 1771 och af Westernorrlands lagmansrätt den 20 Augusti 1772, men ogillades af Svea Hofrätt genom slutlig dom den 20 Maj 1788, hvarefter ytterligare processades med arfvingarne om medlens utfående ända till den 20 Februari 1790, då förlikning inför häradsrätten ingicks). Årliga räntan tilldelas »en af Medelpads i Upsala studerande ungdom, som i sex år det gagna får». Kapitalet skulle »insättas på Riksens Städers Låne Banco i Stockholm» och räntan disponeras af konsistorium i Hernösand, »hvaremot de, som härmed hafva att syssla, skola till vedergällning njuta första årets ränta och sedan räntan för hvart sjunde år».

Thunmarkska stipendiefonden stiftades af expeditionsfogden och kronolänsmannen i Skinskattebergs härad Olof Thunmark genom testamente den 30 December 1789. Medlen äro donerade till Sundsvalls trivialskola och årliga räntan skall delas emellan sex skolgossar från Tuna, Attmar, och Njurunda, som äro mest hugade för studier» eller, om sådane ej finnas, åt »andre skickelige och för studier hugade ynglingar»«. (På den tiden fanns i Sundsvall ingen trivialskola, utan endast en tvåklassig pedagogi, hvarföre konsistorium enligt meddelande till magistraten derstädes ansåg sig böra »i anseende till den irring och motsägelse, som uti berörde testamente sig företer» hos

Kongl. Maj:t anhålla att stipendierna skulle få utdelas åt lärlärjungar vid Hernösands trivialskola, »såsom det till meranämnde församlingar närmast belägna så beskaffade läroverk». Med anledning deraf gjordes i Sundsvall stora ansträngningar för att få en tredje klass inrättad vid stadens skola der »de lefvande språken jemte geographie, navigation, bokhålleri med flere för hvarje stånd nödige kunskaper kunde inhemtas». Handelssocieteten utfäste sig att årligen erlägga 25 Rdr, Handtverks- och Fiskarsocieteterna 12 Rdr 24 sk. hvardera, hvilka jemte räntan af Olivebaums donerade kapital skulle tillfalla läraren i den tillämnade tredje klassen; vid festen å rådhuset till firande af »Hans Kongl. Maj:ts höga biläger» den 1 November och dess »höga namnsdag» den 6 November 1797 sammanskötos »under skålars drickande» 759 Rdr 21 sk. 4 rst. »såsom ett stående kapital hvaraf årliga räntan skulle utbetalas till den nye läraren, som af staden dessutom hade att åtnjuta nödiga, fria husrum och någon stadsjord till sin bättre utkomst»; och slutligen inlemnades af stadens riksdagman Sven Daniel Forssberg under riksdagen i Norrköping 1800 underdånig begäran om inrättande af en sådan klass samt »att det af kronofogden Thunmark i lifstiden testamenterade capital kunde för denna scholæinrättning användas, hvarigenom hans yttersta vilja bäst torde vinnas»).

Turdfjællska stipendiefonden stiftades af J. E. Turdfjæll genom testamente den 25 Juni 1845. Fonden är donerad till Haparanda skola och årliga räntan »skall utdelas såsom premier för flit, skicklighet och välförhållande åt eleverna vid nämnda skola. Premiernas belopp, antingen de utgå i penningar eller nyttiga böcker, pröfvas och beslutas af skolans inspektor gemensamt med skolans lärare».

Olivebaumska donationsfonden. Sjelfva donationsbrefvet synes hafva förkommit, men enligt rådstugurättens i Sundsvall protokoll den 3 Februari 1787 och den 3 April 1797 samt uppgifter af v. borgmästaren Modin, som innehaft en afskrift af detsamma, hvilken vid en eldsvåda i Sundsvall gått förlorad, var fonden donerad den 11 Juli 1730 af fabrikören Henric Olivebaum och hans hustru, hvilken sistnämnda efter mannens död dock för sin del återkallade donationen, hvadan fonden

bildades endast af mannens behållna del i boet, af rådstugurätten bestämd till 133 Rdr 16 sk. B:co. Ändamålet lärer varit inrättandet af en ny (3:dje) klass i skolan, men den 3 Maj 1820 resolverade Kongl. Maj:t att det donerade kapitalet, som med ränta vuxit till 240 Rdr B:co, finge under konsistorii vård förblifva ett orubbadt kapital, hvarvid andre läraren vid Sundsvalls stads skola egde att till förbättring i sin svaga lön erhålla och tillgodonjuta den årliga räntan.

IV. b) Utom de här ofvan omnämnda under domkapitlets förvaltning stående fonder äro följande anslagna till stipendier åt studerande vid elementarläroverket i Hernösand nemligen:

G. Sehlstedts donation, enligt testamente den 28 Juli 1798, hvarigenom skänkes ett kapital 333 Rdr 16 sk. specie, hvaraf räntan »skall användas till årliga premiers utdelande för tre obemedlade gymnasister, som hvarje år aflägga de bästa profven af framsteg i de lärda språken ock vetenskaperna».

Anders A. Giljams donation af följande lydelse: »Till läroverket i Hernösand och dervid skeende nyttiga inrättningar gifver jag med varm hand Tvåhundra Riksdaler banco specie, som på det sätt betalas att hälften af denna summa betalas nästa år och andra hälften framdeles när mig så lägligt faller, eller aldra sist efter min död; om verkställigheten hvaraf stiftets varande biskop täcktes besörja som honom bäst synes, hvilket härmed försäkras af Burträsk den 12 Juli 1806, Anders A. Giljam».

Magnus Löflings stipendiefond, grundad genom gåfvobref af den 1 Mars 1793. »Kapitalet Tvåtusen (2000) Rdr specie uti B:co transportsedlar». Årliga afkastningen »Etthundratjugu Rdr specie i bankomynt» användes till fyra lika stora stipendier, som af konsistorium skola bortgifvas vid hvarje vårtermins slut till gymnasister, som i tre år bevistat gymnasium och stå i begrepp att resa till någon akademi. Bondsöner och slägtingar i rätt nedstigande led hafva företrädesrätt till åtnjutande af stipendium.

Folkskolor inom Westernorrlands län; (Juni 1878.)*

Distrikt.	Folkmängd den 31 Dec. 1877.	Egentliga folkskolor		Mindre skolor		Småskolor		Summa skolor.
		fasta.	flyttande.	fasta.	flyttande.	fasta.	flyttande.	
Angermanlands södra kontrakt.								
Hernösand [1]	4,902	4	—	—	1	1	—	6
Säbrå [2]	3,892	1	1	—	3	—	—	5
Stigsjö	1,879	—	1	—	1	—	—	2
Wiksjö	1,252	—	1	—	1	—	—	2
Häggdånger	1,058	—	1	—	—	—	—	1
Summa	12,983	5	4	—	6	1	—	16
Angermanlands östra kontrakt.								
Nordingrå	3,269	1	—	—	2	—	—	3
Ullånger	1,649	—	1	—	—	—	—	1
Wibyggerå	2,001	—	1	—	—	—	—	1
Nora [3]	2,529	1	2	—	—	—	—	3
Bjerträ [4]	2,446	1	1	1	—	—	—	3
Skog	862	1	—	—	—	—	—	1
Gudmundrå [5]	3,565	4	1	—	—	—	—	5
Högsjö [6]	1,838	—	1	1	1	—	—	3
Hemsö	505	—	1	—	—	—	—	1
Thorsåker	936	1	—	—	—	—	—	1
Dahl	745	1	—	—	—	—	—	1
Ytterlännäs [7]	3,003	2	—	1	2	1	—	6
Summa	23,348	12	8	3	5	1	—	29

*) Anmärkningar om skolorna finnas här nedan intagna i nummerföljd.

Distrikt.	Folkmängd den 31 Dec. 1877.	Egentliga folkskolor		Mindre skolor		Småskolor		Summa skolor.
		fasta.	flyttande.	fasta.	flyttande.	fasta.	flyttande.	
Ångermanlands vestra kontrakt.								
Botheå	1,283	1	—	—	1	—	—	2
Styrnäs	1,124	—	1	—	—	—	—	1
Öfver-Lännäs och Sånga	1,532	1	—	—	—	—	—	1
Sollefteå[8]	2,089	1	—	3	—	—	—	4
Multrå	1,063	1	—	—	—	—	—	1
Ed	1,112	—	1	—	—	—	—	1
Långsele	1,987	2	—	—	—	1	1	4
Graninge[9]	1,406	—	2	—	—	—	—	2
Resele	1,830	1	—	—	1	—	—	2
Liden	1,746	1	—	—	1	—	—	2
Junsele	2,055	—	1	—	2	—	—	3
Ramsele	2,559	1	—	—	4	—	—	5
Edsele[10]	1,373	—	1	—	1	—	—	2
Hellgum	2,073	1	—	—	2	—	—	3
Bodum	915	1	—	—	1	—	—	2
Fjällsjö	1,443	1	—	—	—	—	2	3
Tåsjö	1,991	—	1	—	2	—	—	3
Summa	27,581	12	7	3	15	1	3	41
Ångermanlands nordvestra kontrakt.								
Nätra[11]	4,630	2	—	—	4	—	—	6
Sidensjö	2,417	1	—	—	2	—	—	3
Skorped	1,658	—	1	—	1	—	—	2
Anundsjö	4,143	—	1	—	4	—	—	5
Själevad med Örnskölds-vik[12]	5,105	3	1	—	1	—	—	5
Björna	2,191	—	1	—	2	1	—	4
Mo[13]	1,625	1	—	1	1	—	—	3
Summa	21,769	7	4	1	15	1	—	28

Distrikt.	Folkmängd den 31 Dec. 1877.	Egentliga folkskolor		Mindre skolor		Småskolor		Summa skolor.
		fasta.	flyttande.	fasta.	flyttande.	fasta.	flyttande.	
Ångermanlands nordöstra kontrakt.								
Arnäs	4,124	1	—	—	2	—	—	3
Gideå [14]	2,642	1	—	1	2	—	—	4
Trehörningsjö [15]	1,034	1	—	—	2	—	—	3
Grundsunda [16]	3,089	1	1	—	2	1	—	5
Summa	10,889	4	1	1	8	1	—	15
Medelpads kontrakt.								
Ljustorp med Lagfors . .	2,262	—	2	—	1	—	—	3
Hässjö med Lögdö [17] . .	2,503	1	2	2	—	—	—	5
Tynderö	1,146	—	1	—	—	—	—	1
Skön [18]	5,844	5	—	—	—	4	—	9
Alnö [19]	2,418	1	—	1	—	—	—	2
Timrå [20]	2,509	2	1	—	—	1	—	4
Selånger	1,830	1	—	—	2	—	—	3
Sättna	1,859	1	—	—	2	—	—	3
Sundsvall [21]	8,133	2	—	—	—	4	—	6
Indal	2,578	—	2	—	2	—	—	4
Liden	2,105	1	1	—	—	—	—	2
Holm [22]	1,124	1	—	1	1	—	—	3
Njurunda och Galtström [23]	4,019	3	2	1	—	—	—	6
Svartvik [24]	762	1	—	—	—	1	—	2
Tuna [25]	3,008	2	—	—	3	1	—	6
Attmar [26]	2,900	2	—	—	4	—	—	6
Stöde [27]	3,825	1	—	—	5	—	—	6
Torp [28]	6,837	1	3	—	2	—	—	6
Borgsjö	3,837	—	3	—	1	—	—	4
Hafverö	1,574	—	1	—	1	—	—	2
Summa	61,073	25	18	5	24	11	—	83

[1] Hernösands stads folkskola är egentligen 4-klassig med 2 examinerade lärare och 2 examinerade lärarinnor. Småskolan eller den förberedande klassen skötes af lärarinna.

[2] Fasta folkskolan inrättades 1877 å den s. k. Gådeåbacken nära Hernösand.

[3] Fasta folkskolan underhålles af Sandö glasbruk.

[4] Fasta folkskolan underhålles af Nyviks sågverk och den fasta mindre skolan underhålles till största delen af Mariebergs och Kungsgårdens ångsågar.

[5] 1 fast folkskola underhålles af Sandvikens, 1 af Kramfors och 1 af Svanö sågverk.

[6] Fasta mindre skolan underhålles af Utansjö bruk.

[7] Bollsta bruk underhåller 1 folkskola och 1 småskola; Wäija sågverk 1 fast mindre skola.

[8] Dessutom finnes här en högre folkskola. En af de mindre skolorna underhålles af Sollefteå bruk.

[9] I den ena folkskolan är lärare ännu ej tillsatt.

[10] Den mindre skolan underhålles af några särskilda byalag.

[11] Den ena folkskolan underhålles af Bjästa bolag.

[12] En folkskola underhålles af Domsjö egare.

[13] Den fasta mindre skolan underhålles af Mo bruk.

[14] Den fasta mindre skolan underhålles af Gideå bruk.

[15] Folkskolan skötes af kapellpredikanten.

[16] Fasta folkskolan och småskolan underhållas af Husums sågverks egare.

[17] Fasta folkskolan, underhålles af Lögdö bruk; mindre skolan af Söråkers sågverk och Åvike bruk. Den ena flyttande skolan är inrättad under året; lärare har ännu ej hunnit tillsättas.

[18] De flesta af dessa skolor hafva hittills underhållits af sågverken. En genomgripande reform af församlingens skolväsen är påbörjad.

[19] Mindre skolan underhålles af Strands sågverk. Äfven här försiggår för närvarande en stor förändring.

[20] Ena fasta folkskolan underhålles af Wifsta varfs bolag.

[21] Hvardera folkskolan består af 2 afdelningar med hvar sin lärare. Antalet lärare i folkskolorna är således 4. Ena folkskolan är för flickor, den andra för gossar.

[22] Fasta mindre skolan underhålles af Österströms egare.

[23] Galtström, Nyhamn och Klampenberg underhålla hvar sin fasta folkskola.

[24] Skolorna underhållas af verkets egare.

[25] En folkskola och småskolan underhållas af Matfors bruk.

[26] Sörfors bruk underhåller en folkskola.

[27] Här liksom i Tuna pastorat stå mindre skolorna på gränsen mellan mindre skolor och småskolor, men torde rättast böra hänföras till de förra.

[28] Fasta folkskolan underhålles af Torpshammars bruk.

ÅNGERMANLAND.

Hernösands stad.

Belägenhet, gränsor och folkmängd m. m.

Hernösand, sjö- och stapelstad i provinsen Ångermanland, är belägen vid 62° 37′ 9″ latitud och 17° 57′ 4″ longitud. Den gränsar med sin stadsjord: i norr till Hernö nordliga udde samt den s. k. Hernösandsfjärden; i öster till Hernön, hvarifrån den sydligare skiljes af Gerestabäcken; i söder till det s. k. Södra Sundet, hvarmed egentligen förstås en från hafvet inskjutande fjärd, samt i vester till Säbrå socken, hvarifrån staden åtskiljes genom den lilla Nattviken, sundet emellan Kronholmen och staden samt en del af den ofvannämnde Hernösandsfjärden, enligt kännares omdöme en af de yppersta skeppshamnar i Europa.

Utefter stränderna af Södra Sundet och sistnämnde hafsfjärd kröker sig i en halfbåge Hernösands stad, oregelbundet indelad i gator och qvarter, af hvilka likväl de i sednare år inom den nya stadsdelen anlagda utvisa ett annat byggnadssystem och tidsenligare planer.

Arealen af den till stadens område hörande mark utgör 3,024,05 qv.-ref och folkmängden, som den 31 December 1865 utgjorde 3,348 personer, deraf 1,559 män och 1,789 qvinnor, utgjorde den 31 December år 1875 4,760 personer, deraf 2,290 män och 2,470 qvinnor.

Hvad man än må säga om Hernösands gator, qvarter och byggnadsplaner, kan dock icke förnekas, att dess belägenhet är utmärkt. Från sundet och stadsfjärden höjer sig den gamla stadsdelen terrassformigt i öster tills den uppnar den nybyggda delen, der marken är jemnare och för bebyggande och indelande i gator, gränder och qvarter mera tjenlig än den gamla. Man har blott att beklaga att denna del i sitt ursprungliga skick sträfvade till att följa fjärdens alla krökningar, hvarigenom

stadsgatorna fått en den vidunderligaste slingring. Denna oaktadt kan man omöjligen frånkänna Hernösands stad en både pikant och synnerligt tilltalande belägenhet. Man har nemligen svårt att finna en utsigt, så öfverraskande vacker, som den hvilken visar sig från det s. k. Kastellet i Hernösand. Derifrån flyger blicken öfver en tafla af ovanlig fägring. I fonden sjelfva staden; längre till höger Ålandsfjärden, infattad i en ram af grönt, och, så att säga, illustrerad af en massa ankrade skepp eller framåtilande ångbåtar, hvilka förläna denna tafla en prägel af verksamhet och lif; till venster den täcka från hafvet inträngande fjärd, som fått namn af Södra Sundet, denna fjärd också omgifven af barr- eller löfskog och invid hvars stränder flere välbyggda landställen eller en del af stadens byggnader äro uppförda; ofvanom allt detta de norrländska skogshöjderna i alla sina olika skiftningar, förlänande åt den i öfrigt rätt lifliga taflan någonting allvarligt och högstämdt.

Historisk öfversigt.

Hernösands stad, som fordom benämndes Hornesund (Hernodia, Hernosandia, Hernoesandia; i konsistorii äldsta sigill står: Sigillum collegii Hernodiani) har ursprungligen varit en beryktad marknads- och bytesplats för Norrlands inbyggare, hvilka i medio af September eller Korsmessotiden derstädes samlades för erläggandet af utskylder och för idkandet af handel och byten på gammalt Birkekarlamanér. Till denna marknad kommo män från skiljda orter. Af utlänningar sågos der Lybeckare, Danzigare och Königsbergare, men af inrikes besökande egentligen handlande från Stockholm, Gefle, Vesterås, Strängnäs, Södertelge m. fl. städer. Handeln med så många och olika befolkningar ansågs slutligen för ett ingrepp i Gefle borgares rättigheter. Gefle var nemligen, då som ännu, Norrlands mäggtigaste handelsstad och dess tullkammare hade vid denna tid det största distriktet i riket. Med oblida ögon sågo Gefle borgare den uppväxande handeln vid Hornesund, hvadan konung Gustaf I år 1531 förklarade detsamma för »olaga hamn». Men

»ofoget» stäfjades icke och, det kungliga förbudet till trots, fortfor byteshandeln att åstadkomma oredor och trakasserier, hvadan Johan III anbefallde anläggandet af stad, hvarifrån Ångermanlänningarne likväl hos konungen anhöllo att blifva förskonade. Svaret på denna deras petition, gifvet i Vesterås den 3 Juni 1584 och ställdt till en viss Hans Andersson, är ganska onådigt. Det förhåller Ångermanlänningarne deras »oförståndighet uti thed att the affbidie dett, som dem och hele landet länder till gagn och godho»; och efter de sjelfva icke inse sitt bästa, befalles Hans Andersson att allvarligen säga de »Landsköpmän till som der i Landet boo, att de med thed första flyttje ditin, och begynne byggje staden, efter som vårtt förre bref förmäler, Inthed acktendes, att the förebäre, thet the uti några åhr, icke haffe brukett något Landsköp, Ty hvar de lenger thermed fördröje, då vele Vij vell finne annor radh med them, ock må thu fullkomligen late them thet första att Vij för sådan theras motvillighet vele sände dem öffver till the landh, som Vij från Ryssen i thenne fejde haffe invunnit, att the skole hjelpe till att byggje och boo uthi de ödelagda städer, som der äro, efter the icke vele byggje städher uti theres fäderneslandh.» Deremot, om de efterkomma konungens befallning om anläggning af och inflyttandet till staden, vill han förunna dem sådane privilegier, hvarmed de böra blifva nöjde, hvarjemte utlofvas af kringliggande egor så mycket, som till »stadsens nödtorft» behöfves, utan afseende på innehafvarnes egande rätt, hvilka derföre skulle lemnas fullt vederlag samt ersättning för flyttningskostnaden. I bref från Vesterås, dateradt den 11 Mars 1585, yttrar sig konungen i nådigare ordalag och tillåter dem, som samma år taga sig saken med stadsanläggning före, att fritt och oförtulladt få drifva sin handel inrikes, både i Reval, Narva, Stockholm och flere köpstäder, hvarjemte de från landet inflyttade och bosatte skulle hafva allt sitt folk befriadt från »utnämningar och utskrifningar m. m.»

Det genom dessa kraftatgärder nyskapade Hernösand erhöll af Carl IX den 13 Juni 1600 bekräftelse på sina privilegier, hvilka i någon mån ökades genom kungabrefvet den 17 December samma år, hvarigenom stadens borgare tillatas idka

handel på Spanien, Frankrike och England. Genom ett af samme konung i Norrköping den 26 Mars 1604 dateradt bref erhöllo Hernösands handlande ytterligare rätt att till utlandet exportera hvilka handelsvaror som helst, med undantag af spanmål. Dessa privilegier ändrades likväl af Gustaf II Adolf sålunda att han, genom kungabref gifvet Stockholm den 17 Maj 1622, inskränkte seglationsrätten för mindre fartyg inom Östersjön, hvaremot större berättigades att segla på Holland, England och Frankrike; all handel med Ryssland blef i samma bref uttryckligen förbjuden.

Dessa rättigheter varade emellertid icke längre än till 1636, då de af drottning Kristina inskränktes; men 36 år sednare eller 1672 återställdes de af en annan drottning, Hedvig Eleonora, såsom förmyndarinna för sin son Carl XI, ehuru endast för 6 år, hvarunder stadsborgarne egde rätt att, som orden lyda, »bygga mundterade skepp och dermed segla såväl på Öster- som Vestersjön, der spanmål och salt ur första handen kunde skaffas. Äfven till segelduk och annan nödtorftig skeppsredskap få hemta hampa från Riga och den tullfritt införa.» Efter dessa 6 årens förlopp indrogs återigen Hernösands stapelrätt, som då förblef borta i 87 år, tills den genom borgmästaren Matts Kjörnings inflytande och medverkan vid 1765 års riksdag staden åter tillerkändes, likväl gemensamt med Sundsvall, Hudiksvall och Söderhamn.

Kasta vi nu en blick på de märkligare händelser och öden som staden varit underkastad, så möter oss först, år 1677, en allmän uppståndelse och villervalla till följe af befarade fiendtliga härjningar af Norrmän och Danskar, hvilka genom Jemtland nalkades dessa orter och tvungo en stor del af stadens befolkning att flytta undan fienden, medtagande hvad dyrbarast var af lösegendom och reda penningar. 33 år sednare, den 20 Sept. 1710, lades största delen af staden i aska till följe af vådeld och innan den ännu hunnit hemta sig från denna olycka, undergick den ånyo den 14 April 1714 en dylik, anlagd af 2:ne gymnasister från Frösön, hvilka, genom inslående af ett fönster i gymnasiihuset, beredde sig nattetid inträde deruti och utförde sin ondskefulla handling med den påföljd att såväl gymnasiihuset som en stor del af staden jemnades med marken,

För tredje gången inom ett fjerdedels sekel afbrann Hernösand, då Ryssarne fjerdedag pingst 1721 härjade på Norrlands kust. Hvad de föregående eldsvådorna sparat förstördes nu, till och med kyrkan och de provisionella skolhusen, ehuru en gammal tradition förmäler att de af våda kommit att skjutas i brand. Den förfärliga nöd, som efter dessa förnyade olyckor herrskade i staden, mildrades visserligen af regeringen, men många år dröjde det likväl innan Hernösand ur askan återväxte till hvad det förr varit. Med tillägg att ett befaradt fiendtligt infall i början af 1743 jagade stadens befolkning för andra gången ur husen, samt att jordskalf af betänkligare art försports åren 1709, 1718, 1720, 1744, 1746, 1748, 1752, 1758, 1762 och 1776, är det hufvudsakligaste af stadens öden och olyckshändelser angifvet. Men före dessa händelser i tid och i alla afseenden af märkligare art och beskaffenhet är den andliga epidemi, som på 1660—1670-talen rasade i Sverige och som under namn af *trolldomsväsendet* blifvit så sorgligt beryktadt i våra häfder. Äfven här skördade denna förvirring många offer och vid 1716 års ohyggliga exekution voro utom staden uppresta 3:ne bål, der många blefvo lefvande brända.

Näringar.

Hernösands stads förnämsta näringsgrenar äro utan tvifvel:

a) *Handel och sjöfart.* Uppblomstringen af dessa näringsgrenar daterar sig egentligen från den 1765 beviljade stapelrätten. Det första fartyg, som 1768 afgick till Spanien, var 1764 bygdt på stadens varf af rådmannen Hellström och förolyckades vid Corsica 1769. Till Medelhafvet afgick år 1770 första fartyget om 150 läster, befraktadt med bräder, beck och tjära. Efter denna tid se vi stadens handelsflotta ökas i antal och utsträcka sina resor pa snart sagdt alla haf. Huru hastigt handeln tillväxte efter undfången stapelrätt synes af äldre uppgifter från den s. k. landttullen. Då denna för 1760 utvisar ett belopp af 6,793 daler silfvermynt, uppgick den

1763 till	7,597	daler,
1766 »	7,953	»
1768 »	7,306	»
1774 »	9,075	»
1777 »	11,460	»

den hade alltså på 17 år ökats med 4,667 daler silfvermynt eller $\frac{2}{3}$ af det ursprungliga beloppet. Till jemförelse med Hernösands tullkammares berättelse för år 1867 införes här ett sammandrag af förtullningen på 1760- och 1770-talen.

Af blaggarn eller gröfre väfnader förtullades:

	1766	37,774	fot,
	1773	39,030	»
	1777	67,198	»
dräll	1766	4,000	»
	1773	1,032	»
	1777	2,054	»
lärft	1766	208,616	»
	1773	137,566	»
	1777	221,084	»

Priset på det finaste norrlandslärft, hvarföre nu kan fås omkring 1 Krona, var den tiden omkring 16 öre foten, hvaremot det gröfsta oftast köptes för 8 à 9 öre samma längdmått.

Af bräder utskeppades:	1766	17,500	tolfter,
	1773	20,838	»
	1777	17,452	»
fagel	1776	13,499	stycken,
	1773	33,606	»
	1774	26,276	»
strömming	1766	1,560	tunnor,
	1773	1,667	»
	1777	1,425,	hvaraf
s. k. surströmming alla tre åren utgjorde		1,000	tunnor.

Till jemförelse med denna för våra ögon temligen tarfliga tabla öfver förtullningen från Hernösands tullkammare för öfver 100 år sedan, införes här benäget meddelad uppgift från samma tullkammare på sednare år.

		1865.	1870.	1876.
Tulluppbörden vid Hernösands tullkammare	Rmt	99,292: 28.	138,735: 06.	202,150: 56.
Från utrikes orter inkommande fartyg	st.	387.	563.	773.
	om tons	102,427.	160,190.	202,231.
Till utrikes orter afgångna fartyg	st.	462.	688.	968.
	om tons	118,202.	180,446.	239,903.
Exporterade trävaror	kubikfot	8,477,709.	12,978,697.	17,076,453.

Vid 1877 års slut tillhörde distriktet *40 skepp*, *8 briggar*, *12 skonerter*, *18 slupar* och *21 ångfartyg* om tillsammans 22,262,50 tons.

Ehuru de af Kongl. Maj:t sednast fastställde hamnafgifter varit i handelns intresse, hafva de dock verkat till minskning af hamninkomsterna i Hernösand, hvartill det inflytande som *tullstationens vid Nyland* under sednare år inträffade *förflyttning till Lunne*, omkring tre och en half mil från Ångermanelfvens utlopp belägna, tullstation i Gudmundrå socken utöfvat, varit en direkt verkande orsak. Före denna tullstations förflyttning anlöptes nemligen Hernösands hamn af det vida öfvervägande antalet af de från utrikes ort kommande, till sågverken vid Angermanelfven destinerade fartyg, hvilka då funno fördelaktigare att här visiteras och inklarera, än att först afgå till den 6 mil från elfvens utlopp belägna tullstationen i Nyland för att der visiteras och sedermera återvända till de nedanför belägna lastageplatserna. Af alla dessa fartyg egde Hernösands stad enligt då gällande taxa att uppbära rätt betydande hamnafgifter, beräknade efter lästetal, hvaremot staden icke fick af varor uppbära andra afgifter än bro- och kajafgifter för sådane varor, hvilka upplagts å stadens dertill upplåtna platser, jemte viss andel af mätare-, våg- och packarepenningar. Sedan deremot tullstationen i Nyland blifvit förflyttad till Lunne, visade sig genast en betydande minskning i antalet af de fartyg, hvilka angjorde stadens hamn.

Deremot synas inkomsterna af *Hernösands kanal*, för hvilken afgiftstaxan intill 1878 års slut blifvit af Kongl. Maj:t den 16 Jan. 1874 fastställd, i det hela vara i stigande. Detta torde förnämligast härleda sig från den lifligare samfärdseln, som medelst ångbåtar börjat uppstå emellan länets båda städer.

Stadens hamnkaj, innehållande en längd af 1,680 fot, och byggd af trä, har nyligen erhållit en för den ökade ångbåtstrafiken väl behöflig utvidgning med 965 fot, hvilket arbete påbörjades våren 1874 och är numera färdigt.

Afgiften till stadskassan för *lossning af barlast* är genom stadsfullmäktiges beslut den 21 Maj 1875 bestämdt till 25 öre pr tons.

Hvad nu vidkommer *sjelfva bodhandeln* i staden, har den i landthandeln fått en mycket svår medtäflare. Landthandlare taga oftast sina varor från Stockholms eller andra större handelsplatsers köpmän, och då dertill kommer att de flesta kommuner bildat egna handelsbolag. s. k. konsumtionsföreningar, så är lätt att inse hvilket afbräck städernas viktualiehandel härigenom lidit.

b) *Fabriksnäringar.* Bland sådane har hittills ej förekommit någon synnerlig täflan. För närvarande utgöras fabrikerna inom stadens område af:

Hernösands mekaniska verkstad, redan 1871 öppnad, men sedan 1872 i full verksamhet.

Hernösands tobaksfabrik, hvars verksamhet endast tvenne år fortgått.

För öfrigt märkas invid stadens gräns vid egendomen Stenhammar på Hernön:

Hernösands ölbryggeri; i stadens närhet *Hernösands spikfabrik* m. fl., hvarom på sina ställen närmare kommer att redogöras.

Offentliga byggnader.

Af sådana märkas:

Landshöfdingeresidenset, ett prydligt stenhus i 3:ne vaningar, uppfördt i början på 1700-talet. Uppbygdt på statens bekostnad, har det någon tid varit ej mindre landshöfdingens bostad, utan äfven inrymt alla till länsstyrelsen hörande embetsrum, såsom landskansli, landskontor, länsarchif m. m. Under denna tid uppbar staden af kronan årligt arrende för detta hus och uppgick arrendesumman de sednare åren till 800 Kr.

Omsider beviljade 1858 års riksdag medel till inköpande af residenset, såväl som till uppförande af

Landstatshuset, ett i modernare stil för 61,918 Kr. 65 öre i närheten af residenset uppbygdt tvåvånings stenhus. Om äfven mot dess inredning någon anmärkning kunde göras, är det likväl en för ändamålet användbar och sin plats prydande byggnad, inrymmande alla för länsstyrelsen erforderliga embetsrum, källare och kassahvalf. Det står i alla händelser vida framför ej mindre de nästföregående årens embetsrum för länsstyrelsen, än ock de ännu äldre, hvilka i början, efter residensets förflyttning från Sundsvall till Hernösand, uppfördes på stolpar ofvan marknadsbodarne vid stora torget. Denna byggnad, 80 fot lång och 36 fot bred, lärer haft ett ganska kuriöst utseende, påminnande om den afbildning vi ega af det bekanta Ornäs i Dalarne.

Rådhuset är ett tvåvåningars trähus med torn, uppfördt, enligt uppgift, 1723. I öfre våningen är rådhusrättens sessionsrum; i den nedre inrymdes någon tid sedan 1858 lokaler för stadens drätselkammare, sparbank och stadskassörens embetsrum. Denna våning har i förra tider varit uthyrd till stadskällare, allmänt i orten bekant under namnet »Flögen»; uthyres ännu i dag, men till postkontor. Rådhusets tornur, ehuru tidens tänder väl mycket naggat dess mekanik, är ett af den namnkunnige Polhems första, förfärdigadt år 1728.

Telegrafstationshuset har god belägenhet i närheten af kyrkan, är byggdt år 1861 och uppgifves kosta 16,544 Kr. Stationens verksamhet börjad 1856 är mycket liflig, såsom bevis hvarpå kan anföras att 1860 uppgick telegrammens antal till 5,610, 1870 till 17,002 och 1877 till 32,332.

Cellfängelset, hvars byggande började 1859, öppnades redan 1861 och fullbordades år 1862. Cellerna deri utgöra 48 ljusa, för ransaknings- vatten och bröds- och straffarbetsfångar, 6 med stora fenster för bysättningsfångar och för dem, som undergå s. k. enkelt fängelse, samt 2:ne mörka celler. Till fängelset hör ett särskildt reservhäkte, innehållande endast 2:ne rum, egentligen afsedda för sådana tillfällen, då utrymme saknas inom sjelfva cellfängelset, hvardera inrymmande 5 à 6 fångar. Utom fängelsedirektörens och betjeningens boningsrum,

innehåller detta länshäkte alltså 36 ljusa och 2 mörka fängelserum, till hvars uppbyggande åtgått en summa af 126,725 kr. Byggnaden, hållen i den nyare fängelsestilen, är uppförd af byggmästaren Axel Edvard Cöster.

Domkyrkan. Ur hennes historia må följande antecknas. Under en tid af öfver 50 år från Hernösands stads anläggning begagnade invånarne vid sin gudstjenst Hernö kapell. Omsider blef på den nuvarande domkyrkans plats stadens första tempel anlagdt år 1638; utvidgades 1681 till 100 fots längd och 30 fots bredd med en korsbyggnad af 30 fot. Vid den förut omtalade 1710 års brand sväfvade kyrkan i stor fara och räddades endast genom kyrkoherden Bergs och handlanden Werrings sinnesnärvaro; antändes, som det tros af misstag, vid Ryssarnes infall 1721, mistade sitt torn, reparerades och förseddes med vanliga prydnader, ny predikstol och altartafla samt ett 25-stämmors orgelverk, byggdt af Cahman enligt någras uppgifter 1731, men enligt andras 1727. Särskild klockstapel byggdes på kyrkans norra sida och inneslöt dess 3:ne i harmoni stämda klockor, Under sådana förhållanden fortgick gudstjensten i denna kyrka till år 1836, då vid en besigtning, som af några kyrkorådets ledamöter anställdes i kyrkans vestra gafvel, beslöts att all gudstjenst derstädes skulle upphöra och i stället hållas i gymnasii sollennitetssal, som också dertill begagnades första gången den 17 Januari 1836. — År 1842 lades grundstenen till den nuvarande domkyrkan, hvilken redan den 28 Juni var färdig för den invigning, som af erkebiskop Wingård förrättades, då stiftets biskop, den åldrige Franzén, var af ålderdomsbräcklighet förhindrad att sjelf sätta det fromma inseglet på ett verk, hvarför han ihärdigt arbetat under många af sina kraftfullare år.

Hernösands domkyrka är byggd i renäsangs-stil. Den är en s. k. skeppskyrka med trenne skepp. Öfver choret, hvars bredd öfverskjuter kyrkans, höjer sig det åttkantiga tornet med sin kupol och spira. För altaret är uppförd en halfcirkelformig utbyggnad å östra gafveln med ett deröfver anbringadt halfkupolformigt hvalf. Ingången till templet utgöres af 4 fristående kolonner, hvilande på en inhuggen granittrappa af 5 steg och uppbärande ett entablement, hvars takformiga betäck-

ning krönes af ett gyllene kors. På hvardera af de främre hörnen å kyrkans tak finnas 2:ne mindre, fyrkantiga torn, hvars spetsar äfvenledes prydas af förgyllda kors. Å hvardera af kyrkans långsidor äro 4 fönster, hvaraf de 3 för koret äro kopplade. Alla fönsteröppningar äro hvälfda med halfcirkelformiga bågar. När man inträder i kyrkan kommer man först till en vestibul, hvarifrån genom 3:ne ingångar inträde beredes till de 3:ne skeppen samt läktarens trappor. Öfver hela längden af det mellersta och största skeppet höjer sig ett väldigt tunnhvalf, å hvardera sidan uppburet af sex korinthiska kolonner jemte pelare och pilastrar, och i fonden befinner sig altaret i en ovanligt rik belysning, som inströmmar dels genom de fem fönstren i fondens uthuggnad och dels genom lanterninen i dess tak. Det halfkupolformiga hvalfvet är dekoreradt med cassetter i gråbrunt och dernedom med gelanger i samma färg. Altardekorationen, bestående af ett förgyldt kors, omslingradt af en försilfrad mantel, är enkel, men särdeles vacker. Predikstolen är ny. — Första kyrkoherden i Hernösand var den som psalmist bekante Laurentius Jonæ. Han hitflyttade 1585 samt åtnjöt i lön kronotionden af Bjertra, Ytterlännes och Hernö församlingar.

Elementarskolans hus. År 1650 inrättades Hernösands gymnasium, hvars lokal icke mindre än 3:ne gånger blifvit lågornas rof, nemligen åren 1710, 1714 och 1721. Efter denna sista eldsvada höllos föreläsningarne i några staden närbelägna byar, såsom Finsvik, Fälle, Krok, Nyland, Geresta och Gadeå. 1723 anlades trivialskola, som blef färdig 1724. Gymnasium byggdes för 3:dje gangen 1725 och äro nu uti detta hus skola och gymnasium sammanslagne till fullständigt läroverk efter nyare tidens skolinstitutioner. Uppförd af sten och grundmurad, håller denna ansenliga byggnad 160 fot i längd, samt är försedd med peristil och en å höga, fristående pelare hvilande kupol. I nedre våningen finnas 9 lärosalar, i den öfre en rymlig festivitetssal, ett ansenligt bibliotek med närmare 800 volymer, domkapitlets sessionsrum m. m. Läroverksbyggnaden omgifves af en rymlig gårdsplan, hvars 3:ne sidor, begränsade af ett jernstaket, prydas af lönnar, hvars lummiga kronor under sommardagarnes sol erbjuda en den angenämaste tillflyktsort.

Gymnastikhuset, uppfördt af trä 1844, innehåller i nedre våningen gymnastiklokal, der äfven exercisöfningar verkställas, rum för konsistorii- och läroverks-vaktmästaren och i den öfre våningen en rymlig musiksal med sidorum.

Folkskolehuset, hvari den för staden och Hernön gemensamma skolan öppnades den 1:sta Oktober 1847, rymmer 200 barn, hvilka undervisas af examinerad lärare, biträdd af underlärare.

Folkskolelärare-seminariet inrättades i början af år 1843 och förestods hufvudsakligast af en enda lärare, tillika anstaltens föreståndare, till höstterminen 1861, då en andre lärare derjemte anstäldes. Öfningslärare har seminariet haft gemensamt med elementarläroverket, nemligen i sång och gymnastik sedan början af dess inrättande och i teckning sedan omkring 1860. Från höstterminen 1861 har länsträdgårdsmästaren meddelat undervisning i trädgårdsskötsel. Under denna äldre period hade seminariet olika antal lärjungar, högst 1850, neml. 42, dock vanligen omkring 30, något år 20 eller till och med derunder. Från 1843 till 1866 hafva 205 elever der utbildats till folkskolelärare och undergått afgångsexamen samt 25 prestmän eller studerande genomgått praktisk kurs. — Vid höstterminens början 1866 omorganiserades seminariet: kursen, som förut mestadels varit 2-årig, blef nu 3-årig och särskild öfningsskola inrättades; läroverket försågs med 4 egentliga lärare, nemligen rektor och 3 adjunkter; såsom öfningslärare i musik och sång, teckning och gymnastik anställdes fortfarande de samma som vid elementarläroverket; länsträdgårdsmästaren bibehölls såsom lärare i trädgårdsskötsel, hvarmed han fortsatte till slutet af 1875, då stadens trädgårdsmästare i stället dertill antogs. Efter denna ombildning och i följd af ett lifligare intresse för folkundervisningen och deraf härflytande ökadt behof af skollärare inom stiftet ökades också seminariets lärjungar till först omkring 45 à 50, hvilket antal år efter år småningom tilltagit och utgjorde under 1878 års vårtermin 62. Från 1866 till 1877 hafva 155 elever vid seminariet utbildats till lärare och undergått afgångsexamen samt 4 prestmän eller studerande genomgått praktisk kurs. — Från och med höstterminen 1878 är seminarii-kursen 4-årig, i följd hvaraf också en 4:de adjunkt blifvit anstäld.

Från början inrymdes seminariet i hyrda lokaler, icke alltid särdeles lämpliga. Men år 1848 fick seminariet hyra stadigvarande god lokal i öfra våningen af stadens då nybyggda folkskolehus och hölls der ända till vårterminens slut 1871, hvarefter för seminariet hyrdes på 3 år den s. k. Staaffska gården. Under tiden hade Hernösands stad kostnadsfritt upplåtit tomt för seminarii-byggnad och riksdagen beviljat medel till sådan byggnads uppförande; denna var vid höstterminens början 1874 i det skick, att seminariet då kunde ditflytta. Sålunda eger seminariet nu mera egen och ändamålsenlig lokal; men för gymnastiköfningarna begagnas fortfarande elementarläroverkets gymnastiksal.

Navigationsskolan öppnades den 9:de December 1842 med invigningstal af d. v. Ordföranden i direktionen Theol. Lektorn sedermera Biskopen i Hernösands stift Isr. Bergman. Till Navigationsskolans första lärare och föreståndare förordnades d. v. Prem.-Löjtn. vid Kongl. Maj:ts Flotta Herr C. E. Törnebohm.

Det till denna skola då anvisade statsanslag 500 Rdr Bko medgaf endast inrättandet af en s. k. lägre navigations-undervisnings-anstalt, d. v. s. en sådan skola, der skyldighet endast förefanns att undervisa och examinera 2:dra klassens sjökaptener och styrmän. Statsanslaget ökades dock under årens lopp så att detsamma vid 1848 års slut utgjorde 700 Rdr Bko förutom bidrag af stadens borgerskap till hyresersättning för skollokalen m. m. På hemställan af Direktionen om behofvet af skolans utvidgande till en högre navigations-undervisnings-anstalt ökades statsanslaget från och med 1849 med 800 Rdr Bko, summa: 1,500 Rdr Bko och blef samtidigt dermed skyldighet ålagd att undervisa och utexaminera äfven 1:sta klassens sjökaptens-elever.

Från läsåret 1849 till och med 1877 har skolans navigations-afdelning varit fördelad uti 3:ne klasser, hvaraf 1 sjökaptens af 1:sta, 1 af 2:dra klassen samt 1 styrmansklass.

På hemställan af Direktionen beviljades år 1874 statsanslag till en ångfartygsbefälhafvareklass och har från och med läsåret 1878 undervisning äfven meddelats för behörighet att föra befäl å passagerare-ångfartyg.

Enligt K. M:ts förnyade nådiga reglemente för navigationsskolorna i riket af den 1:sta Juni 1877 skall hvarje navigationsskola bestå af 2:ne afdelningar neml.:

a) en *Navigationsafdelning* och

b) en *Maskinistafdelning*.

Navigationsafdelningen, som har till ändamål bildandet af Styrmän och Sjökaptener, utgöres af en *Styrmansklass* och en *Sjökaptensklass*;

Maskinistafdelningen, som har till ändamål dels bildandet af maskinister för passagerareångfartyg, dels bibringandet af insigter, hvilka erfordras för behörighet att föra befäl å sådana fartyg, består vid härvarande navigationsskola af en *Angfartygsbefälhafvareklass*.

Under skolans 36-åriga verksamhet har vid Navigationsafdelningen 1,268 elever åtnjutit undervisning, hvaraf 1,054 utexaminerats dels till sjökaptener och dels till styrmän.

Vid Maskinistafdelningen hafva 91 elever åtnjutit undervisning hvaraf 81 elever utexaminerats till ångfartygsbefälhafvare.

Högsta elevantalet under något läsår har vid Navigationsafdelningen uppgått till 62, lägsta till 16. Högsta elevantalet vid Maskinistafdelningen har uppgått till 28, lägsta till 19.

Under första åren af sin tillvaro inrymdes skolan i en i stadsträdgården belägen lokal. Sedermera har öfre våningen af det hus der telegrafen är belägen varit dertill upplåten. Under sista årtiondet, då elevantalet i medeltal utgjorts af omkring 60, har dock behofvet af utvidgad lokal gjort sig allt mer och mer gällande isynnerhet som någon lämplig plats för astronomiska observationer i den hittills begagnade lokalen icke finnes. Redan 1870 fäste föreståndaren uppmärksamheten på nödvändigheten af en ny och tidsenlig skol-lokal isynnerhet på grund af det alltmer växande elevantalet.

Med anledning häraf beviljade stadsfullmäktige medel till ny navigationsskolebyggnad. Byggnadsarbetet tog sin början i Februari 1877, och skall enligt kontrakt vara färdigt till 1:sta Sept. 1878, då skolan kommer att dit förflyttas. Det nya skolhuset, beläget på en af stadens högsta punkter, i närheten af det så kallade kastellet, lämpar sig särdeles väl för elevernas öfningar i astronomiska observationer. Huset inrym-

mer i bottenvåningen 3:ne lärosalar, afsedde till kaptens-, styrmans- och ångfartygsbefälhafvare-klasser; de två förstnämnde beräknade hvardera för 40 elever och den sistnämnde för 30; boställsrum för vaktmästaren, samt nödiga bibliotheks- och instrumentrum.

I våningen 1 tr. upp finnas boställsrum för skolans öfverlärare samt högst upp ett tornrum för astronomiska observationer.

Under skolans tillvaro hafva följande personer beklädt föreståndarebefattningen:

Herr C. E. Törnebohm	från 1842 till	1862,
» Carl Lundqvist	» 1862 »	1868,
» Carl Gustaf Blom	» 1869 »	1874, och
» Otto Wilhelm Pettersson	» 1874 och	fortfarande.

Från skolans inrättande till läsåret 1876 har föreståndaren vid undervisningen varit biträdd af *en* underlärare och från sistnämnde år till 1878 af *tvenne*.

Enligt 1878 års stat skall lärarepersonalen vid navigationsskolan utgöras af

1 föreståndare, tillika öfverlärare vid navigationsafdelningen;
2 lärare vid navigationsafdelningen;
1 lärare för ångfartygsbefälhafvare-elever.

Lasarettet och kurhuset, förenade under ett tak, belägna vid sydvestra tullen, hafva i sednare år genom tillbyggnad blifvit betydligen utvidgade.

Centralhospitalet i 2:ne hus, belägna på den s. k. Lerudden, har sin egen historia, hvarur må anföras följande: År 1674 anlades vid stora vägen vester om tullen ett s. k. kronohospital med 300 daler årligt statsbidrag. Småningom ökades likväl dess inkomster, så att hospitalskassan år 1760 hade en behållning af 1,125 daler och 1780 omkring 1,000 Riksdaler. Det åldriga och till utrymmet alltför inskränkta dårhuset flyttades och uppbyggdes af trä på ofvannämnde Lerudden 1845, men tilltogs äfven nu alltför litet, som snart visades, ty vid 1856 års riksdag nödgades ständerna bevilja 75,000 Riksdaler till inrättningens utvidgande. Denna summa, som icke ens räckte till det nya hospitalets yttermurar och tak, måste, för att åtminstone fullborda dem, af allmänna hospitals-

fonden understödjas med icke mindre än 46,000 Riksdaler 75 öre. Derpå afstannade arbetet tills 1860 års ständer ånyo beviljade ett ytterligare anslag af 100,000 Riksdaler, hvarigenom byggnaden ändtligen vid 1862 års slut afsynades. Denna hospitalsbyggnad är 184 fot lång och 38½ fot bred med 2:ne utspringande flyglar på baksidan och 32 fot hög från fotmurens öfverkant till takfoten. Byggnaden innehåller en souterrain och tvenne våningar med frontespis. Souterrainens murar äro 9 fot höga, af gråsten, och alla utåt vända sidor grofhuggna, med cementfyllda fogar; yttre trappor och trösklar äro likaledes af gråsten huggna och postament till dörrar af sandsten. Souterrainen innefattar 2:ne större och 4 mindre arbetsrum, 1 större kök med inmurad panna för uppvärmning af badvatten och 2:ne badrum; uti dessa rum äro alla yttre väggar boiserade med bräder, och golf af furuplank, utom i de 2:ne större arbetsrummen, der golfven äro lagda med tegel uti kalkbruk, likasom i källare och förrådsrum, gångar och rum för mathiss. Bottenvåningen, som är murad af tegel, 12 fot hög, innehåller en större vestibul, som leder till de å ömse sidor om densamma belägna hufvudafdelningarne för män och qvinnor. Hvarje afdelning har i denna våning ett större rum för 10, ett mindre för 6 samt ett särskildt för 2:ne sjuka; emellan de förstnämnda är ett sjukvaktarerum med kök beläget samt i slutet af korridoren tvättrum m. m.; midtför vestibulen finnes ett mottagningsrum och rum för läkaren. Öfre våningen är likaledes af tegel uppmurad och har i det närmaste samma inredning som bottenvåningen. Öfver de 2:ne större salarne uti frontespisen äro 6 rum inredda, alla med egna ingångar. Arbetet med byggnadens fullbordande är verkstäldt af stadsarkitekten Axel Floderus.

Inom den närmaste framtiden motses fullbordandet af tvenne stora flygelbyggnader, som i trubbig vinkel utgå från hufvudbyggnaden. Genom denna utvidgning af hospitalet. som visserligen ej är egnad att försköna detsamma, beredes plats åt ytterligare 82 patienter, så att numera inalles 220 sådana deri inrymmas. Ritningen till denna nybyggnad är uppgjord af arkitekten Kumlien och har arbetet verkställts af byggmästaren Hallström från Stockholm för en sammanlagd kostnad af 298,500 kr.

Dessutom har pa diverse förändringar a gamla byggnaden nedlagts 10,000 kr., på kakelugnar 30,000, på schaktning, planering, inhägnader och vattenledning inom byggnaden sammanlagdt 38,000 kr. Ytterligare inom den närmaste framtiden nödvändiga diverse arbeten, såsom vattenledning från Bondsjösjön (46,900) m. m. beräknas komma att uppgå till cirka 98,000 kr.

Döfstumme-institutet. På kyrkoherdens i Tuna, Johan Thelbergs, förslag beslöt 1867 års landsting inrättandet af en skola för 10 döfstumma, hvilken skola trädde i verksamhet den 13 Juli 1868 med ett antal af 6 lärjungar, som dock inom året ökades till 10. Styrelsens förste ordförande var doktor Jon. Widén, ledamöter C. A. Fröberg, M. Holmberg och Sven Vagenius; skolans förste lärare, Oskar Krutmeijer, hade fått sin bildning som döfstumlärare vid Manilla. År 1869 beviljade landstinget medel till underhåll åt 15 lärjungar; 1874 befinnes elevantalet hafva stigit till 20; deras nuvarande antal är 30; lärarepersonalen utgöres nu af föreståndare och två lärarinnor. Med skolan är förenad undervisning i särskilda yrken. Från 1873 har talmetoden efterhand undanträngt den förut äfven här brukliga teckenmetoden. Sedan äldre generationer af lärjungar numera afgått, återstår för närvarande endast en, på hvilken talmetoden ej kan tillämpas. År 1875 anslog länets landsting 36,000 Kronor till uppförande af den bostad, der skolan nu sedan slutet af September 1877 befinner sig.

Ett elementarskolhus för flickor står f. n. under byggnad, men blir först om ett år färdigt.

Arbets- och fattighuset, uppfördt 1856, lemnar rum åt såväl arbetsföra, som orkeslösa. Alla till arbete oförmögne intagas å fattighuset, de andra på arbetshuset. Af den Nybergska fonden utdelas dessutom årliga pensioner till ett visst antal behöfvande likasom från de under drätselkammarens vård stående pensionsfonder af handels- och handtverksföreningarnes samt sjömanshusets kassor.

Donationer.

Under drätselkammarens vård stå följande donationer, nemligen:

	Kronor.
Kommerserådet Lindströms donation . . .	630.
Enkefru Almqvists	1,500.

Rådmannen P. Gellerstedts . . . . 1,000.
Borgmästaren E. J. Vestmans . . . . . . 500.
Rådmannen E. Tjernbergs . . . . 1,000.
Hammarbergska donationen . . . . 500.

Af dessa fonder utbetalas f. n. pensioner endast från Almqvistska och Gellerstedtska donationerna, af den förra till tre personer och af den sednare till fem. De öfriga fonderna förräntas, enär personer ej för närvarande finnas, till hvilka utbetalning kunnat ske under iakttagande af donationsbrefvens lydelse.

Kronor.
Löflingska testamentsfonden . . . . 750.

Genom testamentarisk disposition af den 1 Mars 1793, af Kongl. Maj:t fastställd den 30 April samma år, förordnade majoren och riddaren Magnus Löfling, bland annat, att af ett kapital 500 Riksdaler Banko skulle räntan, 30 Riksdaler, årligen utgå till Hernösands stad och Nora sockens fattiga med 15 Riksdaler till hvardera samhället, hvilka medel indrifvas genom Konungens Befallningshafvande i Malmöhus län och hvarje år hitsändas.

Kronor.
Enkan Katrina Vides donation 1,500,

enligt testamente af den 8 Februari 1865. Räntan utbetalas som pension åt två mindre bemedlade qvinnor inom staden.

Sjökaptenen Johan Nyberg har genom gåfvobref den 3 Maj 1866, hvarå Kongl. Maj:ts fastställelse föll den 20 Juni 1867, donerat de fonder, hvilka omförmälas i följande utdrag af gåfvobrefvet:

»3:o) Då jag mången gång med ledsnad iakttagit huru Hernösands stads natursköna belägenhet skymmes eller lider men af vid stränderna uppförda sjöbodar och magasiner, särdeles vid inloppet genom norra sundet, gifves till staden Fyratiotusen Riksdaler, såsom en för alltid bestående fond, hvaraf årliga räntan skall användas till inköp af sjöbodar, magasiner och tomter eller strandplatser samt utförande af pålningar, fyllningar och kajbyggnad af sten jemte anläggandet af en strandgata från packhusbryggan och norrut så långt stranden med gårdar är bebyggd eller kommer att bebyggas. Räntemedlen må dock endast användas till inköp af byggnader och platser efter stranden, så länge samma medel ej hunnit uppgå till så högt belopp, att arbetets

utförande i dess helhet skäligen må kunna anses betryggadt, samt detsamma således kan och bör utföras; dock må undantag härifrån kunna ske och influtna räntemedel således förr lyftas och till sitt ändamål användas, såframt stadens innevånare, i den ordning som gäller för afgörande af stadens kommunala angelägenheter och således med fullt gällande kraft, besluta att utföra berörde arbeten i deras helhet och tillskjuta de ytterligare medel, som dertill erfordras; och må, efter det samma arbeten blifvit fullbordade samt i den mån räntemedlen kunna anses obehöfliga för framtida underhåll deraf, desamma användas till reglering af gator och tomter samt andra förskönigar af staden, deribland i första rummet borttagande af sjöbodar och magaziner samt anläggande af strandgata äfven från packhusbryggan till packarlafven, såframt sådant derförinnan icke skulle hafva åstadkommits;

4:o) Till Hernösands kommun gifvas likaledes till en för all framtid bestående fond Tjugutvåtusen Femhundra Riksdaler, hvaraf årliga räntorna skola användas till ändamålsenliga uppfostringsanstalter för sådane barn inom kommunen och af båda könen, hvilka icke af föräldrar eller anhöriga kunna erhålla den uppfostran, som de tarfva, för att kunna blifva nyttiga samhällsmedlemmar. Räntorna härå må dock icke lyftas förr, än de uppgå till så stor summa, att densamma, jemte de vidare upplöpande räntorne af kapitalet, kan förslå till erhållande af erforderlige lokaler samt lämplige och nitiske lärare och lärarinnor, hvilka erhålla sådane arfvoden eller aflöningar, att de i erforderlig måtto kunna egna sin tid och verksamhet åt ett samvetsgrannt fullgörande af sine plikter. Då dessa barn böra kunna i folkskolan erhålla undervisning i kristendomen och andra ämnen, som der förekomma, anser jag berörde uppfostringsanstalter lämpligast kunna och böra utgöras af slöjdskola och barnhem eller andra inrättningar, deruti barnen hufvudsakligen bibringas lärdom uti handtverk, arbeten och slöjder, samt andra nyttiga kunskaper, som de för framtida utkomst kunna behöfva, efter håg och fallenhet, äfvensom bibringas insigter om arbetets nytta och nödvändighet, krafternas och helsans vårdande, ordentlighet och andra goda seder samt de svåra följderna af ett motsatt lefverne.

Skulle inom kommunen behörigt beslut fattas om inrättande och framtida underhållande på kommunens bekostnad, i den mån sådant tarfvas, af sådane uppfostringsanstalter, som häruti omnämnas, må dock, så snart detta egt rum, upplupne räntor lyftas och för antydda ändamål användas utan hinder af ofvanupptagne förbehåll. Af medel, som, enligt stadgarne i denna punkt, utbetalas, användas två tredjedelar för uppfostran af gossebarn och en tredjedel för uppfostran af flickebarn.

5:o) Till Hernösands kommun gifvas jemväl Femtontusen Riksdaler till stående fond, hvarå räntorna användas till uppförande och underhåll af lämpliga bostäder för sjömän och andre arbetare. Räntorna må dock icke uppbäras förr, än de uppgå till Femtusen Riksdaler, men, så snart de uppgå till detta belopp, må detsamma för ändamålet användas, samt sålunda allt framgent förfaras, då de vidare upplöpande räntorna

och andra för ändamålet befintlige tillgångar, utan anlitande af berörde kapitalfond, uppgå till enahanda belopp. Fattige sjömän och arbetare må erhålla nödige bostäder i de uppförda byggnaderne hyresfritt, men de, hvilka hafva tillgångar, böra erlägga skälig hyra, som sammanslås med räntemedlen och för samma ändamål som desse användas.

6:o) Tretusen Riksdaler gifvas till en fond, hvaraf årliga räntan utdelas såsom julgåfvor åt fattiga, i synnerhet äldre, personer inom Hernösands kommun, som ej äro intagne å fattighuset eller åtnjuta full fattigförsörjning. Vid utdelningen bör företrädesvis ihågkommas sådane fattiga, som söka efter bästa förmåga förskaffa sig uppehälle genom arbete, utan att betunga fattigvården.

7:o) Tretusen Riksdaler gifvas till en fond, hvaraf årliga räntan användes till kläder åt fem fattiga barn inom Hernösands kommun, som ådagalägga ett sedligt och godt förhållande och hvilkas föräldrar icke åtnjuta fattigvårdsbidrag af kommunen.

8:o) Niotusen Riksdaler gifvas till en fond, hvaraf årliga räntan utgår som ersättning *dels* för skrifmaterialier samt arfvode till den person, som, såsom ombudsman eller biträde åt kommunalstyrelsen i Hernösands stad, kommer att hafva befattning med fullgörandet af mine dispositioner samt räkenskaper och protokollsföring i anledning deraf och hvilken ombudsman af nämnde kommunalstyrelse tillsättes, *dels* för de andre utgifter, som kunna blifva af behofvet påkallade för verkställighet af hvad jag förordnat.» ... . Summa 92,500 kronor

Då till dessa dispositioner för staden Hernösand läggas de stora donationer, kaptenen Johan Nyberg förärat en del socknar inom länet, alla syftande på att lätta fattigdomens bördor eller att åvägabringa kunskapernas och arbetets välsignelser, så måste man medge att den mannen väl användt sina »pund».

Handlanden C. F. Gellerstedt har, genom testamente den 12 Januari 1872, donerat 6,000 Kronor, hvaraf årliga räntan användes till pension åt ålderstigna och behöfvande enkor samt ogifta döttrar efter handlande i Hernösand.

Läroverksadjunkten E. O. Holmberg och hans hustru hafva genom gåfvobref den 17 Aug. 1875 donerat 500 Kronor, hvaraf räntan af stadsfullmäktige skall utdelas till någon välkänd qvinlig person af s. k. »pauvres honteux» inom staden.

Handlanden Bengt Ammelin i Borås har till de fattige i Hernösand testamenterat 10,000 Kronor.

Under Skolrådets förvaltning stå följande fonder.

Rådmannen Anders Rydqvist donerade den 25 April 1831 till Hernösands vexelundervisnings skola dels 4,500 Kronor och

efter en systers död 10,500 Kronor. Afkastningen af fonden, som förvaltas af skolrådet, ingår bland aflöningsmedel för stadens folkskola.

Vifsta Varfs bolag skänkte, den 1 April 1840, 250 Kronor, som förvaltas af skolrådet i Hernösands folkskola. Afkastningen användes på enahanda sätt som i föregående moment angående Rydqvistska stiftelsen omnämnts.

Handlanden E. A. Löfroth donerade den 9 Febr. 1869 2,000 Kronor, hvaraf räntan användes till två fattige och välartade gossars vid Hernösands folkskola beklädnad.

Rådmannen Erik Nybergs stiftelse. Genom testamente den 25 Januari 1815 förordnade testator bland annat att till pensioner för borgareenkor eller enkor efter sjömän i Hernösand skulle lemnas ett kapital af 14,000 Riksdaler; till aflöning åt ombudsmannen ett kapital af 300 Riksdaler, hvaraf han åtnjuter räntan; till underhåll af två frisängar för fattige sjuke å lasarettet i Hernösand en viss summa, hvilken sedermera, enligt Kongl. Serafimerordens bref den 11 April 1818 bestämdes till 5,000 Riksdaler Banko; till Stigsjö församlings fattige och skola 1,000 Riksdaler; till handelsbetjenten Lithanders dotter Erika Gustafva 1,000 Riksdaler, hvilka, om hon utan lagliga bröstarfvingar aflider, tillfalla pensionsinrättningen, och till Vesternorrlands läns arbetsinrättning 500 Riksdaler, eller tillsammans 16,800 Riksdaler Banko, som förvaltas af landshöfdingen, biskopen, landssekreteraren, landskamreraren, borgmästaren i Hernösand samt en deputerad af hvarje societet bland borgerskapet. Pensionsfonden har sedermera blifvit tillökad med 1,000 Riksdaler af rådmannen Rydqvist, med 200 Riksdaler af fiskaren Arnström och med 333 Riksdaler 16 sk. Banko af fiskaren Fröberg; hvarjemte tillkommit följande fonder: den Esbergska å 5,000 Kronor och den Sellingska å 4,000 Kronor. Fondens behållning vid 1875 års slut utgjorde 41,359 Kronor 90 öre. Pensioner åtnjuta 57 enkor och oförsörjda barn efter borgare i Hernösand och utgå till olika belopp af 75 Kr., 50 Kr., 37 Kr. 50 öre, 30 Kr., 15 Kr. och 9 Kr.

Som ofvan synes, står denna disposition under förvaltning utaf en af testator särskildt derför angifven personal.

Kreditanstalter.

Bland sådane märkas:

a) *Mälareprovinsernas Enskilda Banks afdelningskontor i Hernösand;*

b) *Hernösands Enskilda Bank*, med afdelningskontor i Nyland, Sollefteå, Örnsköldsvik och Ragunda;

c) *Hernösands Sparbank.*

Om dessa kreditanstalter må i korthet anföras att:

Mälareprovinsernas Enskilda Bank har sedan 1846 haft en filialafdelning öppnad i residensstaden;

Hernösands Enskilda Bank. Oktrojen är gifven den 18 Juni 1869 och slutar med året 1879. Bolagsordningen angifver en grundfond af 1 ½ million kronor, till hvilket sednare belopp kapitalet drefs upp efter några års förlopp. Kommanditörer upptagas ej i detta bolag. Lotterna lyda på 500 kronor. Hufvudkontoret i *Hernösand* öppnades den 1 Januari 1870; kontoret i *Örnsköldsviks köping* den 1 Juni samma år; det å handelsplatsen *Sollefteå* den 15 Mars 1871; kontoret å handesplatsen *Nyland* den 15 April 1874 och slutligen ett kontor å handelsplatsen *Ragunda* i Jemtlands län den 15 Februari 1877.

Hernösands Sparbank stiftades år 1827 med filialafdelningar i Bodum, Fjällsjö, Graninge, Gudmundrå, Helgum, Liden, Långsele, Nordingrå, Nora, Resele, Sollefteå, Ytter- och Öfverlännäs m. fl.

Bland försäkringsanstalter intaga slutligen *Westernorrlands läns Ränte- och Kapitalförsäkringsanstalt*, *Länets allmänna Brandstodsbolag*, *Norrlands Hypoteksförening* och *Norrlands Sjöassuransförening* främsta rummen, hvarjemte försäkringsbolagen *Skandia*, *Svea* jemte flera utländska bolag härstädes ega befullmäktigade ombud.

Den vigtigaste af dessa anstalter, hvad dess nytta och betydelse för länet beträffar, torde vara Westernorrlands läns Ränte- och Kapitalförsäkringsanstalt, för hvilken vi akta nödigt att något omständligare redogöra.

Denna anstalt, för hvilken, uppå underdånig ansökning af Herr Landshöfdingen och Kommendören Curry Treffenberg med

flere, nadigt reglemente fastställdes den 5 Maj 1876, har till ändamål, att på grund af i anstalten gjorda insatser efter loppet af längre eller kortare tid, hvarunder de insatte medlen dels genom räntevinst dels genom arfsvinst efter aflidne delegare förkofrats, bereda qvarlefvande delegare antingen den högsta möjliga lifränta, att på ålderdomen uppbäras, eller det största möjliga kapital att under visst, af insättaren bestämdt år, lyftas.

Anstalten började sin verksamhet den 1 November 1876 och har hufvudkontoret tillsvidare varit inrymdt i Landtränteriets lokal.

Af för år 1877 upprättade bokslut synes:

att Besparingsfonden uppgatt till ett sammanlagdt belopp af 17,744 kronor 55 öre, hvaraf äro afsesedde för bildande af

lifränta	7,874: 45
för bildande af kapital	9,870: 10
Säger	17,744: 55,
samt att Reservfondens behållning utgjort	2,020: 86
Summa	19,765: 41,

hvaraf framgår, enär delegarnes antal varit 676 (från 39 socknar), att medelbeloppet af hvarje delegares behållning i anstalten vid årets utgang varit i det närmaste 26 kronor.

Hernön.

Denna ö gränsar i norr, öster och söder till Bottniska viken och i vester till det s. k. Södra sundet. Den har en omkrets af nära 4 mil, är omkring $\frac{5}{8}$ mil-bred och $\frac{7}{8}$ mil lång. Dess areal är närmast 7,941 tunland = 44,470 qv.-refvar, hvaruti Hernösands stadsjord likväl är inbegripen.

På Hernön utgöra odugliga klippor den större arealen, men åkerjorden mellan bergen är god och klimatet för åkerbruk temligen tjenligt. Bland bergen intaga Hernö klubb och Wårdkasberget högsta rummen. Bergkullarne för öfrigt äro vida mindre, men likna till form och hopgyttring rätt mycket de bubblor, som barn pläga uppblåsa af vatten och såpa. Bland dessa kullar af granit med en växtlighet af fjällartad tall och gran insmyga sig några små sjöar såsom Örsjön och Klubbsjön samt obetydligare tjernar vid Wangsta och Specksta. Vid Gånsvik och Solum, som anses för goda skeppshamnar, hafva fiskare uppslagit sina boplatser under fisketiden och hemta de derifrån någon gång rikliga bidrag till sitt och de sinas underhåll. Smärre holmar och skär äro: Furuholmen, Björkskär, Medgrundshällarne, Trulls- och Skärviksklippan samt Stor- och Småholmarne. Det är naturligt att denna af holmar och skär omvexlande kust skall lemna ett för ögat behagligt intryck, liksom boningsplatserna på öns vestra sida äro för sin natursköna belägenhet afundsvärda egendomar.

Bland sådane märkas Kapellsberg, der fordom, hvad också namnet antyder, ett kapell varit uppfördt, Geresta, Stenhammar, m. fl.

Några andra verk och inrättningar än *Hernösands ölbryggeri* och *Solums tegelbruk* finnas ännu ej. Öns befolkning hör i kyrkligt och civilt hänseende till Hernösands stad,

Södra Ångermanland.

Nedre Fögderiet.

Säbrå socken.

Topografi. *)

Säbrå socken, biskopens öfver Hernösands stift prebendepastorat, gränsar i norr och nordost till Högsjö, i öster till Bottniska viken, Ångermanelfvens utlopp, Hernösands stadsområde samt de mellan staden och socknen liggande s. k. norra och södra sunden; i söder till Häggdångers och i vester till Stigsjö och Wiksjö socknar.

Socknens areal är 47,172 tunland = 264,169 qv.-refvar eller något öfver 2 qv.-mil.

Säbrå socken är genom en mellan Stigs och Norrstigs byar löpande bergssträckning afdelad i 2:ne hälfter, bildande en i högsta grad oregelbunden figur, hvars största bredd emellan Häggsjö och Furuhult illa proportionerar med den spetsvinkliga triangel sockengräserna bilda vid Gåltjern.

Belägen i närheten af hafvet och inuti lifligt omvexlande med vatten och berg, är Säbrå socken särdeles rik på natursköna dalgångar, förande i norra delen af socknen en jordmån af svartmylla på lerbotten med undantag af Furuhults by, der sandmyllan får herraväldet, medan socknens södra del drages med en ganska tungbrukad styflera på mjälabotten.

Stillastående vatten äro Långsjön, Nässjön, Bondsjösjön, Stora Wegsjön, Lilla Wegsjön, Aldersjön, Elgsjön, Brunnässjön, Själandssjön; länkar emellan dessa stillastående äro de rinnande vatten, Ulterån, Helgumsån, Gådeån, Ålandsån, Berge- eller Åmsån samt Öfverdalsån, allesammans hafvande mer eller mindre direkt utlopp i den till socknen gränsande hafsfjärden.

Berg och bergssträckningar finnas i stor myckenhet och äro de sednare ej sammanhängande utan från hvarandra helt

---

*) Ortbeskrifning.

och hållet fristående och skarpt sönderdelade af dalgångar. Märkligaste bergen äro Uberget, Åberget, Högklacken och Grafhällsberget. Enligt uppgift i Hülphers beskrifning af år 1780 skall, i skillnaden mellan Näslands och Ålands byar samt på Norrstigs utmark, kopparmalm varit eftersökt, liksom man vid Näsland trott sig spåra någon jernmalmledning; men om tillvaron af någondera af dessa malmsorter har man i dessa tider ingen den ringaste kännedom eller förhoppning.

Ekonomi.

Under inflytelsen af ett jemt och jemförelsevis ganska mildt klimat arbetar den egentliga allmogen i denna socken ganska omtänksamt vid ett landtbruk, hvars produkter i vanligaste fall ej blott äro tillfyllest för socknemännens eget behof, utan hvaraf en ganska ansenlig anpart afsättes till arbetsfolket vid socknens verk och inrättningar samt till Hernösands stad. Af sådane produkter äro kött, smör, mjölk och från kustbyarne något fisk de allmännaste. Vi nämnde att denna befolkning egnade hufvudnäringen den omsorg den så väl förtjenar. Orsakerna härtill uppgifvas vara: de, i följd af den inskränkta arealen och jordens goda beskaffenhet, lättskötta hemmanen; de lätt säljbara ladugårdsprodukterna samt slutligen och kanske icke oväsendtligen de goda föredömen några praktiska jordbrukare bland ståndspersonerna inom socknen lemna i modernäringens handhafvande. Så t. ex. har vid egendomen Framnäs dess egare från det äldre brukningssättet öfvergått till blandadt vexel och koppelbruk, hvaraf resultatet på 10 år visar att en areal af 144 qv. refvar circulationsjord och 96 qv. refvar odlingar i afkastning gifvit 50 à 60 tunnor säd, 100 à 120 tunnor rotfrukter samt 5 à 10,000 lispund klöfver och timotej, hvilken fodertillgång i ladugården användts till utfodring af 16 mjölkkor (hälften af landets och hälften af Wojtländer-race, hvilken sednare i mjölkrikhet varit lika med landets kreatur, men köttfullare och med fetare mjölk) hvilka i afkastning gifvit i medeltal omkring 600 kannor pr år. Utom den i socknen vanliga, begagnas vid förutnämnde landtegendom äfven tidsenligare åkerbruksredskap, hvilka i före-

ning med fullständigare åkerbrukssätt och här begagnade täckdikningsmetod, öfvertygat allmogen om nyttan af exemplets i ty fall efterföljd.

Bland binäringarne intar linneväfnaden ett vigtigt rum. Den har numera vunnit den utsträckning att för ett par år sedan uppgafs socknens inkomst af denna näringsgren tillmellan 23 à 24,000 kr., deruti likväl inbegripet fabrikatet från torpare, inhysesfolk och fiskare. Vidare lemnar strömmingsfisket vid Lungön och Fällefjärden, det förstnämnda i synnerhet, sina idkare icke obetydligt inkomst. Fisket å Lungön eges af tillsammans 66 bönder, hvilka sjelfva eller genom andra bedrifva det med 10 à 12 notar och 28 skötbåtar. Fiskehamnarne äro Lungösunds- och Uddhamn. Slutligen försäljes äfven från vissa byar skeppsvirke till Hernösands varf i rätt ansenliga partier, hvarjemte betydlig inkomst tillfaller socknen genom vinterkörslor dels af »Nordanskogsarnes» (Norra Angermanlänningarnes) fågel och andra fetalie-lass till Stockholm, dels åt arbetspersonalen å inom socknen befintliga sågar äfvensom genom framforsling af bräder, tillverkade vid sågarne inom Stigsjö socken samt körslor åt Hernösands handlande vid deras många årliga marknadsresor eller som de nu kallas »liqvidationsmöten».

Med sådane resurser till förvärf och god bergning, ville det synas som borde denna befolknings ekonomi vara synnerligen god; tyvärr är likväl detta icke så alldeles händelsen. Flertalet af den nuvarande befolkningen öfvertog eller köpte nemligen sina hemman under den tid, då hemmansvärdena voro onaturligt uppdrifna; dertill hafva kommit några års felslagna skördar. Närheten af staden, om den å ena sidan tillförsäkrar Säbrå församling någon extra inkomst af diverse till staden införda produkter, lockar å andra sidan till många ganska onödiga resor ditin, dervid flera konstlade behof draga större eller mindre summor ur de besökande landtmännens fickor. Man har äfven gjort den erfarenheten att på landets ungdom inympar stadens närhet en viss benägenhet att i lyx och klädedrägt efterapa stadsbon, hvarigenom den egna handaslöjden af väfnader till kläder betydligen aftagit.

Verk och Inrättningar.

Bland dem finnes inom Säbrå socken ett ej så obetydligt antal. De vigtigaste äro:

Gådeå tullmjölqvarn, med 4 par stenar, en af socknens äldre anläggningar, uppfördes, enligt tillståndsresolution af år 1759, af borgmästaren i Hernösand Mathias Kjörning. Eges nu af ett bolag.

Älands tullmjölqvarn med två par stenar, anlades nära nog samtidigt med Gådeå.

Älands mälteri i sednare år tillkommet.

Hellgums tullmjölqvarn med två par stenar, anlagd 1857, skattlades 1861.

Bondsjö skeppsvarf eller *Nya varfvet*, är i sednare tider af grosshandlaren J. C. Kempe i Hernösand anlagdt på Bondsjö egor i närheten af Hernösands stadsjord. Den derintill varande

Hernösands ångsåg för två dubbla och två enkla ramar söndersågar i medeltal 100,000 timmer, hvaraf fås 20,000 tolfter plankor, battens och bräder.

Brunnäs, *Furuhults*, *Hellgums*, *Ramsås*, *Åms* finbladiga sågverk samt *Själands* och *Nässlands vattensågar. Hållänge ångsåg* för en enkel ram med 3,000 tolfters tillverkning af plankor, battens och bräder och

Frölands ångsåg för två ramar och en tillverkning af 1,600 tolfter. *Hållänges ångsåg, Svartvikens ångsåg* och *tegelslagerier, Ulfviks ångsåg* m. fl., synas vara temligen tillräckliga »skogsförädlingsanstalter» inom en socken.

Vidare märkas:

Svartviks tegelbruk jemte *benqvarn, Gådeå repslageri* och *tegelbruk* samt *lastageplats, Älands kritqvarn, sex linberedningsverk, Hernösands spikfabrik, Hellgums spinneri* och *färgeri*, åtskilliga husbehofssågar samt på Lungöns södra udde *Lungö fyr*, den andra i ordningen inom länet på kusten från Sundsvall norrut, skötes af fyrmästare med tvenne biträden. Den är 78 fot hög och har en 12′ lysvidd. På samma Lungö finnes äfven ett *kapell* med egen kyrkogård. Gudstjenst hålles der en gång om sommaren, hvarvid nästan alla kyrkliga för-

rättningar förekomma. Skola der upprätthalles af en småskolelärarinna.

Sockenbibliotek

finnes; bildadt år 1868 genom gåfvor af landstinget och hushållningssällskapet och sedermera tillökadt med böcker, skänkta af bankdirektören H. Arnell och vice häradshöfdingen Axel Arnell. Underhållsmedel saknas och någon allmännare läslust har icke försports.

Kyrkan

af sten, började byggas i April 1759 och blef färdig till invigning den 1 November samma år. Den är uppförd i ren men obestämd stil, 120 fot lång, 60 fot bred och 52 fot hög utvändigt. Klockorna, som förr haft sin plats i en fristående stapel äro nu inrymda i det jemt 100 år efter kyrkans uppbyggande tillkomna ståtliga tornet. Orgelverket är åren 1845 och 1846 bygdt af direktören Ek från Torp. Kyrkklockorna stora och välljudande.

I sammanhang med förestående korta anmärkningar om Säbrå kyrka, torde det ej anses olämpligt att uppräkna de superintendenter och biskopar, som bott på det natursköna prebendebostället i kyrkans närmaste granskap.

Petrus Erici Steuchius, född 1605 i närheten af Lidköping; superintendent den 3 Juni 1647; död i Säbrå den 16 December 1683 och derstädes begrafven.

Mathias Petri Steuchius, den förres son, född den 16 Oktober 1644; superintendent 1684; biskop i Lund 1694; erkebiskop 1714; död 1730.

Julius Erici Micrander, född 1640; superintendent 1694; död 1702; begrafven i Waxala nära Upsala.

Georgius Nicolai Wallin, född i Wibyggera 1644; superintendent 1703; död 1723; begrafven i Säbrå.

Petrus Jonæ Asp, född å Kungsgården i Bjertrå 1667; superintendent 1723; död i Stockholm under 1726 års riksdag.

Nicolaus Sternell, född i Bothea 1667; hans barn adlade 1718 under namn af Cedermark; superintendent 1728; död 1745 i Säbrå, der en framför altaret liggande större sten utvisar hans hvilorum.

Olaus Kjörning, född i Attmarby 1704; superintendent 1746; hans barn adlade 1751 under namn af von Kjörning. Under hans tid upphöjdes af Gustaf III superintendentian till biskopsstift; 1778 död och begrafven i Säbrå.

Eric Hesselgren, född 1715 i Stockholm; biskop 1779; död och begrafven 1803 i Säbrå.

Carl Gustaf Nordin, född i Stockholm 1749; biskop 1805; hans barn adlade under namnet af Nordin 1807; död på Stenhammar utanför Hernösand 1812; begrafven i Nora, hvilket pastorat under hans tid anslogs till biskopsprebende.

Eric Abraham Almqvist, född i Gefle 1767; biskop 1812; död i Hernösand 1830; begrafven i Säbrå.

Frans Michael Franzén, född i Uleåborg 1772; biskop i Hernösand 1831; död 1847 och på Hernösands nya kyrkogård begrafven på den plats, hvarifrån han densamma invigde.

Israel Bergman, född på Sörfors bruk i Medelpad 1795; biskop i Hernösand 1847; död i Stockholm 1876; begrafven i Hernösand.

A. F. Beckman, har under sitt korta vistande i Norrland äfvenledes begagnat biskopsgården till sin sommarboning; hvaremot stiftets nuvarande biskop, *Lars Landgren*, född 1810, biskop öfver Hernösands stift 1876, tills vidare upplåtit biskopsbostället i Säbrå till lokal för ett folkskollärarinneseminarium.

Häggdångers socken.

Topografi.

Häggdångers socken, som i norr gränsar till Stigsjö och Säbrå och i öster likaledes till Säbrå, i söder och vester till Bottniska viken, Hässjö och en del af Stigsjö, har sin kyrka belägen under 62° 32′ polhöjd, 1 [illegible] mil sydvest från Hernösand.

I den egentliga bygden är leran den rådande jordmånen, hvilken, ehuru på många ställen skarp och svårbrukad, likväl lemnar goda skördar. Byarne på skogsbygderna hafva ringa lera, mestadels sandmjuna samt besväras ofta af frostskador.

Å skogsmarken förekomma små bergknösar liksom sållade öfver jordytan och mellan hvilka någon ståndskog ännu finnes. Bland bergshöjderna är den s. k. *Galtryggen* anmärkningsvärd, emedan den genom sin egendomliga skapnad, som utan tvifvel gifvit denna skogsås sitt namn, fäster den resandes uppmärksamhet, men tröttar hans tålamod genom sin längd.

Bland vattnen i denna socken märka vi: Häggsjön, utfallande i Antjern, som dessutom mottager bäckar från Kammartjern; Ottbölesjön, Tjernsjösjön, Skiljesjön. Antjern lemnar sitt vatten vidare till Sjösjön, som derjemte emottager en å från Kyrksjön, hvilken tillika i sig upphemtar och till Sjösjön afbördar vattnet från Grössjön och Stora Wädersjön. Efter att hafva mottagit dessa vatten, utgjuter Sjösjön sitt öfverflöd genom en å, som å By egor infaller i Gårdtjern, sedan samma å emottagit en bigren från sjön Galten, hvilken sjelf uppfångar en bäck från Rissjön. Alla dessa vatten bana sig nu väg till hafvet genom en å, som från Gårdtjern rinner österut till Byviken, i hvilken den utfaller. Till detta vattensystem höra dessutom Svart- och Stortjernarne, Lillfläcken, Degermyr-,

By- och Aborrtjernarne, Knifsjön samt Hvittjern på gränsen emot Säbrå. På sockengränserna ligga dessutom delar af Elgtjern, Öjesjön, Kallbäckstjern och Storsjön. Sistnämnde sjö har sitt utlopp i Åvikebugten nära Hässjö gräns och upptager afloppet från Klappmössjön, medan Hällsjön i densamma sig utgjuter. På skogarna spridda märkas Krak-, Djup-, Gård-, Öfver-, Ytter- och Kafvelbrotjernarne. Direkt utlopp i Bottniska viken hafva Lilla Wädersjön, Stugusjön, som lemnar sitt vatten till Malviken, Träsksjön, utfallande i Surhalsen och Dalasjön, som förbinder sig med Wägsjön, hvilken åter leder sig in i Fölschingen, under sitt lopp upptagande en å från Hvitmyrsjön. Fölschingen lemnar genom en annan å som utfaller i närheten af Lerviken, sitt vatten åt hafvet.

På denna trakt märkas dessutom Hästsjön, samt Bro- och Ljustjernarne.

Vända vi nu oss från Häggdångers temligen inkrånglade vattensystem till dess skärgård, möta oss der åtskilliga vikar och skär bland hvilka af de förra företrädesvis märkas: Å-, Myggärde- eller Norra-viken, Bars- eller Malviken, Surhalsen, Lerviken, Häst- och Byviken. Af holmarne och skären äro Lillskäret, Storskäret, Saltholmen, Nygrundet, Svenskäret och Bygrundet de vigtigare.

Ekonomi.

Befolkning och näringar förete nära nog enahanda förhållande som i grannsocknen Säbrå. Binäringarne äro äfven till någon del desamma, om man undantager att fisket härstädes idkas i betydligt större skala än i sistnämnde socken. Strömmingsfisket är det förnämsta. Strömmingen fångas med not eller skötar, af hvilka den förra begagnas om våren och sommaren och den sednare om hösten. Till hvarje skötbåt höra 3 à 6 stora kar till saltning af fångsten, förutom nödige tunnor för den slutliga inpackningen och saltningen, samt 18 à 20 skötar, hvardera 120 fot långa, 12 fot djupa, försedda med 20 à 30 skötlinor med vårdar. Noten är från 108 till och med 180 fot lång på hvarje arm och 24 till 36 fot djup vid kilen. Detta fiske idkas i följande hamnar:

Barsviken	med	8	notar	och	14 skötbåtar;
Malviken	„	9	„	„	8 „
Lerviken	„	1	„	„	6 „
Myggärdsviken	„	—	„	„	4 „
Byviken	„	6	„	„	8 „
Svenskäret	„	8½	„	„	16 „
Summa		32½	notar	och	56 skötbåtar.

Naturligtvis är vinsten af detta fiske mycket olika för olika år; lönar likväl i allmänhet mödan. Fiskrarne hafva under fisketiden en ganska egendomlig vägvisare till fiskstimmen uti den vid kusten under denna tid i tusental sig uppehållande måsen. Denna alltid hungriga fågel har en förvånande instinkt att från sin högtsväfvande luftposition upptäcka hvar strömmingsstimmet går fram. Till följe af den nytta fiskare hafva af dessa måsar, har också lagstiftningen tagit dem under sitt hägn och vid vite förbjudit deras fångande eller dödande. Deraf har deras förtrolighet med fiskare gått derhän att de helt enkelt slå sig ner i fiskarebåtarne och hemta sjelfva sin vederbörliga tribut af fångsten, för hvilket tillgodoseende fiskrarne gerna blunda, enär de hafva alla skäl anse beskattningen temligen lindrig. — Efter strömmingsfisket kommer laxfisket som en icke ovigtig binäring. Detta idkas med nät eller krok och lönar sig ofta nog bra, dock ej i samma grad som strömmingsfisket. Vidare märkes någon lärfttillverkning och försäljning af skogseffekter såsom skeppsrötter, bjelkar, plankor, ved m. m. till Hernösands skeppsvarf och invånare. En aproximativ kalkyl öfver denna sockens inkomster af sina näringsgrenar slutar med en summa af 25,000 kronor. Deremot utgå utom onera till kronan, rustning och rotering m. m.

Fattigförsörjningen med circa	1,000	kronor
Skjuts- och våghållning	1,500	„
Diverse allmänna besvär	600	„

så att med temligen säkerhet kan antagas att socknens inkomster årligen öfverstiga utgifterna med 20,000 kronor.

Donationer.

a) Under åren 1865 och 1870 och på föranstaltande af vice pastorn *P. Elfström* träffades inom församlingen öfverens-

kommelse om frivilliga gafvor till insamling åt missionsverket och kristendomens spridande bland hedningarne, till hvilken förening år 1875 en dylik, af vice pastor *P. Englund* stiftad, sig anslöt. Genom dessa båda inrättningar kunna årligen omkring 200 kr. tillhandahållas missionsverket.

b) År 1866 skänktes af pastor *P. Brandell* till skolkassan 65 kr., hvaraf årliga räntan genom skolrådet å examensdagen utdelas i premieböcker »till flitiga och snälla skolbarn».

c) Hemmansegaren *Jonas Törngren* och hustru donerade år 1864 1,600 kr., som stå under förvaltning af socknens fattigvårdsstyrelse. Årliga räntan af 600 kr. skall tilldelas testators gudson, en fattig och ofärdig gosse under hans lifstid. Återstående räntan af 1,000 kr. eger fattigvårdsstyrelsen efter bepröfvande använda till andra fattiga och hjelpbehöfvande inom socken.

Sockenbiblioteket,

bildadt dels genom frivilliga gafvor och dels genom utdebitering på hvarje matlag, innehåller omkring 100 band och begagnas ganska lifligt.

Kyrkan,

byggd år 1785 af Pehr Hagmansson, är 204 fot lång, 47½ fot bred, med torn om 19 fots qvadrat vid grunden; är uppförd på en hög mot Kyrksjön tvärt stupande backe tätt invid landsvägen. Tornet byggdes år 1848 under ledning af byggmästaren Åkerlund från Säbrå. År 1838 förfärdigades här af orgelnisten Lidén ett orgelverk om 6 stämmor; men som detta verk aldrig kom till fullbordan utan ständigt kostade församlingen nya reparationer, beslöts ny orgelbyggnad, hvilken 1854 verkställdes af direktören J. G. Ek. Orgelverket kostade färdigt 4,175 kronor. Till fulländning häraf hade justitie-borgmästaren i Stockholm J. Ullberg till församlingen donerat 3,750 kronor, hvarjemte samme testator såsom grundfond till inköpande af pastorsboställe tillagt 600 kronor samma mynt. I tornet hänga tvenne ringklockor.

Stigsjö socken.

Topografi.

Stigsjö socken gränsar i norr till Gudmundrå och Högsjö, i öster till Säbrå och Häggdånger, i söder till Hässjö, Ljustorp och Liden i Medelpad, samt i vester till Långsele.

Största sträckningen är i norr och söder 82,800 fot och bredden i öster och vester 42,120 fot.

Den större delen af den i bruk varande jorden jemte nästan alla socknens byar ligga utmed sjöarne Gussjön, Brunnesjön och Långsjön, hvilka dela socknen liksom i tvenne hälfter. Rådande jordmånen i åkerjorden är stark lera; i ängsmarken svartmylla till någon del, men för resten sand och mojord samt starrmyrar. Betesmarken i de vidsträckta skogstrakterna är i allmänhet god och lemnar tillräcklig föda åt de kreatur, som vintertiden kunna underhållas.

Bergarten i socknens många berg och bergsträckor är grus, utan känd anledning till malmblandning.

Bland vattnen äro Gussjön, Brunnesjön, en del af Långsjön och Ugsjön de förnämsta stillastående. Rinnande vatten äro: Brunneån, som i sitt nedre lopp får namn af Gådeån och genom södra sundet vid Hernösand utgjuter sig i hafvet; Elgsjöån, kommande från sjön Hammarroten och som nedanför Långsjön förenar sig med Brunneån.

Ekonomi.

Befolkningen företer här nära nog enahanda förhållanden, som i länets öfriga skogsbygder. Under ett klimat, hvaraf i vissa byar årsväxten icke sällan äfventyras, befinner sig likväl folket i allmänhet i rätt goda omständigheter och skulle göra

det i än högre grad, om icke en tillväxande lyx i viss mån motarbetade en välmåga, som liksom sjelfmant utbjuder sig. Med säkerhet antages att Stigsjö socken i vanliga år producerar spannmål för eget behof och äfven något deröfver, som då afyttrats i Hernösand eller till Westanå bruk. Skogsafverkningen, bedrifven måhända utöfver skogens krafter, lemnar ett icke oväsendtligt bidrag till lefnadsomkostnaderna, men verkar här, som öfverallt, till men för modernäringen. Lin odlas derjemte ej blott för husbehof utan äfven för afsalu, och antages, att hvarje hemmansåbo, årligen afyttrar mellan 200 à 400 fot gröfre lärft. Oansedt ladugårdsskötselns låga ståndpunkt, afsättas icke obetydliga qvantiteter smör och ost, vanligen på Hernösand.

Fattigförsörjningen utgår dels i matvaror dels i penningar och anses kosta 600 kronor.

Kommunalutskylderna 1870 uppgingo till 4,895 kronor.

Väghållningsskyldigheter betinga en summa af 200 kronor pr mantal, hvilket, för 20 mantal skatte, utgör den för en skogsbygd med svåra lokala omständigheter ganska betungande bördan af 4,000 kronor.

Donationer.

a) Nybergska fonden, stiftad den 25 Januari 1815, har en testamentarisk disposition af följande lydelse: »För att lemna Stigsjö socken, der jag är född, vedermäle af min välvilja, anordnas Ettusen riksdaler banco till en under förenämnde direktions vård stående fond, hvars årliga ränta bör tillställas berörde församlings kyrkoråd och fattigkasseföreståndare, för att till hälften delas emellan fem de mest torftiga inom församlingen och till andra hälften användas såsom bidrag af någon skoleinrättning i socken, der barn kunna få lära sig nödig kristendomskunskap. Sättet huru nämnda ändamål må lämpligast befrämjas, får bero på kyrkorådets närmaste reglering, som dock till höga domkapitlets i Hernösand bepröfvande och fastställelse hemställas bör».

b) Renströmska donationen. Räntmästaren Erik Renström har skänkt till Stigsjö församling det orgelverk, som finnes i dess kyrka och som invigdes den 28 Juli 1821. Vid detta tillfälle skänkte räntmästaren Renström ytterligare till församlingen en penningesumma af Sexhundra Rdr b:co, som ställdes under kyrkostyrelsens vård och ansvar, att mot säkerhet af inteckning uti fast egendom utlånas och räntan användas till orgelnistens aflöning.

c) Erik Erssons enkas fattigbidrag. Nämdemannen Eric Erssons i Elgsjö enka Anna Larsdotter hade under lifstiden muntligt förklarat såsom sin yttersta vilja, att efter hennes död skulle af hennes qvarlåtenskap öfverlemnas till Stigsjö församlings fattigvård en summa stor Ettusen Rdr riksmynt för bildande af en under fattigvårdsstyrelsens förvaltning stående fond, hvaraf årliga räntan bör utdelas till understöd åt fattiga och välartade barn inom församlingen, hvilka, enligt styrelsens ompröfvande, anses framför andra af sådan hjelp i behof vara, hvarefter enkans bröstarfvingar den 13 Oktober 1860 till fattigvårdsstyrelsen aflemnat ofvannämda summa.

Sockenbibliotek.

Stigsjö sockenbibliotek, omfattande 119 n:r, först bildadt genom öfverlemnande från staten af »Läsning för Folket», derefter 1868 förökadt af landstinget, underhålles f. n. genom afgifter af den läsande allmänheten; är stäldt under skolrådets uppsigt, handhafves af skolläraren, men begagnas mindre allmänt.

Verk och inrättningar.

Bland sådana märkas:

Boda, Brunne, Spillböle, Sörgårds och Öje finbladiga sågar, Brunne och Ultrå tullmjölqvarnar utgöra Stigsjö sockens förnämsta industriella företag.

I fordna tider säges att perlfiske varit idkadt vid den s. k. Skansbron och uti Elgsjöån. Om sådant fiske vet man nu för tiden intet, ehuru det måhända lönade mödan att anyo upptaga detta angenäma förvärf.

Kyrkan

af sten, med torn på vestra gafveln, bygdes år 1786 af byggmästaren Geting. Den förvarar inga lemningar från äldre tider; erhöll af räntmästaren Renström, som från Eriksdal å Hernön till socknen inflyttat, ett orgelverk, förfärdigadt af orgelbyggaren Strand. Tornet innesluter tvenne ringklockor.

Wiksjö kapellförsamling.

Topografi.

Wiksjö kapellförsamling gränsar i norr till Ytterlännäs, Gudmundrå och Högsjö, i öster till Säbrå och Stigsjö, i söder till Ljustorp och i vester till Liden och Graninge socknar.

Wiksjö kapellag, liggande nordligare än moderförsamlingen Stigsjö och öfverallt omgärdad af djupa skogstrakter, har en mera fjällik natur och är genomskuren af ett icke obetydligt vattendrag, Mjellån, vid hvars stränder de äldsta skattlagda hemmanen med sina inegor äro belägna. Denna å, som under sitt lopp från Gudmundrå sockengräns förbi Westanå bruk, i sig upptar flera smärre åar och bäckar, förenar sig med Ljustorpsån och utfaller vid Lögdö bruk i Indalselfven. Den är genom sin flottbarhet pulsådern i Wiksjö kapellförsamlings och till någon del äfven i Ljustorps i Medelpad handelslif.

Bland vatten inom kapellagets gränsor märkas för öfrigt: Långsjön, Wällingsjön, Norra och Södra Badstugusjön, Kornsjön, Nordansjön samt de båda på gränsen till Ljustorp och Stigsjö liggande Aldersjöarne.

Rådande jordmånen är sandblandad lera och mojord. Ängsmarken består till någon del af svartmylla men till större delen af mossjord och starrmyrar. Betesmarken i de vidsträckta skogstrakterna är i allmänhet god.

Kapellagets namn tros vara hemtadt från en i församlingen liggande insjö, Wiksjön kallad, och till dess ålder har man velat sluta sig deraf att omkring denna sjö redan på 1400-talet nybyggare bosatt sig. Bland sådane nämnes en finsk qvinna, Ingrid, hvilken nedslog sina bopålar på den nu s. k. mon, som ännu kallas Neavirta. Att flera finnar hit inflyttat är sannolikt, emedan hemman, torp och andra lägenheter, såsom Kalamäki, Willola, Tappela, Wirtajärvi, med sina namn bära vittnesbörd härom.

Ekonomi.

Utom ett temligen illa skött landtbruk, der föraldrade brukningsmethoder och klimatiska ogynsamheter förena sig att at befolkningen lemna en mycket knapp näring från jorden, har den haft att påräkna såsom sin egentliga binäring körslor åt Westanå bruk samt skogshandtering, den sistnämnda den mäst indrägtiga. Jagten lemnar väl ännu härstädes något tillskott till lefnadsförnödenheterna, ty knappast förgår något år, då icke utom den mindre jagten på skogsfågel, den större på björn och elg m. m. visar goda resultat.

Donationer.

a) *Thunbergska donationen*, stiftad af stadsmajoren J. Thunberg i Stockholm, skänktes den 1 Mars 1847, förvaltas af skolrådet, som emot borgen utlånat densamma inom socken. Kapitalet utgör 300 kronor, hvaraf årliga räntan ingår i skolkassan.

b) *Wideska donationen* å 5,000 kronor, stiftad den 28 Augusti 1868 af jungfru Katrina Margreta Wide i Hernösand i enlighet med hennes tillika aflidne broder, läroverksadjunkten Johan Wides i Hernösand önskan; »skall användas till beredande af vård och underhåll åt sådane barn under deras skoltid, hvilkas föräldrar sakna förmåga att bekosta ett jemt och ordentligt bevistande af församlingens folkskola».

c) *Wides donation* å 500 kronor, stiftad af samme man; skall till kapital och ränta användas till »understöd åt Lars Mattssons i Nordansjö barn i äktenskapet med Wides kusin så att de må kunna jemt och ordentligt bevista folkskola, äfvensom till inhemtande af kännedom i något nyttigt och hedrande yrke».

d) *Wideska donationen* å 500 kronor, stiftad af samme man, skall användas till

Sockenbibliotek,

som bildades 1868; innehåller omkring 260 band, förutom åtskilliga tidskrifter; anlitas ej särdeles mycket.

Fattigvården

inom socknen som är skiljd från Westana, hvilken uppehallits på egarens bekostnad, är sålunda inrättad att i socknen finnas två fattigstugor. De som hafva full försörjning, underhållas medelst kringgång efter fyrk; de öfrige medelst tillfälliga bidrag, med undantag af barn, som bortackorderas.

Verk och inrättningar.

Westanå bruk, anlagdt 1744 af Daniel Krapp nedanför ett vattenfall af 300 fots höjd, priviligierades först till stålverk, förändrades derefter till ämneshammare, ökades 1746 med en spikhammare och började 1762 tillverka svartsmide. År 1819 ökades verket åter med 2 hamrar och 3 härdar för 1,800 skeppunds smide, samt fick 150 skeppunds tillökning i smidesrätten. Bestod sist af 4 stångjernshärdar med 3 hamrar, 1 knipphammare och 2 spikhamrar, alltsammans numera nedlagdt; derjemte finnas der *1 sågverk* och *1 tullmjölqvarn.*

Under bruket höra hemmanen Nordanå, Wisåsen, Willola och Häggåsen.

Wiksjö kapell

byggdes först 1771. På samma tid fans äfven vid Westanå bruk ett kapell, uppbyggdt 1751. Då dessa kapell icke voro på längre afstånd från hvarandra än ¼ mil, och det af kapellaget uppförda bönehuset befanns så vårdslöst bygdt, att det vid laga syn den 29 Maj 1792 kasserades, gaf detta anledning till Wiksjö socknemäns begäran, att som kapellförsamling få förenas med Westanå bruk samt erhalla gemensam kyrka och prest. Detta beviljades den 17 December 1792, hvadan kyrkan, som är af trä, ombyggdes 1794 och 1795 på dess nuvarande läge å Gammelgårdens egor. Äfven för denna församling har samme lagman Ullberg, som donerat Stigsjö bidrag till orgelverk, visat sin välvilja, genom att till orgelbyggnad skänka 1,125 kronor, hvilka till ändamålet användes, och uppfördes derför af direktör Ek ett mindre efter kyrkans storlek proportioneradt orgelverk. Ovanligt för en kapellkyrka, består sig denna tvenne ringklockor.

Gudmundrå socken.

Topografi.

Gudmundrå socken gränsar i norr och nordost till Ångermanelfven, i söder till annexet Högsjö och i vester till Wiksjö kapellförsamling och Ytterlännäs socken.

Belägen invid Angermanelfven, är Gudmundrå odlade bygd utmärkt för sitt naturсköna läge, hvilket betingas och i hög grad förhöjes af de många från elfven in i landet sig smygande vikar samt de här och der i densamma uppstigande holmar och skär, af hvilka Svanön i odling och omfattning intar första rummet. Vill man se industriens rörliga sceneri på en naturteater af de praktfullaste omgifningar, så uppsöke man en sommardag den ofvan Kramfors belägna bergkullen; älskar man åter naturtaflor af rent idylliska partier, välje man då tiden för sommarsolens uppgång och platsen i närheten af Gudmundrå kyrka.

Berg och höjder vexla lifligt om i denna herrliga bygd. Af de förra märkas Bastusjöberget, ett Avasaxa i smått, hvarifrån det med bestämdhet påstås att midsommarsolen är synlig natten om; af de sednare är Ödsbacken, hvaröfver landsvägen förr gått, en betydande bergås; Näfverberget en bebygd och odlad höjd, hvarifrån man, på 1½ mils afstånd, ser en stor sträcka af Ångermanelfven, delar af flera socknar samt långt utåt kusten och hafvet.

Bland vattnen äro sjöarne Storvattnet, Gissjön, Nästvattnet, Nattsjön och Sjöbyvattnet de förnämsta stillastående och af rinnande kommer Sjöbyån från den s. k. »Finnmarkskogen» och går genom Storvattnets, Mejövattnets och Näsvattnets sjöar samt genom Sjöbysjön.

Jordmånen består af god lera, obetydligt myr- och sandjord, hvilka sednare hufvudsakligen finnas i skogsbyarne.

Ekonomi.

Befolkningen, utgörande en hyfsad allmoge, som med omsorg egnar sig åt hufvudnäringen, har derjemte från skog och elf betydande extra inkomster.

Kommunens allmänna kassor äro:

fattigkassan	med	en	behållning	af.	2,450	Kronor;
byggnadskassan	»	»	»	».	951	»
skolkassan	»	»	»	».	780	»
bibliotekskassan	»	»	»	».	226	»
allmänna kassan	»	»	»	».	237	»

Fattigförsörjningen handhafves af kommunalnämnden. Så kallad socknegång tillåtes ej. Utfattige och oförmögne att sig sjelfva nära och vårda äfvensom föräldralösa, utfattiga barn bortackorderas till ordentliga och kristligt sinnade menniskor emot viss ersättning, som under de sista 10 åren varierat mellan 45 och 150 kronor pr år. Öfriga personer bland de fattige erhålla efter behof understöd dels uti spanmål, dels äfven i penningar. Utgifterna derför under åren 1863—1867 hafva i medeltal uppgått till 1,000 kronor, men efter denna tid ökats med omkring 25 procent. Medel, som erfordras utöfver tillfälliga inkomster, såsom insamlingar vid bröllop och graföl, kommunen tillfallande böter och utskänkningsafgifter, fås dels genom en viss provisionell afgift af hvarje skattskrifven person, dels genom utdebitering pr fyrk.

Sockenbibliotek.

Gudmundrå sockenbibliotek, bildadt år 1866, egde vid 1875 års slut 282 nummer. För bibliotekets underhåll utgår årligen af hvarje mantalsskrifven person en afgift af 10 öre för man och 5 öre för qvinna. Under de sednare åren hafva utlåningarne af böcker uppgått till omkring 200.

Verk och inrättningar.

Lunde tullstation, hitflyttad från Nyland i Ytterlännäs.

Kramfors vattensåg, vid Sjöbyåns utlopp i Ångermanelfven, anlades 1742 af direktören Kram på Åbord; hade i

början af sin verksamhet 4 ramar med tillsammans 28 sågblad; är numera att betrakta som husbehofssåg.

Kramfors ångsåg, anlagd år 1852 af herr J. A. Kjellberg i Göteborg, började sin verksamhet på hösten 1853; är en af de ångsågar, som först kommo i gång efter Ångermanelfven. Arbetar nu för 2 dubbla ramar, söndersågar omkring 72,000 timmer, hvaraf fås en tillverkning af 26,300 tolfter plankor, battens och bräder för ett tillverkningsvärde af 162,000 kronor, dervid 100 arbetare sysselsättas. För Kramfors-verken, liksom för derunder lydande Loo sågverk i Styrnäs socken, finnas så rika skogstillgångar efter Ångermanelfvens grenar inom Ångermanland och Jemtland, att, oansedt den stora mängd timmer som vid verken försågas, afverkningen pr år uppgår till ej fullt ett träd pr tunnland. Dessa verk hafva hvar sin sågspånsugn, goda platser för timmerinsamlingen och upplag af bräder samt god hamn.

Svanö ångsåg, belägen å Svanön, straxt ofvan det s. k. Svanöberget, har 3 enkla ramar, försågar 38 à 50,000 timmer, hvaraf fås 13,000 tolfter plankor, battens och bräder för ett tillverkningsvärde af 98,000 kronor dervid 40 à 50 arbetare sysselsättas; började sin verksamhet i September månad 1867; eges af »Svanö Ångsågs Aktie-Bolag», hvars ändamål är att af ortens skogstillgångar i Gudmundrå bedrifva sågverksrörelse och trävaru-utskeppning. Af bolagets intressenter äro 70 sjelfva skogsegare med god skogstillgång för framtida afverkning.

Sandvikens ångsåg, belägen ¼ mil ofvan Kramfors, inom Dynäs bys område, har 2 enkla ramar, försågar 98,000 timmer, hvaraf fås 24,000 tolfter plankor, battens och bräder för ett tillverkningsvärde af 33,000 kronor, dervid 45 arbetare sysselsättas. Sågen i gång sedan år 1869.

Vidare märkas:

Sprängsvikens ångsåg;

Strömnäs ångsåg, anlagd 1873; 3 enkla ramar; försågade 92,290 timmer; nedbrann den 22 Februari 1878;

Brunne ångsåg, anlagd 1874; 2 enkla ramar; försågar 20,000 timmer;

Frånö ångsåg;

Med undantag af *Kramfors och Björsta tullmjölqvarnar* samt en *smedja med räckhammare vid Östby såg* finnas här inga andra anmärkningsvärda industriella anläggningar.

Kyrkan,

belägen snedt för vestra ändan af Gudmundråviken, ofvanom landsvägen och 4¼ mil från Hernösand, byggd 1801 af byggmästaren Geting, håller utvändigt i längd 118½ fot och i bredd 56 fot, utom sakristia för östra och torn för vestra gafveln; försågs åren 1823, 1824 och 1825 med ny predikstol, altartafla, målning och förgyllning, allt utfördt af bildhuggaren Jon Edler och målaren Pehr Sundin, båda från Jemtland; erhöll 1848—1849 en ståtlig och välljudande orgel af 15 stämmor, renoverad af sin byggmästare, direktören Ek, 1865.

Tornet innesluter 3:ne ringklockor.

Högsjö socken.

Topografi.

Högsjö socken, annex under Gudmundrå, gränsar i norr och nordvest till moderförsamlingen, i öster och sydost till Ångermanelfven och Bottniska viken, samt i söder och sydvest till Säbrå.

Genom de större grenar, som Ångermanelfven vid sitt utlopp bildar, delas socknen i 3:ne större afdelningar, nemligen Högsjö fasta land, Hemsön och Åbordsön, hvilka från urminnes tider utgjort en enda församling tills år 1844, då Hemsöns skattemän, hvilka då voro 19 till antalet, sökte skillnad, som uti sockenstämma med Högsjö den 15 December samma år medgafs, med vilkor att Hemsöns åboer icke finge undandraga sig de onera, som de med pastoratets öfrige hemmansegare förut haft gemensamt, till följe hvaraf och i kraft af Kongl. Maj:ts Resolution den 12 November 1845, kapellpredikant derstädes anställdes år 1846 och öns gamla kapell, som säges varit uppfördt på 1600-talet och hvaruti förr hållits gudstjenst 3:ne gånger hvarje sommar, flyttades från Presthus egor i Utanö till Hultom, der öboerne för 1,300 kronor inköpt $1\frac{5}{12}$ seland till kapellanens boställe.

Som man kan vänta sig af en nejd, genomskuren af flodgrenar samt uppfylld af bergkullar och dalsänkningar, erbjuder denna socken många natursköna lägen, hvilka ock af män med för sådane skönheter öppna ögon blifvit till bostäder utvalda. Anteckningsvärda i detta fall äro egendomarne Utansjö, Weda, Åbord och Sanna samt de flesta hemmanen invid elfven.

Bland de många bergshöjderna inom Högsjö fastland, uppstår i den bergskedja, som kallas Oringen, det dystra Myckelsjöberget, samt invid Mörtsjön Skuruberget, i hvars höga och branta gråstensvägg löper allt uppifrån och ned i bergsfoten en remna, varierande med en bredd af 5 till 10 fot.

På Hemsön märkas Vårdkasberget, uppkalladt salunda efter den på bergets topp uppförda vårdkasen. Hemsöhatt å Utanö skogsmark, genom sin kuriösa hattformiga skapnad utgörande ett vigtigt kännemärke för sjöfarande; många mindre bergkullar inuti fasta landet och på öarna onämnda.

Utom en mängd oansenliga bäckar och tjernar märkas bland stillastående vatten sjöarne Mörtsjön, Själandssjön, Bysjön, Myckelsjön, Judesjön och Selasjön.

Ekonomi.

Modernäringen, den i landet vanliga, lemnar, med undantag af dess handhafvande vid Utansjö, Åbord och hos några välmående hemmansegare, mycket öfrigt att önska.

Binäringarne i den egentliga Högsjö socken äro kolning, ved- och timmerförsäljning, samt körslor. Den egentliga binäringen är likväl strömmingsfisket, som företrädesvis idkas å Hemsöhamnarne Presthus, Hafsta, Klefsön, Bönskäret och Korfhamn, med tillsammans 10 notar och 36 skötbåtar; vidare tillkommer ett icke obetydligt laxfiske å samma ö vid Nordanön och Dalom samt ett vid Åbord (det förnämsta af dem alla) äfvensom vid Weda. Vid Sanna å Hemsön har äfven idkats ett fördelaktigt laxfiske, som numera är föga lönande. En vigtig binäring, som likväl idkas af ett fåtal förmögna församlingsmedlemmar, är skeppsbyggeri och sjöfart. Framstående härutinnan äro kaptenen Nordstrand på Åbord, en tid v. häradshöfdingen Bergström på Sanna, kaptenen Scherling, häradsdomaren Israel Nordberg i Westby och kaptenen Jacob Bolin i Weda.

Af allmänna kassor märkas:

Fattigkassan med en utestående fordran af . .	kronor	1,000.
Deremot är *kyrkans skuld*	»	1,200.
och *skolans*	»	750.

Kommunalutskylderna utgjorde år 1870:

för Högsjö	»	3,075.
och för Hemsö	»	755.

Fattigförsörjningen, utgående i spanmål, penningar och genom socknegång, belöper sig vanligen till kronor 300.

Arrendemedel för kronofisken:
vid Åbord och Weda . . . . kronor 119: —
Skjutshållning . . . . » 872: 25.

Verk och Inrättningar.

Utansjö jernverk. Vid den å som ur Mörtsjön framrinner till Ångermanelfven, ½ mil öster om kyrkan, nära intill landsvägen, 2½ mil norrut från Hernösand, anlades af brukspatronen Daniel Hallenius år 1738 detta jernbruk, som då arbetade för 2:ne stångjernshärdar. Det har sedan af efterkommande egare blifvit tillökt med manufaktursmide, såg med 2 dubbla ramar, tullqvarn med 2 par stenar samt tegelslageri; öfvergick 1830 genom köp från lagmannen P. Gavelius till excellencen grefve C. de Geer, som då anlade masugn för tillverkning af vallontackjern, hvartill malmen togs från Dannemora. Stång- och manufaktursmidet anlades 1850, men det förra upptogs åter 1864, och drifves för 1 franche-comté-härd; eger inom Högsjö socken underlydande Hemman af 128¾ selands skatt, samt å Jude bys egor 2:ne sågar med 3 dubbla ramar. Inom Gudmundrå har bruket ett hemman Hörnäs om 11¾ seland jemte såg om 2 dubbla ramar. Om dess äldre öden förmäles att då hammarsmedjan nyligen blifvit ombyggd, nedbrann den jemte större delen af bruket, den 5 Juli 1772, hvarefter hela bruket uppstod i förbättradt skick och har sedan dess, med skäl, varit ansedt för en af de bättre egendomarne inom länet.

Har sedan 1840 egen fattigvård. Eges nu af stadsrådet grefve B. von Platens arfvingar.

Ramsås finbladiga såg för 8 dubbla ramar, försågar 5,984 timmer, hvaraf fås 1,534 tolfter plankor, battens och bräder, sysselsätter 10 à 15 arbetare. Begagnas numera blott 6 månader årligen. Derjemte märkas:

Rö ångsåg, anlagd år 1773; 1 enkel ram; försågar 20,000 timmer;

Åbords ångsåg, anlagd år 1874; 1 enkel ram; försågar circa 20,000 timmer.

Rocke ångsåg, hvarom alla uppgifter saknas.

Kyrkan

åren 1788 och 1789 uppförd af sten, är byggd i den för landtkyrkor i nyare tider vanliga stilen. Orgelverket, bygdt af direktör Ek åren 1847—1848, tillkom genom sammanskott af församlingen, frikostigt understödd af kaptenen Nordstrand på Åbord, som dertill anslog 1500 kronor, hvartill han sedan lade gåfvan af ett tornur.

Hemsö kapellförsamling.

Hemsön, den ena af Högsjö sockens tvenne utposter vid hafvet, ligger ytterst i hafsbandet, der den praktfulla Ångermanelfven, en hafsfjärd lik, utgjuter sig i Bottniska viken.

Det berättas att på 1600-talet en adelsman, Knut Ingelson Björnklo, derstädes haft sin gård och att en och annan af öns befolkning från honom härstammar. Det är också på denna tradition, som man sökt uppkomsten af benämningen »Hemsö-adeln», hvarmed någon gång ännu i dag Hemsöboerna benämnas. Andra åter vilja, som det synes, med mera fog härleda uppkomsten af denna smickrande benämning från den omständigheten, att, i anseende till de betydliga räntor, som jordegarne uppbära af fiskearrenden, hemmanen likasom ansetts för frälse eller skattefria.

På ön finnas utom åtskilliga skattebönder en mängd s. k. strandfiskare, hvilkas egentliga näring utgöres af fiske.

Som i beskrifningen af Högsjö fasta land omnämndt är, har här af ålder funnits ett kapell, hvilket 1846 flyttades från Utanö till Hultom för att begagnas endast till det nya kapellet blef färdigt.

Egendomligt för klimatet på denna ö, uppger Hülphers i sin Ångermanlandsbeskrifning att der på 1700-talet funnits *bi* (apis melifica) ett i hela Norrland för öfrigt icke anmärkt slägte af steklarnes ordning.

Åbords-Ön

omkring 4,000 fot norrom den nyss beskrifna inom det s. k. Snättsundet, har en areal af 1,016 tunnland och är måhända den behagligaste af Ångermanelfvens alla öar. Den utgör tillika med 2:ne smärre holmar i Snättsundet 25 selands skattetal; säges af Carl XI blifvit skänkt till prosten i Själevad, Haqvin Bolin, hvars efterlemnade maka der haft sitt enkesäte. Sedan, efter hennes begge döttrars frånfälle, (dessa bodde der också som prestenkor) egendomen blifvit delvis försåld, inköptes ¼-del af byggmästaren Christian Kram, en verksam man, som 1742 anlade Kramfors sågverk och på Åbords nordligaste udde ett skeppsvarf, der han byggde tvenne fartyg. För närvarande innehafves halfva ön af den i denna beskrifning förenämnde kaptenen J. M. Nordstrand, hvilken här uppfört en vacker åbyggnad samt anlagdt ett skeppsvarf, der, ibland flere, byggdes ett fartyg, skeppet Eros, som mätte 213 svåra läster.

Utom den öfver behofvet varande skog, hvarmed Åbordsön ännu beklädes och som lemnar egarne några biförtjenster, har den en för odling ganska tacksam jordmån, hvilken, i förening med ett ypperligt laxfiske, gör innehafvandet af denna Ångermanelfvens praktfullaste ö till en rätt afundsvärd possession.

Thorsåkers socken.

Topografi.

Thorsåkers socken gränsar i norr till Botheå, i nordost och öster till Ångermanelfven, i söder till Ytterlännäs och i vester till Dahl.

Socknens kyrka är belägen vid 63° 10′ nordlig latitud och 35° 28′ longitud; derifrån räknas till Hernösand $6\frac{3}{8}$ mil land- och 6 mil sjövägen. Socknen, som med undantag af en holme i elfven, Gistgården benämnd, utgöres af fast land, är en af de till vidden mindre i länet. Dess areal är nemligen 19,096 tunnland eller 106,937 qv.-refvar.

Större delen af denna socken utgör en slätt af ovanlig jemnhet, hvadan de flesta byarna hafva det läge att sockenkyrkan ifrån dem är synlig. Bygdens fägring förhöjes väsendtligen af den på andra sidan elfven liggande Styrnäsbygden, hvars kyrka, odlade fält och välbyggda gårdar från Thorsåkerslandet, taga sig särdeles väl ut.

Förnämsta bergshöjderna äro Skällberget, ett af de högsta i socknen, på hvars topp finnes en vårdkase, Höknäsbacken, Klenberget, Hämraberget och Rogstaberget, bekant för de lemningar efter något försvarsverk, som der varit uppfördt. Upp till detta berg är en genom stenbundet land bruten väg, så bred, att man ännu med åkdon skulle kunna färdas ditupp, hvarest för öfrigt finnes af sten murade vallar.

Så till den grad är Thorsåkers socken vanlottad på stillastående och rinnande vatten, att dess socknemän nödgas för nödig mäld bygga sina sqvaltqvarnar i den s. k. Högforssen i Botheå, på andra sidan elfven.

Denna elf, i förra tider för socknen så vinstgifvande genom det fiske, som der idkats, grundar årligen alltmera igen utanför Thorsåkers strand. Ända från Hjertnäs by och öster öfver

Harfs, Hola och prestbordets skogar går en dal med många smärre vattenpussar, hvaraf kan slutas att elfven för århundraden sedan der haft sin fåra, men genom skärningar tagit den väg den nu har.

Jordmånen, som efter elfven hufvudsakligen består af sand och mjuna, öfvergår i socknens södra del till lera och lermjuna. Alla dessa egoslag, med omsorg arbetade, gifva goda skördar. Ängsmarken utgöres af samma sorts jord.

Ekonomi.

Allmogen i denna socken sysselsätter sig nitiskt med jordbruket, synnerligen med åkerbruket, som här egnas mycken omsorg och omvårdnad; boskapsskötseln drages vid ett i yttersta grad uselt bete, hvadan afkastningen derifrån är ringa. Boskapen sommarfödes i vissa byar på en dem tillslagen fyllnadsskog, Filitjern; hemmansegarne i andra byar åter nödgas afsända sina kreatur till Öfverlännäs och Styrnäs samt Botheå s. k. »fjällskogar», ett förfarande, hvartill nöden tvingar och hvaraf de främmande vårdarena draga den bästa nyttan. Det egna förhållandet, nästan exempellöst inom länet, förekommer här, att ganska få odlingslägenheter förefinnas utom de redan upparbetade. Hemmanen äro i förhållande till sina vidder högt beskattade och tarfvade en betydlig reduktion härutinnan.

Egentliga binäringarne inskränka sig i denna socken till ett ringa lax- och sikfiske, någon kolning samt körslor åt bruken.

Kommunalutskylderna för 1874 voro	kronor	2,530,
deraf till *skolkassan*	»	378,
till *kyrkkassan*	»	45,
till *skattekassan*	»	103.
Fattigkassan hade då en behållning af . . .	»	702.
Kyrkokassan » » »	»	2,150.

Donationer.

a) Aflidne grosshandlaren och riddaren af Kongl. Vasa-Orden, *Daniel Asplund* upprättade den 7 Febr. 1804 testa-

mente, hvari testator »anhåller att välloflige bemedlingskommissionen i Stockholm ville årligen till kyrkoherden i Thorsåker utbetala tvenne pensionslotter om femtio riksdaler hvardera, eller tillsammans etthundra riksdaler, hvaraf fem riksdaler tillfalla bemälte församlings kyrka eller dess kassa, och fyratiofem användes såsom uppmuntran till den eller de, hvilken eller hvilka inom församlingen under det sist förflutna året genom nyttiga uppodlingar eller skicklighet uti någon handslöjd såsom väfnad m. m. utmärkt sig, hvilket efter föregången pröfning af kyrkoherden i samråd med kyrkovärdarne och fyra andra redlige och till församlingen hörande bönder, hvarje år på Allhelgonadag uti församlingens närvaro utdelas; men de återstående femtio R:dr till brudgåfvor åt trenne det året sammanvigda par, som deraf undfå hvardera 16 R:dr 32 sk. Brudgåfvorna utdelas åt trenne par af bondfolk, af hvilka åtminstone bruden bör vara född och uppfödd inom församlingen och hvarken mannen eller hustrun tillförene varit gifte». Fonden förvaltas af bemedlingskommissionen i Stockholm.

b) Genom gåfvobref af den 3 Maj 1866 donerade kaptenen *Johan Nyberg* på Bollsta 5,000 kronor, hvaraf räntan skall tilldelas barn af föräldrar, som icke atnjuta fattigunderstöd, men dock äro i torftiga omständigheter, såsom bidrag blott till kläder och böcker under det barnen åtnjuta undervisning i folkskolan samt ej längre än till dess de uppnått 15 års ålder. Fonden förvaltas af stadsfullmäktige i Hernösand.

Sockenbiblioteket,

bildadt genom anslag af landstinget, begagnas föga och saknar anslag till underhåll och utvidgande.

Kyrkan

uråldrig och flera gånger reparerad, är belägen på en liten kulle invid prestgården. Hon omgifves af en efter socknens storlek afpassad kyrkogård, förskönad af åtskilliga planteringar. Byggd af sten, saknar hon torn, som ersättes af en gammal 2:ne klockor inneslutande klockstapel. Predikstolen, förfärdigad

af bildhuggaren Edler från Jemtland och år 1774 förgyld af konduktör Hofverberg, anses för en af de dyrbaraste i stiftet; blef något skadad af den åskeld, som år 1813 afbrände kyrkans tak.

I historiskt afseende intaga inom denna socken trolldomsväsendet och dermed sammanhängande gräsligheter en sorglig ryktbarhet. Denna mani, som under Carl XI:s tid förorsakade så mycken förbittring och så många våldsåtgärder, rasade äfven i Thorsåker åren 1764 och 1765, dervid en vidlyftig ransakning af den s. k. trolldoms-kommissionen anställdes och hvaraf slutscenen utspelades på det derefter benämnda berget, Bålberget, dervid 9 menniskor halshöggos och bålbrändes den 28 Mars och 62 den 1 Juni 1675. Vid detta tillfälle nödgades borgmästaren Lund i Hernösand föra executionen, enär ortens befallningsman i enahanda ändamål var upptagen på annat håll.

Vid elfstranden å prestbordets egor finnes en kulle, rundtomkring omgifven af grafvar. Denna kulle kallas Borgen. Om honom förmäles att han blifvit uppkastad af Danskar under striden mot svenskarne, som på andra stranden innehade Styresholms fästning. Ibland händelser från denna tid berättas följande:

En afton då Danskarne velat bada, hade en bondgumma, Märta i Hohla, med list tändt eld på badstugan, den hon stängt, hvarigenom Danskarne innebrändes och lemnade de på Styresholm varande Svenskarne rådrum att skynda öfver elfven, öfverfalla och besegra fienden. Denna händelse säges hafva gifvit anledning till en på 1780-talet sjungen »kämpavisa», hvaraf en vers lydde sålunda:

»*Der grofvo de groparne djupa och vid*
Och lade så många Jutar uti
Väl oss! ty för dem vändes dansen».

Ytterlännäs socken.

Topografi.

Ytterlännäs socken gränsar i norr och nordost till Thorsaker och Dahl, i vester till Graninge, i söder till Gudmundra och i öster till Angermanelfven.

Af vatten inuti socknen märkas den täcka Bursjön vid domaregården Angsta, Mörtsjön, Nordsjön, Forssesjön m. fl. samt på gränsorna Lesjön, Löfsjön och Walasjön. Af rinnande vatten: det från Lesjön kommande, i Edsfjärden utfallande vattendraget samt Bollstaån, som vid Bollsta bruk utfaller i Lännäsfjärden.

Berg af ansenligare höjd finnas ej.

Ekonomi.

En mycket proper och temligen hyfsad befolkning arbetar här under lyckliga klimatiska och för jordbruket passande naturförhållanden. Den egentliga binäringen utgöres af försäljning af skogsprodukter, planktillverkning och flottning; samt för löst folk skeppningar från Nylands och öfrige inom socknen varande lastageplatser.

Donationer.

Ytterlännäs socken är i detta fall särdeles lyckligt lottad, som af följande fonder och gåfvor vitsordas:

a) Kaptenskan *C. M. Schütz'* år 1745 stiftade fond, hvars tillgångar uppgå till 203 Kronor 42 öre, med afkastning hvaraf uppköpas böcker för fattiga barn under deras undervisning i folkskolan. Fonden förvaltas af skolrådet,

b) Genom gåfvobref den 3 Maj 1866 anslog aflidne kaptenen *Johan Nyberg* medel till bildande af följande fonder, nemligen:

1) 10,000 Kronor, hvaraf årliga räntan skall utgå såsom bidrag till aflöning åt läkaren i det distrikt, som blifvit bildadt af Ytterlännäs, Dals, Thorsåkers och Gudmundrå socknar. Frukten af denna donation har varit att distriktet erhållit egen läkare.

2) 10,000 Kronor till uppförande af ett fattighus samt tillsyn och skötsel derstädes af gamla orkeslösa fattiga.

3) 3,000 Kronor, hvaraf räntan användes som bidrag till kläder och böcker åt barn inom 15 års ålder, hvilka njuta undervisning i folkskolan, men hvilkas föräldrar ej åtnjuta fattigvårdsbidrag, fastän de befinna sig i fattiga omständigheter.

4) 3,000 Kronor, hvaraf räntan skall användas till uppförandet af s. k. barnhem för fattiga fader- och moderlösa barn.

5) 3,000 Kronor. Räntan utbetalas årligen till fattiga äldre personer, hvilka icke åtnjuta full fattigförsörjning.

6) 2,000 Kronor, hvaraf årligen räntan tillkommer den inom Ytterlännäs och Thorsåker bildade skarpskytteförening, eller om den upphör, användas till ändamål, som befrämjar god undervisning och uppfostran för barn.

7) 3,000 Kronor, hvaraf räntan utdelas till lika belopp åt tre fattiga prestenkor eller efter andra embets- och tjenstemän, som i lifstiden varit bosatta inom socknen.

8) 3,000 Kronor, deraf årliga räntan utgår såsom lön eller löneförbättring till orgelnisten.

9) 1,500 Kronor, hvaraf räntan användes till underhållande af gamla kyrkan och renhållning af gamla begrafningsplatsen vid samma kyrka.

10) 1,500 Kronor till vårdandet af testators och pastor J. Näslunds familjegrafvar.

11) 2,000 Kronor, hvaraf årliga räntan utbetalas till den prest i Ytterlännäs socken, som deltager i bestyret med verkställigheten af testators dispositioner inom socknen.

Alla dessa donationer förvaltas af stadsfullmäktige i Hernösand, hvilka öfverlemna räntorna att utdelas af vederbörande kyrko- och skolråd.

c) Den 5:te December 1874 testamenterade sjökaptenen *Per Fröberg* 3,000 Kronor, deraf årliga räntan användes dels med ⅓:del till premier åt flitiga barn, och dels med ⅔:delar till kläder åt fattiga barn, som gå i folkskolan. Fonden förvaltas af skolrådet.

Verk och inrättningar.

Bollsta masugn, anlagd 1738 af Johan Clason och Jacob Pollack; sedermera gjuteri och i sednare tider masugn igen.

Bollsta ångsåg med 5 enkla ramar försågar 141,754 timmer, hvaraf fås 47,540 tolfter plankor, battens och bräder; tillverkningsvärdet 422,000 kronor.

Väja ångsåg med 1 dubbel och en enkel ram försågar omkring 62,300 timmer, hvaraf fås 21,800 tolfter battens och bräder.

Bollsta tullmjölqvarn med 2 par stenar.

Nylands lastageplats, samt *post-* och *telegrafstation.*

Härförutan märkas följande mindre vattensågar nemligen *Abborrsjö*, *Angsta*, *Bollsta*, *Eds*, *Elgbergets*, *Forseds*, *Hammars*, *Knäsjöns*, *Lomyrans*, *Majaåns*, *Sunnanåkers*, *Westansjö* och *Westertorps*, allesammans finbladiga sågar och med en jemförelsevis mindre tillverkning af plankor, battens och bräder.

Kyrkan,

om hvars plats församlingsboerna tvistat i öfver 20 år, färdigbyggdes omsider år 1853. Den är 130 fot lång och 60 fot bred, har ett utmärkt läge på den s. k. Näsholmen, och är utan tvifvel en af de smakfullaste i orten. Orgeln, bestående af 17 stämmor, är en skänk af kofferdiekaptenen Joh. Nyberg. Tornet å venstra gafveln innesluter 2:ne ringklockor och 1 tornur.

Den gamla kyrkan, som ännu qvarstår, är synbarligen mycket åldrig. För omkring 400 år tillbaka skall den varit moderkyrka med Thorsåker till anex. Den 9 Juli 1773 uppbrändes hon till en del genom åskeld, hvilken först antände träkorsen på kyrkogården, en händelse som gaf anledning till förbudet att sedermera på denna grafplats anbringa träkors.

Dahls socken.

Topografi.

Gränsande i norr till Thorsåkers sockens fyllnadsskog å s. k. Filitjerns allmänning, en del af Ytterlännäs samt Sånga och Öfverlännäs; i öster till Thorsåker, i söder till Ytterlännäs och ofvannämnde Thorsåkers fyllnadsskog, har denna socken en utsträckning i öster och vester af 50,860 fot och i norr och söder af 25,440 fot.

Denna socken sannolikt en af länets yngre, tros hafva hemtat sitt namn från den dalsträckning, som, på båda sidor omgärdad af paralellt med hvarandra gående jordhöjder, samt af den midt igenom flytande Mosjöån delad i tvenne hälfter, utgör denna sockens tydligt utpräglade nota caracteristica.

Den nyssnämnda Mosjöån kommer ur ett mindre vatten, Falstjern i Ytterlännäs, hvarifrån den, under namn af Falsbäcken rinner såsom gräns emellan Hellsjö och Mo byskogar inuti Mosjön; antar sedan namn af Fäbodeån, utfaller i Hällsjön, hvarefter den antar sitt egentliga namn Mosjöån, passerar Motjern samt framgår vidare genom socknen till Ersta by, hvarest den upptager den från Botheå område kommande Erstaån, som sjelf kort förut emottagit det från Pannsjön rinnande vattnet, Pannsjöbäcken. Efter föreningen af dessa vattendrag, antar ån ett bredare och ojemnare lopp samt utfaller vid Norums by uti Frestaviken i Norumsundet af Lesjön. Denna sjö, som genom Edsån står i förbindelse med Edsfjärden, hvilken egentligen ej är annat än en vik af Bollstafjärden, ger genom dessa sitt vatten åt Ångermanelfven och omsider genom denna åt hafvet. — Ett annat vattendrag tager sin början å utjordarne Mellby och Forssals fyllnadsskog samt rinner under namn af Källarbäcken söderut till Löfsjön, som har sitt utlopp åt Forssesjön, hvilken dessutom emottager en betydlig å

från Wahlasjön, hvarefter dessa vatten inströmma i Bursjön vid Angsta i Ytterlännäs och utlöpa derifrån för att vid Bollsta masugn utfalla i Bollstafjärden. Den i socknens vestra del belägna Thunsjön har sitt lopp norrut i Fjällsjön på Multrå område och utfaller derifrån vid Sollefteå bruk i Ångermanelfven.

Rådande jordmånen är i inegorna hufvudsakligast styf lera, här och der omvexlande med lermylla och sand. Skogsmarken åter är mer än vanligt steril, öfversållad af små bergkullar och kärrpölar, samt genomskuren af dels längs vattendragen gående dels enstaka uppstigande jordhöjder, bland hvilka må nämnas Gylteåsen, Pannsjöåsen, Tjernberget m. fl. Vid stranden af Wahlasjön å Löfsjö skogsmark uppreser sig det s. k. Döraberget, hvilket fått sitt namn af en på midten af dess brantaste sida befintlig grotta, hvars öppning mycket liknar en större dörröppning på våra gamla kyrkor och håller cirka 42 fot i höjd och 18 i bredd. Inuti denna grotta förekommer den här i orten sällsynta blomman lathyrus sylvestris.

Ekonomi.

Af praktisk erfarenhet öfvertygade att ängen är åkerns moder, hafva Dahlsboerna för sed att hålla jemförelsevis ringa öppen åker i förhållande till höbordet. Ängen, hvars medeläring beräknas till 3 lass på tunnlandet, består af hård- och sidvall samt i skogsmarken befintliga slåttesmyrar.

Bland binäringar nämnes lärftstillverkning. Denna handaslöjd är härstädes mycket allmän och afsättes denna vara på den i juni månad vid Hammar infallande marknaden. Försäljning af skogseffekter, kolning, pottasketillverkning m. m. komplettera de extra inkomster, som denna socken har att påräkna och hvilkas sammanlagda summa för några år sedan med bestämd visshet uppgafs till 30,000 kronor, hvaremot samtidigt samtlige onera utgjorde 3,247 kronor. Att den ofvannämnda inkomstsumman numera är fördubblad lider intet tvifvel.

Donationer.

a) En fond af 5,000 Kronor, donerad af kapten *J. Ny-*

berg från Bollsta, hvaraf årliga räntan användes till bekostande af kläder och böcker åt fattiga barn.

b) En fond af 1,500 Kronor är donerad af häradsdomaren *Mauritz Jönsson* i Årsta, hvaraf årliga räntan får utdelas åt socknens mest behöfvande fattiga.

Verk och inrättningar.

Bland dem anmärkas:

En från Sollefteå hitflyttad *ångsåg*.

Utom åtskilliga qvarnar och tröskverk, drifna af vår- eller regnvatten, förekomma här några finbladiga sågar, såsom *Hällsjö, Mo, Thunsjö, Tjerr* och *Allsta*, allesammans utvecklande en jemförelsevis ringa verksamhet.

Sockenbibliotek,

beviljadt år 1868, innehåller omkring 30 band och anlitas i allmänhet ej flitigt.

Kyrkan,

som i gamla handlingar benämnes »St. Agnethæ Capell», är sannolikt icke så gammal som omkringliggande äldre kyrkor; dock tillkännager ofvansagde namn m. m, att hon funnits till under katolska tiden.

Hon är uppförd af sten, 54 fot lång och 34 fot bred. I koret finnes en större dopfunt af något ovanligt stenslag. Klockstapeln innesluter 2:ne klockor.

I fordna tider var Ytterlännäs moderförsamling i detta pastorat, med Thorsåker och Dahl till annexer. Förändring härutinnan inträffade 1580, då den nyssnämnda kyrkoherden Petrus Olstani, som fattat mera tycke för Thorsåker än för Ytterlännäs, ingick till Johan III med begäran att få moderförsamlingen flyttad till Thorsåker, hvilken begäran konungen i mycket nådiga ordalag beviljade, kallandes Olstani »Wår frände och tronundersåte» af orsak att herr Peder, genom sitt giftermål med biskop Bryngel Folkes dotter, kommit i något slags slägtförhallande till drottning Gunilla.

Botheå socken.

Topografi.

Botheå socken gränsar i norr till Skorped och Sidensjö, i öster till Styrnäs och Thorsåker, i söder till Ångermanelfven och Dahls- samt i vester till Öfverlännäs socken. Dess kyrka angifves vara belägen under 63⁰ 8′ polhöjd och 7⅝ mil från Hernösands stad. Socknens längd i öster och vester, efter landsvägen räknad, utgör ½ och bredden i norr och söder omkring 2 mil, hvaraf ¼ mil längs elfven hela socknen igenom upptages af odlade egor, i hvars midt reser sig en bergås, Botheå-åsen, bildande midt på de odlade fälten likasom en ö, hvaraf socknen är sönderdelad i 2:ne afdelningar med 8 byar på norra och 6 på södra sidan.

Belägenheten vid Ångermanelfven är utmärkt behaglig, hvadan de byar, som ligga i dess närhet, kunna glädja sig åt de naturskönaste boningsplatser man kan önska sig.

Jordmånen består af lättbrukad lera, å en del ställen med tillsats af fin sand, hvadan jordbruket härstädes är lönande och socknen fått rykte om sig att vara en af de pålitligaste sädesbygder i Ångermanlands ådal.

Af de större sjöar, som här förekomma, äro förtjenta att antecknas: Badstugusjön, Stor Nordsjön, Wädersjön, Gålsjön och Offersjön, emellan och genom hvilka sjöar socknens betydligaste rinnande vattendrag Gålån framflyter och vid Djuped utgjuter sig i Ångermanelfven. Vid Offer upptar denna å den från nordvest kommande Tannån, hvilken der bildar ett större vattenfall, Högforsen, i hvilka de flesta i Botheå och några angränsande socknars byamän hafva sina qvarnställen. Bland vattnen märkas vidare: Simsjön, Grössjön och Harasjön samt ett antal smärre tjernar, så att af stillastående vatten räknas inom församlingen icke mindre än 59. Samtlige åar, med undantag af Leån, sammanflyta vid Offer by.

Ekonomi.

Befolkningen, som till större delen idkar jordbruk, hvaråt, sedan några år tillbaka, egnas mycken omsorg, har gröfre linneväfnader och brädtillverkning till sin egentliga extra förvärfskälla, hvartill kommer kolning och körslor till Gålsjö bruk. Man har uppgifvit som orsak att välståndet i denna bygd icke är så allmänt som det borde vara, dels tjenstepersonalens öfverdrifna fordringar på aflöning och kost, dels landthandelns förderfliga inflytande och en i hög grad tillväxande lyx i kläder och vällefnad, Boningshusen äro så ut- som invändigt snygga och ljusa samt erbjuda sålunda en viss hemtrefnad. *Kommunalutskylderna* för år 1872 uppgingo till 2,499 Kronor.

deraf till fattigvården	1,698	»
» till Folkskolan	550	»
diverse andra kommunalutskylder	251	»
Fattigkassan eger omkring	1,000	»
och kyrkokassan	3,000	»

I afseende på fattigvården är att märka det Gålsjö bruk består försörjning för till bruket hörande fattige och ändock belöper sig socknens fattigunderstöd till här ofvan uppgifne betydliga summa.

Verk och inrättningar.

Gålsjö bruk. År 1693 sökte häradshöfdingen Lars Stridsberg rättighet och erhöll 1694 Bergs-Collegii tillstånd att i Högfors ström få anlägga ett jernbruk med 2 härdar. Af vissa lokala förhållanden tvingad att öfvergifva planen med brukets anläggande i Högforsen, begärdes 1702 tillstånd att flytta den beviljade anläggningen ½ mil längre upp, hvilket tillstånd också 1704 erhölls med sex frihetsår. Efter att haft åtskilliga egare, öfvergick det genom köp till intressenterna uti det 1847 bildade Holms och Graninge bruksbolag, som sedermera försålt detsamma till brukspatronen Erik Rinman. Medeltillverkningen uppgafs för några år sedan till 3,400 centn. stång- och ämnesjern och 833 centn. manufaktursmide. Vid bruket finnes egen kyrka, hvarest gudstjensten uppehålles turvis af pastor i

Botheå och komminister i Styrnäs, allt efter hvars och ens beqvämlighet.

Under Gålsjö bruk lyda åtskilliga egendomar: Bringen, Degersjö, Gålsjö, Harasjön, Leån, med finbladig såg, Lillgålsjö, Offer med Högfors tullmjölqvarn, Offersjö, Stormyran, Stortjern, och Åhn, tillsammans 4 mantal.

Gålsjö såg med 2 dubbla ramar uppsågar 10,000 timmer till 1,200 tolfter plankor, battens och bräder med ett tillverkningsvärde af 135,000 Kronor, dervid 15 à 20 arbetare sysselsättas.

I öfrigt märkas *Stöndars och Törsta* vattensågar samt en mängd i socknens åar och bäckar anlagda husbehofssågar, tröskverk m. m.

Sockenbibliotek.

Botheå sockenbibliotek, bidadt år 1863 af insamlade hundskattemedel, innehåller omkring 80 band. Begagnas begärligt. För dess vidare tillökning finnas 110 Kronor 95 öre. Boksamlingen förvaras i skolhuset och står under skollärarens vård och förvaltning, hvarför han åtnjuter 5 Kronor i ersättning.

Sockenkyrkan,

hvilken, att döma af dess arkitektur, måste vara mycket åldrig — ursprungligen af ett inskränkt utrymme — har under något af de sednare århundraden blifvit utvidgad genom en tillbyggnad, som nu utgör den egentliga kyrkan, och genom sakristian, på hvars yttre sida står årtalet 1662. I en invid kyrkan stående klockstapel hänga 2:ne ringklockor, kyrkans dyrbaraste egendom och af hvilka den äldre är omgjuten 1635.

Brukskyrkan

af trä, företer inga märkvärdigheter, men förlänar genom sin plats och stil den i djupa skogen belägna egendomen någonting romantiskt och inbjudande.

Styrnäs socken.

Topografi.

Styrnäs sockenkyrka är belägen vid 63°, 4½′ nordlig latitud samt 35°, 18′ longitud. Styrnäs socken gränsar i nordost till Sidensjö, i öster och sydvest till Wibyggerå och Ullånger, i söder till Bjerträ, i nordvest till Botheå och i vester till Ångermanelfven, genom hvilken den skiljes från Thorsåker. Den har en utsträckning på längden af 1¾ mil och dess bredd, i rundt tal, är närmast 1 mil.

Ehuru i såväl äldre som yngre offentliga handlingar sockenen skrifves dels Skörnäs och dels Skjörnäs, torde dock den nuvarande skrifarten Styrnäs vara den rätta, såvidt nemligen den historiska uppgiften få antagas riktig, att här i forntiden funnits ett befästningsverk med namnet Styresholm. Denna forntid torde likväl bakom sig haft en ännu äldre, som i denna bygd sett befolkning och kultur. Att nemligen Styrnäs innehar samma ålder som grannsocknarne, hvilkas minnesmärken vittna om den gråaste hedendom, lider intet tvifvel.

Om belägenheten af denna bygd torde vara tillräckligt att anmärka, att dess kontingent af odlade egor och befolkningens boningsplatser till större delen ligga utefter Ångermanelfvens stränder. Från nya kyrkan, belägen på en i elfven utskjutande udde af betydlig höjd öfver vattenytan, har man utsigt till fyra andra kyrkor: Gudmundrå, Thorsåkers, Botheå och Öfverlännäs, samt till Holms säteri. Åtskilliga vattendrag, som utfalla i Ångermanelfven, genomskära socknen i flera riktningar och förlänar den behaget af omvexlande naturtaflor. I allmänhet är Styrnäs ett litet bergland med många men små kullar. Sträckande sig i norr och söder, sänka de sig från öster och vester ner emot elfvens stränder, som bilda en ovanligt bördig, väl odlad slätt från 2,000 till 6,000 fots bredd.

Större delen af socknens areal upptages af skogs- och betesmarker, å hvilka finnas åtskilliga för kreaturen afsedda sommarvisten eller fäbodeställen. Socknens nordöstra del har tillförene utgjorts af kronoallmänning; men tid efter annan hafva skattebyarne derå erhållit s. k. fyllnadsskog, hvarjemte under 1859 års afvittring åtskilliga nybyggen ur denna allmänning utbrötos.

Jordmånen i åkerjorden består af djup lermylla. Endast i byarne Solum, Djuped, Oppnäs och Frök utgör sandmyllan, understundom dock lerblandad, den rådande jordmånen.

Af stillastående vatten märkas på gränsorna: Stordegersjön, Russjön, Mjösjön och Kastmjösjön; samt innuti socknen: Idsjön, Hundsjöarne, Långsjön och Dämstasjön. Bland rinnande vatten är Hoån det förnämsta; på nordöstra skogstrakterna förekomma derjemte några vattendrag af mindre betydelse.

Bergen bestå af vanlig gråsten utan känd anledning till malmblandning.

Ekonomi.

Modernäringen, åkerbruk och boskapsskötsel, jemte en ringa qvantitet linnetillverkning, samt brädförsäljning i förening med åtskilliga tillfällen till sommarförtjenster vid den s. k. Lobommen bidraga hvar i sin mån att göra befolkningen i allmänhet väl bergad. På tal om jordbruket inom denna socken förtjenar omnämnas Dämstasjöns utgräfning, hvilken sjö genom 9 fots sänkning lemnat en gräsbärande egovidd af omkring 448,000 qv.-refvar. Att åkerbruket härstädes lönar sig, framgår, bland annat, deraf att i början af innevarande århundrade en bonde Mårten Olsson i Dämsta skördat 24 tunnor korn efter 1 tunnas utsäde och en annan Olof Ingelsson i Djuped år 1832 bekom 18 tunnor efter samma qvantitet utsäde som den förstnämde. Också tillhör denna socken jemte öfriga delen af Botheå pastorat samt Thorsåker och Gudmundrå Westernorrlands bästa sädesbygder. Till binäringarne komma ett någorlunda vinstgifvande lax- och sikfiske; det förra har, utom till befolkningens behof i dagliga lifvet, lemnat betydligt till afsalu. De 3:ne kronofisken, hvilka på grund af Kgl. Brefvet den 22

November 1850 blifvit skatteförsålda, utarrenderades före denna försäljning hvart femte år för kronans räkning.

I afseende på socknens gemensamma kassor och financiella förhållanden må nämnas, att

Kyrkans skuld den 31 December 1872 utgjorde . . 2,645 Kr.
Fattigkassan hade en behållning af . . . . 1,045 »
Sjöströmska fonden . . . . 1,000 » ,
hvaraf räntan användes för de fattiga, men kapitalet förblir orubbadt.

Fattigförsörjningen, ordnad i likhet med angränsande socknars, har för år 1873 kostat 827 Kronor och *Kommunalutskylderna* samma år uppgingo till 944 Kronor.

Verk och inrättningar.

Lo sågverk, anlagdt i medlet af 1700-talet med 27 sågblad i 4 ramar, afbrann den 17 Juni 1772; tillverkar för närvarande för 4 dubbla ramar och en af ånga drifven kanttrissa 4,000 tolfter plankor, battens och bräder af omkring 24,000 timmer. Tillverkningsvärdet 50,000 Kronor. Skeppningen bedrifves i sammanhang med den från Kramfors.

Vidare märkas:

Lo tullmjölqvarn samt *Djupeds*, *Dämsta*, *Lo*, *Myckelby* och *Utnäs* finbladiga husbehofssågar.

Sockenbibliotek.

Styrnäs sockenbibliotek, bildadt år 1868 genom anslag af landstinget, innehåller omkring 40 band. Utlåningen kostnadsfri. Inga medel äro anslagna till boksamlingens underhåll och förökande. Utlåningen är ringa.

Kyrkan

af sten, är uppförd på den gamlas plats nära invid landsvägen. Tornet på kyrkans östra gafvel är 114 fot högt och försedt med åskledare. Ofvanpå det egentliga tornet är en med gallerverk omgifven platå, för stil och sirater på afstånd liknande

krokanen pa ett bröllopsbord. Tornet innesluter 2:ne klockor.

Den uråldriga Styrnäs kyrka, ett offer för i vår tid oförlåtlig vandalism, enär den, för att lemna byggnadsmateriel för den nya, grundraserades, utgjorde på sin tid en af Ångermanelfvens pikantaste prydnader. Hennes tvenne torn på gaflarna gåfvo henne den i hela orten ökända benämningen »byxkyrkan». Man har af åtskilliga omständigheter med denna kyrka velat anse henne vara en gammal fästning, det i historien omnämda Styresholm, som uppgifves vara af drottning Margaretha intaget 1387, samt att, under Eric af Pommerns regeringstid, hans bondeplågare, fogdårne i orten, härstädes haft sitt tillhåll intilldess Engelbrekt genom Eric Puke förstörde fästningen. Huruvida likväl allt detta är historiskt sannt lemnas derhän.

Som någonting för tidehvarfvet egendomligt kan nämnas, att under det landshöfdingen, Baron Eric Larsson Sparre, som utnämndes till höfding öfver Ångermanland 1654, hade sitt residens på Holms säteri, bodde landskamreraren på Styrnäs gård en god mil derifrån.

Öfverlännäs socken.

Topografi.

Öfverlännäs socken gränsar i norr och nordost till Sidensjö och Skorped, i öster och sydost till Botheå, i söder och sydvest till Thorsåker och Dahl, samt i vester till Sånga och Eds socknar. Den är alltså belägen på båda sidor Ångermanelfven och inskjuter på den södra med en spetsvinklig triangel sitt egovälde ända till grannskapet af Tunsjön i Dahls socken, bildande sålunda en högst oformlig figur.

Berg förekomma i stor myckenhet. Bland de största äro Herrleksberget, Storkålåsen, Björnmyrberget, Pussmyrberget, Kolsmedjeberget, Rödåsen, Koltjernsberget, Norra Tandsjöhöjden, Gåltjernsberget, Djupsjökullen, Grytmyrhöjden, Brandberget, Häbberstenshöjderna, Billtjernshöjden, Wallidskullen, Björksjöberget och Sparfsilfverberget, alla inom norra delen af socknen. Inom den södra märkas: Stugutjernshöjderna, Rödmyrberget, Stormyrberget, Svinåshöjden, Fläskmyrberget, Middagsberget, Hvitberget, Slättings- och Flohällarne, Plankberget, Kråkmyrbergen och Stafsvedjebergen, Tjernbergen samt Orrberget. De flesta af dessa bergsträckningar gå i norr och söder och formera emot ådalen flera snedt utskjutande uddar, i orten kallade »nipor», med djupa genomskärningar och branta sluttningar. I många afsatser höjer sig den ena berggruppen bredvid och bakom den andra öfver slättlandet, hvars vexlande former förläna elfven och dess stränder ett i hög grad egendomligt utseende.

Stillastående vatten äro Stor-Tandsjön, Djupsjön, Björksjön, Mjösjön, Pundsjön, alla på norra sidan elfven. På den södra förekomma: Simsjön, Wester-, Mellan- och Återsimlingsvattnen m. fl. Af rinnande vatten märkas: Tandsjöån, Djupbäcken, Herrleksbäcken, Brandbäcken och Björkån, alla med utlopp i Ångermanelfven. Åt Dahls socken löpa Felsbäcken,

Djuptjerns-, Dahls- och Käringbäckarne samt Simsjö- och Korfstaån.

Belägenheten af denna bygd är på många ställen utomordentligt herrlig. Så höjer sig på nordvestra elfstranden Öfverlännäs kyrka med omkringliggande välbyggda byar i en vacker trakt öfver Ångermanelfvens flodbädd, hvarifrån man öfverskådar en stor del af ådalen; så omkransa grupper af löfskog det erkändt natursköna Holms säteri, hvars gamla vördnadsbjudande herrgård utgör den taflans effektparti; så bildar den i elfven sig utgjutande Björkån en liten idyll af sällsamt behag och flyger blicken öfver åt södra stranden, så öfverraskas den äfven der af nära nog lika storartade naturtaflor; med ett ord: man erkänner allmänt att denna nejd är, hvad det natursköna läget vidkommer, den yppersta nedanför Sollefteå.

Ekonomi.

Hufvudnäringen, som här skötes med ett visst aktgifvande på nutidens fordringar, tillkommet till någon del af de föredömen innehafvarne af Holms säteri härutinnan lemnat, är i vanliga år tillräcklig att fylla befolkningens behof af lifsmedel. Då dertill kommer försäljning af skogseffekter samt ett ganska vinstgifvande lax- och sikfiske, förklaras lätt den allmänna välmåga som hos denna befolkning är rådande.

Af allmänna kassor märkas:

Kommunal-kassan med en behållning 1872 af	1,829	Kronor.
Fattig-kassan	708	»
Folkskole-kassan	455	»

Verk och inrättningar.

Björkå bruk, år 1771 anlagdt på Holms säteris och Björkå bys egor af revisionssekreteraren Johan Nordenfalk, fick 600 skeppunds smidesrätt för 1 hammare och 2 härdar, hvilken under stämpeln G, på grund af 1761 års tillståndsbref, från Gålsjö bruk hit förflyttats. Den 12 November inträffade, till följe af ett 14 dagar ihållande regn, att dammar och verk rasade och förstördes, hvarefter bruket ånyo upprättades och till lämp-

ligare plats förflyttades samt erhöll privilegier för 1 hammare och 3 härdar med 1,350 skeppunds stångjernssmide och en hammarskatt af 3 skeppund 15 skålpund. Denna smidesrätt har i sednare tider blifvit förminskad till 900 skeppund eftersom en härd säges vara till Gålsjö bruk åter öfverlåten. Sedan 1858 är likväl smidet oinskränkt vid 2:ne härdar. Årliga tillverkningen är nu mera 5 à 6,000 centner.

Björkå sågverk med 2 dubbla ramar anlades 1859; sönderskär circa 35,000 timmer, hvaraf fås en tillverkning af 10,000 tolfter plankor, battens och bräder med ett tillverkningsvärde af 111,600 kronor. Timmertillgången, som till största delen fås från egna skogar, belägna inom Öfverlännäs, Sånga, Multrå, Eds och Skorpeds socknar, beräknas på en areal af circa 25,000 tunnland.

Björkå tullmjölqvarn med 3 par stenar, gryn- och skrädmaskin hvartill kunna antecknas *Tybränns, Mellby* husbehofs finbladiga sågar, *Lökoms, Rista* och *Tybränns* qvarnar af mindre beskaffenhet, samt den nyligen anlagda *Korfsta ångsåg.*

Holms säteri, det enda i detta län, har sin egen historia, hvarur här torde vara lämpligaste platsen att anföra några data. I allmänna beskrifningar upptaget till $8\frac{13}{48}$ mantal, utgör Holms säteri med underlydande Björkå bruk jemte dermed förenade frälse- och skattehemman en ganska betydlig del af socknens areal.

Bebodt i slutet af 1500-talet af underlagmannen Edvard Hendriksson och sedan af åtskillige dess efterträdare, skall säteriet, efter att härjemte från 1645 till 1656 varit ortens landshöfdingesäte, år 1676 hafva blifvit upplåtet till landshöfdingen och generalguvernören Carl Sparre i utbyte mot några frälsegårdar i Småland och på Öland. Om detta säteri och dess sammansättning meddelar landtmätaren Christoffer Stenklyft i sin kartbeskrifning af år 1692, »att det bestod af Holms gård med ladugårdsutjordarne Herrleken 57, Öppom $7\frac{1}{2}$ och Staberg 24, eller tillsammans $141\frac{1}{2}$ seland, att dertill äfven hörde skattehemmanen Björkå om 35, hvilka till 12 seland år 1672 blifvit förmedlade, men nu mera frälse och Hurjum om 45 seland,

hvilka såsom fyllnadsvederlag i bytet ingått; att dertill hörde en god mjölqvarn, en såg, ett stamp- och sänkehus äfvensom fisket i Björkåströmmen, detta sednare skattlagdt efter 1636 års »fiskebok» till 4 seland, hvars ränta dock vore kronan behållen.»

Utom det ståtliga corps de logis, som revisionssekreteraren Nordenfalk efter 1769 års brand låtit, jemte flygelbyggningarne och de deromkring varande dyrbara planer och terraseringar, uppföra, finnas här en med omsorg anlagd trädgård, tuktade björklundar, de båda täcka af ättehögar uppfyllda parkerna »Tegelängen» och »Koparadiset», hvilka i förening med många andra ögat smekande naturens behag, förläna säteriets belägenhet allt hvad man kan önska af en naturskön boningsplats.

Sockenbibliotek.

År 1870 beslöts att Holms och Björkå bruksegares genom brukspatronerne Carl Rinman och Henning Schale bildade bibliotek samt Öfverlännäs och Sånga socknars bibliotek skulle sammanslås och vårdas som lånbibliotek, för hvilket skolläraren, såsom hörande till båda församlingarne, utsågs till föreståndare. Biblioteket, som innehåller 140 band, underhålles derigenom, att hvarje låntagare erlägger 25 öre för året, hvilka medel upptagas af skolläraren och insättas i länets sparbank samt redovisas årligen inför skolrådet och kommunalnämnderna. Biblioteket har anlitats flitigt af en del, som hafva läst igenom detsamma, af en del måttligt och af de flesta litet. Bibliotekets kassa uppgår till 66 kr. 10 öre, som äro innestående i sparbanken.

Kyrkan,

belägen på Rista prestbords egor, är byggd af sten och i gammal stil. Dess ålder är obekant, men antagligtvis går den tillbaka till katolska tidehvarfvet. Den är 62 fot lång och 36 fot bred och, ehuru försedd med endast 3:ne fenster, temligen ljus; har för öfrigt intet märkligt att förete.

Å kyrkogårdens sydvestra hörn är Nordenfalkska familjens grafkor uppfördt af tegel och försedt med stark kalkrapp-

ning. Derinom förvaras i välbehållna, med stjernsirater och plåtar försedda kistor de jordiska lemningarne af några minnesvärda egare af Holms säteri. Bland dem märkas: revisionssekreteraren Johan Norén, år 1769 adlad Nordenfalk; v. landshöfding 1778, död 1806; hans fru Christina Elisabeth Nordenfalk, född Clason, död 1835; brukspatronen Carl Fredric Johansson Nordenfalk och dess fru Hedvig Hjärne m. fl.

Sånga socken.

Topografi.

Sånga socken gränsar i norr till Ed och Öfverlännäs, i öster till Öfverlännäs, i söder till Ångermanelfven och Dahls socken samt i vester till Multrå.

Socknens odling förskrifver sig utan tvifvel från hög- eller brännåldern, hvarom de på Para by befintliga ättehögar synas vittna.

Belägenheten är synnerligen behaglig. Utom den del af socknen, som ligger omkring kyrkan, är denna bygd mycket kuperad och uppfyld af större och mindre bergkullar, bland hvilka Paraberget onekligen har ett vördnadsbjudande utseende. Bland vattnen märkas på norra sidan elfven Paraån samt en del af Björkån, hvaremot på den södra ringa anmärkningsvärdare vattendrag förekomma.

Jordmånen varierar mellan hårdlera och mojord med groft grus till botten.

Ekonomi.

Befolkningen som nästan uteslutande egnar sig åt jordbruket, dervid ladugårdsskötseln egnas synnerlig omsorg, mycket måhända tillfölje af den starka efterfrågan af dess produkter, som vissa tider af året förekommer, förbinder med denna gren af hufvudnäringen något laxfiske och någon brädtillverkning, hvartill måhända kan läggas en icke obetydlig inkomst för hyror af bostäder åt brunnsgästerna vid Sånga helsobrunn.

Verk och inrättningar

i dessa ordens vanliga bemärkelse finnas ej, om man undantaer några enskilda husbehofssågar och qvarnar. Deremot har en i sanitärt hänseende namnkunnig anstalt,

Sånga helsobrunn, en viss historia, hvarur, enligt tillgängliga källor, med reservation för bättre underrättelse, här må antecknas Anders Sundii anmärkning af den 20 Juli 1693 i Sånga kyrkobok och hvaraf inhemtas, »att en fourier, Per Jansson från Kalknäs by i Botheå här i socknen berättat huru han under Polska kriget i ett kloster funnit en bok, hvari Sånga helsokälla varit beskrifven, men hvilken bok munkarna för honom undangömt, så snart de förnummit att hans hemland var Sverige. Efter erkebiskop Nerici visiterande i Norrland 1534 förmenas källan blifvit igenkastad. Doktor Gissler fann vid undersökningen 1745 att här funnits 2:ne källor, den ena inom kyrkogården, först igenkastad, och den andra nedanom kyrkan vid vägen, der de hitkomne brunnsgäster fordom hållit sina lekar. Vid anställd gräfning hafva funnits åtskilliga drickskosor och ekstäfvor af tunnor nere i sanden, äfvensom öfver gamla källan på stensättningen sågos menniskoben och en stor brädlåda samt en mindre dylik inuti, deri legat en femkorsad tafvelsten med en liten påle deröfver upprest emot golfvet i sakristian. Ockran, som der angriper kalkbandet, vittnar om denna källas starka åder. Några förmena, att denna källa blifvit igenkastad i prosten Sternelii tid, (han var här kyrkoherde 1667) emedan brunnsdrickning då hölls vidskeplig eftersom kallt vatten, under några veckor begagnadt, ej ansågs kunna dämpa sjukdomar. Den nu för tiden begagnade helsokällan ligger $\frac{1}{16}$ mil nedom kyrkan. Den har en djup bädd, förträfflig landgyttja af rödbrun färg med vanlig gyttjelukt och en något sammandragande jernhaltig smak. Dess mekaniska blandning är homogen, obetydligt bemängd med ej fullt dekomponerade växtdelar; är för känseln ganska fin, smidig och såpartad och i detta hänseende som badgyttja af utmärkt beskaffenhet. Enligt mikroskopiska undersökningar innehåller den, bland annat, äfven qvartskorn och något glimmer, men af kiselinfusorier intet spår. Gyttjans användbarhet har visat sig fördelaktig för lindrande af gikt, rheumatism, bleksot och sjukdomar, som bestått i allmän svaghet.

Omkring år 1836 emottogs inrättningen, som då var föga anlitad, af numera aflidne provincialläkaren, doktor Åkerblom; och ehuru den under hans tillsyn erhöll några väsentliga för-

bättringar, lemnar den likväl ännu mycket öfrigt att önska. Enligt sakkunnig mans utlåtande skulle en fullt tidsenlig brunns- och badanstalt vid Sånga ega för lokal, gyttja och vatten, alla utsigter att blifva en af norra Sveriges mest besökta.

Nära derintill beläget och på ett brunnslif af högre ordning angenämt inverkande är

Sångamo öfningsläger, troligen ett bland de naturskönaste i riket. Intill år 1848 hade Vesternorrlands beväringsbataljon sina öfningar på Wiksmon inom Graninge socken; men sedan år 1846 till Kongl. Maj:t och Kronan af Sånga prestbord 14 tunland 29 $\frac{1}{10}$ kappland blifvit till öfningsläger upplåtne, exercerades beväringen på Sånga första gången år 1848.

Kyrkan

af sten, är 72 fot lång och 38 fot bred; byggnadsåret okändt, men sannolikt har det oansenliga templet mycket hög ålder; tros hafva blifvit bygdt genom tillskott af fremlingar, som besökt helsokällan

Ett rökelsekar af jern och några helgonbilder utgöra för närvarande kyrkans enda minnen från äldre tider.

Nora socken.

Topografi.

Nora socken gränsar i norr till Bjerträ och Skogs socknar, i nordost till Nordingrå, i öster och söder till Bottniska viken och Storfjärden samt Ångermanelfven, hvilken i vester skiljer Nora från Högsjö och Gudmundrå socknar. Socknens största längd är $1\frac{7}{9}$, och bredd $1\frac{5}{9}$ mil.

Nora socken, sannolikt en af de äldre i länet, företer en skärgårds mest omvexlande karakter i förening med skogsbygdens ofta vilda och dystra utseende. På trenne sidor omgifven af vatten, bildar socknen en halfö, från alla håll i olika riktningar genomskuren af fjärdar, sjöar och vattendrag, omvexlande med skogar, slätter, enstaka byar och hemman, oftast undangömda af branta höjder och bergspetsar, hvadan denna nejd är känd och omtalad för sin egendomliga belägenhet och storartade natur. Landets formation emot hafskusten och fjärdarne är oftast brant och vintertiden mycket obeqväm för framforsling af skogseffekter. Äfven i de inre delarne af socknen höjer sig landet och bildar bergsträckningar, hvilka anmärkas mindre för deras omfång än för deras tvärstupande form. Så undgår den höjd, hvarpå Ry åbyggnader äro uppförda lika litet den förbiresandes uppmärksamhet, som Salteåhöjden för dess egna utseende af en svinrygg.

Betydligare bergssträckningar äro Rödåsen, hvilken genomgår Grönsviks, Öfvergårds och Bergs byeskogar eller den delen af socknen, som, genom Ramsta- och Grönviksfjärdarnes framträngande emellan denna och den öfriga delen af socknen, bildar en halfö. Här förekommer det på fjerran afstånd synliga Grönviksberget; vidare uppresa Löfviksberget, Helvetesberget, Alandshafsberget, Folkjaberget och Hohlsklippan sina

mer och mindre skallota hjessor emot molnen och bildar en mycket högstämd synkrets.

Utom de stora fjärdarne Ramsta- och Grönviksfjärdarne, hvilka med sina många holmar och näs bilda en hel liten skärgård för sig, finnas här några mindre vattensamlingar, af hvilka Korssjön, Klocksjön, Gålsjön, Nylandssjön, Grubbe- och Skullerstasjöarna äro de anmärkningsvärdaste. Af rinnande vatten märkas: den del af Ångermanelfven, som tillhör denna socken, samt den s. k. Noraström och Salteån.

Jordmånen är bördig. Åkerjorden består, med undantag af några byar, såsom Löfvik och Grönvik, der sand tar öfverhanden, för det mesta af svartmylla på lerbotten.

Bergarten består af gneis och granit; på några ställen träffas en finkornig med glimmer inmängd gneis, som kan sönderdelas i tunna, fullkomligt plana skifvor, hvarigenom den eger mycken likhet med skiffer, ehuru något ljusare till färgen. I de flesta berg förekomma, utom någon gång betydliga qvartzgångar, å en del ställen hela klyftor af denna stenart.

Ekonomi.

Den bördiga jordmånen i förening med socknens öppna läge vid hafvet och ett deraf härflytande godt klimat i dalarne, göra åkerbruket och boskapsskötseln till naturliga hufvudnäringsgrenar. Sädesbehofvet fylles i vanliga år i rågadt mått, så att några hundrade tunnor årligen försäljas och deraf större delen stannar i Nordingrå. Bland rotfrukter intar potatisodlingen i denna socken ett framstående rum; den anses här att vara den bästa i landet, och försäljas deraf årligen omkring 1,000 tunnor till Hernösand och kringliggande socknar.

Af binäringar står fisket främst. De förnämsta fiskehamnarne äro Berghamn, Löfviksholmarne och Storön. Den sistnämnde blef under Johan III:s tid mot en summa penningar till fiskehamn upplåten. År 1707 blef den skattlagd och kronolöst med 60 daler silfvermynt. Med undantag af några få, ligga alla fiskelägen under skattemannarätt och anses denna näringsgren till socknen inbringa 10 à 12,000 Kronor årligen. Linnetillverkningen har i förra tider, och innan fabrikerna togo

lifvet af åtskilliga handaslöjder, härstädes varit en betydlig inkomstkälla, hvaraf socknen likväl ännu anses hafva en inkomst af 6 à 7,000 Kronor. — Försäljning af skogsalster kommer slutligen i ordningen och omnämnes som en af denna sockens binäringsgrenar; dock är denna inkomst jemförelsevis ganska ringa.

Bland allmänna kassor märkas:

Skolkassan med en behållning af . . . . . . 2,000 Kronor.
Fattigkassan » » » . . . . . . 1,946 »
Kyrkkassan » skuld af . . . . 6,200 »
Kommunal-utskylderna för 1872 utgjorde . . 2,795 »

Fattigförsörjningen, inrättad på vanligt vis medelst bidrag, bortaccordering och kringgång hos hemmansegare kostade år 1872 . . . . 2,342 Kronor.

Socknen eger ett *lånemagazin*, hvars behållning uppgår till 1,500 kubikfot korn och år 1869 bildades inom socknen ett *brandstodsbolag*, hvars försäkringssumma för närvarande utgör . . . . 528,000 Kronor,
och dess kassa . . . . 1,000 »

Donationer.

a) Hasselhuhnska fonden, enligt testamente af framlidna fru Hedvig Elisabeth Borgström, bildad år 1861. Årligen utgår till 3 à 4 barn understöd från denna fond, som visat sig mycket välgörande.

b) *Löflingska donationen*, stiftad år 1793, afsedd till understöd åt »blygsamma fattiga», utgår med 15 Kronor årligen.

Verk och inrättningar.

Rossviks tullmjölqvarn
Salteå färgeri.
Strömmens garfveri.

Salteå tullmjölqvarn, en af de äldsta i Ångermanland, privilegierades 1776; har 4 par stenar.

Nordviks landtbruksskola, år 1868 hitflyttad från Hammar, är här ofvan närmare beskrifven.

Sockenbibliotek.

bildadt år 1859 genom enskildt bidrag, bestod den tiden af 50 band. Sedermera tillökadt genom anslag af hushållningssällskapet och landstinget samt genom enskilda gåfvor, omfattar biblioteket numera 180 band. Underhållet, förut bestridt genom årsafgift och enskild frikostighet, är sedan 1875 öfvertaget af kommunen, hvadan alla afgifter för begagnandet försvunnit. Boksamlingen anlitas temligen flitigt.

Kyrkan.

Nora kyrka, byggd af sten åren 1804 och 1805 under direktör F. Getings öfverinseende, är 140 fot lång, torn och sakristia inberäknade, samt 60 fot bred och 33 fot hög till takfästet. Murarne äro 5 fot djupa. I tornet hänga 2:ne klockor. Orgelverk finnes.

Bjerträ socken.

Topografi.

Bjerträ socken gränsar i norr till Styrnäs, i öster till Ullånger och Skog, i söder till Skog och Nora samt i vester till Ångermanelfven och Thorsåkers socken. Största längden utefter elfven är 1½ mil och bredden 1⅓.

Socknens läge utefter Ångermanelfven företer bilden af ett bergigt och i högsta måtto kuperadt högland, i hvars djupa dalgångar ett temligen uppdrifvet åkerbruk i förening med boskapsskötsel ställer befolkningen i ganska goda ekonomiska förhållanden. Den bergsträckning, som är belägen på norra sidan af den s. k. Båhltjelsvägen ifrån Strinne till Båhlsjö, förefaller med sina öfverhängande ättestupor den resande något motbjudande att passera.

Bland socknens många utomordentligt sköna vyer räknas rättvisligen den ypperst, som visar sig från plattformen, der Nyviks corps de logis är uppfördt. Från denna punkt fägnas ögat af en så utmärkt herrlig panorama, att personer med ett visst omdöme i sak förklarat sig tveka i valet emellan denna och de vackraste i Schweitz eller Schwartzwaldiska bergstrakterna, hvaremot den ansetts jemförlig med och mycket påminnande om Allerheiligen i Schwartzwald*).

Bland socknens berg märkas Strinne- och Locknöbergen, de förra ofvan Strinnefjärden och de sednare löpande paralellt med Ångermanelfven.

Af sjöarne är Saltsjön störst; dernäst Storåkersjön, Båhlsjön och Grössjön m. fl.

Strinnefjärden är en från Ångermanelfven djupt i socknen ingående vik, som i sig uppsamlar vattnet från några inom socknen förekommande åar; vidare märkas den vackra

*) Enligt kännares utsago en af de vackraste vyerna i Tyskland.

Kungsgårdsviken samt Locknöviken, lemnande en ganska beqväm ankarplats för de fartyg, som der ligga för lastning.

Jordmånen inom denna socken består mestadels af mylla på leralf; ängens beskaffenhet varierar mycket. Uti sidvallsängen finnes merendels ett tunnt lager myrjord på ler — eller sandbotten eller ock består öfversta lagret af svartmylla med samma slags bottenjord. I allmänhet visar sidvallsängen tydliga märken efter att hafva utgjort sjöbotten och är derföre ännu besvärad af vatten, som likväl, i anseende till den ringa lutningen mot elfven, svårligen och på få ställen låter afleda sig.

Ekonomi.

Befolkningen, som, utan några nämnvärda binäringar, sysslar med jordbruket och dermed sammanhängande ladugårdsskötsel, befinner sig i goda ekonomiska omständigheter.

Kommunal-utskylderna utgjorde 1870	2,940	Kronor.
Fattigförsörjningen för några år till'aka . .	500	»
Allmänna onera uppgingo då till	10,914	»

Verk och inrättningar.

Bland sådane märkas i främsta rummet och såsom det äldsta:

Sandö glasbruk, beläget i socknens sydligaste del på en holme i Ångermanelfven; anlades år 1750 af hofintendenten Hårleman m. fl.; öfvergick 1754 till brukspatronen Joh. Halenius och 1774 till grosshandlaren David Schinkell i Stockholm; har sedan haft åtskilliga egare.

Segelleden till bruket underlättar såväl tillförseln af glasets rudimateriel som dess utskeppning till andra orter. Glasbruket eger numera i marknaden god kredit och omsättningen är derföre rätt ansenlig; har egen skola och fattigvård.

Sandö ångsåg med 3 enkla ramar och kanttrissa, uppfördes år 1866; försågar circa 70,000 timmer, som tas' från egna skogar; tillhör herrar B. & W. Kempe i Hernösand.

Locknö ångsåg, anlagd år 1853 af herrar Köhler & C:ni från Stockholm, Ludvig Tydén & C:ni, Dugge & Settervall

och A. Sjöström. Dessa sålde verket år 1856 till ett norskt intressentskap, som ännu innehar densamma. Sönderskar för 2 dubbla och 5 enkla ramar 198,000 timmer, hvaraf erhölls 56,210 tolfter plankor, battens och bräder för ett tillverkningsvärde af 726,000 Kronor. Nedbrann hösten 1877.

Nyviks ångsåg, år 1865 anlagd på en berghäll vid Köjasundet, försågar för 4 dubbla ramar 90,000 timmer, hvaraf fås 30,291 tolfter plankor, battens och bräder för ett tillverkningsvärde af 387,000 Kronor. Såg och lastageplats anses båda för konstruktion och läge lika utmärkta.

Kungsgårdens och Mariebergs ångsågar för 2 dubbla och 6 enkla ramar, sönderdelar 175,000 timmer, hvaraf fås 82,812 tolfter plankor, battens och bräder; tillverkningsvärde 945,000 Kronor.

Lugnviks ångsåg, anlagd 1875 för 3 enkla ramar, försågar 60,000 timmer, hvaraf fås 18,000 tolfter plankor, battens och bräder, för ett tillverkningsvärde af 150,000 Kronor.

Derjemte märkas:

Norrlands tegelbruk, *Strinne tullmjölqvarnar* samt *Eriksfors räck-* och *spikhammare* samt *Allsta lastageplats.*

Kyrkan,

som räknar sin första anläggning från 12:te seklet, var vid Nässoms by uppförd af sten; men sedan befolkningen under tidernas längd tillväxt, blef år 1841 ny kyrkbyggnad företagen, dervid den gamla raserades och dess sten användes till den nya, hvilken anlades på en höjd å Inholms egor invid landsvägen. Genom enighet inom församlingen var den nya kyrkan redan år 1847 uppförd, inredd, målad och i komplett skick. Kyrkan är vacker och väl belägen. Har inga särdeles anmärkningsvärda dyrbarheter eller fornlemningar.

Skogs socken.

Topografi.

Gränsande i norr och nordost till Ullånger och Nordingrå, i söder till Nora och i vester till Bjerträ, bildar denna socken en i högsta grad oregelbunden figur, som med sitt ena hörn uppskjuter emot Saltsjön i Bjerträ, har sin största bredd emellan Båhlsjön och Bindböle samt nedgår med en kilformig begränsning till närheten af Ångermanelfven vid Gålsjö by i Nora socken.

Belägenheten af denna med ansenliga bergshöjder och insjöar omvexlande nejd är mycket egendomlig. Så t. ex. får man inom länet noga eftersöka en naturtafla, som kan jemföras med den storartade, som visar sig från det s. k. Gälingsberget, det sista utspränget af den bergskam, hvilken börjar vid Strinnebergen i Bjerträ.

Af natursköna punkter för öfrigt kunna vi ej undgå anmärka utsigten från den gamla herrgården Fantskog, med sin ovanligt väl vårdade trädgård i förening med orangeri; från den nyare egendomen Ellensberg och utsigten från Skogs kyrka.

Socknens vatten äro: delar af Storsjön, Saltsjön och Grössjön, Landasjön, Löfsjön, Jäpplingesjön m. fl. jemte några oansenliga rinnande vatten.

Bergshöjderna, hvilka mestadels härstädes löpa i öster och vester och, med fjällryggen sammanhängande, liksom refben, sträcka sig ner emot hafvet, äro det ofvan omtalade Gälingsberget samt Kåltjerns- och Båhltjernsbergen, alla med en omkrets af nära nog en svensk mil.

Jordmånen består i allmänhet af lermylla och äro trakterna i norra och vestra bygden samt omkring Storsjön att anse som temligen frostfria.

Ekonomi.

En fridsam och med sina egentliga hufvudnäringar sysslande befolkning har till följe af de ringa tillfällen till lönande biförtjenster, som här finnas, vant sig att i sitt hvardagslif iakttaga den inskränkning och sparsamhet, som betingar vilkoret för dess utgörande af rätt tunga onera till krona och kommun.

Socknens allmänna kassor äro:

Kyrkokassan med en behållning 1872 af	4,650	Kronor.
Skolkassan med skuld af . . . . , ...	162	»
Fattigkassan med behållning af	370	»
Kommunalutskylderna för år 1873	1,100	»

Fattigförsörjningen bestrides dels genom socknegång, dels genom inaccordering.

Verk och inrättningar.

Utom några enskilde byalag tillhörige husbehofssågar märkas här:

Poststation, sedan 1861 inrättad i närheten af landsvägen; *Provinciallåkare-bostad i Gallsäter* med särskildt derinvid aftagen tomt för *Apothek,* som med personelt privilegium först upprättades och f. n. eges af apothekaren C. F. Horneij.

Kyrkan

af sten, gammal, utan känd byggnadstid, håller 72 fot i längd och 36 i bredd. Predikstolen, ursprungligen byggd 1786 af direktör Christian Kram på Åbord, undergick 1858 väsentlig förändring så till tak som botten.

Ett utanför kyrkdörren af ålder befintligt vapenhus af sten borttogs år 1852, då 2:ne nya fenster i kyrkan upptogos. Orgelverk med 5 stämmor, byggdt af Ek, skänktes 1849 till kyrkan af patron Wikner och dess fru på Fantskog. I den fristående klockstapeln finnas 2:ne klockor.

Södra Ångermanland.

Öfre Fögderiet.

Sollefteå socken.

Topografi.

Sollefteå socken, moderförsamling till pastoratet af samma namn, hvarifrån Långsele och Graninge nyligen blifvit frånskiljda, gränsar i norr till Eds, i vester till Långsele och Graninge, i söder till Ytterlännes, Thorsåkers och Dahls, samt i öster till Sånga socknar. Belägen, så att säga, i hjertat af Södra Ångermanlands domsaga, innehåller der omkring 1½ qv.-mil.

Sollefteådalen och landet i dess närhet äro med rätta ansedda för Westernorrlands fagraste bygd. Ångermanelfven, som vid Granvåg förenar sig med den från den stora Ströms vattendalen kommande Faxelfven, genomflyter i Sollefteå en nejd af så egendomlig natur, att hemlandsbon och fremlingen sammanstämmande lemna henne priset framför Ångermanlands många praktstycken i detta fall. Ur den hvitskummande fors, som genombryter den djupaste delen af Sollefteådalen, uppreser sig en jordhöjd, en af elfven bildad utskärning från södra landet, och hafvande utseendet af en snedt stympad kon. Denna egendomliga formation kallas »Sollefteå-borgen» och är för den herrliga utsigt man derifrån eger i landet vida berömd.

Af bergshöjder är Hallstaberget anmärkningsvärdast och bland vattnen Börtingsjön, Bergsjön på norra sidan elfven och på den södra Lillaspsjön, Norsjön, Granvattnet, en del af Knäsjön, Wallsjöarne och Spannsjön de största.

Rådande jordmånen i den odlade delen af socknen är lermjuna och bergarten består af vanlig gråsten utan känd anledning till malmblandning.

Klimatet är sundt med varma ehuru korta somrar och kalla vintrar med 30 à 40 graders kyla. Genom i många år gjorda iakttagelser har man kommit till den erfarenheten att när den invid den ofvan omtalade »Borgen» befintliga forsen

tillfryser, blir det langsam vår och sen sädestid; deremot, när forsen förblir öppen ända neråt Djupön, lemnar detta förhoppning om tidig vår. Ett eget förhållande egde här rum år 1831. Till följe af då rådande stark solhetta med åtföljande torka, som fortfor ifrån våren ända till Allhelgonatiden, inträffade i elfven en sådan vattenförminskning, att der blef alldeles tort emellan fasta landet och den s. k. Hågestaören, hvarifrån kördes flera lass sik, hvaraf fångsten detta år blef den rikaste man i orten minnes.

Ekonomi.

Befolkningen, som 1815 utgjorde endast 805 personer, hade 50 år derefter eller 1865 ökats till 1648. En betydlig tillväxt, som förklaras af socknens centrala läge, de på sednare åren underlättade kommunikationerna samt de goda tillfällen till arbetsförtjenst som här finnas. Öfver folkets lefnadsförhållanden i denna församling hvila både dagrar och skuggor. De odla sin jord onekligen med mera reson, än i fordna dagar; de bygga sig beqväma, ofta storståtliga boningshus, och när de utöfva gästfrihet, sker det på ett sätt, som öfverraskar ej mindre för välfägnadens finhet, än äfven för det gentlemannamanér, hvarmed den erbjudes. Der uppenbaras i Sollefteåboens väsende ett visst besutenhetsmedvetande, mycken egenkärlek, samt ett i ögonen springande bemödande att ådagalägga s. k. »herrskapsvanor». Den sistnämnda egenskapen röjes i synnerhet i den yngre generationens klädedrägt, som på helgdags- eller arbetsdagar har intet med förra tiders enkelhet gemensamt och hvilket kommer en fremling, som genomreser denna ort, att tro sig vistas bland idel herrar och patroner. Det är tydligt och klart att ett sådant lefnadssätt blir dyrbart och betingar goda inkomster, hvilka, om de användes annorlunda, skulle göra befolkningen i denna bygd till den förmögnaste i landet.

Binäringar äro de i orten vanliga; fiske och skogshandtering de förnämsta. Plankor och bräder tillföra socknen en inkomst af 20 à 30,000 kr. årligen, förutom försäljning af bjelkar och sparrar.

Verk och inrättningar.

Sollefteå bruk. Sedan år 1705 Bergs-Collegii resolution beviljat Öfverste-löjtnanten baron Magnus Flemming tillstånd att i Öfvergårdsån i Sollefteå anlägga masugn, och densamma blifvit uppförd, nedlades densamma efter någon tid och förflyttades till Blästa-ån (nuvarande Bollsta masugn) år 1737. Den 1:sta Februari sistnämnde år utfärdades samma Collegii privilegier för brukspatronen Johan Clason i Stockholm å anläggandet härstädes af en stångjernshammare med 2:ne härdar.

År 1748 den 16 December ingick Bergs-Collegii resolution, genom hvilka årliga tillverkningen vid Sollefteå bruk bestämdes till 700 skepp. stångjern och 30 saltpannplåtar. År 1751 den 14 Februari samma Collegii-resolution med rättighet för handelsmännen Johan Isak Clason att härstädes anlägga en hammare för stålgarfning, hvartill användes stenkol. År 1801 den 19 November samma Collegii resolution med tillåtelse för brukspatronen Johan Ephraim Clason att här anlägga råstålsverk, bestående af en hammare och en härd. År 1837 den 6 Februari samma Collegii resolution, som berättigar dåvarande egarne till Graninge-verken, lagmannen Pehr Ganelius och häradshöfdingen W. Enblom att förändra den vid Sollefteå varande råstålshärd till stångjernshärd med 450 skepp. smide. År 1719 den 17 Juni försålde riksrådet grefve Lars Flemmings arfvingar Graninge och Sollefteå bruk med underlydande hemman till Handelsmannen Johan Clason i Stockholm för en summa af 30,000 daler k. mynt. Ifrån sistnämnde tid till och med 1847 har bruket disponerats af samma slägt och försåldes, jemte flera egendomar, sistnämnda år till ett bolag, benämndt »Holms- och Graninge-Bolag», hvilket i sednare år sålunda separerat, att Holm med underlydande Björkå bruk m. m. har sine och Sollefteå och Graninge andre egare. Bruket har årligen i Stockholm afyttrat omkring 1400 skepp. stångjern. Har länge haft egen fattigvård.

Bland öfrige verk och inrättningar, som på de sista 25 åren här uppväxt intar

Baijerska ölbryggeriet ett framstående rum. Öfverallt, hvarest dessa bryggerier uppväxt, hafva de i betydlig mån ned-

satt bränvins-konsumtionen, och i den vackra afsigten att äfven härstädes sätta en damm för denna det 19:de seklets syndaflod, uppfördes å Hågesta egor detta bryggeri, till hvars fullbordande dryga kostnader varit använda, att icke tala om det derför tecknade aktiebeloppet 50,000 kronor. I detta förträffliga bryggeri tillverkas norskt, schweitziskt och baijerskt öl, hvilka alla tillvunnit sig godt vitsord och förtroende. Någon gång uppgår tillverkningen till 120 à 150,000 k:r, afsättningsbara dels på Hernösand och Örnsköldsvik, dels inom södra Ångermanland och en del af Jemtland.

Bland handtverk för öfrigt märkas: *färgeri, garfveri, repslageri, 3:ne bagerier, koppar-* och *bleckslagerier.* Då nu härtill komma flere landthandlande med öppna salubodar och man derjemte känner att alla dessa näringsidkare hafva med utöfning af sina yrken full verksamhet, så synes som skulle denna plats vara särdeles lämplig för anläggning af stad eller köping. Goda afsättningstillfällen för ortens produkter erbjuda de tvenne marknader eller s. k. liqvidationsmöten, som här hållas, den ena i September och den andra i Januari månader. Den sistnämnda, känd under namnet *Pålsmessan,* är en af de största i Norrland. Marknadsbodarne, omkring 50 st. på båda sidor om landsvägen, uppföras nu mera omsorgsfullare än förr, rödstrykas utvändigt och bestå innantill af salubod, en afbalkning för strömming, salt och andra gröfre varor samt ofta ett mindre boningsrum med eldstad och liggplatser för köpmännen och deras betjening.

Inqvarterade i närmast belägna byar, försälja vid denna marknad såväl fjällbor som landthandlande från lappmarkerna smör, fågel och kött, hvarjemte från Norge afhemtas sill och torkad fisk under det lappfolket vandrar kring, schackrande med skinnvaror och renkött. Denna marknad bevistas nemligen af en mängd lappar, hvarvid årligen förekomma ett eller annat lappbröllop. Den som icke sett ett dylikt gästabud, kan omöjligen göra sig ett begrepp om det snusk, det på en gång löjliga och vidriga i servering och aptit som der ådagalägges. Vi förskona derföre våra läsare från en närmare skildring deraf.

Postkontor är här inrättadt sedan år 1831.

Telegrafstation af fjerde klassen upprättades år 1869.

Apothek anlades år 1828 på grund af privilegier af den 17 December s. å.

Helsovården bestrides af den i socknen stationerade provincialläkaren.

Hernösands enskilda banks afdelningskontor finnes här inrättadt, hvarjemte *Skärfsta ångsåg*, *Sollefteå högre folkskola* m. fl. inrättningar äro inom denna socken till finnandes.

Kyrkan,

som varit en af ortens prydligare tempel, har på sednare tiden mycket förfallit och är nu mörk och dyster; byggdes 1773 af sten, till en del af murar från den gamla kyrkan; är 96 fot lång och 42 fot bred, utvändigt försedd med tak af jernplåt, pålagdt 1827—1828.

Klockstapeln innesluter 2:ne klockor.

Folksägner *).

Inom socknen finnas åtskilliga jättegrytor eller stenar af större omfång, upptill urholkade som en gryta, och om hvars tillkomst vi numera äro fullt förvissade.

Huru man begagnat dessa jättegrytor till vidskepligt bruk, upplyses af ur folksägner hemtade exempel:

En s. k. »visman», mycket anlitad för sin förmåga att »stilla blod och värk», inbillade sina patienter att, om de togo af det vatten, som befanns i jättegrytan och dermed tvättade sig, skulle de åter blifva friska, ehvad krankhet de än drogos med. Tillika förklarade han dem, att han hade all orsak att kalla detta vatten »himlavatten», emedan Herren

---

*) Vi hafva ej i planen för denna länsbeskrifning ämnat inskjuta några folksägner, ty, som vi något hvar hafva erfarit, äro de allraflesta af beskaffenhet att hvarken öfvertyga eller synnerligen intressera. Men då vi nu fått uppmaningar härtill, ställa vi oss gerna dessa till efterrättelse och börja med den någorlunda rimliga sägen vi upphemtat i Sollefteå. De sägner, som finnas i redan färdigtryckta socknar, komma i slutet af arbetet att omnämnas.

i himmelen hade gifvit honom detta vatten till läkemedel. Vid användandet deraf fordrade han likväl offer i jättegrytan, såsom en gärd åt Herranom. Bedrägeriet lärer dock icke haft lång varaktighet.

Långsele socken.

Topografi.

Gränsande i norr och vester till Hellgum, i nordvest till Ed, i ostsydost till Sollefteå och i sydvest till Graninge, har Långsele socken förr utgjort annex till Sollefteå pastorat, men är nu med Graninge förvandladt till konsistorielt pastorat af 3:dje klassen.

Socknens medlersta del, som utgöres af en nära nog triangelformig ådal, genomskäres efter sin ena sidolängd af Ångermanelfvens södra gren, den s. k. Faxelfven; deraf de olika benämningarne »norra och södra socknen». Dess vid elfven och de största vattnen bebygda del omslutes i norr, söder och vester af skogar och höga berg, hvars någon gång tvärbranta stupningar förläna bygden ett egendomligt utseende.

Bland vattnen äro Långsjöändan, Nordsjön, Södersjön, Noret och Moroviken. Bergsjön, Bringtjern, Stora Aspsjön och Tufsjön de förnämsta. Af rinnande vatten förtjenar egentligen Stor-elfven och Långsjöån att nämnas framför åtskilliga mindre bäckar utan anmärkningsvärd beskaffenhet.

Bergsträckningarne, i norra socknen gående ifrån nordvest till sydost, bilda följande höjder: Fågelberget, Fågelskallen, Skrafvelberget, Finnsvedberget, Ufberget, Hammarsberget eller Hellgumsåsen, Grufberget, Sjöberget, Laduberget, Tjernbergskullen, Kullberget, Sandmoberget, Flakaberget, Myrberget, Nocksjömyrkullen, Storhällsvedjan och Österflohöjden.

I södra socknen hafva bergen samma riktning ehuru de för dem vid elfven boende synas gå från nordost till sydvest, hvarunder de formera åtskilliga kullar, bland hvilka märkas: Smällhällan, Åberget, Lysberget, Pehr Adolfshällan, Snöhällan, Skaraberget, Halfgråberget, Forsseklippan, Walaedshöjden, Lång-

sele-åsen m. fl. större och mindre bergknösar utan någon anmärkningsvärdare beskaffenhet.

Af de i stor mängd förekommande kärr och mossar äro blott Nymyran, Gubbmyran och Åbergsmyran odlade.

Odlingsbara marker finnas för öfrigt på slätterna i öster, vester och sydost om kyrkan, hvadan genom den tillväxande befolkningens odlingsflit socknens jordbruk borde kunna uppdrifvas till 10 gånger den afkastning den nu lemnar, och alltså bli en af den södra ådalens förmögnare kommuner. Genom sänkning af Näs- eller Söder- och Nordsjöarne samt vattensjuk marks befriande från syra, skulle likaledes en landvinning göras, å förra stället af vid pass 5,208 qv.-ref. = 930 tunnland och å det sednare 365 qv.-ref. = 65 tunnland ypperlig och stenfri jord.

Ekonomi.

Hufvudnäringen skötes försvarligt. På de inom socknen förekommande fin- och grofbladiga sågarne tillverkas under vanliga förhållanden circa 8,000 tolfter plankor, battens och bräder, deraf 3,500 vid Forsse såg.

Till binäringar räknas vidare nedforsling till elfven af en mängd bjelkar och sparrar, fiske, körslor och flottningsarbete i elfven.

Kommunalutskylderna 1872	1,900 kr.,
deraf till *Fattigvården*	650 »
Folkskolans utgifter	500 »
Statsbidrag	400 »

I Hernösands sparbank har denna kommun insatte 15,000 kr.

Verk och inrättningar.

De hufvudsakligaste äro:

Forsse jernbruk, hvarå privilegium utfärdades den 4 November 1805 för brukspatronen Jacob Ephraim Clason. För närvarande drifves detta bruk med 3:ne hamrar, 2 spikhamrar och 1 knipphammare för 3 härdar, samt har dessutom en mindre stjelpugn för tillverkning af gjutgods.

Jernet föres till Bollsta bruk i Ytterlännäs, der Graninge, Forsse och Sollefteå bruk hafva sina lastageplatser.

Vid bruket finnes *quarn* med 2:ne par stenar samt ett *betydligt och väl ordnadt jordbruk.* Inom socknen finnas för öfrigt *Flo, Hamre, Nyland* och *Nässjö, Nordsjö, Vesterflo* och *Öhrbäcks* finbladiga sågar.

Kyrkan,

belägen på en höjd i socknens midt, är grundlagd 1815 och färdigbygd år 1826 och 1827. Dess längd är 101, bredd 46 och höjd 34 fot, hvarjemte tornet, bygdt på östra gafveln och tillika innefattande sakristian, håller 24 fot i fyrkant och 90 fot i höjd. Försedd med låg, men vacker takresning, har kyrkan 8 större och 3 mindre fenster samt 3 ingångar. Orgelverket, förfärdigadt på församlingens bekostnad, har 9 stämmor och är tillfyllest för behofvet. I tornet inneslutas 2:ne klockor.

Graninge bruksförsamling.

Topografi.

Graninge socken gränsar i norr till Hellgum, Långsele och Sollefteå, i vester och sydvest till Fors socken i Jemtland och Liden i Medelpad, i söder till Viksjö kapellförsamling och i öster till Ytterlännäs och Dahl. Den har en längd af 3¼ och en bredd af 1½ mil.

Socknens ålder, såvidt dermed menas kulturens första fjät derinom, är okänd. Utan tvifvel äro äfven här, liksom i Viksjö, Finnar de första nybyggarne, ty uti det »för leutnanten och gouvernören uthi Wäster-Nårlanden välborne herr Carl Sparre» den 19 November 1673 af bergskollegium utfärdade privilegiibref för bruksanläggning, omtalas huruledes han »hafver sig tillhandlat någre egor af skattefinnar uthi Graninge by», Samhällets historia före 1600-talet är alltså mycket outredd, hvaremot den efter 1673 är så mycket redigare.

Graninge sockens medlersta del utgöres utaf ett af åkrar och ängar, myrdrag och skogsbackar omväxlande högland, genomskuret af sjöar och tjernar, bland hvilka Graningesjön är den förnämsta. Dernäst märkas: de i sammanhang med sistnämnde sjö liggande Hultsjön och Ledingsjön, hvilka tvänne sjöar förbindas genom Ledingeån, hvarvid Graninge bruk är anlagdt; samt Långsjön, Häggsjön, Bjursjön, Läfsjön, Badstugusjön, Spångsjöarne, Kalfsjön, Gäddsjön, Storgråsjön, Lillabborrsjön och Gålsjön. Af rinnande vatten äro Jemtån, Ledingeån, Malmån, Söderlångsjöån, Kroksjöån, Åkroksån, Äggdån och Bruksån de anmärkningsvärdaste.

Af de bergshöjder och kullar här förekomma hafva högst få någon ansenligare höjd, åtminstone i jemförelse med dem i nedre ådalen; de förnämsta äro: Susannna-, Lapp-, Ledinge- och Högbergen.

Rådande jordmånen är lera, här och der omväxlande med sandmjuna och sandjord. Myrmalmsanledningar finnas i myrorna vid Grössjöarne och vid Malmvattnen och har Graninge bruksanläggning på de förra ursprungligen grundats.

Ekonomi.

Befolkningen, hvars lefnadsförhållanden äro något olika deras grannars, anses vara mycket sedesam och allvarlig till lynnet. De flesta äro mer och mindre sysselsatta med skogs- och jernförädling vid sidan af något landtbruk.

Socknens allmänna kassor äro:

Kyrkkassan med en tillgång af 1,510 kr.,

Graninge- och Sollefteå-brukens gemensamma fattigkassa i hvilken Graninge eger ⅔ och Sollefteå ⅓, 1,400 kr.,

Graninge bruks enskilda fattigkassa 414 kr.

Kommunalutskylderna 1872 utgjorde 687 kr., deraf *fattigvården* drabbas med 398 kr.

Graninge bruks enskilda fattigvård för deras underhafvande varierar något, men kan öfverhufvud antagas per år till 2,000 kr.

Verk och inrättningar.

Graninge bruk, med herrgård och verkstäder anlagdt på Vestergraninge bys egor, är länets äldsta jernbruk och uppbygdes först 1673 af generalguvernören Carl Sparre vid vestra ändan af Hullsjön eller Brukstjernen, hvarigenom vattnen från Stora och Lilla Spannsjön, Vällingsjön, Långsjöarne, Grössjön, Östergraningesjön och Hultsjöarne utflyter i Ledingen samt vidare genom Ledingeån uti Hellgumsjön och södra ådalselfven.

De för bruket utfärdade privilegier och resolutioner, hvaraf äfven dess historiska utveckling framgår, äro hufvudsakligen desamma som de, hvilka redan blifvit för Forsse bruk i Långsele anförda.

Vid sidan af bruksrörelsen idka egarne af Graninge ett väl och omsorgsfullt ordnadt landtbruk, en välbehöflig föresyn för den öfriga befolkningen. Under bruket lyda betydliga hemman och hemmansdelar till ett skattetal af icke mindre än 201 seland eller resp. 8⅜ mantal.

Kyrkan,

belägen i brukets grannskap, är, enligt resolutionsprotokoll, uppbygd år 1759, och afsågs att inrymma 600 personer. Den är 53 fot lång och 36 fot bred, har sakristia på östra och vapenhus på vestra gafveln, 8 fönster samt en fristående klockstapel. Allt ifrån 1761, då kyrkan invigdes, har församlingen haft egen prest och ständig gudstjenst, men hade sådan förut endast hvar tredje söndag. Af kyrkans skrud är ett orgelverk med 8 pedaler och 7 stämmor det egentligen anmärkningsvärda. I klockstapeln hänga 2:ne klockor.

Eds socken.

Topografi.

Eds socken gränsar i norr till Resele, i vester till Hellgum och Långsele, i söder till Sollefteå, Multrå och Sånga samt i öster till Skorped. Socknens längd är 2⅝ och bredden omkring 1 mil.

Större stillastående vatten äro sjöarne Långsjön, Norra och Södra Kruthussjön, Gäddsjön, Skorpsjöarne och den på Forsmo utmark liggande skogssjön vid deras fäbodeställe, samt bland rinnande vatten Ångermanelfven, här kallad Eds- eller Resele-elfven, delande socknen i 2:ne delar och vid Oxholmen förenande sig med det s. k. Södra vattendraget eller Ramsele-elfven; för öfrigt förekomma åar och bäckar i stor myckenhet.

Jordhöjder förekomma talrikt, men några berg af betydenhet deremot icke.

Rådande jordmånen är i åkerjorden sand och sandblandad mylla samt uti ängsmarken mossjord och lermylla, förseende kreaturen med ett godt foder.

Ekonomi.

Befolkningen, från ådalsallmogen i intet fall skiljande sig, sysselsätter sig utom med modernäringen i hög grad med skogshandtering, hvarmed det ymniga fisket i elfven rivaliserar, så att, strängt taget, kunde likaväl skogshandtering och fiske här räknas till hufvudnäring, som jordbruk och boskapsskötsel.

Om skogshandteringens ståndpunkt kan man göra sig ett begrepp af det förhållandet, att inom socknen, som till sin areal visst icke är stor, finnes icke mindre än 9 st. finbladiga sågar, under de tider af året då det låter sig göra, i full verksamhet. Det är klart att produkterna af dessa verk skola

tillföra befolkningen betydliga intrader, men tillika skoningslöst tillintetgöra ståndskogen. Välmågan inom socknen är mycket varierande, ehuru den borde vara temligen allmän.

Socknens allmänna kassor äro:

Kyrkkassan med en behållning af	9,132	kr.,
Fattigkassan	1,560	»
Skolkassan	81	»
Kommunalutskylderna utgå pr rök	2,50	öre.
» seland	0,83	»
» fyrk	0,10	»
» man	0,75	»
» qvinna	0,50	»
deraf för fattigvårdens behof » qvinna	0,25	»
» man	0,50	»

I öfrigt användas fattigkassans räntor till de fattiges understöd och resten af fattigvårdsbehofvet utgår in natura.

Verk och inrättningar.

Äro de ofvan anförda 9 sågarne inom denna socken af beskaffenhet att utöda en gammal binäring och för den kommande generationen lemna skelettet qvar af de godbitar förfädren uppslukat, så finnes deremot inom socknen en annan anstalt, som, om den af allmogen med uppmärksamhet följes, en dag kan bidraga att åt befolkningen rädda den välmåga, som raseriet med skogarnes afverkande visat sig icke kunnat förvärfva dem. Denna inrättning är

Östanbäcks normalanstalt för laxodling i Ångermanelfven, hvilken anstalt underhålles genom statsanslag.

Sockenbibliotek

grundadt år 1854, såsom det vill synas, genom sammanskott af enskilda personer, hvilka då ansågos som bibliotekets egare, har sedermera blifvit en församlingens gemensamma egendom, men saknar allt understöd, hvarföre böckernas antal icke förökats utan tvärtom förminskats. Nyligen har dock

bokförrådet blifvit tillökadt med böcker inköpta för insamlade medel till belopp af 130 kr. Innehåller omkring 150 band.

Kyrkan,

som är af sten och ombygd år 1792, ligger midt i den uppodlade delen af socknen på östra eller som den här kallas norra sidan af elfven och på en af de afsatser, som slutta deremot. Dess läge i denna afsats, bildad af en med löfskog smyckad dal, är ganska egendomligt. Den har inga synnerliga prydnader, men är ljus och ännu för folkmängden fullt tillräcklig.

Multrå socken.

Topografi.

Multrå socken gränsar i norr till Ed, i öster till Sånga, i söder till Ytterlännes och Dahl och i vester till Sollefteå. Socknens största längd är $2\frac{7}{8}$ och dess bredd $\frac{5}{6}$ mil.

Belägenheten är ganska kurjös. På båda sidor om elfven framspringa kalkfärgade s. k. »nipor», vid hvars fot från bergen kommande bäckar gräft sig väg och sålunda sönderskurit den lösa jordytan och bildat små dalgångar, hvars sidor äro beklädda med en gräsmatta af den friskaste grönska, Närmare intill foten af Multråberget ligga de välbyggda byarne parallelt med dessa berg och såväl här som på södra stranden ligga de odlade egorna hardt ofvan flodbädden.

Jordmånen i den odlade delen af socknen består mestadels af sand och mager lera, i den odlingsbara af hälften lera och sand och, der den förra är rådande, är marken för det mesta stenbunden.

Anmärkningsvärdare vatten äro: Öster- och Vestervattnet, Mjösjöarne, Gålsjön, Talgsjön och Skedomssjön på norra sidan elfven och på den södra Källsjön, hvarjemte Angermanelfven, som delar socknen i 2:ne hälfter, samt Öfvergårdsån m. fl. utgöra de enda rinnande vatten i denna bygd.

Bland bergen är Rödberget med sin vårdkase 2,000 fot öfver elfven, det högsta.

Ekonomi.

Till hufvudnäringen kommer i denna socken ett icke obetydligt fiske samt försäljning af plankor och bräder försågade i egna finbladiga sågar.

Socknens allmänna kassor äro:

Kyrkkassan, som 1863 hade öfver 10,000 kr. är nu reducerad till en skuld af . . . . 4,000 kr.

Fattigkassan har f. n. circa . . . . 800 »

Kommunalutskylderna i medeltal . . . . 1,400 »

Verk och inrättningar.

Utom några finbladiga husbehofssågar af mindre anmärkningsvärd beskaffenhet må för öfrigt antecknas hvad som en gång funnits:

Mångrafs skeppsvarf, af ett aktiebolag anlagdt år 1855. Derifrån hafva utgått 2:ne skepp, det ena under namn af »Sollefteå» mätande 180 läster, gick i sjön 1857, sjönk under kölhalning i Barcellona hamn den 18 April 1868; det andra, mätande circa 180 läster, gick i sjön 1859 och erhöll namnet »Ådalen»; är ännu under segel. Med de större fartyg, som byggdes vid detta varf, är det ett egendomligt förhållande, att de aldrig mera. sedan de en gång lemnat sin bädd, återkommo i dess närhet; ty lastade, kunde de ej för sitt djupgående dit uppsegla, och utan last kom naturligtvis ett sådant uppgående icke i fråga. Varfvet är nerlagdt.

Kyrkan.

Den nya kyrkan i Multrå började att byggas den 8 Juni 1863. Byggmästaren P. Norèn från Norrala i Helsingland förunnades ej att se sitt påbörjade verk färdigt, emedan han afled medan kyrkan var under byggnad. Denna byggnad fortsattes och afslutades af hans son Pehr Norén år 1866; den invigdes den 29 Juni 1869, vid hvilket tillfälle församlingen erhöll ett orgelverk af handlanden Joh. Fahlén i Tjäll.

Predikstolen, skänkt af f. d. talmannen och riddaren Nils Strindlund i Skedom och handl. Joh. Fahlén i Tjäll, är för kyrkan en verklig prydnad.

Den gamla kyrkan, en bland de aldra minsta i stiftet, hvars ålder man förgäfves sökt utforska, (vid en kyrkvisitation i Sollefteå på 1300-talet talas om Multrå annex-kyrka) qvarstår ännu invid den nya och tjenar henne till sakristia.

Resele socken.

Topografi.

Resele socken gränsar i norr till Liden, i öster till Anundsjö och Sidensjö i Norra Ångermanland, i söder till Ed och i vester till Hellgum i Södra Ångermanland. Hufvudsträckningen i öster och vester är 3⅓ och största bredden i norr och söder närmast $2\frac{1}{12}$ mil.

En antydan om tiden för Resele sockens allmännare bebyggande finnes i en af de äldre kyrkoböckerna och synes deraf att den skulle hafva inträffat vid eller närmast före 1295, då grundvalen till den gamla år 1838 nedrifna kyrkan skulle blifvit lagd. Berörde kyrka har, enligt nämnde anteckningar, blifvit uppbygd omkring en mindre träkyrka, hvilken åter skulle varit uppförd vid tiden af eller närmast efter Ansgarii uppträdande i vårt land.

Belägenheten af denna bygd förtjenade en detaljerad teckning, enär den måhända inom hela länet har att uppvisa de egendomligaste naturbehag; vi inskränka oss likväl till en blott antydan af socknens utseende, sådant det visar sig från en inom orten beryktad punkt, den s. k. Tomtnipan. Derifrån visar sig Resele socken som en aflång kitteldal, i hvars botten Resele-elfven framflyter med dels sakta rinnande, dels i forsar skummande vatten. Vid stränderna närmast elfven, som äfven här bilda några tusen fot breda platåer, äro de odlade egorna belägna och närmare byarnes utmarker i ett sällsamt virrvarr, de i allmänhet välbyggda rödmålade gårdarne på båda sidor om elfvens stränder. Det hela utgör onekligen ett sommarlandskap af mer än vanligt behag och är just derföre Resele beryktadt och målet för så många resande främlingars tur i Ångermanlands ådal, såvida icke, som ofta händer, densamma utsträckes till Nämndforsen i Liden.

Rådande jordmånen är sandblandad mjuna på sandbotten, någon gång lerjord på en grund af mjuna samt fin röd sand på myrbotten.

Några berg af betydenhet förekomma icke, utan äro de flesta jordytans ojemnheter inom denna socken att hänföra under benämningen jordhöjder, hvilkas antal är ganska stort och hvilka ligga sporadiskt strödda om hvarandra på skogsmarken och bilda goda, betesgifvande dalar och grantjälar. Den förnämsta och för sin skapnad anmärkningsvärdaste af dessa höjder är den på gränsen till Liden befintliga s. k. Galtryggen. I Rankalberget på Wignäs egor förmenas finnas malmanledning, men något bevis derom är icke företedt.

Vatten finnas i stor mängd. De förnämsta sjöarne äro Stugusjön, Långsjöarne, Häbersjön, Kroksjön, Herrsjön, Backsjön, Storracksjön, Storaspsjön, Tångsjön, Björksjön och Tängsjön, alla genom åar och bäckar utfallande i Ångermanelfven. Af smärre rinnande vatten utfalla några i elfven vid byarna Mo, Westerrå och Bodwill på norra, hvarjemte ett annat rinnande vatten, kommande från Björksjön, utfaller vid Wignäs på södra sidan elfven. Genom Ramsjön löper ett vatten Björkån i sydost åt Ed och utgjuter sig vid Björkå bruk i Ångermanelfven.

Ekonomi.

I folkets lefnadsförhållanden finnes från den angränsande nedre adalens befolkning intet afvikande. Deras ekonomiska ställning är väsentligen beroende af trävaruhandelns konjunkturer, alldenstund deras egentliga binäring, försäljning af skogseffekter, i vanligt fall måste understödja, om icke ersätta den för behofvet någon gång otillräckliga afkastningen från hufvudnäringen, jordbruket och boskapsskötseln. Af denna binäring kan socknen i vanliga fall påräkna 40 à 50,000 kronors inkomster, hvilket anses för ett medium af sista årens tillflöden från denna källa. Ylle- och bomullsväfnader tillverkas till husbehof. Öfver hufvud taget kan sägas, att Resele befolkning befinner sig i temligen goda vilkor och med de resurser till deras förbättrande, som här finnas, är det, som öfverallt,

allmogens eget fel om den ej, under den goda tiden, så ordnar sin hushållning att förlägenheten ej blir allt för stor under en mindre gynsam.

Verk och inrättningar

utgöras af *Mångmonsåns tullmjölqvarn* och en mängd *finbladiga sågar,* tillhörande allmogen.

Sockenbibliotek,

innehållande 180 nummer, är bildadt genom anslag af landstinget samt insamlingar af enskilda personer och underhållet genom anslag från sockenmagasinskassan; begagnas temligen allmänt.

Kyrkan,

färdigbygd år 1838, är utvändigt 108 fot lång och 48 fot bred, försedd å östra gafveln med torn, hvari hänga 2:ne ringklockor. Dess förnämsta prydnader äro predikstolen, konstruerad i modern stil, rikt ornerad och förgyld, samt altartaflan, målad af Blombergsson. Orgelverket började byggas år 1848 af folkskolläraren Joh. Dahlin; begagnas ej alltid, af nödig försigtighet, enär säker grund för orgelläktaren saknas.

Templet på Tomtnipan,

som för sitt behagliga läge och sin nätta stil väcker den resandes uppmärksamhet, är ett minne af konung Carl XV:s besök på detta ställe sommaren 1858. Derifrån eger man en den herrligaste utsigt öfver den beryktade Reseledalen, hvilken för sin fägring är bekant vidt omkring i snart sagdt hela Sverige.

Lidens socken.

Topografi.

Lidens socken gränsar i norr till Junsele, i öster till Anundsjö, i söder till Resele ooh i vester till Edsele samt en del af Ramsele. Dess längd är 2¾ och största bredd 3½ mil.

Denna byggd är mycket kuperad. Bergshöjder, sandnipor och djupa dalar visa en i högsta grad sönderbruten jordyta. Och dock är denna anblick lika skön som egendomlig. I dälderna sorla mindre åar eller bäckar och i sluttningarne, der gräset ymnigt växer, kasta grupper af björk och allundar några lätta skuggor, medan på de öfre platåerna och bergshöjderna

»skogen hvar du går omgjordande din stig
står hög och allvarsam och blickar ner på dig».

De odlade egorna äro belägna på ömse sidor om elfven ytterst uti och straxt nedanom den långa ö, som bildas af norra ådalselfvens flodsystem i norr och Tåsjöelfven i söder. Der förekommer också socknens egentliga kontingent af byar och befolkning, medan några enstaka trakter längre upp i skogarne äro till byalag ordnade, såsom Omsjö och Tallnäs vid Storsjön, Jansjön och Ottsjön vid vattnen af samma namn, Hola- och Söderfors vid Åsele-elfven straxt nedan dess inlopp i socknen samt Forsnäset och Sundmo vid Fjällsjö-elfvens stränder. Äldsta byarne äro Omsjö, der fordom Finnar nedslagit sina visten, Forsås och Lidgatu.

Rådande jordmånen är hufvudsakligen sandmjuna samt i en del byar sandjord. Lerjord finnes ej annat än som sällsynt undantag.

Deremot är Lidens socken synnerligen rik på bergåsar och kullar, hvilka dock, med undantag af Omsjöberget, icke ega någon nämnvärd relativ höjd.

Näst efter bergshöjderna upptar stillastående och rinnande vatten en betydlig areal. Bland de förstnämnde äro Westansjön, Tomsjön, Storsjön, Kalfsjön, Ottsjön, Jansjön, Fängsjön, en del af Backsjön, Åssjön, Wigdsjön, Oxsjön och Råsjön på norra sidan om Åsele-elfven samt på den södra sidan om Fjällsjöelfven Holmsjön, Fäbosjön, Mällgårdssjöarne, Tunsjön, Krångesjön och Ytterkilsjön. — Bland rinnande vatten märkas Åsele-elfven, kommande från Åsele lappmark, en mil nedanför sitt inlopp i Liden mottagande Fjällsjö-elfven, hvilken åter med sig förenat en arm af det stora Strömsvattendraget, Vängelelfven. Af smärre rinnande vatten antecknas Wigdån, från Ottsjön utfallande i Åsele-elfven, ⅛ mil nerom Fjällsjö-elfvens inlopp i densamma; ett annat från Ytterkilsjön utgjuter sig i Fjällsjö-ån, hvarjemte samma elf mottager tillflöden från 2:ne smärre åar, som vid Sörmoflo henne tillstöta. Om förenämnde vatten, hvaraf de flesta äro fiskrika, finnes intet annat anmärkningsvärdt, än att Storsjön, inom socknen den ansenligaste, förskönas af icke mindre än 36 de täckaste holmar, och håller de derintill odlade egorna temligen frostfria.

De båda förenade elfvarne gå med strida forsar och strömfall genom socknen.

Bland sådane märkas Kilforsen. Brusande, vild, oregerlig, framdånar han mot den lax, som förgäfves stretar uppför dess fall: »hitintill skall du gå, men icke vidare!» Och dervid blir det; der är vändpunkten för detta Ångermanelfvens yppersta fiskslag. — Brådön, Bäcken och Håfskottet i Nämndforsen hafva i förra tider varit goda laxfisken. För närvarande är likväl Nämndforsens laxfiske vid södra stranden utanför Näsåker det enda vinstgifvande inom ifrågavarande socken, liksom sjelfva forsen för sitt praktfulla vattenfall är inom länet den mest beryktade. Sällan får man också se någonting i sitt slag så öfverraskande för ett för naturens skönheter öppet öga som den inom trånga ramar infattade naturtafla en solig sommarafton erbjuder från gården Näsåker. Derifrån ser man denna fors med sina tre skogbeväxta holmar, Herrön, Brådön och Bäcken i midten, framstorma mellan bergväggar, hvitskummande och högröstad. Till 10 à 20 fots höjd stänker ett silfverskum upp från bottnen för det största fallet och ned, afton-

solen der bakom, hvars strålar skimrande genombryta detta duggregn, bildar det en naturföreteelse af det underbaraste färgspel.

Bland fornminnen omtalas en hälla på Brådön, hvarest ses åtskilliga i berget inhuggna figurer af djur och något liknande runskrift. Då det icke är sannolikt att sådant arbete företagits för nöjes skull och i sednare tider, har man deraf velat slutleda sig till det antagandet, att denna bygd varit befolkad från äldre tider, till hvilket antagande årtalet 854, som i hällan är inhugget, synes gifva någon anledning.

Ekonomi.

Lidens befolkning och näringar hafva intet från sina grannars afvikande. Binäringarne äro egentligen timmer och försäljning af plankor, battens och bräder, hvilka tillverkas i socknens finbladiga sågar, till antalet öfver ett dussin.

Socknens allmänna kassor äro:

Kyrkkassan med en behållning af . . . . 393 kronor.
Fattigkassan . . . . . , ... 380 »

Fattigvården är inom denna socken rätt betungande. Så länge de fattiga hafva egna bostäder, lemnas till dem bidrag i spanmål eller pengar; de andra försörjas genom den vanliga sockengången. Fattigvården pr år beräknas fordra en utgift af 500 kronor.

Kyrkan,

af trä, år 1820 uppförd på fast grund i närheten af elfven, är ännu tillräcklig för behofvet. Den är ljus, har vackra, ehuru inga utmärktare orneringar, ett godt orgelharmonium samt i tornet 2:ne klockor.

Junsele socken.

Topografi.

Junsele socken gränsar i norr till Åsele lappmark i Vesterbottens län, i öster till Anundsjö, i söder till Liden och Ramsele och i vester till Fjällsjö. Dess längd är 3 och bredd 2¾ mil; har förr varit annex under Resele, men är i sednare år vordet ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen.

Af socknens stillastående vatten är Betasjön den förnämsta; vidare märkas Stuguvattnet, Skirsjön, Omsjön, Rangsjön, Kortingsvattnet, Elgsjöarne, Rensjön, Gjöringen, Saxsjön, Ysjön, Bysjön m. fl. Bland rinnande vatten märkas den från Åsele kommande Norra Ådalselfven, Uman, Moqvarnån, Röån, kommande från Betasjön och före sin förening med Ådalselfven i sig upphemtande vattnet från den på Ramsele gräns rinnande Taraån.

Berg och odugliga mossar, grantjälar och moland omvexla på skogsmarken, hvilken som bäst undergår »tidsenlig behandling» för dess vederbörliga »förädling» och utskeppning . . . .

Befolkningen har till sednaste tider varit ansedd husshållsaktig och i moraliskt hänseende temligen oförderfvad. Att någon förändring härutinnan på sista åren inträffat, framgår af den omständigheten, att länsstyrelsen nödgats för ordningens upprätthållande inom församlingen vidtaga extra ordinär åtgärd. Det är naturligt att i allmänna föreställningssättet skulden härför debiteras i skogshandteringens syndaregister; men ville man en smula blicka in i kommunens speciella förhållanden, så nog torde äfven den i sin mån komma att dela skulden af de öfverklagade oordningarne.

Ekonomi.

Socknens allmänna kassor äro:

Kyrkkassan med en behållning 1873 af . . . . . 9,106 kronor.

Skolkassan . , ...	385	kronor.
Sockenmagasinskassan	1,800	»
Fattigkassan	670	»
hvarjemte finnes *1 Sockenmagasin* med en tillgång i spanmål af . , ...	100	»

Kommunal-utskylderna för socknen ha för de sednare åren, då nybyggnad af allmänna hus tagit en stor del deraf i anspråk, uppgått till circa 6,000 kronor.

Fattigvården, som under de sednare goda åren och höga arbetsförtjenster, kräft ringa offer, har inskränkt sig till utaccordering af några fattiga barn samt full försörjning åt några orkeslösa fattighjon. Kostnaden härför har uppgått till omkring 700 kronor.

Verk och inrättningar.

Gårelehöjdens, *Gåreleselets* och *Lillegårds finbladiga sågar* äro de enda verk och inrättningar som härstädes finnas.

Sockenbibliotek,

innehållande mellan 50 och 60 band, underhålles medelst en mindre afgift af låntagaren. Begagnandet af biblioteket har nära nog upphört, hvartill orsaken uppgifves vara att alla böckerna redan äro lästa och kända af kommunens medlemmar.

Kyrkan,

af trä, ligger midt i skogen, 16 mil från Hernösand och 4 mil från gamla moderförsamlingen Resele; förmenas först vara byggd vid samma tid som Lidens, men blef 1763 ombyggd af korsvirke och bräder till 52 fots längd och 26 fots bredd, och, ehuru uppsatt af en bonde, Pehr Zachrisson från Kubbe i Anundsjö socken, var den på sin tid passabel nog. Af samma man uppfördes den ännu qvarstående klockstapeln, som innesluter 2:ne små, mycket disharmonierande klockor.

Hellgums socken.

Topografi.

Hellgums socken, gränsande i norr till Liden, i nordost till Resele, i sydost och söder till Långsele, i sydvest och vester till Forss och Ragunda socknar i Jemtlands län samt i nordost till Edsele, hvilken, tillika med förstnämnde socknar, är belägen inom Vesternorrlands höfdingedöme. Hufvudsträckningen är i norr och söder från råmärket mot Liden vid Salsjön till den vester om Löfsjön förekommande brytningen af sockenskilnaden, emot Graninge område, och utgör i rät linia närmare 3 mil. Största bredden i öster och vester är $2\frac{7}{10}$ mil.

Bland vatten inom socknen intar den af Ångermanelfven bildade Hellgumssjön den största ytan. Vidare förekomma Långsjön, en del af Salsjön, Norrsjön och Gröningssjön på norra sidan elfven och på den södra Finnsjön, Wissjön, Musksjön, Backsjön samt en del af Kjälsjön, m. fl. till ett antal af 48 större och mindre stillastående vatten. Bland de rinnande äro Stor- eller Faxelfven, af innebyggarne kallad Storån, Ledingeån, med hvilken Finnån förenar sig på Gransjö egor, samt Kjählån, de vigtigare.

De anmärkningsvärdaste bergshöjderna, mestadels skogsbeväxta, äro de som bilda dalsänkningen vid Hellgumsjön, och af hvilka Ertriksklippen för sin höjd och sockertoppform är den på afstånd mest framstående; vidare må nämnas Långsjöberget, Salsjöhöjden m. fl. Med undantag af Holmstrandsmon, är socknen för öfrigt mycket kuperad.

Ekonomi.

Binäringarne, skogsafverkning, timmer- och bjelkförsäljning samt någon kolning, bidraga hvar i sin mån till den inom församlingen rådande goda välmågan, ehuru de taga alltför dyr-

bar tid från modernäringen. Så t. ex. användes vanligen förra hälften af februari månad till forsling af bräder, då det händer att inom församlingen finnes få män hemma vid gårdarne, men knappast en enda häst. Männen logera neml. om nätterna i Hamre by i närheten af Långsele kyrka. Befolkningen är välvillig och tjenstaktig och dess ekonomiska ställning god.

Verk och inrättningar.

Ledingeå finbladiga sågverk, anlagdt i början af 1750-talet af handlanden Myrick i Hernösand, arbetar nu för 2:ne dubbla ramar och kanttrissa; försågar circa 3,000 timmer, hvaraf fås omkring 500 tolfter plankor, 'battens och bräder. Inom socknen förekomma för öfrigt icke mindre än 37 vattenverk, deraf 13 husbehofssågar och 24 mjölqvarnar.

Kyrkan.

En mycket gammal stenkyrka utan ålderdomsminnen och om hvilken man icke vet tiden när den byggdes, stod på samma plats som den nuvarande, hvilken äfven är byggd af sten och inredd till gudstjenst 1790; är 88 fot lång och 40 fot bred; saknar ej en viss symetri i konstruktion. Bland kyrkans prydnader förekommer en altartafla, målad 1816 i Rom af professor G. E. Hasselgren och föreställande Christi uppståndelse. Denna tafla har förr setat i Jacobs kyrka i Stockholm och är det en sägen att, sedan bemälda tafla blifvit derifrån nedtagen och år 1842 i Hellgum uppsatt, professorn tagit denna »förflyttning» så illa att han deröfver grämt sig till döds.

Edsele socken.

Topografi.

Edsele socken gränsar i norr till Ramsele och Liden, i öster till Liden och Resele, i söder till Hellgum och Ragunda och i vester till sistnämnde socken inom Jemtlands och Ramsele inom här ifrågavarande län.

Edsele socken är belägen på båda sidor om den s. k. Faxelfven och har der några hundrade fots bredd, hvarpå den bebyggda delen af socknen ligger. Landsvägen går någorlunda parallelt med elfven och genomskär en temligen enformig platå på dess norra sida, der jordmånen hufvudsakligast består af sandmjuna och mojord. Största stillastående vattnet inom Edsele är Salsjön, dernäst Hemsjön, Skiringsjön, Wägersjön, Elgsjön m. fl. obetydliga vattensamlingar.

Ekonomi.

Utom nagra finbladiga sågar, der den hufvudsakliga binäringen, brädtillverkningen, bedrifves, finnas här inga andra verk och inrättningar. Folket lefver i temligen goda vilkor.

Dess kommunal-utskylder uppgå i vanliga år till 2,000 kronor.

Fattigvården utgöres i enlighet med fattigvårdsförordningen; skolväsendet är ordnadt pa ambulatorisk fot och

Kyrkan

af trä, pa södra sidan elfven, är synbarligen yngre än moderförsamlingens Ramsele gamla kyrka; har gudstjenst hvarje söndag, men för öfrigt intet anmärkningsvärdt.

Ramsele socken.

Topografi.

Ramsele socken gränsar i norr till Fjällsjö, i öster till Junsele och Liden, i söder till Edsele och i vester till Borgvattnets kapellförsamling, Hammerdals och Ströms socknar i Jemtlands län.

Detta pastorat, som i fordna tider sträckt sig från Tåsjö nordligaste till Hellgums sydligaste gräns och alltså innehållit närmare 40 qv.-mil blef genom Kongl. Resolutionen den 16 September 1835 inskränkt till de båda socknarne Ramsele och Edsele.

Belägenheten är i flera afseenden, om ej egentligen naturskön, åtminstone i högsta grad egendomlig. Från de större skogarne på båda sidor om elfven sänker sig landet allt mer och mer och bildar i elfvens närhet skarpt tillformade afsatser, af hvilka de närmast elfven genomskäras af små trånga dalgångar, i hvars djup smärre bäckar hasta att utgjuta sig i oftanämnde elf. Dessa afsatser hafva likväl tillräcklig bredd att åt befolkningen inrymma dess egentliga kontingent af boningsplatser och åkrar, djupt under hvilka Faxelfven utbreder sin ansenliga vattenmassa. Synnerligt egendomlig är den punkt, der Ramsele gamla kyrka och prestgård stå på en i elfven utskjutande udde med tvärstupande stränder.

Af vattensamlingar af en viss betydenhet intaga de i närheten af Faxelfven liggande eller till dess flodsystem hörande Spårsjöarne, Stamviken, Wimmervattnet, Nässjön, Exingarne, Löfsjön, Wallsjön, Grössjön och Tjernsjön de största ytorna. På sydvestra skogstrakterna förekomma dessutom Lungsjön, Håsjön, Stor-Rensjön, Terrsjöarne, Öster- och Westervattnen, Lill-Rensjön och Klocksjön m. fl. De fleste af dessa vatten förbindas med små åar eller bäckar, hvilka, jemte den ofvan-

nämnde Faxelfven och den vid Spårsjöarne sig derifrån utgjutande Wängelelfven, som i sitt nedre lopp får namn af Fjällsjöelfven, samt Tarån, äro socknens förnämsta rinnande vatten. Bergen och höjderna, der yxan nu härjar som aldra bäst, äro utan anmärkningsvärdare beskaffenhet.

Rådande jordmånen är sandmylla, i några få byar lera.

Ekonomi.

Befolkningens ekonomi, som i ringa mån, om ens i någon, skiljes från skogsbygdernas allmogeförhållanden, är helt och hållet beroende af trävarukonjunkturerna. Nybyggarne på de aflägsnare utmarkerna, närmare Jemtländska gränsen, lida mycket och ofta af frostskador, förorsakade af de omgifvande olycksbringande kärren. dem de aldrig kunna få råd att torrlägga eller utdika.

Fattigförsörjningen, handhafven af kommunalnämnden. är rätt betungande.

Kyrkorna.

Den gamla kyrkan, belägen på den udde i elfven, som här ofvan omtalats, är ett af de få bevisen inom länet att vi ändtligen öfverlefvat det vandalismens tidehvarf, som tyvärr förstört så mången intressant relik från föregångna århundraden.

Der står nu emellertid det gamla i götisk stil uppförda templet, fridlyst på sin udde, bidragande med sin arkitektur och sin gammalmodiga klockstapel att på den i sig sjelf pikanta taflan af prestgårdsudden inlägga ett parti af god effekt.

Kyrkan byggd af gråsten, är uråldrig, blef först 1668 invändigt och 1731 utvändigt rappad.

I sakristian finnes ett rökelsekar från katolska tiden, hvilket enligt kännares omdöme skall vara väl arbetadt.

Den nya kyrkan, grundad våren 1843 då arbetet den 7 Juni tog sin början och fullbordades hösten 1857, in- och utvändigt rappad, byggd af gråsten med yttertak af stickspån, är 28 fot hög på väggbandet, 126 fot lång och 60 fot bred, är försedd med dörrar från vester, norr och söder; läktaren

uppbäres af 8 pelare, framskjutna 32 fot från vestra gafvelväggen. I koret, hvars golf är vid pass 6 tum högre än kyrkans, omsluter en med hvitmålade och till en del förgyllda balustrer marmorfärgad altarring ett altare af tegel, hvars prydnad hufvudsakligast utgöres af ett uti en nisch i muren på en grönmålad fot stående kors, draperadt af försilfrad mantel.

Predikstolen, anbringad öfver altaret, mottar behöfligt ljus från en deröfver anbragt lanternin. Kyrkan, för den närvarande befolkningen större än behofvet kräfver, är ut- som invändigt en af denna ådals prydligaste tempel. I det vackra tornet på kyrkans vestra ända hänga 2:ne ringklockor och ofvan kyrkdörren läses: »Under Konung Oscar I:s regering byggd af Ramsele församling 1855—1857. Dav. Ps. 100.»

Fjällsjö socken.

Topografi.

Gränsande i norr till Bodum, i öster till Junsele, i söder till Ramsele och i vester till Ströms socken i Jemtlands län, utgör denna församling annex till Bodums pastorat.

Omvexlande af sjöar och berg är Fjällsjö socken ett högland med ganska allvarlig prägel. Af sjöarne äro, den af elfven bildade Fjällsjön, Janssjön, Grössjön och Bergsjön på östra eller som de här säga, norra sidan elfven och på den vestra eller södra märkas Nagasjön, Rudsjön, Degervattnet, Åsjön, Silsjön, Dragarsjön, Mörtsjön, Spårsjön, Onsjön, Malmsjön och Trångsjön. Bland de rinnande vattnen är Fjällsjöelfven det största; mottar vid Sörånäs den från Ström i Jemtland kommande Wängelelfven.

Af ansenligare bergshöjder äro Svartberget ofvan Bergs nybygge samt Landrösberget, Johannisberget, Grytåsen, Stormyrberget, Färdmyrberget, Grössjöberget, Bergsjöberget m. fl. mindre kullar strödda här och der på skogarne.

Jordmånen är mager sandblandad mjuna och ren mojord. På skogsbygderna och på nybyggena är dess brukande förenadt med mycket arbete och mycken möda för anskaffande af lämpliga gödningsämnen, hvadan, då dertill kommer de kringliggande kärrens menliga inflytande på äringen, denna sockens

Ekonomi,

åtminstone befolkningens i skogsbygderna och pa nybyggena i allmänhet, är mycket underlägsen den ekonomiska ställningen hos den jordbrukande allmogen vid elfvens eller i dess närhet liggande sjöars stränder. Der finner man åkerbruk och boskapsskötsel i förening med bifortjensterna från flottningen i

elfven och någon timmerafverkning sätta åboerna i rätt goda ekonomiska omständigheter, då deremot åtskilliga skogsbygders befolkning, som t. ex. Stensvattnets nybyggare m. fl., af ogynsamma lokala förhållanden och mycken olust för arbete, befinna sig i en i högsta måtto miserabel ställning, så mycket ömkligare som de sannolikt icke ha något hopp om en förbättrad; ty dertill fordrades i första rummet en smula sjelftillit och i det andra det allmännas mellankomst i bemödandet att genom myrutdikningar aflägsna från deras tarfliga jordbruk dess omutliga fiende, frosten. Detta åter lärer väl icke låta sig göra, så länge de icke visa tillstymmelse till omtanke om sig sjelfva, utan taga dagen som den kommer och fattighjelpen som den blir.

Väghållning och skjuts äro här, som öfver allt, mycket tryckande onera; synnerligen voro dessa onera besvärande medan kommunerna deltogo i det stora vägbrytningsarbetet till Tåsjö, hvarvid en större bro emellan Orrnäs och Rossön blifvit nödvändig att uppföra.

Sockenbibliotek,

bildadt genom sammanskott, innehåller omkring 80 band och underhålles genom årlig uttaxering af 50 kr., samt begagnas temligen allmänt och flitigt, särdeles under vintertiden.

Verk och inrättningar.

Af sådane finnes här ännu inga andre än
Postexpedition och
Distriktläkare-station, båda i Backe by.

Kyrkan,

af trä, byggd år 1817, är 82 fot lång och 49½ fot bred, försedd med torn, samt invändigt något tarfligt dekorerad. Synnerligen äro kyrkenglarna i altardekorationen för sin höggula färg egnade att åt betraktaren bereda en viss öfverraskning. De hafva nemligen påtagligen vålnader af kanariefoglar i mångdubblad storlek.

Bodums socken.

Topografi.

Bodums socken gränsar i norr till Tåsjö, i öster till Dorotea församling i Åsele lappmark samt Junsele socken, i söder till Fjällsjö och i vester till Ströms socken i Jemtlands län. Längd $2\frac{3}{4}$, bredd $4\frac{1}{4}$ mil. Den är således till vidden en af länets vidsträcktare socknar.

Om dess ålder som odlad bygd har man sig ingenting med visshet bekant; men att den för omkring sexhundra år sedan varit bebodd, derom synes, bland annat, ett vittnesbetyg af år 1671 tala.

Detta vittnesbetyg afgafs den 5 Februari 1671 i en tvist om bättre rätt till Wagnmyran, belägen på Jansjö ökeskatteskog, och heter det i detta vittnesmål: »och ifrån thet förbemälthe bythe skal vara skeet så är förloppet virdt pass try eller fyra hundra åhr sädan» — — — — — — — — — — —

De kända äldste byarne äro Ön och Bodum och sannolikt äfven Näset. I Bodums by har under 1700-talet vid Kyndelsmessotiden hållits en marknad, som kallades Mullbackemarknaden, der möte mellan lappar och handlande från Hernösand egde rum och der kommersen egentligen drefs med lappmannaprodukter mot silfverpengar.

Denna församling, som jemte Fjällsjö, fordomdags benämndes med det gemensamma namnet »Ofvanås», en benämning, som ännu någon gång förekommer och torde härleda sig från belägenheten ofvan den bergsträcka man har att öfverfara från Jansjö by till Bodums kyrka, en bergås, den naturen för öfrigt synes enkom ditsatt för väganläggning — bebos af skattebönder och nybyggare. Genom ett kungabref af år 1804 blef Bodum ett särskildt kapellag med rättighet till gudstjenst hvar tredje söndag, då Fjällsjö erhöll sådan tvenne söndagar å rad.

Genom resolution af den 16 September 1835, blef nuvarande Bodums pastorat, likasom Hellgums, afsöndradt från Ramsele, hvilket gäll alltså före den tiden bestod af Tåsjö, Bodum, Fjällsjö, Ramsele, Edsele och Hellgums socknar, med en längd af 18 mil. Bodum, Fjällsjö och Tåsjö blefvo förenade till ett pastorat, Ramsele och Edsele till det andra och Hellgums socken till det tredje. Fjällsjö socknemän begärde slutligen att få egen predikant, hvilket äfven beviljades, hvadan denna såväl som Bodums och Tåsjö församlingar från och med den 1 Maj 1852 hafva gudstjenst i sina kyrkor hvarje söndag.

Större delen af Bodums socken är belägen i den vackra dalgång, som bildas af ett från Dorotea socken i Tåsjö-elf utfallande vattendrag. Norra och större delen af socknen är genomskuren af 2:ne ådalar, hvilka, ehuru från hvarandra ej långt skiljda, likväl i afseende på skaplynne och fruktbarhet äro temligen olika. Vestra dalen, eller den af Tåsjö-elf bildade, är djupt nertryckt emellan dystra bergväggar, öfverallt begränsad af ofruktbar mark, bestående af dels berg och stenholsterland utan ringaste skog och dels af stenbundna moar, till en liten del beväxta med dvärgtall.

Helt annorlunda ser deremot landskapet ut i den östra ådalen, hvilken, i jemförelse med den förra, är en vid och öppen dalgång med af elfven inslingrande inskärningar, bildande holmar och näs, vid de låga gräsbärande stränderna beskuggade af lummiga löfskogar.

Bland större vatten märkas Bodumssjön, Gessjön, Nagasjön, Stora Wallsjön, Stora Skirsjön, Brocksjön, Lesjön, Bölevattnet, Stora Tannsjön, m. fl.

Af bergen intaga Tåsjöberget, Guld- eller Båthusberget och Bölesberget högsta punkterna och största vidden. Rådande jordmånen är röd och hvit sandmylla på sandbotten.

Ekonomi.

Befolkningen, bestående till större delen af skattebönder och nybyggare, till mindre del af inhyses och löst folk, har här, som i hela nordligaste delen af länet, att dragas med ett åkerbruk, som ena gången efter den andra gäckar de bästa

förhoppningar. Jordmånen, såsom varande mycket svag, tillåter ej gerna öppen åker och uthärdar icke länge samma sorts utsäde, hvilket likväl öfverallt begagnas. Nyodlingar och vexelbruk förekomma på högst få ställen och den tid, som dertill skulle nyttigast användas, förspilles på löftägt och de aflägsne liggande starrmyrornas afbergande. Brist på närande gödningsämnen, härledande sig från den knappa utfodring och kreaturens i hvarje gård ringa antal, försenar och motarbetar odlingens framsteg, hvars första och oeftergifligaste vilkor är ladugårdens inrättande på annan fot. Nu finner man kreaturen hemfallna under ett svält- eller cellfängelsesystem, desto obarmhertigare och onaturligare, som detta fängelse vanligen är mörkt, lågt i tak och i högsta måtto osundt.

Binäringarne, desamma som öfverallt i grannsocknarne, i förening med någon försäljning af boskap åt kringvandrande boskapshandlande från Jemtland, äro socknens egentliga extra inkomstkällor.

Kyrkan,

utan alla märkvärdigheter, är byggd af trä år 1799, under ledning af bonden Marcus Olsson från Ön. Den uppfördes af 24 hemmansegare på deras egen bekostnad. Den har 4 fenster, är 38 fot lång och 24 fot bred. Predikstolen, ifrån 1630-talet, sägcs vara hemtad från Lits socken i Jemtlands län.

Folksägner.

Folktron antager att vissa ställen inom socknen skola förvara dolda skatter, nergräfda under krigstider. Bland dessa ställen nämnes en kulle å Edsta fäbodevall, hvarest ett och annat försök också gjorts för att påträffa de förmenta jordagodsen, men alltid förgäfves. I Nässjön förekommer ett skär, som kallas »Grytan» och hvarest en gryta eller kettil med kopparplåtar fylld förmodas vara nedsänkt. Vidare förmäles att i slutet af Carl XII:s lefnad skall i Bodums socken inga drängar funnits, emedan de antingen fallit i den krigiske konungens härtåg eller totalt förgåtts af en inom landet här-

jande epidemi, svarta febern, hvadan då många hemman kommit i ödesmål. När nu vid ny utskrifning genom lottning vissa bönder måste tåga ut i fält, träffade lotten, bland andra, en bonde i Norrnäs, hvilken, tvungen att med de andra begifva sig ut, öfverväldigades af fruktan för faran och derföre hängde sig vid Nordantjäls gästgifvaregård i Ramsele. De andre, modigare än sin kamrat, tågade vidare till Ramsele kyrka, hvarest de möttes af underrättelsen om konungens död och fingo nu återvända till sitt land igen.

Tåsjö socken.

Topografi.

Gränsande i norr till Vesterbottens län, i öster och söder till Bodums socken i Vesternorrlands och i vester till Frostvikens och Alanäsets socknar i Jemtlands län, innehåller Tåsjö socken en areal af 200,704 tunl. = 1,123,942 qv.-refvar.

Om denna sockens namn och ålder tror man sig veta att det förra är taget från den socknen genomflytande Tåsjön samt att den sednare daterar sig från Carl IX:s tid, då finnar dit inflyttade och banade första vägen för den odling der nu finnes.

Belägenheten af denna länets nordvestligaste socken är mycket romantisk.

Vid stränderna af de stora vatten, som genombryta honom, hafva innevånarne under tidernas längd åstadkommit odlingar, som öfverraska genom vidd och vegetation, och på höjderna derofvan äro byarne anlagda med oftast storartade omgifningar. Någonting inom länet eget i detta afseende företer utsigten från Brattbäckens by, hvarifrån öfver sjöar, skogar och berg i det aflägsna fjerran snöfjället »Gam Borga» blottar sin silfverglänsande hjessa.

Kommunikationsmedlen hafva varit och äro rid- eller gångvägar samt blandad gång- eller sjöväg, dervid färden utföre vissa forsar har kommit mer än ett blomstrande ansigte att blekna. Olägenheten af en sådan kommunikation emellan de skiljda orterna samt dess inverkan på befolkningens ekonomi är påtaglig. Ordentlig väg är inom socknen numera anlagd.

Vatten inom denna socken äro Tåsjön, en af Tåsjöelfven bildad 3¼ mil lång men på bredaste stället endast ¼ mil bred sjö, på hvars norra strand största delen af socknens odlade egor äro belägna; vidare: en del af Flåsjön, hvilken genom Flåsjöån utgjuter sig i Grundfjärden, som förut mottagit Tåsjö-

elfven och genom Hotingsjön vid Bosundet infaller i Bodum. På södra sidan detta vattensystem märkas: Skirsjöarne, hvaraf en del af den södra tillhör Bodum; delar af Brocksjön, Stornästjernarne m. fl. Nordöstra delen af socknen upptages till betydlig vidd af det från Åsele i Westerbotten kommande vattendraget, här Rå- eller Rörströmselfven kallad, och hvilken bildar den för sina många holmar, näs och sund utmärkta Bellvikssjön, hvilken i sitt nedre lopp antar namn af Rörströmssjön och med betydlig bredd infaller i Bodum.

Af inom socknen förekommande berg är Tåsjö-berget det anmärkningsvärdaste, ej mindre för sin höjd och sin alldeles otroliga vegetation, utan ock för den kopparmalmsanledning man der trott sig upptäcka och hvilken gaf anledning till det i Attmars sockenbeskrifning omnämnda, på landshöfdingen baron Mörners föranstaltande tillkomna, sedermera upplösta, Tåsjö—Lindsjö grufbolag.

Rådande jordmånen, hvilande på tertiärformationen, öfverraskar med samma beståndsdelar som Kinnekulle, undantagandes sandsten, alun och trapp; men så finnas lerskiffer och kalk i desto ymnigare mått, tillförsäkrande jordens innehafvare rika skördar, visserligen någon gång härjade af frost, aldrig af nordanvinden, för hvilken det mot söder sluttande Tåsjöberget utgör en pålitlig skyddsmur. Som bevis härpå anföres, att när potatiskålen öfver allt inom länet frusit bort, har han härstädes stått grön, knappast ett blad visnadt; att hvete varit odladt här och der och gifvit anledning till fortsättning, samt att en sorts gröna ärter, hvilka för många år sedan på försök såddes i denna trakt, gingo utmärkt väl till och lemnade vacker afkastning. Af hvad sålunda blifvit anfördt, framgår att Tåsjö sockens

Ekonomi

borde stå på goda fötter; men, tyvärr, är detta händelsen endast med den egentliga Tåsjöbyns och Brattbäckens innevånare, hvilka med berömvärd ifver egna sig åt sitt jordbruk. Så t. ex. hafva på 1860-talet åtskilliga mossar blifvit planmessigt

afdikade och underkastade odling, åkerjorden genomskuren af ändamålsenligt anlagda grafvar, tidsenliga åkerbruksredskap från södra orter anskaffade, m. m., allt vittnande derom att den mera upplysta och förmögnare delen af befolkningen ämnar härstädes taga naturens fingervisning ad notam. Ett vackert företag, som förtjenar antecknas, är Tåsjöns sänkning, hvarigenom vunnits mellan 1500 à 2000 tunnland ängsmark med ypperlig botten.

Äro således de förnämsta byarnes på södra sluttningen af Tåsjöberget innevånare i klimatiskt och geologiskt afseende lyckligt lottade, så äro de arma nybyggarne på norra sidan denna ansenliga bergsrygg i alla afseenden desto mera vanlottade. Den usla jordmånen och de otaliga frostbärande kärren i nybyggenas närhet samt de få tillfällen till extra förtjenster nybyggarne hafva från sina icke skattelösta skogar göra deras ekonomi i hög grad beklagansvärd. Att en ort, sådan som denna, skall hafva lika goda som vidsträckta betesmarker, är naturligt. Kreaturen taga lätt hull och lemna fet mjölk; skada blott att dess förädling i högre mening härstädes ännu icke är spridd. Under tider af missväxt uppjagas alla lifsförnödenheter till oerhörda priser. År 1863, t. ex., betalades en tunna rågsikt om 12 lisp. med 58 rdr rmt, en tunna kornmjöl, 12 lisp., 40 rdr s. m. Det är vid sådana tillfällen Tåsjö landthandlare göra sina bästa affärer, dervid samvete och plånböcker utveckla en förvånande elasticité. Till sågverksegarnes heder länder att de visserligen hålla allmänheten tillhanda korn och andra förnödenheter; men äfven dessa blifva något dyra och dessutom i vanliga fall alldeles otillräckliga.

Till binäringarne räknas jagt, fiske, någon timmerförsäljning samt körslor vintertiden.

Socknens allmänna kassor äro:

Kyrkkassan, uppgående till cirka 7,000 kr.

Skolkassan .... 400 »

Fattigkassan, som egt en behållning af 1,000 kr., hopsmälte under de sista missväxtåren till en obetydlighet.

Kommunal-utskylderna år 1872 utgingo med 64 öre pr fyrk efter 1:sta art. och med 12 öre efter 2:dra art.

Fattigvården är socknens tyngsta onus. Fattighjonen försörjas, några genom bortaccordering till enskilda personer, andre genom kringgående i socknen.

Kyrkan.

Första kapellet uppfördes här 1762 af 15 nybyggare. hvilka i Rörström, Hoting, Löfvik, Östertåsjö, Brattbäcken och Skansnäset nedslagit sina bopålar. De erhöllo till en början predikant några gånger om året, men sedan kapellan hit förordnades, har här hållits ständig gudstjenst.

Gamla kyrkan, saknande alla anmärkningsvärdare prydnader, är mörk, trång och i högsta grad förfallen, men är nu efterträdd af en ny, om hvars läge inom församlingen förts en rättegång, der egennyttan, som vanligt, spelat hufvudrollen. Sorgespelet är likväl numera utageradt och domen fälld att »kyrkan skall stå midt i byn» — det vill här säga i Tåsjö by, hvars för socknen centrala läge utan tvifvel är kyrkans rätta plats.

Folksägner.

Vidskepelser och ett visst afguderi har länge nog funnit fast fot inom denna ort. Så förtäljes att socknens nybyggare länge bibehållit åtskilliga hedniska bruk, såsom att Michaelitiden årligen inom hvarje hushåll slagtats ett får, som helstekt blifvit förtärdt, men benen deraf lagda på ett bestämdt ställe, såsom offer. Derigenom trodde man sig fria boskapen för odjur.

På 1700-talet hände att tvenne Tåsjöbor togo sina giften från Åsele, der folket ansågs ega bättre kristendomskunskap, och då dessa hushåll aflagt den omtalade oseden, men de gamle hotat dem att derigenom förlora sin boskap, så säges händt, att i ett byalag, der vidskepligt folks fårkreatur blifvit af vargar nedlagde, de andra, som ej följt ortens vantro, haft sin boskap i behåll, hvarigenom småningom den enfaldiga plägseden förslappades och slutligen helt och hållet försvann.

Norra Ångermanland.

Nordingrå socken.

Topografi.

Nordingrå socken, den sydligaste af Norra Ångermanlands kustsocknar, gränsar i sydvest till Nora, i vester till Skog och i nordvest till Ullånger; är för öfrigt i norr, öster och söder omgifven af Bottniska viken.

Ehuru vi på goda skäl afhålla oss från att söka utreda tillkomsten af åtskilliga sockennamn, synas hypotheserna för ursprunget till namnet Nordingrå så ovanligt sannolika, att vi anse oss böra anföra dem.

I sockensigillet läses detta namn *Norrlangera* efter den i orten vanliga benämningen *Nörlingrå,* som skulle härledas från ortens läge norr om Ångermanelfven och Nora socken. Likväl synes med större sannolikhet namnet böra härledas af *Niord* och *angir* (plur. af angur = vik). Enligt en annan version skall namnet vara sammansatt af *Nord-inge-rå* (norrängshägnaden) hvilken benämning blifvit åt denna socken gifven antingen af den i söder angränsande Nora socken eller af någon by derstädes, hvilket åter skulle bevisa att Nora vore äldre än Nordingrå. Men då nu kändt är, bland annat af Tunæi herdaminnen, att förteckningen på Nordingrå kyrkoherdar går långt bakom perioden för de andra pastoraternas konstituerande, så är ju klart att Nordingrå är äldre än Nora, hvadan alltså derivationen *Nord-inge-rå* synes böra vika för härledningen *Niord-angir* (*Niords*, vädrens och vindens gudomlighets, *angir*, vikar).

Nordingrå socken företer bilden af en igengrundad skärgård emellan en mängd i höjden uppskjutande berg och kullar, i allmogespråket kallade »kläppar», under hvilkas stupande förmurar ligga i djupa dalar en mängd större och mindre sjöar. Att bilden af den uppgrundade skärgården är någonting mera än ett fantasispel synes deraf, att, enligt fullt trovärdig be-

rättelse, förvarad i Kongl. Vetenskapsakademiens Handlingar för år 1749 (pag. 158) en 58 fot lång skeppsköl blifvit funnen i en länge sedan igengrundad vik af Vågsfjärden på prestbordets egor. Byarne inom socknen, från hvarandra undanskymda af berg och höjder, öfverraska fremlingen först när han, så att säga, är inpå dem. På vägen till Refsön mötes man vid Robron af en i sitt slag särdeles egen anblick. Lodrätt invid vägen höjer sig det s. k. Robroberget, ett af de märkvärdigaste såväl för sin 200 fots lodräta höjd öfver vattnet som ock derföre att det på sin tvärbranta sida är försedt med 3:ne stycken i pelarform, liksom af menniskohand hopfogade, likformiga stenar, liknande en ruin. Bergets svarta och dystra utseende samt dess belägenhet vid vägen, der man på en bräcklig bro färdas öfver ett svindlande bråddjup emellan tvenne i hafsfjärden utskjutande hällar, ingifva hos den dervid ovane en viss tveksamhet att fortsätta färden.

Af insjöar, till antalet 50, märkas: Vågsfjärden, den största af dem alla, liggande i hjertat af socknen och omslutande flere större och mindre holmar, hvaribland må nämnas: Prestön, om 17 selands skatt, hvaraf 14 tillhör prestbordet och de öfriga Körnings by, samt Körningsholmen, anmärkningsvärd för en der befintlig jättegryta. Genom Jernstaån emottager Vågsfjärden de vatten, som komma från Vännersta-, Mälands-, Åsängs- och Bindböle-sjöarne, liggande i socknens sydvestra dalsänkning. Ännu rikare tillflöden erhåller genom Jernstaån denna fjärd från de vatten, som samlas i den nordvestra dalgången och bilda Främmer-, Veda-, Svart- och Öfverveda-sjöarne. Sjelf afbördar sig Vågsfjärden genom strömmen vid Sund sitt öfverloppsvatten i en hafsvik, Häggviken, hvarest ångbåtar kunna lägga till. — Ett annat vattensystem, Nylandssjön, Bergsåkerstjern och Koltjern samt Omnesjön, söker sitt utlopp österut i Omnefjärden. — Uti Orsta-, Tollsätter- och Själandsdalen ligga sjöar af samma namn och hvilkas afflöde, efter att vid Björnäs hafva förenat sig med Gåsnässjön, sedermera löper genom dalen vid Kosta, upptar dess vattensamling och utgjuter sig i den långa Sörleviken. Sjöarne och vattendragen i Näs och socknens sydöstra del hafva sitt utlopp dels vid Älgsjö uti Edsätters-fjärden och dels i Näsviken. Af öppna

direkt från hafvet inträngande fjärdar märkas: Ullångers-fjärden, begränsande socknens norra kust och åtskiljande Nordingrålandet från Ullånger och Vibyggerå; Omne- och Edsättersfjärdarne på östra kusten och på den södra den stora Nordingrå-fjärden, en af de större hafsvikarne inom länet.

I skärgården märkas följande holmar och skär: Långsön, Långskäret, Jernundaön, Bäckerholmen, Kroka- och Margretsgrnnden, samtliga under sommartiden tillhåll för fiskare och skärgårdsbor.

Bland den stora mängden af Nordingrå berg äro Räfsöklubben, Skärstensgubben och Högbonden de högsta och alla tre goda landkänningar för sjöfarande. Inuti landet märkas: Omneberget, innehållande, som det uppgifves, någon kalk och är på sin sydvestra sida i högsta grad dystert och naket, ehuru man här och der vid dess fot träffar lönn, lind och hassel, växande vilda; Gåsnäsberget, Kåstaberget, Ringkallberget, anmärkningsvärdt för ett der befintligt gammalt vårdtorn och ett stenkummel; Ödens-, Sunds-, Kärings-, Mädans- och Dahlsbergen, hvarifrån man har en den vidsträcktaste utsigt dels öfver Nordingrå och dels öfver angränsande socknar i nedre Ångermanland ända ner till Hernösand. Alla dessa berg äro mer och mindre kägelformiga och beväxta med frodig granskog.

Rådande jordmånen i socknens åkerjord är sandblandad lera, sand och grus samt i ängsmarken svartmylla och mossjord, med undantag af de kring Vågsfjärden belägna byar, som hafva lera och mycket hårdbrukad jord. Största delen af den odlingsbara marken ligger redan under bruk.

Ekonomi.

Befolkningen i denna bygd, enligt några fornforskares antagande, härstammande från Estland, bär i sitt lynne någonting sangviniskt; Nordingråbon uppfattar lätt men ytligt; har för öfrigt samma förtjenster och fel, som i allmänhet tillhöra ett i knappa vilkor lefvande skärgårdsfolk.

Binäringarne äro strömmingsfiske, som af en stor del af socknens befolkning idkas uti Norrfällsviken, Refsöviken, Sörfällsviken, Ådals-, Sörle- och Kåsta- samt Hägg-vikarne.

De förnämsta af här uppräknade fiskelägen äro försedda med kapell, hvari under fisketiden gudstjenst förr uppehållits. Denna näringsgren (fisket) säges på sednare tider betydligt aftagit, en klagan, som för öfrigt synes vara gemensam för alla den Vestnorrländska kustens fiskelägen. Likväl upptages brutto deraf till 30,000 kr. Vidare anmärkes lärftstillverkning, hvilken på sednare år likaså nedgått, utan att man egentligen kan säga att någon annan husslöjd intagit dess ställe. Denna binäringsgren är uppgifven att under sitt flor hafva inbringat socknen omkring 60,000 kr. Att döma af dessa intrader synes som borde Nordingrå sockens ekonomiska ställning vara synnerligen god; att sådant likväl icke är händelsen är dock ett faktum, som torde finna sin förklaring i den omständigheten att hufvudnäringen arbetar med en mindre gynsam jordmån och oblida förhållanden i öfrigt.

Socknens allmänna kassor äro:

Fattigkassan med tillgång af 2,300 kr.

Skolkassan............................ 3,000 »

Kommunal-utskylderna i medeltal 4,000 kr.

Fattigvården, öfverlemnad åt kommunalnämnden, är sålunda inrättad, att fattige med full försörjning underhållas genom socknegång och alla fattigafgifter debiteras efter fyrk.

Donationer

af någon nämnvärd beskaffenhet finnas ej; men deremot är ett

Sockenbibliotek

inrättadt. Det uppgår till närmare 200 n:r och är tillkommet till en början genom gåfva af framlidne hofpredikanten E. P. Lodell. Inbindningen af dessa böcker och skrifter skedde på församlingens bekostnad. Biblioteket begagnas ännu allmänt utan någon ersättning derför.

Verk och inrättningar.

Bland sådana förekomma inga andra af anmärkningsvärd beskaffenhet, än

Saltsåkers ångsåg, försagande cirka 100,000 timmer. I sagens närhet märkes

Saltsåkers lastageplats på sydöstra stranden af Ullångersfjärden.

Kyrkorna

äro 2:ne. *Den gamla kyrkan,* hvarefter ruinerna qvarstå, var uppförd utan torn, 94 fot lång och 74 fot bred; uppbyggdes i 12:te århundradet, men blef sedermera flere gånger tillbyggd. Från den tid, då gudstjenst hölls i denna kyrka, förvaras nu i den nya, bland andra antiqviteter, ett gammalt altarskåp, föreställande dels i oljemålning på dörrarne och dels i rikt bildhuggeriarbete i det inre af skåpet de märkligaste händelserna ur Frälsarens lefnad. Efter uppgift är detta konstverk förfärdigadt i något katolskt land och, enligt sägen, upptaget som strandgods. Vidare finnes sedan gamla kyrkans tid en predikstol, daterande sig enligt inskriften derå från tiden för Carl XI:s fred med Danmark.

Nya kyrkan, 140 fot lång, 60 fot bred, grundlades 1820 och färdigbyggdes med torn och innanrede 1825; invigdes den 23 Augusti 1829 af biskop Almqvist. Tornet är placeradt på midten af norra långväggen och dess fot är apterad till sakristia, från hvilken, genom en spiraltrappa, uppgången leder till predikstolen. Tornet innesluter 2:ne ringklockor. Orgelverk finnes.

Folksägner.

I Nylands by synes ännu i dag grundstenarne till en åldrig byggnad och en sägen förmäler att kyrkans uppförande derstädes varit först tillämnadt, hvilket likväl motarbetats af ställets rå eller skyddsande, den der velat hafva henne vid Vågsfjärden enligt det ännu i dag gängse uttrycket: »Våge vill jag åge».

Om Barsta kulle och grottorna i Omne- och Mjösjö-bergen berättas underliga historier. Så förmäles att i sistnämnde bergshåla ett röfvarband haft sitt tillhåll, hvadan grottan än

i dag bär spår af att någon tid hafva varit bebodd. Härifrån anställdes inåt socknen och utåt kusten våldsamma plundringståg, dervid fridstörarne färdades på läderbåtar. För att göra ett slut på dessa bragder samlades allmogen till skallgång. Öfverraskade, hunno våldsverkarne med möda till stranden, men emedan de i brådskan ej hunnit vederbörligen utspänna läderbåten, blefvo de snart vågornas rof.

För öfrigt lefva ännu på de gamles läppar några onaturliga sagor om jättar och troll, bland hvilka de om jätten Klock och Ramon den yngre äro mera bombastiska, än egentligen intressanta och af någon inre betydelse.

Ullångers socken.

Topografi.

Ullångers socken gränsar i norr och öster till Vibyggerå och Ullångersfjärden, i söder till Nordingrå och i vester till Styrnäs.

Sluttande mot hafvet och öster, består denna socken af en skogbeväxt trakt, till stor del uppfyld af höjder, berg, sjöar och vattendrag. Af de förstnämde märkas: Gålsjöhöjden, Mejabacken, Skidstaberget, Dalberget m. fl. samt bland vattnen sjöarne Trehörningen, Almsjön, Björnsjön, Åkersjöarne, Viksättersjön, Jäpplingesjön, Myckelsjön m. fl., så att antalet af större och mindre stillastående vatten uppgår till omkring 40. Största rinnande vattnet är Inviksån. Kommande från den på sockengränsen liggande Gålsjön, upptager den i förbigående vattnen från Alm- och Åkersjöarne samt Myckelsjön, förenar sig uti Häggsjön med det vatten, som kommer från Edensjön och utfaller i Ullångersfjärden.

Rådande jordmånen i Törna, Utvik, Skidsta m. fl. byar består af myllblandad lerjord; i dalsträckningarne finnes lös och styf lera, på det s. k. »fjället» d. v. s. nordvestligaste delen af socknen sandjord, styf lera och klapperstensjord. Åkerjorden ligger här, som nästan öfverallt inom länet, spridd ibland ängsmarken.

Ekonomi.

Af en befolkning med ovanligt godt rykte om ordentlighet i affärer och mycken redbarhet skötes ett landtbruk, som i vanliga år lemnar god afkastning.

Binäringar äro skogsafverkning och försäljning af skogsprodukter, någon linneväfnad och, för endast ett fåtal, fiske i hamnar inom och utom socknen.

Socknens allmänna kassor äro:

Kyrkkassan med en behållning af	23,157 kr.
Fattigkassan	2,533 »
Orgelverkskassan	4,522 »
Skolkassan (medtagen)	30 »

Kommunal-utskylderna uppgå till cirka 2,000 kr.

Donationer.

a) En grundfond af 2,500 kr., öfverlemnad af en år 1874 den 28 Jan. inom Ullångers socken bildad s. k. Carlsförening till ordföranden i Ullångers kommunalnämnd att af honom under redovisningsskyldighet förräntas på säkraste och fördelaktigaste sätt och i ändamål att af derå upplupna räntor skola till årligen inom församlingen födda barn utdelas 2 kr. för hvarje, i och för insättning i lifränte-anstalt; detta dock under förbehåll att barnens föräldrar, faddrar eller andra för samma ändamål bidraga med minst 3 kronor, och att hela insättningsbeloppet följaktligen må blifva minst 5 kronor.

b) Aflidna demoiselle *Elisabeth Holmstrand* i Utvik testamenterade en fond af 1,000 kr., hvilken blifvit af vederbörande utredningsman aflemnad den 9 Febr. 1875 till fattigkasseföreståndaren för att af honom behörigen förvaltas och hvars årligen upplupna räntor skola, af socknens pastor och kommunalstyrelse gemensamt, utdelas till de mest behöfvande bland socknens nattvardsbarn för hvarje år.

Sockenbibliotek.

Ullångers sockenbibliotek, som innehåller 152 band, bildades år 1860 genom frivilliga gåfvor af sockneboar och har sedan dess underhållits genom tidtals till dess kassa ingående hundskatt, så att denna kassa för närvarande utgör omkring 150 kr. Uppväxande ungdom och medelålders personer anlita företrädesvis detsamma.

Verk och inrättningar.

Mäja ångsåg, för 2 enkla ramar, försågar circa 40,000 timmer.

Utom några smärre finbladiga vattensågar märkas följande 2-ramiga:

Inviksfors såg, anlagd år 1862, försågar årligen 18 à 20,000 timmer; tillverkningen forslas vintertiden till den 1½ mil från sågen belägna *Äskja lastageplats;*

Qvarnbackens såg, för 2 enkla ramar, sönderdelar circa 12 à 15,000 block.

Inviks tullmjölqvarn för 2 par stenar; hvarjemte

Äskja hästmanglar, skeppsvarf och *lastageplats* icke böra oanmärkta förbigås vid anteckningar af verk och inrättningar inom denna kommun.

Poststation finnes dessutom härstädes sedan några år tillbaka inrättad.

Kyrkan,

uppförd af sten och i byggnadssätt liknande Nordens äldre landtkyrkor, är sannolikt byggd under katolska tidehvarfvet, hvilket antagande arkitektur och den mängd Kristus- och helgonbilder här finnas, gemensamt understödja; saknar f. n. orgelverk, men icke medel för dess byggande, då nya kyrkan en gång uppföres; ty den af lagman Ullberg för ändamålet donerade fond 1,500 kr. förräntas i afvaktan på rätta tiden att bygga orgelverket. I en invid kyrkan stående klockstapel hänga 2:ne klockor.

Folksägner.

Folksagan inom denna socken har egentligen *ett* ämne för sin tillvaro. Det berättas nemligen om en munk Erik i Ullånger att han straxt efter katolska tiden öfvade en mängd signerier och s. k. svartkonster, såsom att döpa ljus, viga salt m. m. En söndagsmorgon, då kapellanen i Nordingrå kom till Ullånger och fann brodren Erik i kyrkan sysselsatt med att döpa funt-kitteln, dref han honom derifrån. Berättelsen härom finnes för öfrigt anförd i Norlins Dissertatio.

Vibyggerå socken.

Topografi.

Vibyggerå socken gränsar i norr till Nätra och Sidensjö, i öster till de af Bottniska viken bildade hafsvikarne Norra och Södra Fjärden, i söder till Ullånger och i vester till Styrnäs. Tillhörde före 1835 såsom annex Nordingrå, men är nu ett regalt pastorat af 3:dje klassen.

Berg och dalar omvexla lifligt i denna bygd och gifva nejden en i högsta grad kuperad yta. Bland höjderna gå de flesta i vester och sydost, hvadan stora landsvägen på sina ställen måste dragas öfver väldiga bergskullar. Af socknens många berg är Skuleberget det högsta. Under dess brantaste yta växer det i orten sällsynta trädslaget oxel; och på en ansenlig höjd från dess fot befinnes i bergväggen en högst egendomlig urhålkning, känd under namn af »Grottan i Skuleberget», hvarom uppgifves att den håller 30 fot i längd, 18 i bredd och 6 fot i höjd; att golfvet docerar något inåt berget; att väggarne äro i det närmaste lodräta och taket någorlunda parallelt med golfvet. Framför öppningen äro några löfbuskar uppväxta, nära nog skylande densamma från landsvägen, liksom ville de för nutiden dölja stället för de hemska minnen, som med denna grotta äro förenade. Det lärer nemligen vara utom allt tvifvel att hon i äldre tider varit ett fruktadt tillhåll för stråtröfvare. Dock har denna grotta äfven haft några mycket förnäma besök. Så berättas det att Carl XI på sin resa till Torneå varit upp att bese henne, likasom vid 1858 års eriksgata genom Norrland konung Carl XV, som kronprins, ämnade företaga samma vådliga besök, hvilket likväl af hans svit, ehuru med möda, afböjdes.

Stillastående vatten inom Vibyggerå äro på gränsorna Stordegersjön, Gålsjön, Ryssjön, Långmjösjön, Kastmjösjön och

Storvannsjön samt inom socknen en mängd mindre sjöar och tjernar. Af rinnande vatten märkas: Näsån, Själandsån samt åtskilliga mindre vattendrag, alla utfallande i de båda från hafvet inträngande Norra och Södra Fjärdarne.

Af holmar och skär äro Mjältön och Sörulfön de ansenligaste. I norra fjärden ligga Lill- och Storholmen. Emellan Mjältön och Ulföarne ligga Lillmjältön, Bösslan, Norr- och Sörskäret samt utanför Mjältöns sydligaste udde Härka. Utanför Sörulfön märkas: Marviksgrundet och Långskäret, det sednaste socknens yttersta utpost i hafsbandet.

Ekonomi.

Vi befinna oss här hos den sydligast boende af Norra Ångermanlands hästhandlande allmoge; ty om äfven denna handel i någon mån förekommer i Ullånger och Nordingrå, så hör detta till undantagsfall mera än till regel. Den allmänna lärftstillverkningsindustri, som i många år, vid sidan af jordbruket, utgjort innebyggarnes förnämsta näringsgren, har ursprungligen blifvit införd genom giften från Nätra, hvars qvinnor, såväl som Nordingrås, utmärkt sig för sin konstfärdighet i premielärftstillverkning, hvilken höjde socknarnes anseende och ekonomi. Nätra flickor blefvo nemligen på 1750-talet, sedan, med ett par giften derifrån, lärftspremier inom Vibyggerå utdelats, ett afundsvärdt mål för denna sockens manliga ungdom, hvilken derefter började gilja i Nätra med samma hetta, om ock på ett mera städadt sätt, än det, hvarmed fordom Roms söner adresserade sig till Sabinernas döttrar.

Verk och inrättningar.

Socknen är särdeles rikt utrustad med »skogsförädlingsmaskiner». Sålunda märkas här ej mindre än 7 st. vattensågar, nemligen i

Sjöland, försågande circa 3 à 4,000 timmer;
Gällsta, dito dito 9 à 10,000 dito;
Markom,

Dynäsforss, försågande cirka 30,000 timmer;
Berg (2 st. sågar), dito dito 6,000 dito;
Kexed, dito dito 3,000 dito;
Backe, dito dito 3,000 dito; hvarjemte märkas
Docksta lastageplats och *tullmjölqvarn*.

Kyrkorna.

Den gamla, af sten, utan torn, ligger på en höjd ofvan stora landsvägen, förvarar från katolska tiden ett rökelsekar och en gammal klocka med holländsk inskrift och årtalet 1513.

Den nya kyrkan, belägen i närheten af Docksta by, är uppförd åren 1871—1874 och invigd 1875. Den är, till följd af sitt uppbyggande i sednaste år, en utmärkt vacker och rymlig landsortskyrka och en prydnad för den nejd, hvari hon sig befinner.

Nätra socken.

Topografi.

Nätra socken gränsar i norr till Själevad, i söder till Wibyggerå, i vester till Sidensjö socknar samt i öster till Bottniska viken. Kyrkan är belägen vid 63° 13′ nordlig latitud och 27′ ostlig longitud från Stockholms observatorium.

Skärgården med sina inåt landet skjutande vikar, i och utanför hvilka en mängd holmar och skär äro sporadiskt strödda med dels nakna hällar och dels skogbeväxta höjder, är på en gång den vidlyftigaste och bland de vackraste på Westernorrlands kust. Den består af följande öar, holmar och skär: Jerfön, Rönnskäret, Köpmanholmen, Strängön, Wågholmen, Hissingen, Rödholmen, Tännätholmen, Solviksholmen, Långviksholmen, Bassgrundet, Häggrundet, Ottängsgrundet, Käringskäret, Ratan, Norrholmen, Rönön med de norrut derifrån belägna små skären Prinsen och Prinsessan, Flathällan, Sörgrundet, Norrgrundet (f. d. jerngrufva), Skälhällan, en del af Norra Ulfön med sina 2:ne byar Norr- och Sörbyn, samt ytterst i hafsbandet: Åskäret, Flasen, Gråbunken, Qvarngrundet, Gråskärsbådan, Sqvalparen, Sandviksbådan, Öklubbarna, Skrubban, Trysundaholmen, Trysundaön, Gråskär, Röklubben, Björnviks- och Sundsklubben.

Af förenämnde öar och skär är Ulfön den ansenligaste. Belägen ½ mil från fasta landet och 2 mil från sockenkyrkan, består den af 2:ne skifteslag Norr- och Sörbyn, med tillsammans 43 matlag på en skatt af 2 mantal, 14 seland, kronohemmanet Rönön inberäknadt. På Trysundaöns södra strand, vid Ulfö och Marviksgrundets fiskehamnar äro kapell uppförda hvarest för derstädes vistande fiskare gudstjenst upprätthålles under sommaren, på Ulfön skiftesvis med Själevads prester, af

orsak att några dithörande fiskelägen ligga inom Själevads sockengräns.

Bland denna sockens många vatten äro Skulesjön, Kornsjön, Långnässjön, Skrikesjön, Nässjösjön, Bergomssjön och Utbysjön de anmärkningsvärdaste af stillastående, och af rinnande vatten: den från öfre socknarne kommande Nätra-ån den förnämsta. Efter att hafva genomflutit denna socken utfaller den vid Sandningssundet i hafvet. Vidare märkas Näskeån, Skuleån, Gerdensån, Utbyån, Edensån m. fl. mindre åar och bäckar.

Som kustsocknar vanligen, företer äfven denna anblicken af ett högland med storartade formationer. Bland de ansenligaste bergen är Bahlhusberget vid hafvet märkligt för sin inom denna ort ansenliga höjd, som uppgifves vara 840 fot. I fordna tider säges här varit vakthållning under ofred; är för öfrigt god landkänning för sjöfarande. På södra sidan af ön Skrubban finnes en ovanlig bergsklippa, »Skrubbkistan» benämnd, utgörande trenne släta bergväggar i qvadratform 108 fot på hvarje sida och omkring 180 fot djup. Bergarten består i allmänhet af granit; dock hafva på några ställen å Ulfön och Norrgrundet, visat sig malmanledningar, hvadan egarne af Lögdö bruk i Medelpad en tid derifrån tagit jernmalm, hvarmed man likväl numera upphört.

Ekonomi.

Större delen af denna sockens befolkning sysselsätter sig med hufvudnäringen i landet samt såsom binäring med linneväfnader, fiske, körslor samt handel med skogsprodukter och landtmannavaror.

Premielärfts-väfnaden, denna socknens förnämsta binäring, redan för 100 år tillbaka härstädes i flor, har i sednare år utvecklats till en hög grad af fullkomlighet. Åt qvinnor, som utmärkt sig i detta fall, utdelades för ej så länge sedan åtskilliga hedersbelöningar. Så blefvo redan år 1751 genom »manufakturkontorets» försorg slagne och utdelade s. k. »skådepenningar» med konungens bröstbild på ena och en qvinna vid sin spinnrock på andra sidan och med omskrift: »Till heder

för den qvinna, som fint och snällt kan spinna». En silfverbägare om 40 lods vigt skänktes år 1752 af riksens ständer till gästgifvaren Stenklyfts hustru, för »flit och fin linnespinning och väfnad». Komminister J. Törnstens fru mottog 1756 en silfverkanna om 60 lods vigt och med samma inskription. Genom sådane utmärkelser upplifvades hågen för denna industri, som år 1777 visade en tillverkning af 60,458 fot, hvaraf i 1:a klassen 25,962,

2:a	»	23,366,	
3:e	»	9,892,	
4:e	»	1,142,	
6:e	»	96,	60,458 fot.

Jemföra vi nu härmed samma sorts tillverkning 74 år sednare eller 1851, så finnes att

af 1:a klassen tillverkats		9,054	fot,	
» 2:a	»	10,298	»	
» 3:e	»	13,386	»	
» 4:e	»	17,952	»	
» 5:e	»	7,780	»	
» 6:e	»	516	»	58,986 fot,

hvarföre premiebeloppet utgjorde omkring 778 kr. Sexton år sednare eller år 1867 tillverkades

af 1:a klassen		2,956	fot,	
» 2:a	»	7,468	»	
» 3:e	»	3,398	»	
» 4:e	»	870	»	
» 5:e	»	550	»	15,242 fot med ett premiebelopp af

251 kronor.

Häraf synes att, oaktadt folkmängden sedan 1777 fördubblats, premielärftstillverkningen ansenligen nedgått, hvartill orsakerna torde ligga i de förändrade förhållanden, som andra näringsgrenar inom och fabrikerna utom denna ort åstadkommit.

Utom skogsbruket, hvarifrån äfven här hemtas ansenliga summor till socknen, är fisket en binäring, som förtjenar antecknas. I skärgården hafva Trysunda och Marviksgrundets strömmingsfisken disponerats af kronan, som för dem båda, utarrenderade till Gefle fiskare, åtnjutit årlig inkomst af 157

tunnor strömming; men sedan Nätra och Själevads socknar, hvilka af ålder innehaft Trysunda-fisket, mot kronan anhängiggjorde rättegång med påstående om fiskets återbekommande, så hafva dessa socknar detsamma återvunnit, och bedrifves fisket derstädes med 11 skötbåtar och är i vanliga år fångsten 7 à 800 tunnor strömming. Vid Markviksgrundet deremot, hvarest fisket drifves med 8 notar och 14 skötbåtar, uppskattas årliga fångsten till 4 à 500 tunnor. I de till Ulföbyarne hörande Ulfö- och Sandvikshamnarne, hvarest Hernösands-och Gefle fiskare, mot strand- och bodlega, jemte hemmansåboerne, idka strömmingsfiske med tillsammans 20 notar och 66 skötbåtar, fås vanligen omkring 12 à 1300 tunnor. — I Bjästaån finnes ett kronolaxfiske, som begagnas af Bjästa- och prestbordets innehafvare under ständigt arrende af 20 skålp. smörränta årligen.

Kommunalutskylderna hafva en följd af år i medeltal utgjort circa 4,760 kronor.

Donationer.

Kaptenen och riddaren Johan Nyberg i Bollsta har donerat 5,000 kr. till understöd och beklädnad i folkskolan af fattiga barn;

aflidna jungfru Iggström har till skolbarns understöd gifvit en summa af 50 kronor.

Sockenbibliotek.

Nätra sockenbibliotek, bildadt genom skänkta och inköpta böcker, uppgår nu till omkring 150 nummer. Biblioteket är öfverlemnadt åt skolrådets vård och utlåningen ombesörjes af skolläraren. Mot en ringa afgift utlånas böckerna och biblioteket anlitas någorlunda jemt.

Verk och inrättningar.

Bjästa ångsåg, m. 5 enkla ramar, försågar c:a 90 à 100,000 tim:r,
Strängö dito, med 1 dubbel ram .... 15,000 »

Bjästa vattensåg, med 2 enkla ramar, förs. c:a	25,000	tim:r,
Forss ångsåg, med 2 dubbla ramar	40,000	»
Bjällsta vattensåg, med 1 dubbel ram	10,000	»
Näske dito, med 2 dubbla ramar	8,000	»
Gladomsforss dito, med 2 dubbla ramar	10,000	»
Bräcke dito, med 2 dubbla ramar	10,000	»

Derjemte märkas:

Bjästa och *Förnätra* tullmjölqvarnar med 4 par stenar samt gryn- och skrädverk;

Utby tullqvarn med 2 par stenar och skrädverk, samt dessutom

Nätra postkontor och

Nätra telegrafstation, hvartill kommer en år 1878 öppnad *Slöjdskola*, som af enskilde och af allmänheten synes omfattas med välvilja och lemna förhoppning om sig för framtiden.

Kyrkan,

en af länets prydligare landskyrkor, är af sten uppförd under inseende af J. Gæting åren 1806 och 1807; har ett 120 fot högt torn, är 200 fot lång och 70 fot bred; har 3:ne stora med kopparplåt beslagna dörrar, 12 höga och ljusa fenster samt dessutom 3:ne i sakristian. Den gamla orgeln, skänkt af framlidne prosten Tollsten, är numera såld och en ny med 16 stämmor anskaffad. I tornet, som innesluter ett godt slagur, vid kyrkans uppbyggande skänkt af Nätra ungdom, hänga 2:ne klockor.

Ehuru egentligen icke hörande till beskrifningen af Nätra socken, antecknas som en sällsynthet, att af dåvarande pastor Jonas Bolenius fångades på 1600-talet en lefvande kattlo, som skänktes till konung Gustaf II Adolf, hvilken gåfva så nådigt upptogs att Bolenius och hans efterträdare, sonen Hasselius, fingo åtnjuta två tredjedelar af tionden. Sistnämnde Hasselius, pastor i Nätra 1645, anhängiggjorde en process för en 1658 på Nätra prestbords egor uppdrifven hvalfisk, hvaraf bötesandelar tillföllo såväl kronan som Nätra kyrka.

Af inom socknen födde utmärkte män märkas tvenne till sina sysslor och titlar ganska olika personer: orientalisten, kanslirådet Mathias Norberg, till hvilken Tegnér dedicerade sitt poem »Nattvardsbarnen», samt dennes fader, kronolänsmannen M. Norberg, för sitt nit om den finare lärftstillverkningen »utmärkt» med den i våra öron något kurjöst klingande titeln af »linnedirektör».

Folksägner.

På vägen mellan prestgården och Nässjö finnes ett stenkummel, hvarvid är fästad en fornsägen af följande lydelse:

I äldre tider skall Nätra socken hafva sträckt sig en half mil längre norrut eller till Själevads bro. Men då en viss Kam i Nässjö under sjelfva messan en julmorgon på 1300-talet mördade kyrkoherden, fick församlingen för detta brott plikta derigenom att 2 fjerdingar ifrån Nätra afskiljdes och lades under Själevad. Uppbragte häröfver, läto Nätra män denne Kam dela Stefani öde att stenas, hvilket dåd utfördes emellan prestgården och hans hemvist i Nässjö och är det ofvan omtalade stenkumlet platsen för och minnesvården öfver hans våldsamma död.

Sidensjö socken.

Topografi.

Sidensjö socken gränsar i norr till Anundsjö, i öster till Själevad och Nätra, i söder till Bothea och i vester till Skorped. Några anmärkningsvärdare berg, med undantag af Vårdkasberget, 400 fot öfver Drömmesjöns yta, förekomma icke. Man har här, som nästan i alla länets socknar, trott sig finna malmanledningar, utan att någon vidare och på djupet gående undersökning egt rum och föga sannolikhet hafva de fleste af dessa malmfunderingar för sig.

Bland vattnen inom Sidensjö äro Drömme- och Bysjöarne, Stordegersjön, Grättnesjön, Galasjön, Stafvarsjön, Kjälavattnet, Rassjön, Hinnesjön och Billsjön de förnämsta. Af rinnande vatten märkes Nätraån, utflödande inom denna socken ur Bysjön, hvilken i sig uppsamlat större delen af de vattendrag och bäckar, som här finnas.

Rådande jordmånen är kring sjöarne och vattendragen hufvudsakligen lermjuna och i skogsbyarne sandblandad mjuna. Den lemnar i vanliga år en för befolkningens behof tillfyllestgörande äring, som likväl kunde väsentligen uppdrifvas, dels genom nyodlingar, dels äfven genom ett bättre åkerbrukssätt; ty att åkerbruk här med framgång kunde idkas, lider så mycket mindre tvifvel som frostskador äro sällsynta i denna nejd. På annat ställe i denna beskrifning är det anmärkt att landet i allmänhet lägger för mycken vigt vid sädesproduktionen och försummar boskapsskötseln, som *borde* vara landets hufvudnäring. Detta omdöme gäller endast de s. k. fjällbygderna, d. v. s. inom detta län Tåsjö, Bodum, Fjällsjö, Ramsele, Junsele, Anundsjö, Skorped, Björna och en del af Gideå, alla i hög grad frostbärande och, med undantag af en del utaf Tåsjö, förande en ganska mager jordmån,

Ekonomi.

Befolkningen, hvars lynne, vanor och näringar föga skilja sig från dem i angränsande socknar, måste särskildt lofordas för en viss betänksamhet i efterapandet af nedre bygdens högt uppdrifna lyx i vällefnad och klädedrägt, en dygd, hvarföre, enligt sakkännares utsago, församlingen har att tacka den alldeles säregna omständigheten, att landthandeln härstädes icke funnit någon tacksam jordmån.

Lärftsväfnad har i ej så långt aflägsna tider, och ännu i någon mindre grad, bidragit till hushållens underhåll; för närvarande är det skogsafverkning för sågverkens räkning som egentligen kan sägas lemna något extra bidrag till lefnadsomkostnaderna.

Verk och inrättningar.

Drömme, Myrbohöjdens och *Kyrkobordsströmmens* finbladiga sågar, *Brynge hästmangel* och en *tullmjölqvarn,* mycket anlitad, äro socknens enda industriella anläggningar.

Kyrkan,

af sten, 70 fot lång och 36 fot bred, utan torn, är belägen 10¼ mil från stiftsstaden och anses vara bland de äldre i denna bygd; har ungefärligen samma arkitektur som de gamla kyrkorna i Själevad och Anundsjö; saknar orgelverk.

Språket inom denna ort företer några rätt sällsamma afvikelser från det vanliga Ångermanländska tungomålet. Så säges t. ex. *jeg* för jag. *Ni* uttalas som *gi;* infinitiverne ändas allmänt på e (piske, gråte, vahle (varda) o. s. v. Som exempel på tungomålet må anföras: *Jeg ä' född åtal* (norr om Skuleskogen) *å tog käringa framal* (sunnan om skogen), *i fjol qvinbant jeg meg* (gifte mig), *i år fröse bohli för meg* (frös det bort för mig) *å dä lille Gu gaf fick jeg int' in* (det lilla Gud gaf fick jag ej i rätt tid inbergadt).

Skorped socken.

Topografi.

Gränsar i norr till Anundsjö, i öster till Sidensjö, i söder till Botheå och Öfverlännäs och i vester till Resele socknar.

Skorped socken har förr som annex tillhört Sidensjö pastorat, men är numera genom kungabref af den 6 Februari 1863 vordet eget pastorat af 3:dje klassens konsistoriella. Enligt samma bref är Önskans by förlagd från Anundsjö till Skorped.

Belägenheten är den af en äkta skogsbygd. Berg och dalar, djupa skogar och sanka kärr samt några sjöar, vid hvars stränder en tarflig odling uppkommit, utgöra grundlinierna till en teckning af denna sockens allmänna beskaffenhet. Den egentliga bygden sträcker sig efter landsvägen från Sidensjö och innefattas i byarne Ufberg, Mosjö, Skorped, Lännes och Holm, hvarjemte Själand samt Öster- och Vester-Djupsjö egor märkas omkring Djupsjön, Degersjö bys egor vid vestra stranden af sjön med samma namn, Önska egor kring Önskasjön o. s. v. Utomkring denna krets och vester och nordost derifrån ligga socknens nybyggen med sina egor gränsande intill Öfverlännäs, Ed, Resele och Anundsjö.

Af socknens stillastående vatten märkas Herrmansjön, Lillåsjön, Halfsjön, Offsjön, Gädd- och Stuguvattnet, Degersjön, Djupsjön, Ufsjön och Önskasjön; och bland rinnande vatten märkes Skorpeds-ån, som i sitt nedre lopp heter Nätra-ån, och som till sig uppsamlar tillflödet från en mängd mindre åar och bäckar.

Bland bergen må här antecknas: Stormyrberget, Risberget, Elgaberget, Degermyrberget, Betes-, Bock-, Hög-, Storsvedje- och Djupängs-berget med en mängd större och mindre berg och kullar, alla utan känd anledning till malmblandning.

Jordmånen består mestadels af mjuna och dyjord och en liten del af sandblandad lera. I nedre delen af socknen är åkerjorden i allmänhet stenfri, men deremot i öfre och å nybyggena ytterst stenbunden, hvarpå som bevis kan anföras att

å Tannsjö nybygge, i tjensteärenden 1858 af författaren besökt, hade från en åkerlapp af $4\frac{1}{10}$ kappland öfver 500 lass sten bortförts, hvilket ännu i dag kan bestyrkas af den kring åkertegen liggande stengärdesgården.

Klimatet är hårdt och frostskador inträffa ofta. Synnerligen besvärade deraf äro byarne Ufberg, Skorped, en del af Mosjö, Aspeå, Byvattnet, Johannesberg, östra stranden af Önskasjön och Oppsjön.

Ekonomi.

Af en bygd, i flere afseenden så vanlottad som denna socken, kan ej väntas någon synnerlig framskjuten ekonomisk ståndpunkt. Genom arbetsamhet och ett i allmänhet visligt lefnadssätt är likväl dess befolkning i tillfälle att till stat och kommun utgöra sina förpligtelser.

Donationer.

Af den ofta omnämnde kapten *Johan Nyberg på Bollsta* äro den 3 Maj 1866 till Skorpeds församling skänkta 5,000 kronor, sasom en i all framtid bestående fond, hvaraf årliga räntan tilldelas barn af föräldrar, som icke åtnjuta fattigvårdsunderstöd, såsom bidrag till kläder och böcker, under det dessa barn åtnjuta undervisning i folkskolan.

Sockenbibliotek

finnes inrättadt. Det är bildadt genom gåfvor från landstinget och enskilda personer, innehåller närmare 100 band och begagnas mest af medelålders och yngre personer.

Verk och inrättningar.

Bland sådane märkas endast *Oppsjö*, *Degersjö* och *Rishöjdens finbladiga sågar.*

Kyrkan

af trä, 100 fot lång, 36 fot bred, utom tornet, som är 24 fot och sakristian 18 fot lång, är byggd af L. D. Geting, invigdes 1848; saknar orgelverk, men är för öfrigt så ut- som invändigt ganska vacker och utgör på sin plats den enda och alltså den förnämsta arkitektoniska prydnaden i denna nejd.

Anundsjö socken.

Topografi.

Anundsjö socken gränsar i norr till Vesterbottens län, i öster till Mo och Björna, i söder till Sidensjö och Skorped och i vester till Junsele och Lidens socknar.

Vi befinna oss här i länets vidsträcktaste socken. Der är nemligen från Herrmansjö till Norra Krakuvattnet i Björna $5\frac{3}{4}$ mil på ett och mellan Uttersjö och Degersjöberg $4\frac{5}{8}$ mil på ett annat sätt.

Skogar och mossar upptaga största egovidden, och lika vinstgifvande som de förre, rätt handterade, äro för sine egare, lika odugliga och till och med förstörande äro de flesta af de otaliga mossarna, enär största delen deraf ha sten till botten.

Bland vatten och berg anmärkas endast de större, som äro: Anundsjön, Myckelgensjön, Degersjön, Mossaträsksjön, Hällvattnet, Torrvattnet, Tågsjön, Storsjön, Ottersjön, Långvattnet, Bredsjön och den på länsgränsen liggande Tegelträsksjön. Största vattendraget är Åsele-elfven, som till någon del åtskiljer Norra och Södra Ångermanland; dernäst Kubbeån med sin biflod Lillån, genom Anundsjön gående at Mo, der hon antar namnet Moelelfven och genom Domsjöfjärden utgjuter sig i saltsjön. Denna å är pulsådern i Anundsjö merkantila lif. För öfrigt finnas i såväl vestra som östra delen af socknen åtskilliga för sagde lif ganska oumbärliga vener. Gottneforsen går numera ej i sin gamla fåra. Han stupade i flere afsatser, men dessa äro nu torra och forssen har åt sig inkräktat en helt annan riktning.

Af de inom socknen förekommande berg äro följande anmärkningsvärdast: Solberg, der man trott sig vara en silfveranledning på spåren, men hvilket visat sig vara svafvelkis; Karpsjökasen, Tennicksberget och Ottersjöklacken; Antalsberget, vid hvars fot Anundsjö första nybyggare nedslog sina bopålar;

Middagsberget, Pulsjö- och Surbergen samt Sinatopp, der flere rålinier sammanstöta.

Ekonomi.

Befolkning och näringar förete från angränsande socknar, med undantag af Björna, intet synnerligt afvikande eller af intresse att anföra. Folkets lefnadsförhållanden hafva förr ansetts vara och äro väl ännu ganska goda; men den tiden är likväl äfven här förbi, då förmyndare fingo vandra gård från gård för att mot 2 % ränta utbjuda pupillers medel till låns. Nybyggarnes och de yngre skattebyarnes ekonomiska ställning är deremot i hög grad bekymmersam, en följd af ytterst mager jordmån, frostbärande kärr, ringa arbetskrafter och en skattläggning, som inom länet är ryktbar för sin obillighet, hvarom ock 1854 års afvittringssammandrag för denna socken nogsamt vittnar. Af denna officiella handling inhemtas, bland annat, att Anundsjö socken då räknade icke mindre än 52 särskildta nybyggen med en sammanlagd skatt af 940 seland eller nära 40 mantal. Till dessa 40 mantal finnas å samtliga nybyggena 1147 tunland åker och odlingsland, hvadan på hvarje mantal ålöpa $28\frac{27}{40}$ tunland af dessa egoslag. Jemföras nu dessa 28 tunland, till största delen sandblandad mjuna eller rent af grus, omgifna af frostbärande kärr, med lika många tunland gammal åkerjord nere på den s. k. sädesbygden och hvilka tunland oftast äro belastade med långt mindre skatt, så ligger orimligheten af 1854 års skattläggning inom Anundsjö socken i öppen dag.

Vägarne härstädes voro för några år sedan ganska få. År 1859 började på södra sidan Anundsjön brytning af allmän väg från Mo till Bredbyn, hvilken, understödd af statsbidrag, inom några år afsynades. År 1863 beslöto socknemännen att på egen bekostnad anlägga vägar för hjuldon från Bredbyn till Myckelsjö, Sehltjern, Risbäck och Hädanberg samt ridvägar emellan lägenheterna i fjällbygderna. Detta för kommunen hedrande företag fullbordades hösten 1869, och uppgå nu allmänna vägar för hjuldon till 10 mils och ridvägar till flerdubbel längd.

Sockenbibliotek.

Anundsjö sockenbibliotek innehåller omkring 100 band jemte tidningar och tidskrifter; underhålles medelst en årlig afgift af 50 öre af hvarje person, som vill begagna sig af detsamma.

Kyrkan,

af sten, 76 fot lång och 36 fot bred, är belägen vid vestra ändan af Anundsjön; tros vara byggd i 13:de århundradet, men förvarar inga särdeles anmärkningsvärda prydnader. För några år tillbaka blef hon invändigt uppmålad och de flesta ornamenterna omförgylda. Vid samma tid fick kyrkan sin orgel om 6 stämmor. Klockstapeln innesluter 2:ne ringklockor.

Själevads socken.

Topografi.

Själevads socken gränsar i norr till Björna, i vester till Mo och Sidensjö socknar, i söder till Nätra socken och Bottniska viken samt i nordost till Arnäs och Gideå socknar. Från kyrkan räknas till Hernösand 9½ mil.

Socknen, som genom Moelelfven afdelas i 2:ne hälfter, indelas vanligen i fjerdedelar eller s. k. »fjerdingar», nemligen Norra fjerdingen eller Norrgränden, omkring Moelelfven, Södra fjerdingen eller Sörgränden, omkring Kallån, Utombro-fjerdingen nerom Själevads bro och Ofvanbro-fjerdingen, liggande ofvan samma bro.

Socknens öppna slätter förekomma egentligen på båda sidor om och intill den hela socknen genomflytande Moelelfven, hvarjemte trakten kring Lomsjön äfvenledes företer anblicken af en vidsträckt uppodlad nejd.

Bland ansenliga vattensamlingar märkas: Mörtsjön på gränsen till Björna, Perresjön, Vestergunsjön, Bergsjön, Löfsjön, Yttergunsjön, Lomsjön och Bocksjön samt de stora djupt inskjutande hafsvikarne Happsta-, Själevads- och Vecke-fjärdarne jemte en betydligare del af den s. k. Örnsköldsviks- eller Domsjöfjärden. Största rinnande vattnet är Moelelfven och Kallån, den förre kommande från Mo och Anundsjö socknar, den sednare från Sidensjö.

Berg af en viss betydenhet äro: Ås-, Billa-, Myckling- och Svedje-bergen, af hvilka det förstnämda är försedt med en vårdkase. Som en egenhet inom växtriket anmärkes att vid Billaberget växa vilda hasselbuskar, och säges detta vara nordligaste stället inom Sverige der sådant förekommer.

Denna församling, hvars naturförhållanden delar den Ångermanländska karaktären i allmänhet att ega en rik omvex-

ling af bergshöjder och bördiga dalar och att på många ställen förete ett utomordentligt skönt landskap, afsöndrade ifrån sig, enligt Kongl. Resolution af den 3 oktober 1822, åtskilliga byar för att under namnet Mo bilda eget gäll. Vester- och Öster-Alne byar, hvilka i kyrkligt hänseende redan 1847 förlades till Mo pastorat (enligt Kungabref af den 5 December 1845 och den 16 December 1867), äro numera, äfven i civilt afseende förflyttade till Mo (enligt Kongl. Resolutionen af 31 December 1851).

Ekonomi.

Folkmängden, som 1815 utgjorde 2,720 personer, har sedan lång tid tillbaka varit i jemn tillväxt och uppgår nu till omkring 5,000. Folkets lynne är hufvudsakligen riktadt åt handel och merkantila förvärf, hvaraf den vanliga följden är att håg för tyngre kroppsarbeten äfven härstädes aftagit. Jordbruket skötes derföre icke med det lif och det intresse, hvartill socknens i vissa fall lyckliga lokala förhållanden borde föranleda. Att specielt boskapsskötseln icke står på den punkt, der den borde, har dock dels naturliga missgynnande omständigheter dels äfven bristande omtanke till grund. De missgynnande omständigheterna äro, bland andra, socknens brist på tjenligt sommarbete. De inskränkta byskogarne, till största delen bestående af berg och stenbunden mark, kunna ej erbjuda hvarken godt eller tillräckligt bete, utan måste flera hemmansegare skaffa sina kreatur sommarföda i de öfre socknarne Sidensjö, Nätra och Björna, hvarigenom visserligen boskapen sommarfödes, men lemnar för öfrigt liten eller ingen afkastning.

Bland binäringarne är linnetillverkning den förnämsta. Denna vackra handtering, som den praktiske och om länets utveckling i åtskilliga grenar så högt förtjente landshöfdingen baron Örnsköld i landet införde, har här, liksom i öfrige socknarne, blifvit uppmuntrad af regeringen. Att den skicklighet i denna handaslöjd, som med så många ansträngningar blifvit allmogen bibringad, i betydlig mån nedgått, sedan fabriksväsendet ingripit i så många slöjder, är tyvärr händelsen äfven

här, och socknen får alltså vidkännas de svårigheter öfvergången från ett försörjningsmedel till ett annat med sig hafver. Om likväl denna lärftstillverkning, såsom handaslöjd, numera icke kan drifvas med den vinst, som i förra år, utan måste mer och mer öfvergifvas, så saknas lyckligtvis icke tillfälle att med större och säkrare vinst sysselsätta innebyggarnes arbetskrafter och är i detta fall ett utvidgadt och förbättradt jordbruk den på en gång enklaste och säkraste utvägen.

Vid sidan af lärftstillverkningen, såsom binäring inom denna socken, står handeln med landtmannaprodukter; och ehuru ingenting synes naturligare och oskadligare, än en sådan näringsgren, är den likväl genom det sätt, hvarpå den handhafves, egnad att hos hvarje folkets vän väcka snarare bekymmer, än tillfredsställelse. Ty med denna handel förhåller det sig rätteligen sålunda: att då socknen, med undantag af någon spanmål, i vissa år icke egentligen producerar något öfver behofvet, inskränker sig ifrågavarande handel endast till uppköp och försäljning af de öfre socknarnes jemte lappmarkens produkter, deraf vinsten, som ofta är ganska osäker, kan komma socknen till godo. Men under detta äflande åsidosättes jordbruket i betänklig grad.

Handeln med hästar, som likväl på sednare år nedgått, har slutligen varit en af Själevads sockens framstående binäringar. Hästarne uppföddes icke inom socknen, utan uppköptes vanligen i Mars månad från Ströms och Hammerdals socknar i Jemtland. Sedan de unga, vanligen 3 år gamla, hästarne hit ankommit och af sine egare innehafts 1 à 2 år försåldes de till s. k. »Sörkörare», hvilka vintertiden färdades till Stockholm för att derstädes afyttra de uppköpta handelsvarorna, vanligen bestående af smör, ost, fågel och skinnvaror, hvarjemte hästarne medtogos och under färden dels begagnades för varutransporten och dels åtföljde lösa och försåldes slutligen i hufvudstaden. Hvarje »Sörkörare» försedde sig ofta med 10 à 15 ända till 20 hästar.

År 1839 organiserades vid fattigvården en arbetsinrättning, hvilken, synnerligen i början, med uppoffring och mycket besvär å aflidne prosten Holms sida, blef vidmakthållen. Flera års erfarenhet har visat att denna inrättning, ehuru med ringa

bidrag af församlingen, var både verkställbar, nyttig och välgörande. År 1840 tillverkades vid denna anstalt produkter för nära 6,000 Rd:r Rmt af samma personer, som förut vandrade omkring landet och bettlade.

Donationer.

Inom socknen finnas:

a) En donation af hemmansegaren *Thornström* å Svedjeholmen den (är daterad) 27 Aug. 1824 å 700 kr., hvaraf årliga räntan användes till ersättning för de personer, som undervisa socknens mest fattiga och värnlösa barn i kristendomskunskap.

b) En donation af *Jonas Mattsson* i Öfverlännäs af den 17 Nov. 1872 å 5,699 kr. 86 öre, hvaraf räntan användes till afhjelpande af nöden hos de mest fattige och sjuke inom församlingen.

c) En donation af handlanden *Jon Mattsson* i Hörnäs för fattiga barns beklädnad. Denna hade vid 1875 års slut en behållning af 4,398 kr. 97 öre.

d) En donation af samme man, grundad den 7 Aug. 1869 för bildandet af en orgelfond. Behållningen vid 1875 års slut var 5,422 kr. 52 öre.

Sockenbibliotek.

Själevads sockenbibliotek, bildadt genom gåfvor af länets hushållningssällskap, enskilda församlingsboar och Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, innehåller f. n. circa 70 band; underhålles genom smärre bestämda afgifter enligt upprättadt reglemente; förestås af församlingens skollärare och småskollärarinna.

Verk och inrättningar.

Domsjö ångsåg och lastageplats, anlagd 1864 på Domsjö bys egor; sågen har numera 3 ramar och försågar omkring	100,000	timmer.
Forss ångsåg försågar	10,000	»
Örnsköldsviks ångsåg för 3 enkla ramar försågar	100,000	»

Alfredshems ångsåg för 2 enkla ramar försågar . . . . 35,000 »
Hörneborgs ångsåg försågar . . . . 35,000 »
Derjemte märkes inom Själevads socken *Sörlungångers varf och lastageplats.*

Kyrkan.

Den gamla, nu raserade kyrkan, utan torn, 92 fot lång, 36 fot bred, förmenas vara uppbyggd i 13:de seklet; förvarar, oaktadt sin höga ålder, inga minnesmärken; utom ett på vestra gafveln synligt kors af röda tegelstenar, ehuru kyrkan i sednare tider blifvit hvitlimmad, funnes på öfversta ändan af detta kors vertikala streck, en större cirkel och på båda sidor om nämnde streck, strax ofvanför det horizontela strecket 2 mindre cirklar samt slutligen att det horizontala strecket uti sig innefattade 53 st. mindre stenar, så passade tillsammans, att de med sina hörn bilda alternatanglar. Häraf ville man sluta sig till årtalet 1453 på följande något egendomliga sätt: den stora cirkeln öfverst på korset, betecknade 1,000, hvar och en af de 4 små cirklarne 100 och slutligen de 53 hörnen af stenarne talet 53 eller tillsammans 1453, hvilka somliga antaga såsom den gamla kyrkans byggnadsår. Huru stor trovärdighet bör inrymmas åt denna tolkning lemnas derhän; säkert är emellertid att Själevads gamla kyrka var en bland länets aldra äldsta.

En ny kyrka är för närvarande under byggnad och synes den komma att blifva detta läns ståtligaste landsortskyrka. Dertill medverkar ej blott dess utmärkt natursköna belägenhet, utan äfven dess storslagna dessein, som åtminstone inom detta län står alldeles ensam i sitt slag.

Folksägner.

Om den gamla kyrkans uppbyggande förmäler folksagan: När fråga blef väckt om nya kyrkans uppbyggande uppstod tvist emellan de på långt afstånd från hvarandra boende

socknemännen rörande platsen för denna kyrka. De längst norr boende ville bibehålla den gamla platsen vid Hemling, (belägen 5 mil norrom Själevads nuvarande kyrka, i Björna socken, hvilken ända till 1824 utgjorde annex till Själevad och hvarest, vid Hemling, ett gammalt kapell varit till finnandes); de längst i söder deremot ville behålla platsen vid Våge. För att nu slita denna tvist öfverenskommo parterna att i Hörättsundet utkasta spånor; om dessa flöto utåt hafvet, skulle kyrkan byggas å Våge egor; i motsatt fall, eller om spånorna flöto inåt Själevadsfjärden skulle platsen bibehållas vid Hemling. Detta slags rön verkstäldes och utföll till förmån för platsen Hemling, emedan vid tillfället var, som ofta händer, ganska stor uppsjö, hvarigenom strömmen förändrar sitt naturliga lopp och tager motsatt riktning. Vid Hemlings kapell fans på denna tid — så förmäler en folksägen — en ovanligt stor kyrkklocka, hvilken ansågs som mycket »helig» och sades vara kommen från fjerran land. När nu de, som påyrkade kyrkans byggande vid Våge, funno sig vara den förlorande parten, ansågo de sig icke belåtne med utgången, utan beslöto att bortstjäla ofvannämnde »heliga» klocka och forsla henne till Våge, hvarigenom de trodde sig kunna förmå sina motståndare att frångå sitt yrkande om kyrkans uppbyggande så långt upp i landet. Stölden utfördes, men hade ej den påräknade verkan, emedan denna »heliga» klocka, som förmodligen hade bättre insigt om kyrkans rätta plats, en natt förság sig med osynliga vingar och började fara genom luften åt det håll, hvarifrån hon kommen var. Under denna klockans flygt befann sig en gammal gumma på ett berg, »Kärringberget» kalladt, å prestbordets egor. Varseblifvande att någonting högst ovanligt kom sväfvande i luften och igenkännande den »heliga» klenoden, utropade hon: »ack se vår stora och heliga kyrkklocka». Vid detta utrop nedföll klockan genast i Prestsundet, hvarest den än i dag tros vara liggande och påminner om sin dervaro genom en öppen vak, som vintertiden alltid finnes öfver det ställe, der klockan nedföll.

Tvisten om kyrkoplatsen bilades sålunda att den nya kyrkan skulle byggas på stranden i närheten af den »heliga» klockans hviloplats.

Hvad som i dessa dagar bidrar att fortplanta denna sä-

gen, är den omständigheten att i Prestsundet ofvan bron hvarje vinter finnes en vak, hvilken sällan, utan vid ovanligt sträng köld, isägges. Denna vak kallas ännu i dag »Klockvaken» och är vintertiden ett ganska farligt ställe för åkande deröfver.

Köpingen Örnsköldsvik.

Topografi.

Denna köping, som för sin tillkomst i första rummet har att tacka handlanden Johan Öberg derstädes, omgifves af Norr- och Sörlungångers skatteegor samt Lungångersfjärden i söder, och har en areal af 5 tunnland åker, 49 tunnland 27 kappland äng och 122 tunnland skogsmark och utgör det fordna hemmanet № 1 i Norrlungångers by i Själevads socken. Dess läge vid en fjärd af Bottniska viken, hvaremot den en smula doserar, är utmärkt både väl valdt och behagligt. Indelad i 2:ne gator med sina tvärgränder, är köpingen hittills reguliert och väl bebyggd och företer från sjösidan en synnerligt inbjudande anblick.

Ekonomi.

Under den 6 Oktober 1842 förordnade Konung Carl XIV Johan att en af stad oberoende köping skulle anläggas å ett af kronan dertill inköpt hemman № 1 i Norrlungångers by af Själevads socken. Samma år och dag utfärdades för denna köping Brand- och Byggnadsordning, hvarjemte i den för köpingen faststälda plankarta skedde någon ändring genom Kongl. brefvet den 12 Oktober 1850. För afgifters erläggande å handel och sjöfart faststäldes taxa den 13 April 1858, och förordnades genom Kungabrefvet den 24 Juli 1850 att marknaderna från angränsande socknar skulle för framtiden flyttas till Örnsköldsvik. Under sin korta tillvaro har denna köping betydligen tillväxt i handel och sjöfart.

Verk och inrättningar.

Ett tvåklassigt läroverk med rektor och 1 kollega; *apotek; lasarett; station för provincialläkare; postkontor; telegrafstation; tullstation* och invid köpingens vestra gräns, *lastageplats*, utvecklande liflig verksamhet, samt åtskilliga handtverkerier äro hvad som till dato finnes af allmännyttiga inrättningar inom det unga samhället.

Mo socken.

Topografi.

Mo socken gränsar i norr till Björna, i vester till Anundsjö, i sydvest till Sidensjö samt i söder och öster till Själevad. Namnet är taget af Mo by, förut tillhörande Själevads socken, hvarifrån genom här förut omtalade kongl. resolution af den 3 Oktober 1822, 9 byar, hvaraf socknen ursprungligen bestod, från Själevad utbrötos och bildade eget pastorat under namn af Mo. Dessa 9 byar med några och 60 hemmansrökar och en folkmängd af 700 personer, utgjorde således till en början hela pastoratet. Sedan dess hafva emellertid ytterligare 3 byar, deraf 2:ne endast i kyrkligt afseende, blifvit från Själevad hit förlagde, äfvensom Mo bruk anlagdt, hvadan någon tillökning vunnits såväl i skattetal som folkmängd,

Vatten äro: en del af Hundsjön, Bosjöarne, Djupsjön och Gottnesjön samt den från Anundsjö kommande Moelfven, som är för lastade båtar och för mindre ångfartyg trafikabel ända till Mo bruk och utgör sålunda en ganska vigtig kommunikationsled för varutransport, hvilken också af ofvanför liggande socknar ända in i lappmarken flitigt anlitas. Hamnplatsen invid Gala by har ock härigenom vunnit en viss betydelse och vigt; den är ock upplagsplats för de effekter af allehanda slag, hvilka sjöledes inkomma och sedermera landvägen vidare fortskaffas, hvarjemte fiskare från Gefle årligen tvenne söndagar i September månad besöka stället, för att till ortens allmoge afyttra strömming i utbyte mot smör, ost, lin, ull samt gröfre lärfter.

Oaktadt berg och dalsträckningar lifligt omvexla äfven i denna socken, är hvarken om de ena eller andra någonting anmärkningsvärdt att anteckna. Detsamma gäller om socknen,

som företer, hvad handhafvandet af modernäringen beträffar, ingenting hvarken fördömligare eller berömligare, än angränsande socknars. Hästhandel och linneväfnader äro socknens egentliga binäringar, hvartill anknytas någon biförtjenst från skogen och från arbetet med flottning vårtiden.

Fattigvården. Försörjningen af de fattige utgår i korn, penningar och spånadsämnen till olika belopp, ena året mer, ett annat mindre. De fattige underhållas dels i fattighuset och dels genom sockengång.

Verk och inrättningar.

Bergsrörelse idkas vid *Mo bruk.* År 1801 erhölls Bergs-Collegii privilegier på jernbruksanläggning jemte sågverk. Huruvida dessa sökta och vunna privilegier grundade sig på den af lagman Tideman år 1796 erhållna rättighet att bearbeta en jernmalmsanledning å Gottne bys egor, är svårt att afgöra; dock icke otroligt. Visst är emellertid att hvarken grufdrift eller bruksanläggning följde på de erhållna privilegierna, utan söktes till och med 1820 af dåvarande egaren befrielse från dessa bruksprivilegier och dermed åtföljande onera. Först år 1842 upptogs åter frågan af grosshandlanden i Hernösand J. C. Kempe, som erhöll privilegier för anläggande af stångjernsmanufaktur- och spikhammare och sattes på grund deraf bruket i gång hösten 1846. Utsmidningen bestod till största delen af ämnesjern, som i omkringliggande socknar fann afnämare; högst obetydligt utskeppades. Förhållandet fortfar.

Mo sågverk, hvars privilegier datera sig från 1758, hade sitt första läge vid Ytterselsån på gränsen till Anundsjö, der det af handlanden i Hernösand Göran Unæus och kronolänsmannen David Hjellman anlades. År 1777 förflyttades sågverket till Mo by, hvarest det nu bedrifves för 2 enkla och 2 dubbla ramar och med stockfångst från egna skogar inom Anundsjö och Björna. Årliga försågningen är cirka 25 à 30,000 block.

Alnösunds ångsåg försågar cirka . . 25 à 30,000 block.
Flärke vattensåg försågar omkring . 10,000 »

Kyrkan,

byggd åren 1824—1826 af trä, blef sistnämnde år så färdig, att den till allmän gudstjenst kunde begagnas, då första profpredikanten härstädes, v. pastor C. G. Sædén, 11:te söndagen efter trinitatis aflade profpredikan för det nya pastoratets erhållande.

Björna socken.

Topografi.

Björna socken gränsar i norr till Fredrika eller, som den också kallas, Viska socken i Vesterbottens Lappmark, i vester till Anundsjö och Mo, i söder till Själevads och i öster till Gideå socknar af Norra Ångermanlands fögderi.

Denna socken, som först 1795 blef särskild kapellförsamling, med egen prest och år 1820 eget regalt pastorat af 3:dje klassen, räknar byarne Hemling, Mattarbodum, Gide, Björna, Leding och Björnsjö för sina äldsta odlade bygder. Enligt en i Gide by befintlig pergamentshandling hölls derstädes af lagmannen Olof Ersson lagmansting, rörande en mellan Gide och Gottne (i nuvarande Mo socken) uppkommen tvist om bättre rätt till laxfiske i Gideå-elf vid s. k. Krakhugget nedanför Gide by. Denna rättegång visar att byarne Björna, Leding, Mörtsjön och Björnsjö, belägna emellan Gide och förenämnde Gottne by, då icke funnos; ty i annat fall skulle dessa mellanliggande byar och icke Gottne tvistat med Gide byamän om ofvannämnde laxfiske. Socknens öfrige byar äro, efter hvad kändt är, icke öfver 100, några endast 50 år, gamla.

Berg och höjder intaga en betydlig del af socknens yta. Bland de sistnämnde anmärkas: Kravattensliden, der midsommarsolen hela natten säges vara synlig, Bågliden, Skallberget, m. fl. mindre kullar.

Af vattnen äro sjöarne Mörtsjön, Ledingen, Björnsjön, Trehörningssjön, Stora och Lilla Hemlingsjön, Remmarsjön, en del af den med holmar beströdda Stafvarsjön de förnämsta; Gideå och Fleckelfvarne, hvilka hafva sina källor i Åsele Lappmark och förena sig å Studsvikens egor i Björna, äro de största rinnande vattnen.

Rådande jordmånen, som här bildar öfvergången från kust-

landets till fjälltraktens, är sandblandad lera, jäslera, mjuna och sandjord. I norra byarne och på nybyggena är sand och ren grusjord den öfvervägande jordmånen.

Ekonomi.

Björnabon, kämpande med en hård och omild natur, med möda och stor ansträngning lifnärande sig och sin familj, är till kroppen härdad samt idog, sparsam och allvarlig. Hans klädsel är flärdlös och ändamålsenlig. Bondens hela hushåll bor tillsammans i ett större med spis försedt rum, kring hvars väggar skåp och mindre hyllor äro anbragta för köks- eller snickeriredskap m. m. Härförutan är rummet vanligen försedt med 3:ne sängar, hvaruti hela hushållet hvilar om nätterna. Rymmes det ej der, så måste någon af ungdomen, äfven under starkaste vinter, taga sitt nattläger i något annat oeldadt rum. Och det gör den utan att knota och utan att deraf hafva men.

Hufvudnäringen är naturligtvis åkerbruk och boskapsskötsel. Men hvilket åkerbruk! Och hvilken boskapsskötsel sedan! De fattiga få åkerlappar, som framför gårdarne framskymta här och der, ligga antingen i ett vanhäfdadt träde, fulla af tistel eller vattenblad, eller ock framsticker en pirig vegetation af korn eller hafra, synbarligen kämpande mot sin undergång. Intet cirkulationsbruk finnes infördt och när något åkerstycke igenlägges för höafkastning, besås det högst sällan med höfrö och får nästan alltid ligga för länge, innan det ånyo uppköres. Dikningen egnas ingen omsorg, och gödselberedningen, som med enkla tillsatser af myrjord och andra förruttnade vegetabilier, skulle väsendtligen kunna upphjelpas, handhafves under all kritik. Det är motbjudande att omtala, men en sanning är det och såsom sådan bör den framhållas, att inom Vesternorrlands län lefver icke landets modernäring ett så tynande lif som i största delen af byarne i Björna. Men om också någon större insigt uti och håg för ett mera uppdrifvet jordbruk inom denna kommun skulle finnas, så lägga socknens ogynsamma klimatiska och lokala förhållanden nästan ohjelpliga hinder i vägen för ett någorlunda tidsenligt landtbruk. De åkerlanden

omgifvande kärren äro olycksbringande och då man icke kan begära att de fattige åboerna sjelfva skola ha råd till att utdika dem, och staten, när den någon gång härutinnan skall räcka hjelpsam hand, kommer med yttersta spetsen af sitt lillfinger; så följer häraf tydligt och klart, att jordbruket i en så vanlottad bygd måste stå der det stod, när bygden först blef bruten. Under sådana förhållanden är det icke att undra på, om i goda år de mindre hemmansåboerna i Björna måste från de lyckligare lottade grannsocknarne uppköpa spanmål. Huru det gestaltar sig för dem under svagare — eller missväxtår — vi förskone våra läsare från en skildring deraf!

Ängsmarken, hvaraf den bästa gifver hårdvallsfoder, består oftast af mindre fruktbar jordmån och anses gifva 60 lispund på tunnlandet. Afkastningen från den sämre ängen, utgörande till större delen starrblandadt foder, öfverstiger vanligen icke 20 à 25 lispund pr tunnland. Den sämsta ängen eller de s. k. starrmyrorna, som för sin ringa växtlighet icke kunna skördas oftare än hvart annat eller hvart tredje år, gifver högst 4 à 5 lispund pr tunnland. Men hvilket arbete med denna eländiga skörd! Under höbergningen måste vanligen fjällbon lemna hus och hem, för att med packning af matförråd och redskap begifva sig till de öfverallt på skogarne, ofta på hela milens afstånd från byarne belägna, slåttermyrarna. Der får han, ofta vadande i vatten, med sin på en längre käpp eller stång anbragta lia, afmeja de spridda strån, som finnas, hopsamla och utbreda dem på tufvor eller högt myr-ris till torkning samt sedermera upphänga dem i små, här och der i myrkanterna eller på i myran befintliga skogsholmar inrättade hässjor. Arbetet härmed, som vanligen börjas kring den 10 Juli, upptager, allt efter den väderlek som bestås, en tid af 8 à 10 veckor. Med dessa starrskördars hemforsling, som sker i början af vintren, äro äfvenledes förenade mycken möda och försakelse, ty för forsslingens beqvämare gång anlägges först vägar genom dalgångar och myrsträckor hvarvid den olägenheten ofta möter, att i dalarne ligger djup snö och att mossarne, som å många ställen äro fyllda af källdrag, icke äro tillfrusna, hvadan vägbanan först måste tillstampas för att bära dragarne. Inträffar nu, genast efter vägens uttrampning, snö-

fall, så förblifver myran ofrusen och arbetet dermed är förgäfves och måste förnyas. Utom ofvannämnde grässorter samt halm, begagnas till boskapens utfodring äfven granris, hvitmossa, löf och aspbark, hvilken sistnämnde hemtas från någon gång aflägsna trakter. Häraf framgår att fjällbon, för att kunna lifnära sina kreatur och genom dem äfven sin familj, måste sålunda använda större delen af vintern på hemforsling af ladugårdsförnödenheter.

Bland binäringar äro någon jagt, fiske, timmerförsäljning, några körslor och ett ringa qvantum tillverkad tjära och pottaska de enda källorna till mycket obetydliga extra inkomster.

Se der en teckning af dessa fjällboars lif och lefnadsvilkor! Vi hafva med afsigt skildrat dessa vilkor en smula utförligare, än som i denna beskrifning i allmänhet varit fallet under ofvanstående rubrik. Men så skilja sig också dessa skogsbygders förhållanden väsendtligen ifrån mellersta och nedre länets, och om man också icke vill beteckna skillnaden dem emellan med bilden af rike mannen och Lazarus, så torde jemförelsen mellan storbond och backstugusittaren vara någorlunda betecknande.

Donationer.

Framlidna demoiselle *Margreta Nenzén* donerade år 1858 en fond af 2,000 kr. Årligen inflytande räntor af denna fond skola, enligt testators önskan, användas till vårdande af hennes föräldrars, framlidne prosten Anders Nenzéns och hans likaledes aflidna hustrus grafvar och öfverskottet utdelas till 5 mindre bemedlade jordbrukare i tur öfver socken. Dock får denna utdelning ej betraktas som någon hjelp för fattigvården. Ofvanstående är af församlingen använd till gäldande af kyrkans skuld, som uppkommit genom nya kyrkans uppbyggande efter kyrkbranden år 1848. Räntorna för denna fond utgå af församlingen efter fyrk. Utdelningen af de inflytande räntorna verkställes, enligt testators önskan, af församlingens pastor och kyrkovärdarne.

Sockenbibliotek

finnes; bildadt genom gåfvor af hushållningssällskapet och evangeliska fosterlandsstiftelsen, innehåller det cirka 80 band och underhålles medelst en afgift af 1 öre för hvarje mantalsskrifven person.

Kyrkan.

Den gamla kyrkan, som med torn och klockor genom vådeld nedbrann den 25 April 1848, var år 1798 af byggmästaren Drake uppförd. *En ny kyrka*, hvartill professor Scholander uppgjort ritningen, är ånyo uppbyggd af trä, 80 fot lång, 40 fot bred, tornfoten 20 fot lång och 32 fot bred. Ingången är dels genom tornet och dels genom dörrar på hvardera af kyrkans långsidor. Det är ett ljust och rymligt tempel, hvars innanrede är hållet i allvarsam och enkel stil.

Arnäs socken.

Topografi.

Arnäs socken gränsar i norr till Gideå, i öster till Grundsunda, i vester till Själevad och i söder till Bottniska viken. Med undantag af de vackra, till en del i hafsbandet liggande, öarne Dekarön, Burön, Hornön och Malmön, utgöres socknen af fast land, hvilket likväl här och der genomskäres af åar, bäckar eller med hvarandra samband egande sjöar. Malmöfjärden, som ifrån hafvet i nordost inskjuter till Arnäslandet, öppnar mot landsidan tvenne segelleder på norra och södra stranden af Burön, af hvilka den förstnämnde leder till Arnäs och den sednare till Örnsköldsvik och Själevad. Burön bebos af 3, Dekarön af 6 och Hornön af 5 hemmansegare. Den sistnämnde har för 50 år sedan varit af vatten omgifven, men har nu på en sträcka af vid pass 1,600 fot genom uppgrundning blifvit landfast å norra sidan emot Ströms bys egor. Det uppgrundade landet består af dy- och mojord.

Jordmånen är mycket varierande. Så t. ex. består åkerjorden af lera och sandblandad lera, sandmylla dels på lera och dels på grusbotten och träffas icke sällan ofvannämnde jordarter på samma åker. Ängsmarken, som nära nog fem gånger öfverstiger åkerlandens areal, är till någon del af sämre beskaffenhet, bestående af några få sanka slåttesmyrar och rödjningar efter vissa bäckar, hvilka, såväl som slåttesmyrorna, gifva endast starrfoder; men i öfrigt består ängen till största delen af naturlig, god, både hårdvall och sidvall.

Bland större sjöar märkas: Skirsjön, Stubbesmarksjön, Bygdomsjön, Höglandssjön, Norr-Elfsjön, Vesterlandsjön och Långåkersjön. — Rinnande vatten äro: Gideå-elf, utgörande till någon del sockengränsen mot Grundsunda; Höglandsån och

Idbyån, af hvilka den förra, kommande från Lomsjön i Själevad, utfaller i Öfverö — och den sednare, från Vesterlandsjö, uti Idbyfjärden.

Berg af en viss betydenhet äro Stranne- och Rucksberget. Höjdsträckningar, djupa dälder och bergsklintar omvexla för öfrigt och gör denna bygd i högsta grad kuperad och för vägfarande och dragare mödosam.

Belägenheten af en bygd, som denna, gränsande till skärgården och hafvet, måste naturligtvis erbjuda många natursköna vyer. Utan att vidlyftigt orda om några i detta afseende utmärkta ställen inuti socknen, intar, i vårt tycke nemligen, Burön första rummet bland dem alla. Denna täcka ö med sina alderlunder och björkdungar är en af de till sitt läge vackraste af den Vesternorrländska kustens många öar, holmar och skär, och utsigten derifrån öfver Idfjärden eller åt Nätbolandet är en sommarmorgon hänryckande skön.

Ekonomi.

Befolkningen, bestående af en hyfsad och i yttre seder och åthäfvor Själevadsbon mycket liknande allmoge, besjälas af en fläkt af samma handelsanda, som beherskar den sistnämnde. Likväl vill man, kanhända icke utan fog, åt Arnäsbon inrymma en smula större omhugsan om jordbruket och enkanneligen boskapsskötseln, än åt hans spekulative granne. Hvad som till detta förhållande måhända medverkat, hafva någre velat finna uti den inom socknen en tid befintliga landtbruksskolan vid Lunne. Andre åter — och deras antal är måhända öfvervägande — förmena att denna skola icke kunde tillräkna sig förtjensten af ett i orten deromkring förbättradt åkerbruk, då det var en känd sak, att denna anstalt gick med förlust. Utan att inlåta oss på en närmare granskning af den ena eller andra åsigtens riktighet, är det dock ett faktum, att, om också ortens allmoge icke i allt tillgodogjorde sig de föredömen i landtbruk, hvilka inom denna skola framstäldes, likväl månget frö derifrån föll i god jord derutom.

Närmast landtbruket såsom näringsgren komma som binäringar äfven här spånad och väfnad af gröfre och finare lärfter.

Af dessa tillverkas årligen omkring 30,000 fot premielärfter och circa 36,000 fot gröfre, och hafva ur dessa hjelpkällor för besutenhet omkring 25,000 Kronor årligen kommit socknen tillgodo. Öfrige binäringar äro fiske i insjöarne och saltsjön, i den sednare omkring Malm- och Råskärsöarne. Detta fiske har hittills bedrifvits med 18 st. notar, men på sednare år betydligen minskats. — Handeln med landtmannaprodukter intar slutligen ett obetydligt rum bland binäringarne inom denna kommun.

Sockenbibliotek.

Arnäs sockenbibliotek, bildadt dels genom penningetillskott från kommunen, dels genom anslag af landstinget, begagnas numera ej så flitigt som i början af dess tillvaro.

Verk och inrättningar.

Jerfeds ångsåg, år 1866 anlagd på Jerfeds egor, har först efter 1870 varit i full verksamhet. Med 2:ne enkla ramar försågar den omkring 40,000 timmer.

Alne ångsåg, för 2 enkla ramar, försågar circa 60 à 80,000 block.

Utanlandsjö vattensåg, för 2 enkla ramar, försågar circa 15,000 block.

Thorsböle vattensåg, (anlagd år 1872) för 2 enkla ramar, försågar 1,000 block.

Täfra vattensåg, för 2 enkla ramar, försågar 10,000 block.

Höglands tullmjölqvarn, *Idbyns vadmalsstamp*, *Sörbrynge qvarn* och *vadmalsstamp* utgöra de mest anmärkningsvärda industriella företag inom denna socken.

Kyrkan,

byggd af sten 1782 af byggmästaren Hagmansson, är 126 fot lång och 48 fot bred, har torn med 2:ne ringklockor, af hvilka den ena för en socknens skuld varit tagen i mät.

På Höglands egor, i närheten af allmänna landsvägen, finnes ett bönehus, år 1866 uppfördt, hvaruti Separatister från Arnäs, Grundsunda, Själevad och Mo församlingar söndagligen komma tillsammans att förrätta sin gudstjenst.

Gideå socken

med

Trehörningsjö Kapell.

Topografi.

Gideå socken, inom hvars rålinier Trehörningsjö Kapell är beläget, gränsar i norr till Vesterbottens län af Nordmalings pastorat, i öster till Grundsunda, i söder till Arnäs och i vester till Björna, har förr med Arnäs utgjort ett pastorat, men skiljdes derifrån år 1822, då det blef ett eget konsistorielt pastorat af 3:dje klassen.

Belägenheten af denna socken är, till följd af den mängd sjöar och berg, som i nyckfull omvexling här förekomma, rätt behaglig. Med förbigående af några i socknens inre dalgång storartade vyer, vilja vi i förbigående utmärka trakterna kring Norrgissjö by och Gideå bruk, som särdeles väl belägna. Hvad det sednare stället vidkommer, bör likväl observeras, att konst och smak i väsendtlig mån underlättat naturens eget bemödande att der framtrolla en äkta ångermanländsk idyll.

Bland vatten af någon betydenhet märkas inom Gideå: Vestergissjön, Bodumsjön, Hundsjön, Grössjön, Kroksjön och Hattsjöarne; samt inom Kapellförsamlingen: Flygsjön, Långvattnet, Öravattnet, Grundsjöarne, Kantsjön, Önskasjön, Trehörningsjön och de båda Lemmelsjöarne.

Af rinnande vatten äro Gideå elf och det från Önskasjön genom Inner- och Yttre Lemmelsjöarne och ned i Husån gående vattendraget de förnämsta. Båda dessa vatten äro med stora omkostnader, utan anslag af statsmedel, gjorda flottningsbara och lemna i dess närhet boende mången välkommen extra förtjenst, såsom med flottning, skogshyggen, forsling m. m.

Bergsträckor och kala berg af ansenligare höjd förekomma nästan i hvarje af socknens byar. De sakna för öfrigt all märkvärdighet, om man undantager ett emellan Bodums och Svedje byar beläget, Bolltjernsberget benämndt, hvilket så till vida blifvit beryktadt, som det var på dess kala topp konung Carl XV, som kronprins, tillbringade hela dagen den 31 Juli 1858, i väntan på slutet af ett det väldigaste björnskall, som i mannaminne här i orten varit uppbådadt.

Ekonomi.

Befolkningen, till största delen utgörande bönder i ganska goda omständigheter, är äfven här något fallen för handel, men sysselsätter sig likväl förnämligast med åkerbruk och boskapsskötsel, samt, som binäring, med lärftstillverkning, kolning, flottning i elfven och något fiske. Välståndet är likväl i väsendtlig mån beroende af klimatiska och träkonjunkturförhållanden. Kommer frosten alltför skarp, så är det äfven här förbi med skördarne och folket nödgas då antingen anlita andra orter om köpspanmål eller ock den allmänna välgörenheten. Åkerbruket skötes temligen försvarligt, ehuru här, som öfverallt, dikning till vederbörligt djup försummas. För att torrlägga den särdeles grunda Bodumssjön och äfven för att bereda en del efter Vestergissjön boende hemmansåboer betydliga landvinningar, hafva åtskilliga undersökningar dels af landtmätare och dels af agronomer blifvit verkstälda, men sjelfva företaget har hittills icke kommit längre, enär den kostnad, som erfordras för sprängning och dammanläggningen m. fl. förberedande åtgärder i Norrgissjöforssen, afskräckt strandegarne från fortsättning af det otvifvelaktigt gagneliga arbetet, hvilket likväl skulle lemna sine intressenter mellan 250 à 300 tunnland gräsbärande äng.

Sockenbibliotek.

bildades här 1871 med anslag från landstinget. Underhåll saknas och biblioteket anlitas icke synnerligen, ehuruväl hågen för läsning synes vara liflig inom socknen, hvarest en bety-

dande mängd böcker och skrifter, synnerligen af religiöst innehåll, äro spridda.

Verk och inrättningar.

Gideå bruk anlades år 1804 af brukspatronen Clason; innehades före 1824 af åtskillige egare, men köptes sistnämnda år af handelsbolaget Eckhoff & C:o i Gefle; öfvergick år 1846 genom köp till Herrar James Dickson & C:o i Göteborg. Brukets drift, som till år 1824 fortgått i mindre skala, började vid denna tid forceras. Stångjernssmedjan ombyggdes 1848, arbetsboställerna nybyggdes eller förändrades i enlighet med tidens fordringar, ständig skola inrättades år 1861, och brukets nuvarande smedja, otvifvelaktigt den vackraste och mest välbelägna inom en ganska vidsträckt trakt, inneslutande under ett tak 5 franché-comté härdar, med 5 räck- och 1 smälthammare, 1 tyskhärd med hammare, 1 knipp- och 1 spikhärd, 2:ne blåsmaskiner samt slipverk, uppbyggdes åren 1867 och 1868; koltillgången beredes dels från egna skogar, dels från affallet efter Husums såg; årliga tillverkningen, som forslades till Husums lastageplats, hvarifrån den utskeppades, uppgick sista åren till 25,000 centner. Tackjernet hemtades från Norbergs och Vesterbergslag.

Sedan detta var nedskrifvet, har bruksrörelsen vid Gideå sålunda förändrats att den för närvarande drifves för 2 Tyskhärdar, 4 Franché-Comté-härdar, 2 manufakturässjor, 1 smält- och 5 räckhammare, 1 knipp- och 1 spikhammare jemte 2:ne trecylindriga blåsmaskiner.

Stångjernssmidet har sedan 1872 legat nere; endast en obetydlig ämnesjerntillverkning för eget behof och försäljning till omkringliggande allmoge har emellanåt egt rum.

Landtegendomen vid sjelfva bruket, omkring 12 selands skatt och 200 tunnland öppen jord, är för närvarande utarrenderad. Under bruket lyda derjemte nio landbohemman om tillsammans 37 seland. Vid bruket finnes numera intet sågverk, utan timret från bolagets ganska betydande skogsparker, mestadels inköpta på vissa år, försågas vid Husums vattensåg om 12 enkla ramar. Till denna såg flottas timret både efter

Gideåelfven och efter Husån. Under byggnad vid bruket är en tullmjölqvarn,

Kyrkan

af trä, byggd år 1823 med torn på vestra gafveln, är ännu fullt tillräcklig för församlingens egne medlemmar, samt har för öfrigt hvarken ut- eller invändigt någonting anmärkningsvärdt.

Kapellet i Trehörningsjö, uppfördt på en vacker höjd invid sjön af samma namn, är ett sin plats prydande tempel i skogen, behagligt öfverraskande den, som förirrar sig till dessa nejder. För kapellaget hedrande är den prestgård med skolsal, som den fåtaliga befolkningen inom Trehörningsjö åt sin predikant uppfört, liksom det skolhus egaren af Gideå bruk åt bruksbarnen inrättat, såväl till storlek som ändamålsenlighet i öfrigt är sin tid värdigt.

Grundsunda socken.

Topografi.

Grundsunda, den nordligaste af länets kustsocknar, gränsar i norr till Nordmaling i Vesterbottens län, i vester till Arnäs och Gideå och i öster och söder till Bottniska viken; den är från Ällöns sydligaste till Tallvattnets nordligaste punkt 4 mil lång, men ingenstädes af 1 mils bredd.

Vi befinna oss här i en ångermanländsk bygd, utmärkande sig framför sina grannsocknar egentligen för sin brist på natursköna punkter. Deremot mötes ögat af ett med gles skog beväxt landskap, hvars yta är öfversållad af bergknösar och stenblock, mellan hvilka socknens åkrar och ängar framsticka och inåt hvilka befolkningens tätt hopgyttrade, grå och oansedliga åbyggnader äro uppförda.

Folklynnet är godmodigt, folket ärligt, hyfsadt och saktmodigt, hvilket nogsamt visar sig vid kommunalstämmor eller andra allmänna sammankomster, der en lugn diskussion vanligen förekommer, om än så stora meningsskiljaktigheter uppstå. I vanan af en viss vällefnad, medan tillgång på arbetsförtjenst finnes, skiljer sig Grundsunda befolkning ingalunda från sina grannar. Detta visades, utom vid andra tillfällen, bäst för några år sedan, då nära nog missväxt inträffade. Man skulle föreställt sig att så många föregående goda år bort inom kommunen grundlägga förmågan att uthärda åtminstone ett hårdår; men annat visade sig. Den egna handaslöjden för kläder och husgeråd förfaller allt mera och, hvad den tjenande klassen vidkommer, är dess hushållning under all kritik. Den blir också rätt ofta under många år ett mål för landthandlandes och vestgötars trakasserier.

Ungefärligen samma omdöme skulle man för öfrigt kunna fälla om de flesta af de norrångermanländska socknarnes icke sjelfegande befolkning.

Jordmånen är stenbunden sandmjuna och mylla på botten af gröfre sand, eller på ett och annat ställe, af lera. Lerbotten påträffas visserligen öfver allt, men på sådant djup att den för jordbruket ingenting till gagns inverkar.

Bland vatten af någon betydenhet märkas sjöarne Skademark, Godmark, Lakamark, Kasa-, Ho- och Långsjöarne samt Saluån och Husomsån; af berg finnas inga af beskaffenhet att förtjena omnämnas.

Skärgården deremot är rätt invecklad. Den utgöres af följande öar, holmar och skär. Utanför Skagen vid inloppet till Örnsköldsvik märkas: Vester- och Österskären och Nylen; österut från Skagens kapell: Harskären och Gröklubben; inuti Risöfjärden: Risön och Jukeholmen; derutanför i hafsbandet: Stora och Lilla Bergön; utanför Ulträviken: Trollön, Mohällan, Ekskär, Långholmen och Granholmen med sina dem emellan liggande 3:ne smärre skär; utanför Dombäcksviken: Ramön, Rågön och Årskär samt utanför Norrviken: Vikskär och Qvisthällan.

Ekonomi.

Befolkningen i denna skogfattiga bygd egnar sig nästan uteslutande åt sitt landtbruk. Som binäring idkas strömmingsfiske vid Skagen, Bergön, Ulträ, Långholmarne, Utås, Fanbyn, Stjernöhamn och Herrbergssundet, hvarest i allmänhet fisket är rätt lönande.

Laxfisket idkas i Gideåelfven, vid Fellingen, Saluböle, Ällön, Finna och på s. k. Långholmarne; *nejonögonfiske* idkas i Gideå elf, der äfven något *sikfiske* förekommer.

Kommunalutskylderna uppgingo 1873 till .	920	Kronor
Fattigvården till	1,975	»
Skolväsendet till	1,425	»

Donationer.

En donation, som, enligt gåfvobref af den 22 Januari 1876, blifvit gjord till församlingens folkskola af kyrkovärden *Erik Grundström* och hans hustru belöper sig till 200 kr.

Den är af skolstyrelsen insatt i Hernösands Enskilda Bank på deposition. Årliga räntan skall af skolstyrelsen, i samråd med läraren, utdelas till fattiga, sedliga och flitiga skolbarn.

Sockenbibliotek.

Grundsunda sockenbibliotek, bildadt år 1869 med anslag af hushållningssällskapet och landstinget, har ett inköpsvärde af circa 125 kr. och utlånas dess böcker mot en ringa afgift,

Verk och inrättningar.

Husums såg och lastageplats, den förra ursprungligen anlagd af en brukspatron Gran, som tillika var egare af Gideå bruk, inköptes år 1848 af handelshuset James Dickson & C:o i Göteborg från brukspatronen Eckhoff i Gefle. Denna såg var då gammal och försågade ungefär 10 à 15,000 timmer, hvilken tillverkning skeppades på Gefle, hvarifrån den sedan exporterades på utlandet. Den tiden lastades i smärre skutor och sjelfva lastageplatsen var ej vidlyftigare, än att lastningen skedde från bryggan, bestående af några plankor, som från land blifvit lagda ut på i sjön nedsatta så kallade »bockar».

Sedan de nye egarne byggt quaie, duc d'alber och på tidsenligt sätt ordnat brädgården, skeppas nu årligen härifrån direkt på utrikes ort mellan 20 à 30 laster. Huru tullväsendet var ordnadt i förra tider, kan man finna, bland annat, deraf, att t. ex. fartyg, destinerade till Husum, måste först anlöpa Hernösand för att inklarera, så upp till Husum för att lasta och då detta var verkstäldt den 14½ mil långa vägen tillbaka till Hernösand för att utklarera och detta oaktadt den 3 mil från Husum belägna köpingen Örnsköldsvik hade egen tullstation. Den 24 April 1856 blef likväl detta missförhållande i så måtto ändradt, att till Husum destinerade fartyg berättigas till direkt insegling äfvensom att utklarera i Örnsköldsvik, ehuru med pass från Hernösands tullkammare.

Den nya sågen, hvars uppbyggande började 1851 och fullbordades 1852, arbetar nu för 12 enkla ramar och 2 kanttrissor; årliga försågningen varierar mellan 90,000 à 130,000 tim-

mer. — Verket har egen skola, men fattigvården gemensam med socknen. Vid Husum bygges för närvarande en ångsåg. Vidare märkas:

Gideåbacka ångsåg, för 2 enkla ramar, försågar 25,000 block.

Önska vattensåg.

Aggösundets vattensåg (tillhörig Örnsköldsviks aktiebolag).

Gidböle vattensåg.

Säluböle vattensåg.

Önska tullmjölqvarn, *Banafjäls tullmjölqvarn*, *Fanbyns*, *Trollöns* och *Skallöns lastageplatser*, hvarjemte märkas *poststation* sedan 1 Januari 1872 och *telegrafstation* sedan Juli 1878. På Gråklubben vid Skagens udde står en s. k. *Blänkfyr.*

Kyrkan,

af sten, utan torn, ligger vid stora landsvägen, är 66 fot lång och 30 fot bred; var 1700-talet en af de rymligare i orten, men är numera för befolkningen otillräcklig. Att den innehar en hög ålder visas, bland annat, af Schefferi Erkebispskrönika, hvarest Grundsunda nämnes som socken redan 1316, hvarjemte i gamla akter samma år omtalas en »presbyter i Grundsund». Bland dess kyrkoherdar förtjenar särskildt Hans Jonsson Tunæus att antecknas, enär denne man, som tillträdde pastoratet 1766 och dog 1778, genom de beryktade Tunæii herdaminnen eller Hernösands Stifts Prestkrönika odödliggjort sitt namn. Detta i sitt slag märkvärdiga opus, hvartill manuskriptet förvaras på läroverkets bibliotek i Hernösand, har varit under omarbetning af en bland detta läns höfdingar. Utom vanlig skrud och prydnad, förvaras i Grundsunda kyrka från katolska tidehvarfvet ett rökelsekar samt tvenne påfviska processions-fanstänger.

Skagens kapell, beläget vid Ällön invid Svartsundet, 2½ mil från sockenkyrkan, är ett gammalt oansenligt bönehus, hvarest för fiskare i skärgården vissa gånger under sommaren hålles gudstjenst.

MEDELPAD.

Sundsvalls stad.

Belägenhet, gränser och folkmängd m. m.

Denna provinsen Medelpads enda stad, belägen under 62° 23′ och 4″ nordlig latitud och 17° 19′ och 2″ longitud från Greenwich, gränsar med sitt område i norr till Selånger och Skön, i öster till stadsfjärden och den under flere byar i Skön lydande Vapelskogen, i söder till Njurunda och Tuna och i vester återigen till Selånger. Till Stockholm räknas 40½, till Hudiksvall 8⅞ och till Hernösand 5⅜ mil.

Den mantalsskrifna befolkningen utgjorde den 31 December 1877 3,221 personer af mankön och 3,761 af qvinkön, tillsammans 6,982.

Genom sitt läge nära hafvet och midt emellan 2:ne af Sveriges förnämsta floder, Indals- och Ljungaelfvarne, genom sin förträffliga hamn, sin handel, sitt skeppsbyggeri och fiske, har staden på de sista 10-talen af år betydligen tilltagit i folkmängd och välmåga. År 1865 den 31 December var Sundsvalls folknummer, enligt kyrkoboken nemligen, 5,327 personer, fördelad på 449 gårdar; 1844 hade staden omkring 2,100 invånare; 1856 3,570. Således hafva vi redan här en ganska betecknande tablå öfver stadens tillväxt på ett jemförelsevis ringa antal år. Om vi med stöd af trovärdiga uppgifter, antaga att antalet af de tillfälligt i staden arbetande personerna de senare åren varit omkring 3,000, så skulle Sundsvalls stad inom sina gränser på sistone hyst omkring 10,000 invånare.

Staden, hvars planlagda ytvidd utgör omkring 255 tunnland, är belägen mellan tvenne höjdsträckningar, den ena i norr, den andra i söder och löpa dessa höjder parallelt i öster och vester. Mellan dem ligger en dalgång, antagligen utgörande en gammal flodbädd, på hvars forna uppslamningar staden är

anlagd; och den återstod af vatten, som numera finnes qvar af den en gång så mäktiga floden, utgöres af Selångersån, som i riktning från vester till öster och utfallande i Sundsvallsfjärden begränsar i söder den egentliga staden, om än på Selångersåns norra sida i sednare tider uppstått en mindre stadsdel, den så kallade Norrmalm.

Längst utefter och hufvudsakligast söder om denna å är staden belägen. Dess östliga del, utgörande på samma gång dess egentligaste ock förnämsta, der den mesta handeln och rörelsen äro concentrerade, bildar en rektangulär figur med följande begränsningar nemligen: i norr af ån; i öster af hamn; i söder af en hop s. k. vretar eller öppna odlade jordlotter; och slutligen i vester af dels liknande vretar, dels af den vestra stadsdelen.

Denna vestra stadsdel, som åter genom sin aflägsenhet från hamnen är mindre betydande, fortsätter att följa ån vesterut och bildar en långsträckt, irregulier figur, begränsad i norr och vester af ån, i öster af staden och i söder af s. k. kronovretar.

Norrom meranämnde å samt midt för den östliga stadsdelen, sträckande sig utefter ån med endast ett qvarters eller tvenne sammanbyggda tomters bredd och bildande en rektangulär figur, ligger den norra och minst betydande stadsdelen Norrmalm. Den begränsas i öster af den s. k. Stadsgropen; i söder af utmed ån liggande upplagsplatser; i vester af Hernösandsvägen och i norr af en samling kronolotter.

Stadens topografi, om vi börja från vestra tullen dragande oss österut, framställer sig sålunda: En sandås, gående paralell med ån och söder om densamma, börjar straxt man passerat tullen att resa sig temligen brant och sträcker sig österut ända till vestra stadsdelens slut. Här aftager den och försvinner så småningom uti det plan, hvarpå östra stadsdelen är anlagd. På denna ås är vestra stadsdelen byggd, dels på dess krön, dels på dess norra sluttning, som går ned mot ån och är ganska tvär och brant; dess högsta punkt öfver åns nivå är 67 fot på 500; stigningen således = 1 fot på 7 ½. Sluttningen åt söder är deremot ojemförligt mycket lindrigare och öfvergår sakta uti det plan, som ligger söder om åsen. Ett undantag

härifrån utgör dock åsens vestligare del, der den södra sluttningen är ganska brant och bildar den ena sidan i en rätt betydlig dalsänkning.

Den östra delen af staden utgöres af en lindrigt kuperad yta, med hufvudsaklig lutning från vester till öster utefter stadsdelens hela längd. Dess norra del utgöres dock, till en del af en ringa qvarlefva af den omtalade åsen, till en del äfven af jemna sluttningar ned till ån mot norr utan mellanliggande hinder och förhöjningar. Ungefär midt i denna stadsdel bildade terrängen förr en skålformig, vattensjuk fördjupning, som dock numera blifvit med jord utfylld. Denna fördjupnings nordliga och östliga kanter skjuta något upp öfver den för öfrigt ganska jemna yta, hvarpå densamma ligger. Söderut i denna del af staden går emellertid lutningen jemt från vester till öster ned mot Sundsvallsfjärden, och söder om stadsdelen ligger en något kuperad slätt med lutning icke allenast från söder till norr utan äfven från vester till öster.

Norrmalm, hvilken, som nämndt är, ligger norr om Selångersån och 'sträcker sig utefter den östliga stadsdelens hela längd, ligger på en alldeles jemn yta, lindrigt sluttande från norr till söder, d. v. s. ner mot ån. Norr om denna stadsdel börjar terrängen ganska tvärt att stiga mot närliggande berg.

Historisk öfversigt.

Ehuru man med skäl skulle kunna säga att Sundsvalls historia, åtminstone på sednare tider, är dess skeppningars, så finnes likväl om dess första uppkomst och öden några tillförlitliga anteckningar, hvarur följande lämpligen torde böra meddelas.

Flere omständigheter gifva stöd åt det antagandet, att på den plats, der staden nu ligger eller åtminstone i dess närhet, i forntiden varit en marknadsplats för varubyten emellan ortens innebyggare och köpmän från Stockholm, Öregrund och Gefle, hvilka under Johan III:s och Sigismunds regering erhållit uteslutande rätt att ensamme vid hamn i Sköns socken »sine vahror utbyta dock icke drifva något Landsklööp uppe i landet vidare än i sjelfva hamnarne».

Frågan om anläggandet af en stad härstädes väcktes först under Gustaf II Adolfs regering. När nämligen denne konung, efter eröfrandet af staden Riga i Liffland på hösten 1621 färdades genom en del af Norrland på väg till Stockholm, »hade» — som det heter i en gammal urkund — »flere af de män, som i Medelpad boendes voro, samlat sig i grannskapet af den plats, der Sundsvall nu är belägen, för att genom dertill utsedde fullmägtige begära »en stad och frii marknadsplats uthi samma theres egit land». De skäl, som för denna begäran anfördes, uppgifvas hafva varit att »årligen sent på hösten måste allmogen, för afsättandet af sina produkter, begifva sig till den redan förut anlagda staden Hernösand, hvilka färder från de socknar, som gränsade till hafvet, sjöledes företogos och hvarunder timade att många marknadsbåtar från Medelpad med derå varande folk af storm och oväder uti hafsjön olyckligen förgångne och omkomne voro». Medelpadsboernas utskickade mottogo Gustaf Adolf, efter all sannolikhet, vid något färjställe invid Selångersån (broar blefvo först i en sednare tid anlagda); konungen pröfvade på stället deras begäran, utsåg sjelf plats för staden, dock icke på det ställe, der den nu ligger, utan sydvest derifrån, på köpstadens område söder om Selångersån och vester om Sidsjöbäcken. Till utrymme och mulbete donerades 3:ne hemman Sund, hvaraf staden tagit namn, Köpstad och Åkervik samt ett ödegods Täfte benämndt, »2 pistolskott ifrån staden».

Men under det konungen lyssnade till de skäl de utskickade anförde, uppväxte i hans hufvud jemväl en annan plan, hvarigenom fyllandet af ett för hela riket erkändt behof kunde förenas med Medelpads innebyggares önskan om en stad. Det hade nemligen kommit till hans kunskap att ortens allmoge egde god färdighet i smideskonst, särdeles i förfärdigande af den tidens vapen. Samtidigt med stadsbyggandet lät han derföre för kronans räkning här anlägga ett gevärsfaktori, hvadan ock stadens vapen kom att föreställa 2:ne korslagda musketgafflar, icke 2:ne brandvaktsaxar, som nu för tiden orätt uppgifves. Den krigiska prägel, som sålunda kom att påtryckas den unga staden, försvann likväl snart för de fredliga värf,

som der skulle utöfvas. Inom få år blef nemligen faktoriet flyttadt till Söderhamn.

Trenne år efter konungens besök utfärdades stadens privilegier den 15 April 1624. Undertecknadt af konungen sjelf, innehåller privilegii-brefvet 15 punkter, hvaraf

den 1:sta) tillförsäkrar stadens innebyggare rätt att stadslag njuta och bruka, välja borgmästare och råd, samt handel och vandel med andre städer drifva;

2:o) Stadens vapen bestämmes att vara 2:ne muskötgafflar »uthi korssvigs med een pott eller stormhatt ofvanpå»; i samma punkt förordnas att staden skall heta Sundsvall;

3:o) Till utrymme upplåtas »trij fullgärds hemman», de, ofvannämnde Sund, Köpstaden och Åkervik samt ödegodset Täfte och dertill fiskehamnarne vid Bremön, der fiske men ingalunda jagt tillåtes stadens innevånare, Röhamn och Lörudden, hvarifrån, sedan frihetsåren derå äro förlupna, kronan förbehålles en afgäld af 40 Rdr. Vidare tillförsäkras egarne af de till staden anslagne byarne en ersättning för hvad dem sålunda blifvit afhändt;

4:o) Tillförsäkras Sundsvall rätt att i likhet med andra städer drifva handel, under iakttagande af hvad den tidens »handlingsordonantie» stadgar;

5:o) Staden erhåller hälften af alla sakören, med vilkor att dessa medel användas till kyrkors, skolors och andre allmänna byggnaders uppförande och underhåll;

6:o) Efterlåtas fyra frihetsår ej blott för alla skatter och allmänna besvär utan äfven för allt, som i stadsprivilegierna förmäles;

7:o) Staden tillförsäkras tionde-penningen af alla inom staden förekommande arfsmedel;

8:o) Skall ingen Prestman, Fogde, Ryttare eller Knekt ega rätt att köpa gård, tomt eller jord inom staden; »uthan thett skall allena Borgare emellan köpas och sellijas, medh mindre de sig der nedsättja och burskap vinna»;

9:o) Borgare får ej hafva mer än en tomt, den han bebor, om han ej har barn, som vilja blifva borgare i staden. Dör någon tomtinnehafvare och ingen af hans arfvingar vill bebygga och besitta denna tomt, då skall den erbjudas staden till inlö-

sen efter mätismanna ordom. Vill ej heller staden sådan inlösen öfvertaga och icke heller arfvingen bygga, då äro kronan och staden arfvingar och lösen fördelas till hälften på dem båda;

10:o) Sundsvalls handlande tillåtas att med Jemtar och andre landsmän hafva marknadsplats uti Borgsjöden 30 November;

11:o) Befrias Sundsvall från »allmänna skjutsfärder eller »omläggningsgästningar», med det vilkor nemligen att de efter lag tillsätta vissa gästgifvare med skyldigheter att tillgodose de vägfarande med för dem erforderliga behof;

12:o) Att den, som ville blifva borgare i staden, måste utlofva att han der skulle bli bosatt i alla sina dagar; men om han det ej ville, skulle han ega rätt att med utöfvandet af handelsyrket, »borgare-rätt göra och hålla»; och när han ville uppsäga sitt burskap, skulle han hembjuda staden eller bofast borgare, och ingen annan, hus och grund, hvilka, om de ej af borgare inlöstes, skulle, efter värdering, öfvertagas af staden, hvilken dessutom tredjedelen af lösegendomen skulle bekomma. Om då inom »stadzens rå» ej funnes några lösören, utan dessa voro annorstädes undanstuckna, hade staden rätt att utan värdering och lösen bekomma hus och grund, utan qval af förre egaren eller någon af hans arfvingar;

13:o) Ingen »Embetesman», (handtverkare) fick sitt handtverk utöfva närmare intill staden än 4 mil.

Brott emot detta lagstadgande belades med fängelse, arbetets förlust och böter.

14:o) Laga skydd och säkerhet till person och egendom tillförsäkras;

15:o) »Alla föreskrifna privilegia wela Wij Oss nu och alltid förbehållit hafva, eftersom tijderna, Wårt wälbehag och Wåra undersåthares tarfvar och lägenheter kunna behöfwa och medgifva till att förändra, förbettra och förminska.»

Den nyanlagda staden, hvars borgerskap företrädesvis utgjordes af smeder och fiskare, vann i förstone temmeligen god förkofran. Gevärsfaktoriet och sjelfva stadsprivilegierna med ty åtföljande befrielse från diverse skatter lockade mången landsbo att i staden nedsätta sig. Sedan faktoriet upphört, blef dock Sundsvalls ekonomiska ställning betydligen försämrad. Bekräftande sin store faders privilegier för Sundsvall, beslöt

omsider drottning Christina år 1647 stadens flyttning till ett för handel fördelaktigare läge, hvilken flyttning ock försiggick åren 1649 och 1650 till den plats den för närvarande innehar. Detta läge är väl valdt vid en fjärd af Bottniska viken, i hvilka Indals- och Ljungaelfvarne utfalla på ömse sidor om stadens säkra och rymliga hamn.

Under Carl XI:s förmyndareregering bekräftades 1676 den nya stadens privilegier.

Bland Sundsvalls sorgliga minnen nämnas åtskilliga svårare eldsvådor, af hvilka den vildaste inträffade 1721, då en rysk flotta ankrade vid Galtströms jernbruk. Då detta genom vårdkasars antändande signalerades i nejden, satte stadsboarne sjelfve eld på sina magasiner samt uppbrände 6 i hamnen liggande galérer. Egarne till 3:ne med jern och bräder lastade fartyg sänkte äfvenledes dessa i hamnen. Så mycket af borgerskapets egendom som möjligt var bortfördes längre inåt landet och en mängd af innevånarne grepo till flykten. I förening med 50 af Jemtlands ryttare och 150 båtsmän försökte dock de öfrige, då fienden den 25 Maj med 30 galérer och ett lika stort antal båtar samt ett stort skepp nalkades staden, att sätta sig till motvärn. Två anfall af den stormande fienden afslogos, men slutligen måste man dock mot aftonen vika för öfvermagten. Nu började ett gräsligt skådespel. Som staden var intagen med väpnad hand, lemnades allting till sköfling. Efter att hafva blifvit plundrad, antändes den. Elden rasade hela natten och hvad som då var i behåll afbrändes ytterligare utan förskoning; till och med skeppsvarfvet med ett der under byggnad varande fartyg blef lågornas rof. Fiendens raseri gick så långt, att, då tiden ej tillät att upptaga de i hamnen sänkta fartygen, afbrändes de ner till vattenytan. Det enda som skonades var kyrkan.

Som stadens läge emellertid icke kunde vara gynsammare, dröjde det icke länge efter fredens afslutande innan den åter uppstod i föryngradt och då ganska reguliert skick, hvilket återigen till en del förbättrades efter den 1803 inträffade eldsvådan, dervid hela staden öster om kyrkan lades i aska.

För att ytterligare öka det så starkt skakade, men småningom återuppblomstrande välståndet, beviljade Riksens Stän-

der vid 1765 års riksdag Sundsvall att få deltaga i Hernösands stapelrätt, med upplagsplats och frihet för de varor som exporterades m. m., jemte obehindrad handel på de vid Östersjön belägna orter, »der tillgång på linfrö förefanns». Sedermera har staden fått sin egen stapelrätt och år 1859 beviljades honom allmän nederlagsrätt.

Näringar *).

Sundsvall är mera handels- än fabriksstad. Likväl röjer sig ett framåtskridande äfven i sistnämnda hänseende, hvilket framgår af följande uppgifter på inom staden befintlige fabriker, som äro
1 ångqvarn om 3 par stenar;
1 dito om 7 dito (nedbrunnen den 3 Aug. 1877);
3 färgerier, hvaraf 1 drifves med ånga;
2 ölbryggerier;
Sidsjö tullmjölqvarnar;
1 krit- och bresiljeqvarn;
1 klockgjuteri;
3 boktryckerier, af hvilka ett i förening med lithografiskt tryckeri är försedt med snällpressar, drifna med ångkraft;
1 tobaksfabrik;
1 kemisk-teknisk fabrik;
2:ne sodavattensfabriker;
1 papperspåsfabrik;
1 vinfabrik;
2:ne mälterier;
1 korkskäringsfabrik;
4 garfverier;
1 gasverk;
1 manufakturverk;
2:ne destilleringsverk.

Från stadens tryckerier utgifvas tidningarne *Sundsvalls-Posten*, *Sundsvalls Tidning* och *Medelpads Allehanda*. Första

---

*) Uppgifterna härom äro till en del hemtade ur Magistratens skrifvelse till Länsstyrelsen den 3 November 1876.

i Sundsvall utgifna tidning hette *Allvar och Skämt.* Utgifven redan på 1830-talet, ansågs den då som en af landsortstidningarnes bäst redigerade och fick, förnämligast genom sin medarbetare, *Petrus Læstadius*, inom tidningsverlden ett visst anseende.

Under staden lyda byarne Sidsjö och Böle, hos hvilkas innevånare jordbruket utgör den egentliga sysselsättningen; men det jordbruk, som för öfrigt i staden bedrifves, kan endast betraktas såsom binäring.

Kring stränderna af Bremön eger staden *fiskerättighet.* De fiskare, till hvilka denna rättighet är bortarrenderad, fiska nästan uteslutande strömming, hvaraf årligen fångas omkring 1,000 tunnor. Större delen af fångsten torgföres saltad och endast en mindre del säljes färsk härstädes och vid närliggande lastageplatser.

Bland binäringar af mera egendomlig art torde böra omnämnas den här förekommande *handel med drickesvatten* till sjöfarande. Förut afhemtade hvarje fartygsbesättning sjelf i land sitt behof deraf, hvilket var förenadt med mycket besvär. Särskilda båtar — s. k. vattenbåtar — afhemta nu på tjenliga ställen drickesvatten, som derefter åt de sjöfarande utbjudes såsom annan handelsvara, och när köp kommit till stånd, uppbringas vattnet ombord å fartyget medelst centrifugalpump, anbragt å vattenbåtens däck.

Vända vi nu vår uppmärksamhet till det förvärf, som skapar Sundsvalls egentliga betydelse bland Sveriges handelsstäder, så möter oss en i flor stående

Handel och sjöfart. Denna handel har på de sednare årtiondena år efter år utvidgats. Bevis härom lemnar en jemförelse mellan 1769 års utskeppning och den, som föregår i våra dagar.

År 1769 utskeppades nemligen	4,046	st. bjelkar,
	2,295	tolfter bräder,
	3,380	lisp. smör och
omkring 100 år sednare eller 1867	6,686	kub.-fot plankor och bräder,
	5,050,374	eng. fot bjelkar och sparrar öfver $6\frac{6}{10}$ tum samt

omkring 100 år sednare eller 1867 32,085 st. derunder,
152,290 st. sågtimmer på Holland,
1,643 st. spiror öfver 14 fot långa,
14,774 bandstakar,
5,994 årträn,
4,778 pitprops, samt
152 famnar ved.

Den utskeppning, som nu för tiden uppställes till jemförelse härmed, belyses af från tullkammaren i Sundsvall meddelade uppgifter.

	1871.	*1872.*	*1873.*	*1874.*	*1875.*
Bräder o. plankor kub.-f.	11,536,841.	15 838,500.	13,153,786.	11,924,771.	15,081.108.
Plankstump af högst 6 fots längd	1,175,984.	1,249,682.	1,219,903.	1,300,343	1 268,198.
Bjelkar och sparrar öfver 6,6 tums fyrkant midtpå	4,887,378.	7,321,985.	6,533,428.	5,799,281.	4,921,994.
Dito dito derunder	806.567.	1,184,848.	1,459.687.	983,869.	932.186.
Timmer öfver 8,3 tums diameter i lilländan	179,739.	165,590.	170,666.	169.259.	163,871.
Spiror	1,035.	21,529.	66,091.	16,252.	13,056.
Bandstakar, bärlingar och båtshakskaft	356.	717.	1,145	———	365.
Årträn	5,170.	3,475.	13,128.	4,138.	2,765.
Grufstolpar...	———	— — —	228,589.	503,930.	177,273.
Furustäfver öfver 3 fot	1,126,646.	933,663.	1,016,819.	———	619,900.
Ved .... kub.-fot	33,358.	96,812.	37.788.	19,030.	253,950.

	1865.	*1870.*	*1876.*
Tulluppbörden vid Sundsvalls tullkammare var	201.243.	396,435.	703,322.
Från utrikes ort inkomna fartyg ... . st.	589.	911.	1,171.
om tons	175,023.	275.924.	347,090.
Till utrikes ort afgångna fartyg .... st.	679.	994.	1,398.
om tons	193,905.	298.649.	408,790.
Exporterade trävaror .... standard	91,517.	144,815.	198,623.

Under åren 1865—1877 äro vid skeppsvarfven nybyggda 86 fartyg om 32,161 tons drägtighet.

Vid 1877 års slut tillhörde distriktet 43 skepp, 10 briggar, 7 skonerter, 5 slupar och 49 ångfartyg (om 1,566 hästkrafter) eller tillsammans 114 fartyg om sammanlagdt 27,203 tons.

Man får medge att dessa fakta äro af beskaffenhet att mycket nedsätta den öfverraskning man erfar, då man läser om att Sundsvall intar 5:te rummet bland Sveriges handelsstäder. Detta naturligtvis i afseende på tulluppbörden, hvaruti Sundsvall öfverträffas endast af Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping. Närmast Sundsvall är Gefle. Hernösand tillkommer i detta fall 16:de rummet och grannstaden Hudiksvall det 18:de.

Vid stadens skeppsvarf har sedan lång tid tillbaka idkats skeppsbyggeri i ganska vidsträckt omfång; men som varfsplatsen var erforderlig för utvidgning af hamnkajen äfvensom för beredande af nödigt utrymme vid jernvägsstationen, har skeppsvarfvet blifvit slopadt, utan att annan lämplig lägenhet inom staden funnits att för enahanda ändamål upplåta. I följd deraf inköpte »Skeppsrederi-Aktiebolaget i Sundsvall», som mest anlitade varfsplatsen, år 1874 den vid Vindskärsudden i Sköns socken, men inom stadens hamnområde belägna Kubikenborgs lastageplats, der bolaget anlagt ett tidsenligt skeppsvarf med ångsåg för 2:ne ramar, en större smedja med metallgjuteri och galvaniseringsapparat m. m.

Offentliga byggnader.

Stadskyrkan. En träkyrka fanns här sedan 1650, men denna nedrefs 1764, såsom fullkomligt obehöflig sedan den nya kyrkan längesedan var färdig. Denna sednare, af sten, grundades 1737 och uppfördes af Anders Romberg från Leksand med den drift, att den redan 1739 till det yttre stod färdig. Den är åttkantig och taket hvilar på 6 fristående pelare. Men just detta senare, som vid en mera utvecklad period i svenska byggnadskonsten både skulle ansetts vackert och säkert, åstadkom nu motsatsen. Församlingen vågade ej begagna sin

nya kyrka af fruktan att tegelhvalfvet skulle störta in. Ändtligen kom man så långt, då byggnaden oskadd stått i 7 år, att man lät besigtiga densamma af slottsbyggmästaren Körner. Ehuru denne styrkte stadsboerna i deras olyckliga tro, föreslog han en tillbyggnad, hvarigenom kyrkan »åtminstone någon tid utan fara kunde bestå».

Sedan ritning till denna tillbyggnad blifvit uppgjord af hofintendenten, friherre Hårleman, företogs arbetet slutligen 1749 å nyo, efter 10 års hvila, af stadsmurmästaren G. Frank och fortsattes af kyrkobyggmästaren Daniel Hagman. Denna tillbyggnad kallad Lillkyrkan, 15¼ fot lång och 20 fot bred, uppfördes nu på södra sidan och ändtligen stod den nya byggnaden så färdig, att densamma, den 23 Sept. 1753, af biskop Körning kunde invigas, hvarvid den uppkallades efter drottning Lovisa Ulrika. I sitt närvarande skick är kyrkan 123 fot lång och 52 fot bred. Tornet blef emellertid ej färdigt förrän 1797. Det har ett urverk, skänkt 1799 af Handtverkssocieteten och gjutet vid Stjernsund samma år.

Predikstolen är till kyrkan skänkt 1740 af Sigvard Bistedt. Altartaflan företer den anmärkningsvärda egenskapen att vara målad af 3 personer och dertill 3 Jemtlänningar: Nordlander, Wagenius och Hofverberg. Den föreställer Kristi korsfästelse. Ett äldre orgelverk, bygdt 1730 af Cahman, uppsattes i kyrkan 1757 af orgelbyggaren Qvarnström. Efter flera reparationer blef detta slutligen 1842 ombygdt af direktör I. G. Ek och har nu 11 stämmor, manual, 6 st. öfververk och 6 st. pedaler. Utom nämnda altartafla innehåller kyrkan flera andra, hvaribland tvenne oljefärgstaflor, målade af tyske historiemålaren Bünsow och förärade till kyrkan af grosshandlanden H. F. Postel. En tredje är år 1761 målad af A. Eklund. Alla 3 föreställa bibliska föremål, äfvensom en fjerde, hvars målare likväl är obekant.

Sjömanskapellet. Medelpads lutherska missionsförening, hvars styrelse har sitt säte i staden, uppförde under åren 1874—1875 ett sjömanskapell, hvars ändamål, såsom namnet antyder, är att företrädesvis åt sjöfarande erbjuda religiös uppbyggelse och vård.

Derjemte har i staden funnits en *baptistkyrka*, bekostad af sektens medlemmar inom staden och dess omnejd; den nedbrann vid eldsvådan år 1877.

Rådhuset. För stadens räkning inköptes efter branden 1803 ett vid stora torget beläget, af enskild person uppfördt 2 våningars trähus, hvilket nu apterades till rådhus, så att magistraten omkring 3 år derefter kunde derstädes börja sina sessioner. Stadens styrelse, som fordom utgjordes af en borgmästare och 6 rådmän, har tid efter annan till sin sammansättning undergått förändring, senast genom Kongl. Brefvet den 23 September 1871, som med det borgerliga elementets uteslutande stadgar, att stadens styrelse hädanefter skall utgöras, jemte borgmästaren, af tvänne lagfarne rådmän.

Det gamla rådhuset är numera icke vidare »palais de justice», utan användes till helt andra ändamål. Åt magistraten äro sessionsrum m. m. inrymda i det här nedan omtalade stadshuset.

Tullhuset. En vid hamnen belägen byggnad af sten, i hvars nedre våning finnas expeditionsrum för tulltjenstemännen och hvars öfre är uthyrd till tullförvaltaren. I dess närhet finnes ett nyligen uppbygdt tidsenligt *packhus*, och på norra sidan om tullhuset befinner sig *jernvågen*.

Byggnaden för stadens småskolor, dertill apterad, sedan telegrafen, som i detta hus förut var inrättad, förflyttades till stadshuset.

Elementarläroverkets hus, beläget i närheten af kyrkan, är mycket gammalt. Skolan räknar sina anor från drottning Kristinas tid, då den förestods af en pedagog. Så fortgick det till 1724, då lärareantalet ökades till två, af hvilka den ene kallades *skolmästare* och den andre *hörare*. 1839, tillkom en tredje lärare. I mån af folkmängdens tillväxt och den ökade affärsverksamheten gjorde sig likväl behofvet af en ytterligare utvidgning af skolan snart gällande och på hösten 1848 tecknades af enskilde stadsmedlemmar bidrag till aflöning åt tvenne extra lärare, till hvilka 1850 kom en tredje, som aflönades af staden. Det sålunda visade intresset för den offentliga undervisningen bidrog utan tvifvel icke så litet dertill att skolan vid 1856 års riksdag utvidgades till 5-klassigt läroverk med

rektor och 5 kolleger, alla å stat uppförda. Från och med höstterminen 1878 är läroverket fullständigt på reala linien.

Gamla folkskolehuset, som invigdes 1850, innehåller nu i nedre våningen lärosalar och i den öfre lokal för slöjdskolans lärarinna.

Nya folkskolehuset innehåller lärosalar för flickor och bostad för en skollärare.

Fattighuset är en gammal byggnad för vårdande af medellöse personer, som af ålder eller sjuklighet äro urståndsatte att sjelfva bereda sig nödig utkomst. I öfrigt njuta stadens fattiga understöd i mån af behof, samt medellösa, föräldravård saknande barn underhåll och uppfostran.

Gymnastikhuset är beläget i närheten af folkskolan.

Stadens gasverk med 2 gasklockor, rymmande circa 60,000 kubikfot.

Provisoriska sjukhuset användes vid epidemiska sjukdomar.

Lindgrenska arbetsinrättningen. Ett länge kändt och erkändt behof blef på oväntadt sätt fyldt, då enkefru Johanna Lovisa Holm i Stockholm, till minne af sin aflidne broder A. J. Lindgren, som idkat jernkramhandel i Sundsvall, genom gåfvobref den 24 Juli 1875 till staden skänkte lägenheten № 358 med derå befintlige åbyggnader i stadens 6:te qvarter att till en arbetsinrättning framgent användas. Den rymliga lokalen är efter undergången reparation för sitt ändamål redan upplåten. Vid arbetsinrättningen, för hvilken stadsfullmägtige den 15 Sept. 1875 faststälde reglemente, utöfvas, under fattigvårdsstyrelsens öfverinseende, den närmaste tillsynen af en syssloman.

Stationshuset på jernvägslinien mellan Sundsvall och Torpshammar är i sednaste tider uppfördt å den s. k. Casino-planen, nära hamnen, och utmärker sig för såväl prydlighet i arkitektoniskt afseende som ändamålsenlig anordning i hvad dess inre vidkommer.

Cellfängelset, rymmande 53 celler jemte ekonomilokaler, uppfördes 1877—1878 för 174,000 kronor. Beläget i stadens vestra del alldeles intill jernvägen, började det sin sorgliga verksamhet den 1 Januari 1879.

Men framför alla dessa offentliga byggnader, med undantag af kyrkan, i storlek och stil står *stadshuset*, som är en betecknande gradmätare på detta samhälles uppfattning af vår tids anspråk på sådane byggnader. Detta hus af sten uppbyggdes under åren 1865—1867 efter ritning af arkitekten Oppman. I detta palatslika hotell inrymmes: i öfre våningen rådhusrättens sessionsrum, borgmästarens och notarii publici expeditionslokaler, telegrafen samt en festivitetsvåning, som i Norrland förgäfves söker sin medtäflare; den nedre våningen innehåller poliskontor, stadsfiskalens och poliskommissariens expeditionslokaler, auktionskammare, bostad för vaktmästare, postkontor och f. n. Sundsvalls enskilda bank, sparbank, drätselkammare samt matsalar och schweizeri, billard m. m.; i öfversta våningen är rum för resande och i hotellets annexbyggnad straxt derbredvid är den större och egentliga lokalen för resande inrättad. Hotellbyggnaden uppgifves hafva kostat circa 250,000 kronor.

I sammanhang med stadens offentliga byggnader må erinras om *kajbyggnaderna* vid hamnen. De äro synnerligt ändamålsenligt utförda och hålla i längd öfver 3,000 fot. Längs med kajen löper jernvägsspår för underlättandet af varuforslingen från hamnen. Sjelfva hamnplatsen, hvars planering ännu ej blifvit afslutad, torde i fråga om vidden täfla med de allra flesta sådana platser i vårt land. Hamnen som är en bland de bästa i landet, eger ett ångmudderverk, som i inköp kostat 30,000 kronor.

Stadsplanen är försedd med *vattenledning* från Sidsjön äfvensom med *vattenafledning*, hvilket arbete, påbörjadt 1878 och ännu ej fullständigt afslutadt, är beräknadt att fullfärdigt kosta 600,000 kronor.

Jemte 2:ne *stadsträdgårdar* eger staden tvenne till *utvärdshus* uthyrda lägenheter, nemligen den s. k. »Rullan» i badhusparken samt det täckt belägna »Tivoli».

I staden finnas tvänne, enskilda personer tillhöriga *ridhus*, det ena uteslutande afsedt för konstberidare, något, som är desto mer uppseende-väckande, som hvarken i staden eller provinsen Medelpad finnes någon militär förlagd. Den ädla ridkonsten tyckes räkna många amatörer bland stadens ungherrar.

Kreditanstalter.

Sundsvalls enskilda bank är till sin uppkomsttid den äldsta af de många, som likaledes straxt efter det filialbankerna blifvit utdömda och sedan de grunder för landets bankväsende, hvilka fingo ett uttryck i 1864 års banklag, blifvit erkända som lämpliga. Oktrojen lemnades den 18 Juni 1864 åt denna första sedelutgifvande bank i Norrland, hvilken emellertid hade en medtäflare under de första 10 åren i Sundsvalls filialbank. Grundfonden skulle vara 1, högst 1½ million kronor med lotter på 500 kronor. Förlängd oktroj af den 30 Oktober 1874 för tiden från den 14 Februari 1875 till slutet af år 1885 fastställer en nästan oförändrad bolagsordning. Grundfonden kan nu anses vara 2 millioner, såsom den också är 1878. Kommanditdelegare finnas intagna i bolaget och de åtnjuta 6 % halfårsvis utbetalad ränta.

Hufvudkontoret i Sundsvall öppnades den 15 Febr. 1865 och den hastigt och alltjemt stigande rörelsen har föranledt upprättandet af fem afdelningskontor, nemligen i *Östersund* den 1 Jan. 1869, i *Hudiksvall* den 15 Jan. 1872, i *Stockholm* den 1 Okt. 1873, i *Torpshammar* den 1 Jan. 1875 och nu sist i köpingen *Örnsköldsvik* den 1 Jan. 1877.

De energiskt skötta affärerna äro till omfånget närmast jemförliga med Göteborgs enskilda banks.

Sundsvalls sparbank är en äldre, aktningsvärd inrättning.

Aktiebolaget Sundsvalls handelsbank, den förste medtäflaren till den ovanligt vinstgifvande Sundsvalls enskilda bank, erhöll stadfästelse på sin bolagsordning den 12 Juni 1874. Aktiekapitalet minst 1½ högst 4 millioner kronor à 500 kr. per aktie. Dess egentliga verksamhet började vid hufvudkontoret i *Sundsvall* den 29 Juli 1874, hvarjemte samma år öppnades ett kontor i *Östersund*. Affärerna äro rätt betydande.

Sunsdvalls folkbank, för hvilken länsstyrelsen fastställde reglemente den 8 Juni 1868, började sin verksamhet den 1 September samma år.

Sundsvalls hypotheksförening, omfattande städerna Hernösand och Sundsvall, började sin rörelse i slutet af år 1872.

Sjömanshuskassan. Ehuru denna kassa till sitt ändamål icke är någon kreditanstalt i vanlig bemärkelse, bör den dock, med hänsyn till den omfattande lånerörelse den bedrifver, härvid icke förbigås med tystnad. Kassans behållning den 31 December 1875 utgjorde kronor 157,343: 94.

Fonder och donationer.

I Sundsvall finnas för olika ändamål följande fonder och donationer:

Sundsvalls handelskårs enke- och pupillkassa, stiftad år 1840. Kassans angelägenheter vårdas af en styrelse, bestående af 3:ne ledamöter.

Handtverkarnes sjuk- och begrafningskassa, stiftad 1866, räknade den 31 December 1875 37 delegare. Dess angelägenheter vårdas af en årligen vald styrelse och kassan är underkastad årlig revision.

Arbetsklassens i Sundsvall pensionsförening stiftades år 1867. Äfven dess angelägenheter vårdas af en för år vald styrelse, hvars åtgärder och räkenskaper granskas af revisorer, utsedde bland delegarne på allmänt möte.

Skepparsocietetens kassa räknar sin tillvaro från år 1831.

Sällskapet De nödlidandes vänner har sedan år 1835, då det stiftades, årligen vid jultiden utdelat penningegåfvor till belopp, motsvarande räntan å sällskapets tillgångar.

Af sjömanshuskassan utgår bland annat ett årligt anslag af 300 kronor till bidrag i aflöningen af en utaf stadens folkskolelärare.

Sundsvalls sparbanks principaler beslöto på årsmöte den 28 Maj 1872, att direktionen årligen under fem år finge använda 500 kr. för insättning i ränte- och kapitalförsäkringsanstalten i Stockholm för vinnande af lifränta åt i staden födda barn af medellösa föräldrar, hvarförutom sparbanken under sednare år emottagit och kostnadsfritt för insättarne till nämnda ränte- och kapitalförsäkringsanstalt öfversändt medel, afsedda för insättning derstädes.

Om tillkomsten af *flickhemmet* må här nämnas att denna lägenhet är en gåfva af skeppsredaren och riddaren Lars Mag-

nus Altin och hans fru, hvilka äfven, sedan enkefru Sofi Hellman inköpt och till ett *gosshem* skänkt den s. k. Sievertska gården, donerat 15,000 kr. för lägenhetens bebyggande. Bland öfrige donationer, hvarmed barnhemmet ihågkommits, må nämnas:

gåfva af C. A. Axells sterbhus . . 3,000 kr.
» » M. Arhusiander . . . . . . 5,000 »
» » J. E. Dahlberg . . . . . . 1,200 »
» » Botvid Johansson . . . . 1,000 »
» » Mamsell L. Sievert . . . 1,000 »
» » Makarne S. . . . . 1,000 »

Vid resan genom staden den 26 Aug. 1835 skänkte *Carl XIV Johan* 600 kronor att under kyrkorådets förvaltning utgöra ett stående kapital, hvaraf räntan »*till minne af Hans Maj:ts nådige välvilja mot de fattiga*» årligen utdelas till stadens fattigaste.

Klingstedtska donationen af den 26 Sept. 1828, utgörande 750 kronor, står likaledes under förvaltning af kyrkorådet som den 22 Oktober hvarje år, till minne af öfversten G. F. Klingstedts maka Albertina Sofia Riddersvärds på samma dag timade frånfälle utdelar räntan bland stadens fattiga, helst pauvres honteux.

Af Linderbergska donationen af den 3 Mars 1842, utgörande primitivt 300 kronor, men numera förökad till 1,000 skall årliga räntan under loppet af Mars månad genom kyrkorådet utdelas till 3:ne eller flere af de mest nödlidande bland handtverkssocietetens enkor.

Handlanden Olof Petter Nordström i Stockholm har genom gåfvobref den 18 April 1860 till staden skänkt 10,000 kronor att användas för stadens fattiga.

Grosshandlanden och riddaren Per Fredrik Heffner har till staden donerat, dels genom gåfvobref den 3 Juli 1868 en vid Vindskärsudden i Sköns socken befintlig lägenhet om ungefär 12 tunnland, å hvilken lägenhet, den der enligt gifvarens önskan upplåtits åt stadens skarpskyttekår till exercisplats, staden den 30 Juli s. å. erhållit första uppbudet, och dels genom testamente af den 30 Nov. 1869 ett kapital af 30,000 kronor.

Grosshandlaren och riddaren Magnus Arhusiander och hans fru Julie Arhusiander, född Fægræus, hafva till staden

skänkt 10,000 kronor till dels upprättandet af ett tvätthus i staden och dels till slöjdskolan.

Sedan den i östra stadsdelen befintliga s. k. Modinska tjärnen blifvit utdikad och planerad, hafva grosshandlandena *Nils Wikström* och *A. P. Hedberg*, enligt gåfvobref af den 25 Aug. 1873, till staden skänkt sina andelar af berörde tjärn; enligt gifvarnes bestämmelse är nu denna osunda vattensamling igenfyld och planerad till en behaglig promenadplats.

Vid Sundsvalls elementarläroverk finnas 2:ne stipendiefonder. Den ena fonden, uppgående till 1,000 kronor, är gåfva af okänd person; och den andra, kallad *Nils Saléns stipendiefond* och uppgående till 4,000 kronor, har tillkommit genom frivilliga sammanskott för att hedra minnet af prosten och ordensledamoten Nils Saléns mångåriga verksamhet såsom läroverkets inspektor.

Genom testamente den 12 Maj 1873 har aflidne handlanden *Bengt Ammelin* till stadens fattiga skänkt 10,000 kronor, hvaraf årliga räntan genom fattigvårdsstyrelsen utdelas under benämning: »Bengt Ammelins julgåfva».

Njurunda socken.

Topografi.

Njurunda socken gränsar i norr till Bottniska viken samt Sköns socken, hvarest byarne Rämsta, Hullsta, Hårsta, Hugsta, Knöllsta och Näs bilda det s. k. »Östra Fjerdingslaget», hvars samfäldta skogsmark i norr möter Njurunda område; i öster skölja Bottniska vikens vågor socknens många holmar och skär, som sporadiskt äro strödda utom dess kustland; Gnarps socken i Helsingland angränsar i söder, och i vester möter Attmars och Tuna socknar. I nordvestra hörnet tillstöter Sidsjö byeskog, hvilken lyder under Sundsvalls stad. Största längden utgör i nordvest och sydost 2 ⅓ mil; största bredden i öster och vester, från yttersta punkten af Lörudden till Harfs byskillnad i Attmar, är närmast 2 ¼ mil. I arealen af denna socken inbegripes Brämön och hela Njurunda skärgård, hvaremot åtskilliga byars egovälden inom Gnarps socken i Helsingland icke tagits med i räkningen.

Om man undantager socknens nordvestra del, som på tvenne sidor omslutes af Ljunga elf samt Hamres utgods, beläget ytterst på den halfö, som bildas af hafvet och den deri sig utgjutande elfven, utgör Njurunda egoområde ett sterilt kustland, som af sin skärgård hemtar något intresseväckande och behagligt för ögat och hvars inuti landet kuperade yta, förande en jordmån af med något mjuna uppblandad lera samt vattensjuk sjöbottenjord, i vanliga fall lemnar odlaren goda skördar.

Bland öppna slätter märkes den, som bildas af byarne Mjösunds, Skottsunds, Nylands, Juni och en del af Berga inegor. Detta är största slätten inom socknen; den närmar sig hafvet vid Berga-fjärden och man har anledning antaga att den däld, som derifrån fortlöper i vester till Ljungan, i forna tider varit en hafsvik.

Vidare märkes, på vestra sidan om elfven, en gent emot den ofvannämde sig utbredande mindre öppen trakt, bildad huf-

vudsakligast af Dingersjö bys inegor. — Omslutande Böhle- samt Skrängstasjöarne jemte deras vattenaflopp, utbreda slutligen Stångom, Skedbo, Godemaj och Maj byars inegor sitt lilla slättland i socknens midt.

Berg och höjder förekomma i stor myckenhet och må bland dem i första rummet nämnas Nohlbyknölen, Medskogs- och Ombergen å norra sidan Ljunga elf, och på den södra hafva Hökberget, utgodset Hamn, Räfsunds utjord, Brämön och Galten hvar sina bergskullar att uppvisa, men, med undantag af Brämöns, äro de på intet vis anmärkningsvärda.

Vid den flygtigaste blick på socknens karta visar hon den största rikedom på vatten, af hvilka i främsta rummet märkes Ljungan, hvars källor kunna uppsökas under 62° 54′ polhöjd, genomrinner sydvestra Medelpad och vid Svartviks lastageplats i denna socken utfaller i Bottniska viken. Sin största betydelse inom Njurunda hemtar hon från det lax-, strömmings- och sikfiske hon lemnar sina strandegare samt af de tillfällen till biförtjenster, som löst folk och sjelfegande sockenboer vid timmer- och bjelkflottningar erbjudas. Bland rinnande vatten märkes Stångån jemte några mindre bäckar af ingen anmärkningsvärd betydenhet. Af sjöarne äro Öijen, Hamnsjön, Armsjön, Mingen, Björken, (Skrängstasjön, numera utgräfd), Vestansjön och Skyffelängssjön de märkligaste. Dernäst komma Kifvarn, en del af Långsjön, Böhlesjön, Orrsjön, Gålsjön, Lomtjern, Bergatjern, Botjern, Åstjernarne, Qvarntjern, Kornsjön, Nylandssjön m. fl. obetydligare mindre vattensamlingar.

Vända vi nu oss till Njurunda skärgård, se vi en mängd större och mindre fjärdar, vikar och sund. De anmärkningsvärdaste äro Björköfjärden med sina båda ön Galten omgifvande sund samt Berga- och Junifjärdarne. Af mindre bugter äro Rönnbotten-, Lång- och Fäbode-, Gulviks- och Galtströmsvikarne, i hvilken sistnämde Armsjöån utfaller, Södra Utterviken, lastageplats för Galtströms bruk, Norra Utterviken, Hästskoviken på Galten, Jungfruviken och Libikshamn å Endesviklandets kust, Salen och Salsviken å Björkö, Nylands och Juni fyllnadsskog, Myrviken, Kräpåviken i Bergafjärden m. fl. de mest anmärkningsvärda af Bottniska vikens inträngande i det steniga och lågländta Njurunda kustland.

I skärgården, som indelas i tvenne flockar, nemligen Juniskären och Galtströms skärgård, märkas i Juniskären: holmarne Skigan, Högön, Björn, Fåret, Killingholmen, Lilla och Stora Skrubban samt Ruka. I Galtens skärgård äro de anmärkningsvärdaste holmarne Galten, Lilla och Stora Lubban, Sunnanskäret, Långskäret, Manskäret, söder om Galten; Jörn, Siken och Björn, vid inloppet till Björköfjärden; Svanskäret, Vad-, Hara- och Furuskären på Galtens norra sida emellan denne och Endesvikslandet. På sistnämda skär finnes en enkel grafvård öfver en grefve Piper, officer vid Kongl. Maj:ts Flotta. Han säges hafva aflidit under 1808 års krig, då det fartyg, till hvars befäl han hörde, låg för ankar i dessa vatten.

Af socknens många kärr och mossar, som ligga utspridda här och der i skogarne, äro de flesta utan anmärkningsvärdt omfång. En af dem, belägen i Bölen och Maj byars skogsmark, företer den egenheten, att på en ringa areal icke mindre än 32 stycken små tjernar blicka upp i dagen, hvilket förhållande berättigar till den förmodan, att det hela är en större tjern, öfver hvars yta den flytande mossan under tidernas längd uppstigit.

Klimatet är ganska strängt, jemförelsevis med det öfriga Medelpads. Socknens läge utmed hafvet gör temperaturen nyckfull och nära nog omöjlig att på förhand beräkna. Samlar sig hafsvinden till dessa kuster, så blåser den öfver nejden sin kalla ande, ej blott försenande vårsådden och förtvinande svalbandet, såvidt snön redan aftinat, utan äfven förande sjuklighet och farsoter med sig.

Om denna sockens tidiga bebyggande vittna flera lemningar från hedenhös. Här förekomma ättehögar, runstenar, offeraltare, ej förglömmandes det numera ruinerade s. k. Qvistle kapell. Det är bekant att såväl Attmar som Tuna socknar, hvilka sjelfva tidigt blifvit odlade, till en början utgjort annexer under Njurunda.

Ekonomi.

Till åkerbruket och boskapsskötseln, som hufvudnäring, räknas som binäring lax- och strömmingsfiske, samt arbeten vid de många inom socknen eller i dess närhet liggande ång-

sågar och lastageplatser, hvilka tillfälliga extra arbeten, i förening med någon försäljning af skogseffekter, tillföra socknens innevånare betydande inkomster. Om de trenne fiskehamnarne Lörudden, Junii och Skatan må nämnas: att Lörudden begagnas af fiskare från Sundsvalls stad, hvilka den 7 September 1779 af Landshöfdinge-Embetet och få månader sednare af Kammar-Collegium erhöllo bekräftelse å de omtvistade privilegier till fiske vid Lörudden, som drottning Christina redan 1650 tillerkänt dem. Fisket idkas här från början af Juni till slutet af September af omkring 25 personer, fördelade på 5 à 6 hushåll. Junii fiskehamn begagnas under samma tid som Löruddens; ligger under landeganderätt för Junii, Nylands, Berga, Skottsunds och Mjösunds m. fl. byars hemmansegare, hvilka åt det mindre gifvande saltsjöfisket egna en tid, som fördelaktigare kunde användas vid jordbruket. Skatan eller södra hamnen ligger vid fasta landet midt emot ön Galten, är skattlagdt till 28 mål eller 7 $\frac{1}{12}$ mantal samt tillhör en stor del af socknens hemmansegare. Detta fiske är numera ej hvad det fordom varit och man förutspår, att det lönlösa arbetet dermed småningom kommer att lemna rum för vida tacksammare yrken. — Laxfisket, med fördel idkadt i hafssjön, blir för socknemännen en af dess förnämsta inkomstkällor, då det bedrifves i Ljunga elf. Det är nogsamt bekant, att Njurundabon, som sett tillfället för sig öppet, att i första hand fånga den lax, som från hafvet uppgår i elfven, icke uraktlåtit att begagna sig af denna sjelftagna förhands-position. Icke mindre än 13 laxfisken med krono-arrende af tillsammans 426 kr. 70 öre hafva en tid funnits inom socknen. Att uppgifva den årliga vinsten för dessa fiskens innehafvare blir alltid nära nog omöjligt för någon icke delegare, emedan ingen obehörig härutinnan har någon sanning att vänta till svar på härom framstälda frågor. Numera är fisket likväl icke föremål för samma intresse som förr, emedan flottningsbolagen med fiskeegarne träffat öfverenskommelse om viss ersättning för den genom flottningen i elfven minskade fångsten. Sikfisket är af ringa betydenhet och bedrifves ej i större skala, än till husbehof. Ålfisket deremot har fordom varit lönande, och finnas ännu i dag 5 stycken ålfisken, hvarföre kronan har i arrende 99 kr. 65 öre Rmt. —

Neijonögonfångsten idkas i elfven med sådan framgång att det inträffat, att vid en enda vittjning i Dingersjöfisket icke mindre än 4 centner bekommits af detta fiskslag. Äfven härför uppbär kronan i arrende 25 kr. 44 öre Rmt.

En approximativ beräkning öfver socknens inkomster är för några år sedan uppgjord och hade då följande utseende:

Spannemål (ofta förvandlad i mjöl), afyttras till ett värde af	1,800.
Ladugårdsprodukter	2,000.
Fisket inbringar ungefär	4,800.
Flottningsarbeten	2,000.
Hästafvel	1,600.
Trädvaror (skeppsrötter och ved)	2,200.
Körslor	2,000.
Summa B:co Rdr	16,400,

eller 24,600 Kr. Rmt.

Verk och inrättningar.

Bland dem märkas i första rummet *Galtströms bruk*, sannolikt sålunda kalladt efter ön Galten. Efter privilegier 1673 för landssekreteraren Blix, som ingick intressentskap med herrar Gerdes och Ankarström, anlades på skattegrund detta jernverk först till en hammare och masugn, men sedan, efter tillstånd 1695 och 1698, ökades det så att 1771 funnos 2 stångjernshamrar med 3 härdar och 12 skeppunds hammarskatt eller 1200 skeppund smide. I början af 1700-talet fans här ett grytgjuteri, hvartill användes kallbräckt Alnö-malm; men af denna malm blef tackjernet så bortskämdt, att den gamla stämpeln (ett svinhufvud) blef misskrediterad och gjuteriet måste nedläggas. *(Hülphers)*. Bruket består nu af masugn med gasugn, krossverk samt till alla dessa inrättningar cylindrisk blåsmaskin af jern, 4 stångjernshärdar, spiksmedja, 2:ne finbladiga sågar samt den 3:dje i Torringen på Attmars sockens område. Bruket har oinskränkt smidesrätt. Malmen tages dels från Södra Sverige, dels ock från Utö i Roslagen belägna grufvor. Då masugnen är uppförd endast 400 fot från hafsstranden är det naturligt, att importkostnaderna för malm m. m. samt ex-

portutgifterna för jern o. s. v. äro i jemförelse med dem vid andra bruk ovanligt ringa. Numera finnes vid Bruket nybygd hytta med tillämnadt valsverk. Railsväg är anlagd från sågen ner till Utterviken. I Galtströmsviken hafva i förra tider blifvit nedlagda betydliga kostnader för att af densamma, medelst stensättningar, bilda en hamn; men då detta, till följd af vattnets obetydliga djup, visat sig vara omöjligt, så hafva hamn- och lastageplats blifvit anlagda vid södra Utterviken, belägen omkring 3,000 fot norrut från Bruket. Här kunna 18 fots djupgående fartyg lägga till vid masugnsbryggan och beqvämt intaga sina laster. Denna hamn är dock ganska liten, så att 2 à 3 fartyg af någon betydenhet der kunna samtidigt lasta i skydd för det af en helt liten klippa afstängda hafvet. Bruket har egen kyrka och utgör folknummern omkring 300 personer på 50 à 60 hushåll. Bland minnesvärda tilldragelser på detta ställe anmärkes Ryssarnes framfarter 1721, då bruk och kyrka brändes.

Svartviks ångsåg och lastageplats kommer dernäst i ordningen. Ångsågen, anlagd 1874, försågar för 4 enkla ramar och 1 kantverk 100,000 block. Lastageplatsen anlades för kronans räkning redan år 1820 vid Ljungans utlopp i hafvet; men förblef obetydligt och utvecklade ringa rörelse intill år 1832, då det öfverläts till handelshuset James Dickson & Comp. i Göteborg. Det är förnämligast från denna tid som Svartviks lastageplats blifvit i verldshandeln allmänt känd, enär derifrån årligen utsändas hundradetals fartyg, lastade med skogseffekter, hvaraf detta handelsbolag eger ett så rikt förlag i ådalarne ända upp till Ljungans källor. Skeppsvarfvet, på sin tid ett af de största inom provinsen, liksom lastageplatsen är en af de ansenligaste inom länet, är numera nedlagdt. Belägenheten mellan foten af ett tvärbrant berg och Ljungaelfvens strand är i hög grad egendomlig och äro inga kostnader sparade att såväl åt omgifvande natur som boningshus gifva en prägel af propreté och putsning. På platsen, som har egen kyrka, skola, fattigvård och tullstation, utöfvar kapellpredikanten tillika skollärarekallet. Folkmängden, den 31 December 1877 utgörande 762 personer på cirka 123 matlag, inrymmes i sunda och prydliga boningshus, hvilka tillsammans mera likna en liten stad,

än en samling arbetarebostäder. Under byggnad är ytterligare en ångsåg om 8 ramar och 2 kantverk; anses blifva färdig 1879, hvarefter sågningen vid Matforss upphör.

Vidare märkas:

Essvikens ångsåg och lastageplats, anlagda 1859. Ångsågen, som för 2 enkla ramar försågar cirka 33,000 block, är anlagd nära intill lastageplatsen, som har ett för skeppning särdeles fördelaktigt läge samt afsänder årligen mellan 15—25 fartyg.

Klampenborgs ångsåg och lastageplats, i sednare år anlagda på en holme utanför utgodset Hamn, utvecklar en ganska liflig rörelse med skeppning af skogsprodukter.

Nyhamns ångsåg och lastageplats, anlagda 1873; sågen sönderskär omkring 60,000 timmer.

Stockviks ångsåg och lastageplats; ångsågen, i verksamhet sedan 1873, försågar för 2 enkla ramar omkring 40,000 block; hvarjemte märkas: *Jungborgs* och *Furuskärs lastageplatser*. Derjemte finnes inom socknen

Västanå och Stångeå pappersbruk, anlagda af pappersmästaren Westberg; det förra tillverkar 200 ris kardus- och 700 ris makulaturpapper med en arbetspersonal af 15 personer; i det sednare är arbetet numera nedlagt. Tillverkningen från Västanå afsättes i Sundsvall.

Mariefors, Stångeå och Näsets tullmjölqvarnar, de 2:ne förstnämnde med 3 par och Näsets med 1 par stenar, hvarjemte i Stångeå dessutom finnas 2:ne vadmalsstampar, tillhörande färgare i Sundsvall.

Brämö fyr förtjenar slutligen att anmärkas, enär han är den ende på Medelpads kust och under mörka nätter en ovärderlig vägvisare för Bottniska vikens seglare. På nordöstra udden af Brämön uppbygdes år 1859 denna fyr, hvars höjd är 101 fot med en lysvidd af 16', af byggmästaren A. Killén och under öfverinseende af fyringeniören, löjtnant Sandels. Lanterninen från Paris har ensamt kostat 32,000 kr. och sjelfva byggnaden med sina tillhörande bonings- och nödige uthus, omkring 4,000 kr.

Sockenbibliotek.

Njurunda sockenbibliotek, bildadt genom ett år 1861 beviljadt anslag af 150 kronor, har sedermera vunnit tillökning genom gåfvor från landstinget och evangeliska fosterlandsstiftelsen, så att biblioteket f. n. innehåller öfver 200 n:r. Biblioteket, som hålles tillgängligt för utlåning emot en årlig afgift af 75 öre, är föga anlitadt, hvartill orsaken uppgifves vara dels den massa tidningar och tidskrifter, som blifvit spridda inom socknen, som ock den dagliga samfärdseln med Sundsvall, hvilken underlättar tillfället att anskaffa lektyr från stadens boklådor.

Kyrkor och Kapell.

Njurunda nya kyrka är, enligt inscription öfver kyrkoporten, uppbygd under Carl XV:s regering år 1862. Grundlades 1858 medan pastor Norelius var kyrkoherde i Njurunda. Kyrkan är ljus och lätt, särdeles är koret af erkändt god stil. Liksom Hernösands och Åsele är Njurunda kyrka en treskeppig basilika, en af de vackraste landskyrkor ej blott i stiftet, utan äfven i riket. Har en utmärkt orgel af Åkerman.

Gamla kyrkan, som låg vid bron öfver Njurunda elf, brann genom åskeld ner 1869. Åtskilliga antiqviteter från medeltiden gingo då förlorade. Begrafningsplatsen kring ruinerna begagnas ännu, ehuru temligen aflägsen från nya kyrkan.

Galtströms kapell, uppfördt af trä år 1680, invigdes den 4 Oktober 1696 af superintendenten Micrander; afbrändes 1721; förnyades 1806; är bygdt i mycket enkel stil och saknar alla anmärkningsvärdare prydnader, såvida dit icke får räknas de båda som kyrkenglar parerande Moses och Aron midt under en Christusbild, som i sin hand håller en fana, »med Carl XII:s namn uppå.»

Svartviks kapell, uppfördt 1854, ombygdt 1872, är en invid allmänna landsvägen belägen tempelbyggnad af trä, till sitt yttre och inre värdig sin tid och sitt ändamål. Orgelverket byggdes 1874.

Brämö kapell, hvarest gudstjenst hålles från Juni till Oktober, är en oansenlig träbyggnad med temligen torftig inredning.

Likaså Löruddens kapell. Gudstjensten i dessa kapell underhålles af pastor i Sundsvall genom dupplikation mellan dem båda.

Tuna socken.

Topografi.

Tuna socken, som i norr gränsar till Selånger, i vester till Stöde, i söder till Attmar och i öster till Njurunda, med en hufvudsträckning i nordvest och sydost af 2 ¼ mil på en bredd af högst 1 ½ mil, är belägen vid 62° 20' nordlig latitud och 35° 15' longitud ost om Ferrö, 43 mil norr om Stockholm och 2 mil vesterut från Sundsvall. Socknen, som, med undantag af Öns by, utgöres af fast land, innehåller närmast 1 ½ qv.-mil. Belägenheten utvisar från de båda bergen Klef- och Vifstaberget en dal, hvars yta lifligt omvexlar med höjder och dälder, kullar och vatten. Djupt i denna dal och mellan dessa berg och kullar framflyter den vackra Ljungan, som här antar namn af den socken hon genombryter. Belägenheten på båda sidor elfven är behaglig och företer någonting på en gång nordiskt kraftfullt och sydländskt mildt.

Bland bergen förtjena endast Klef- och Vifstabergen samt höjderna ofvan byarne Skallböle, Rude, Wattjom och Engom att nämnas. Från det nämnda eller Klefberget kan man i klart väder och med kikare upptäcka seglare i Bottniska viken, som likväl ligger öfver 3 mil derifrån, hvaraf man någorlunda kan göra sig ett begrepp om bergets ansenliga höjd, hvars antal fot likväl är okändt. På Vätteberget, står en gammal vårdkase, som vetterligt aldrig varit antänd sedan Ryssarnes härjningar på 1720-talet. I östra delen af socknen, som i dagligt tal benämnes Dalen (i fordna tider ett kapellag för sig), finner man bilden af en s. k. Kettildal, hvaröfver en fysisk karta mycket skulle påminna om en sådan öfver t. ex. Böhmen.

Af socknens stillastående vatten märkas Häll-, Ränne-, Bo-, Lång-, Mar-, Lyngstern- och Myssjöarne samt de mindre vattnen Qvällsjöarne och Vitjern. Utom den af Ljungaelf bil-

dade större bassin, Marmen, bekant för det i Norrland ovanliga fiskslaget gös, hafva ofvannämde sjöar intet anmärkningsvärdt; genom bäckar och åar hafva de alla sitt utlopp i den socknen genomflytande Ljunga- eller som den här kallas Tunaelf. Om denna så vigtiga och betydelsefulla åder i provinsens kommersiella lif må nämnas, att den $\frac{1}{8}$:dels mil nerom sitt inflöde i Tuna bildar det första vattenfallet Groforssen, och längre ner den stridare Skallböleforssen. I den sistnämde finnes på södra stranden ett Själe byamän tillhörigt laxfiske, som förr varit godt, men på sednare år, liksom nära nog öfverallt är fallet med socknens fisken, är litet gifvande. Från denna fors framrinner elfven hopträngd mellan sand- och lerbankar, men vidgar sig småningom tills den vid Matfors bruk och sågverk utbreder till närmare 400 fot sin hvitskummande yta. Bland Ljungans alla vattenfall inom Medelpad är detta det vackraste och det största.

Före 1819 års strömrensning utgöt Matforssen öfver hela elfvens bredd sin vilda vattenmassa; men efter denna rensning, verkställd af Helsinge regemente under löjtnant Oldenburgs befäl, är Matforssen, förmedelst en lägre stenarm afdelad i 2:ne större strömfåror, hvaraf den södra utgör den s. k. Kungsådran och den norra upptages af åtskilliga laxfisken, dammar, stenkistor m. m. tillhörande Matfors' sågverk. Här äro ej mindre än 5 laxfisken anlagda, hvilkas nytta för egarne mycket berott af den respekt för vattenrätt som de närmare hafvet boende Njurunda fiskeegare iakttagit. Slutligen må den 256 fot långa bron öfver Matforsen här antecknas, alldenstund hon är ett hedrande bevis på hvad kommunerna sjelfva kunna uträtta, om i spetsen för dem stå personer med intresse för och ett visst inflytande hos folket. Ifrån uråldriga tider hade nemligen Attmars och på södra sidan Ljungaelf boende Tunaboar endast öfver Bällsta-färjesund kommunikation med stora landsvägen och Sundsvall. Olägenheterna af detta sätt att färdas voro hela året om rätt stora, men blefvo vår- och höstetid rent af olidliga, enär sundet då hvarken kunde köras eller ros. Omsider förmådde distriktets kronobetjent, expeditionsfogden Jonas Åslund, Attmars och Tuna församlingsboar att, genom bidrag in natura af materialier, dem han gård för gård betin-

gade af folket, åstadkomma den här ifrågavarande bron, hvilken alltså, utan tillskott från allmänna medel, men med frikostiga bidrag af Matfors och Sörfors herrar bruksegare, uppfördes och afsynades år 1844. Oaktadt sin ringa ålder, lider hon f. n. af den mest synbara skröplighet och, om ej snar hjelp mellankommer, blir hon fullkomligt ofarbar. Från Matforsen går elfven lugn genom sjön Marmen, tills den vid Vifsta by gör sitt sista anmärkningsvärdare vattenfall inom Tuna. Detta är Vifstaforsen, utför hvilken de vid Matfors såg tillverkade plankor jemte Ljunga flottningsbolags stora qvantiteter skogseffekter nedflottas till lastageplatserna vid hafvet, hvari elfven utgjuter sig en mil nedanför sistnämnde fors.

Af mindre rinnande vatten märkas för öfrigt: Värsta- och Rönnö-åarne samt Furu-, Vattjoms-, Borgens-, Bergoms-, Klingsta- och Tunbybäckarne, hvari finnas husbehofs- eller s. k. sqvaltqvarnar, drifna af vår- och flodvatten.

Rådande jordmånen är dylera och endast i Sjöle och Myssjö byar sandblandad mjäla.

Klimatet är mildt mot det norrländska i allmänhet. — Frostskador äro sällsynta och ehuru thermometerobservationer utvisa en någon gång högst ombytlig väderlek, så har denna likväl aldrig inverkat till men för befolkningens helsotillstånd, som vanligtvis är godt, der ej epidemiske sjukdomar inkommit i orten.

Ekonomi.

Befolkningen tillväxer årligen i antal, till följd af de åtskilliga goda tillfällen till utkomst och bergning som här erbjudas. Hufvudnäringen egnas här onekligen en bättre omvårdnad, än på många andra ställen inom provinsen. Man märker lätt att åkerbruket befinner sig i ett öfvergångsstadium från gamla föråldrade metoder och det lemnar också i vanliga fall full ersättning för den möda deråt egnas. Skulle närvarande oerhördt uppdrifna arbetslöner en dag nedsättas till skäligt belopp, så skulle utan tvifvel ett ganska lönande jordbruk här kunna bedrifvas, ty då föresynen från åtskilliga herrgårdars sätt att sköta jorden väckte tanken och uppmärksamheten

deråt, skulle säkerligen de välbergade hemmansinnehafvarne följa exemplet, om nemligen det för dem vore möjligt att för en skälig aflöning finna pålitligt arbetsfolk. Men detta är för närvarande nära nog omöjligt. Sädesslagen äro de i länet vanliga; potatesodlingen allmän och utan den skulle månget arbetarehushåll knappast kunna lifnära sig, enär denna frukt i kritiska tider ersätter nästan all annan föda. Ängsmarken och boskapsskötseln, som med hvarandra ega ett så nära sammanhang, befinna sig, liksom åkerbruket, i ett visst syftande till något tidsenligare och bättre; men hvad särskildt boskapsskötseln vidkommer, lider den af det ekonomiska misstaget bland folket, att detta äflas hålla allt för stor ladugård, hvarigenom utfodringen ovilkorligen måste ställas på en förlustgifvande indragningsstat. — Skogen, som ännu är tillräcklig till husbehof, har länge vårdats illa, hvarom de stora svedjelanden på höjderna ofvan Ljungans dalgång nogsamt bära vittne; men i dessa tider lära nog socknens hemmansegare hafva lärt sig hushålla med en vara, hvarpå spekulanter komma från alla väderstreck.

Binäringar, hvilka, sedan laxfisket efter 1819 års strömrensning betydligen nedgått, äro särdeles få, hafva förr utgjorts af vissa byars förtjenster med jernforor till och från Matfors och Sörfors bruk, hvarjemte någon plank- och bjelkforsling förekommit. Numera har hemmansåbon, hänvisad som han är till eget arbete med gårdsbruket, då nödig hjelp saknas, endast undantagsvis tillfälle till dessa förtjenster, som likväl på sednare tider varit vida högre, än förr. Det enda han kan medhinna är uppsågning af något timmer eller dess försäljande vid flottbart vatten och blir för framtiden förtjensten dermed beroende af huru han hittills hushållat med sin skog.

Bland binäringar, som varit tillämnade men ej kommit till stånd är salpetertillverkning. Inom socknen har ej så längesedan funnits en af staten aflönad salpetersjuderiunderstyresman; men såväl salpeterladan som salpetern äro inom socknen fullkomligt okända.

Dagsverkspriserna äro otroligt uppdrifna.

Under arbetet med jernvägsbyggnaden mellan Sundsvall och Torpshammar och under den på de sednaste åren mångdubblade skogsafverkningen togos alla krafter i anspråk för

dessa kommunikations- och industriföretag. För häst och karl betalades inom socknen pr dag 8 à 10 kr. och ett mansdagsverke med kost betingade 2 à 3 kr. rmt.

Socknen har bildat ett eget Brandstodsbolag.

Donationer.

Aflidne stadsmajoren *Erik Nordlander* i Stockholm skänkte genom gåfvobref den 13 Mars 1846 till församlingen 7,500 kr. för inrättande af en folkskola. För en del af denna summa inköptes ett hemman 7 $\frac{1}{8}$ mål i skatt, beläget inom Öns by, till boställe åt skolläraren. Återstoden, utgörande 4,500 kr., lades till skolkassan, att såsom en stående fond förräntas, och den årliga räntan deraf användes såsom bidrag till skolväsendets underhåll.

Aflidne andre landtmätaren *E. J. Stagnell* och hans äfven aflidne fru *Elsa Maria Stagnell*, född Krapp, hafva genom testamentarisk disposition den 19 April 1853 förordnat: a) att räntan å 4,500 kronor skall årligen utbetalas till lika delar mellan fyra ståndpersoners behöfvande äldre enkor eller döttrar inom Medelpads landsförsamlingar, företrädesvis inom Tuna pastorat af Hernösands stift; b) att årliga räntan af 1,500 kr. skall tilldelas Tuna församlings fattiga, företrädesvis någon som varit i testamentgifvarens tjenst eller dess barn; c) att dessa summor skola stå under kyrkoherdens i Tuna vård, så att testamentsgifvarens välvilliga syftemål måtte varda i all framtid uppfyldt. De i denna punkt omtalade summor, som skola utgöra det stående kapitalet, tillsammans 6,000 kr., finge, sedan fru Stagnell, som i många år öfverlefde sin man aflidit, lyftas af kyrkoherden i Tuna och Attmars pastorat den 18 Juli 1874 och började genast förräntas. Besynnerligt nog bestämmes icke i testamentet någon den ringaste kontroll öfver förvaltningen. Kyrkoherden har dock anmält saken i kyrkostämma, intagit i protokollet ofvanstående bestämmelser och låtit i stämman välja revisorer, som ock nu granskat förvaltningen.

Sockenbibliotek,

grundadt genom hundskatt och 400 kr:s anslag af Matfors bruksegare, James Dickson & Comp., har 500 band och begagnas

ganska flitigt. Stadgar äro fastställda och boksamlingen står under uppsigt af folkskolläraren.

Verk och inrättningar.

Matfors jernbruk, anlagdt 1835, har en tid utvecklat liflig verksamhet, men är numera till väsentlig del nedlagdt och drifves endast, till obetydligare grad och för verkets eget behof, med en knipphammare, en Tyskhärd och en spikhammare.

Matfors sågverk uppfördes först 1830 med 4 block- och 4 kantramar, nedbrann i Maj 1833 och uppfördes för andra gången och efter samma plan samma år; 1852 uppfördes nära intill det gamla ännu ett såghus med 4 blockramar och 2 kanttrissor. För närvarande bedrifves sågningen med 18 enkla ramar och 5 kanttrissor, samtlige för turbiner. Tillverkningen uppgår till cirka 250,000 timmer per år, snart sagdt uteslutande från egna skogar, belägna inom Medelpad, Jemtland och Herjeådalen. Denna afverkning kan förefalla hög; men om man besinnar att bolaget är i besittning af cirka 600,000 tunnland skogbärande mark, så skulle alltså af hvarje tunnland årligen afverkas endast 2 ½ träd.

Matfors sågverksprivilegier utfärdades först för byggmästaren Forsstedt och rådmannen Mützell i Sundsvall. I början af 1800-talet anlade dessa herrar derstädes en 2-ramig såg, hvilken sedermera gick mellan åtskillige egares händer, tills den på 1830-talet kom i herrar James Dicksons & Comp. i Göteborg ego. Det är förnämligast från denna tid som Matfors fått ett namn i den norrländska handelns annaler. Corps de logis och arbetarebostäder äro välbyggda och med vackra lägen och från södra sidan sedt, påminner Matfors yttre om en af våra yngre köpingar.

Som ofvan nämndt är, kommer sågningen vid Matfors att upphöra och förflyttas till Svartvik*).

Vid Matfors finnes numera post- och en jernvägsstation på bibanan, som leder från bruket upp till den stora jernvägsleden mellan Sundsvall och Torpshammar. Den för hela denna bygd glädjande företeelsen af ett jernvägslokomotiv, som här visade sig första gången på sin blifvande station, inträffade d. 19 Nov. 1873.

---

*) Sedan detta nedskrefs har denna flyttning försiggått.

Med undantag af *Rude färgeri*, *Skjöle*, *Wärsta* och *Wii* tullqvarnar samt *Myssjö* finbladiga såg och *Skjöle tändsticksfabrik*, finnes inom socknen f. n. inga andra verk och inrättningar.

På Matfors besörjes på egarens bekostnad undervisningen för verkets barn i ett nytt, ljust och rymligt skolhus, ett värdigt motstycke till folkskolelokalen på Svartvik.

Kyrkan

af sten, 100 fot lång och 50 fot bred, byggdes åren 1777 och 1778 samt invigdes den 5:te Juni sistnämnde år af prosten och kyrkoherden Nils Nordstrand. Enligt den af konung Gustaf III gillade dessein skulle kyrkan sammanbyggas med ett prydligt torn; men ännu är denna tornbyggnad ofullbordad, ehuru fråga derom flere gånger förevarit. Orgelverket, tillkommet genom länsmannen Thunmarks donation, stor 277 rdr 16 skill. b:co, uppsattes år 1797 med tillskott af församlingen. Det har en vacker struktur, är måladt i perlfärg samt orneradt i guld. Före 1777 funnos i Tuna kyrkas förvar: en prosessionsfana, rökelsekar, Mariæ krona, S:t Eriks tvättfat m. m. Ännu bibehålles från katolska tiden en oblat-ask med inskription i gammal munkstil. Framför altaret finnas 3:ne i bredd lagda grafstenar.

Bland anmärkningsvärdare epitafier finnas i sakristian åtskilliga öfver kungliga eller privata personer. Af det sednare slaget vilja vi här anföra rubriken på en: »*Vitter dödsklagan och sorgepersonalia, då Professorskan och Probstinnan ädla och förnäma fru Margaretha Lundberg, f. d. S. Th. Profess. Extraord. Herr Kyrkoherden i Medelpad och Tuna Mag. Peteri Erici Tigerstedts i lifstiden högt älskade, efter döden afsaknade makas andeliga lekamen i högt, förnämt och hederligt folks närvaro efter Gudeligen och lofvärd förd vandel saligen ifrån verlden tagne afsked med kristlig likpredikan hederligen begrofs den 4 Juli 1736 i Tuna moderförsamling; förd och beskrifven af den saliga dödas i sorg efterlemnade, i hopp och tålamod ännu lefvande man*»; hvarefter följer ett på tung hexameter författadt, 100 versar långt, poem i gammalsvensk hållning och stil.

Folksägner.

I. *Starkotters saga.* Starkotter, som också kallas Rödu Pilt och Ala Dräng var en manhaftig jätte. Han var en väldig stridskämpe, satt till bords med sin konung och var den förnämste kämpen i Nordisk här. Men då han föll i onåd hos kungen för en prinsessas skull, vandrade han upp till Norrlands skogar och utförde bland de der boende mången dråplig kämpadat så att han fruktad vardt af alla dem, som i Nordlanden bodde. Han hade en kamrat i Borgsjö vid namn Bahl i Balbo. Dessa två voro goda vänner och fostbröder. En morgon uppsteg Starkotter på Klefberget i Tuna och Skjöle by och tilltalade Bahl i Bahlbo sålunda:

— Bahl i Bahlbo! Är du vaken?

På 9 mils afstånd hörde Bahl i Bahlbo detta tilltal och svarade:

— Rödu Pilt! Solen och jag vakna alltid på samma gång. Hur är det dig?

— Bahl i Bahlbo! Som du vet, äter man här endast lax. Lax till frukost, lax till middag och lax till qväll. Kom derföre upp till Borgsjö med en köttbit!

— Ske dig som du vill! — svarade Bahl i Bahlbo och var om ett par timmar nere i Rude med en elg under hvardera armen.

Nästa morgon stod Bahl i Bahlbo på ett berg i Borgsjö och talade till Starkotter sålunda:

— Rödu Pilt! Är du vaken?

— Bahl i Bahlbo! — svarade Starkotter — solen och jag vakna alltid på samma gång; hur är det dig?

— Rödu Pilt! Som du vet, äter man här i Borgsjö endast kött. Elg till frukost, elg till middag och elg till qväll. Kom derföre upp med en fiskpinne!

— Ske dig som du vill — svarade Starkotter och var om ett par timmar hos sin vän med en tunna lax under hvardera armen.

På detta sätt underhöllo jättarne hvarandra med färskt från skogen och vattnet och utbredde dessemellan fasa och förödelse hvar i sin hembygd. Men en afton då de återvände

från ett ströftåg till hafvet och skiljdes åt i Rödu (sannolikt Rude) by ihjälslogs Starkotter af tordön (åskan), och blef så detta stenkummel lagdt öfver honom, hvilket befinnes på Vattjoms egor, nära elfven, är cirka 40 fot långt och utmärkt med 5 st. stenar, betecknande jättens fötter, axelben och hufvud. Om detta stenkummel, allmänt kändt under namn af *Starkotters graf*, förmäler vidare folksägnen: att de gräfningar efter jordagods och skatter, hvilka tid efter annan derstädes företagits, varit för dem, som dessa gräfningar försökt, åtföljda af sjukdomar och olyckor. Till grund för denna tradition, synes ligga en gammal urkund, som igenfinnes i Richard Dybäcks förtjenstfulla arbete »Runa» och hvaraf inhemtas, bland annat, att »Päder Olofsson i Hvettjom (Vattjom) gräffte uthi närliggande hög (enligt folktron Starkotters makas graf) bleff siuk och eländig. Olof Pädersson i Sveden (ett hemman i Runsviks by) ville taga sig en hälla till grafhälla af samma kummel; och när han kom hällan att röras, bleff han förlorat, miste merendels förstånd sitt och tvingades sedan till dööds».

2. *Jätten Mahl och jättinnan Vyff.* I hedna tid bodde i Vyffsta (Vifsta) by en qvinna, som för sin ofantliga storlek kallades jättinna. Hon hade en fästman i Mahlstad (Målsta) vid namn Mahl. Sålänge de voro eniga, brukade jättinnan Vyff uppskörta sina kläder samt träda ner i sjön Marmen midt för Vifsta by, fortsättande sin gång upp till Målsta, dervid hon ur sjön hemtade lax uti sitt förkläde så ledigt som man plockar jordbär (smultron) i en skäppa. När hon hade förklädet fullt, gick hon i land vid Målsta by och delade fångsten med jätten Mahl, hvilken hon för sådant ändamål stämt sig till möte i Schäckdalen (ett mindre af sandnipor bildadt pass emellan Vifsta och Målsta byar). Detta tveskiftande aflopp i all sämja och endrägt, sålänge kärleken varade emellan jätteparet; men när den en dag tog slut och Mahl började misstänka att hans fästmö gaf honom den mindre parten och sjelf behöll den drygare, vandrade han upp i Matforsen och dämde igen densamma, hvadan floden nedanföre allt emot Vifstaforsen blef utrunnen och dess bädd torr, så att Mahl kunde upphemta all den lax, som då stannade emellan båda forsarne. Jättinnan Vyff, harmsen öfver sin trolöse älskares skälmstycke,

spelte då honom ett annat ännu listigare spratt. Hon stängde nemligen den nedanför Marmen liggande Vifstaforsen så att ingen lax kunde från hafvet i Marmen uppkomma och hvarigenom hon till sin stora skadeglädje en hel sommare hade nöjet se jätten Mahl stå i Schäckdalen och vänta förgäfves på fördämningarne i Vifstaforsens upprifvande. Omsider, när han under denna sommare icke kunnat förmå den manhaftiga qvinnan att bortrifva dessa fördämningar, hvilka dessutom bevakades af ett hafsvidunder i form af en drake, hvars stjert nådde ut i hafsmynningen på södra sidan elfven, hvars kropp slingrade sig på elfvens båda stränder ända upp till Vifstaforsen, och hvars gap bevakade utloppet på norra sidan; så nödgades jätten Mahl återigen söka jättinnans ynnest. Ett möte beramades nu i Schäckdalen. Derunder märkte Mahl med förvåning ett förfärligt buller vid Vifstaforsen, hvars fördämningar rasade, hvars drake försvann och hvars tusentals laxar omsider fingo luft och sprattlade å Marmens yta midt framför Schäckdalens susande asplundar. Efter den stunden och till början af 1700-talet hafva Vifsta och Målsta byamän haft gemensamt fiske i Marmen och Vifstaforsen. Jätten Mahls graf säges vara belägen i närheten af omnämnde Schäckdalen, der ett större röse af 6 fots omkrets ännu visas. Jättinnan Vyff (äfven kallad Via) tros vara begrafven under en i Vifsta by befintlig stensättning af en triangels skapnad, hvarintill äfven visar sig en annan cirkelformig stenhög, hvars betydelse inom socknen likväl är okänd.

Dessa tvenne äro de mest framstående sagorna inom denna socken, hvilka synas innebära någon sorts tillstymmelse till inneboende sanning. Så, t. ex., har man genom Starkotters sagodraperi trott sig skönja den uråldriga byteshandel af fisk och kött, som i fordna tider mellan öfre och nedre ådalarne förekommit; och i sagan om jätten Mahl och jättinnan Vyff spårar man lätt den gamla traditionen om tvisten mellan Målsta och Vifsta byamän rörande laxfisket i Ljunga elf.

Attmars socken.

Topografi.

Attmars socken gränsar i öster till Njurunda, i norr till Tuna, i vester till Stöde och i söder till Hassela, Bergsjö och Gnarps socknar i Helsingland. Socknens längd är 3 1/6 och dess största bredd är 1 2/3 mil, men innehåller det oaktadt en areal af cirka 3 qv.-mil. Den odlade bygden, som på högst få ställen, och dessa i mycket inskränkt mening, kan kallas slättbygd, finnes egentligen omkring sjöarne Marmen, Lindsjön, Vikarn, Noren, Åmingen, Hassela, Gryttje- och Bölomssjöarne, hvilka vatten, jemte de på gränsen till Helsingland liggande sjöarne Torringen och Nalungen, äro socknens förnämsta större vattensamlingar. Bland de rinnande vattnen märkas Gryttje-, Tälgeslätt-, Lind- samt Gissjöarne, af hvilka de sistnämnde vid Ströms bruk i Helsingland utfalla i Bottniska viken.

Berg finnes här och der å byarnes utmarker. Bland de ansenligare intar Malungsfluggen högsta rummet. Detta berg, beläget på Långskogs utmark, är af den betydliga höjd, att det för sjöfarande utgör landkänning på 10 à 12 mils afstånd (Hülphers). Vidare märkes: Jernsättsberget vid Marmen, bekant för sin vårdkase, sina lemningar efter fordna stenbyggnader samt en vidlyftig, stenmurad graf, som ännu visas på dess högsta topp. För öfrigt omgifvas de odlade egorna af höga kullar, bland hvilka Lindsjöberget i så måtto eger någonting anmärkningsvärdt, att det, jemte Tåsjöberget i Ångermanland, gaf anledning till bildande af ett bolag för grufbrytning, hvilket tillkom och upplöstes under landshöfdingen, baron Mörners tjenstetid här i länet.

Rådande jordmånen är lera, utom i skogsbygderna Torringen, Långskog och Gissjön, hvarest jordmånen till större delen består af sand eller sandmylla.

I klimatiskt afseende skiljer sig icke Attmars socken i någon mån från grannsocknen Tuna, hvadan om den förra gäller hvad här ofvan sagdt är om den sednare.

Ekonomi.

Till socknens hufvudnäringar, åkerbruk och boskapsskötsel, som, med undantag af den inom socknen varande större egendomen Sörfors, skötas något otidsenligt, men som det oaktadt lemna den jordbrukande delen af socknens innevånare skälig, någon gång god ersättning för mödan, komma här åtskilliga binäringar. Bland dem märkas i främsta rummet: afsalu af skogsprodukter, försäljning på vissa år af mindre skogsskiften samt körslor och timmerflottning, kolning, hvarjemte någon pottasktillverkning i förra år bedrifvits af mindre bemedlade, som deraf haft ett godt bidrag till sin utkomst.

Ängsmarken står sällan i väl afpassadt förhållande till åkerjorden. Egentliga hötillgången måste här, liksom i länets aflägse - skogsbygder, hemtas från å utmarken uppbrutne s. k. rån och starrmyror, hvilka taga mycken tid och möda i anspråk för sin vederbörliga skötsel, inhägnad och afbergning. Genom något svedjande af en myckenhet grantjälar finnas inom socknen ganska goda betesmarker.

Sockenutskylderna äro tryckande, såväl genom det belopp, hvartill, som genom det sätt, hvarpå de utgöras. Synnerligen är detta förhållandet med de priser, hvartill de under militien i Jemtland anslagne många räntepersedlarne utgå, hvilka sällan kunna in natura levereras, liksom den under högre Elementarläroverket i Hernösand anslagne kronotiondespanmålen, hvilken rätt ofta måste forslas 8 mil eller lösas till höga priser, utgör en af allmogens många bördor, som väl tarfva någon underlättnad.

Arrendemedel för ålfisken i socknens strömdrag
utgöra . . . . kr. 77: 67.
Kostnad för rustning och rotering . . . . . » 812: 03.
Kommunalutskylder utgjorde 1870 . . . . . » 6,242: 74.

Socknen är indelad i 8 ordinarie båtsmansrotar, der till hvarje båtsman upplåtes en jordtäppa på 4 à 5 tunnl., hvarå

rotehållarne åligger att uppföra stuga med tvenne rum och nödiga uthus. Enär hvarje rote vanligen består af flere byar så tillsättes jorden till båtsmanstorpet turvis af hvarje by.

Fattigvården, ordnad på det gamla, vi hade så när sagt omenskliga, sättet att gårdarne emellan forsla de gamla, orkeslösa och ofta sjuka fattighjonen, kostar vanligen omkring 1,000 à 1,500 kronor.

Totalomdömet om Attmars församlings ekonomiska ställning måste vara godt, alldenstund det är ett faktum att för några år sedan, utmätning hos sjelfegande bonde ej förekommit på öfver 100 år. När ändtligen en sådan skulle verkställas, reste kronobetjenten till fordringsegaren och med följande kraftord utverkade anstånd med skuldens liqviderande:

— Min bror! Förstör ej Attmars historia!

Uppropet hade åsyftad verkan.

Tyvärr lära dessa dagrar öfver folkets lefnadsvilkor numera vara betydligen förmörkade.

Sockenbibliotek.

Förre hemmansegaren *Martin Olsson* i Sörböle har skänkt 400 kr. till bildandet af ett sockenbibliotek, som för närvarande består af cirka 200 band. Biblioteket begagnas någorlunda flitigt.

Verk och inrättningar.

Bergsrörelse idkas vid *Sörfors bruk*, anlagdt af brukspatronen Johan Smaræus på Sörfors skattegor, 2 ¼ mil från Sundsvall. Efter 1765 års privilegier byggdes en spik- och svartsmideshammare med tillstånd att årligen förädla 100 skeppund stångjern. År 1767 erhölls privilegium på en rå- och garfstålshammare att af köptackjern tillverka 200 skepp:d steijermarks-stål, hvarmed 1770 så till vida kommit, att någon afsättning på Stockholm kunde ske. 1773 den 18 Oktober erhölls privilegium på en manufakturverkstad af 1 svarthammare och 1 större manufakturhammare med lyftarmar för 1 stock samt en dubbel eldstad med 2 små och 2 smärre bälgar, till 200

skepp:d. Stångjern förädlades årligen uti knippjern, sågblad, plåtar m. m. — År 1776 den 18 Maj beviljade Bergs-Collegium rättighet att från Olofströms bruk i Blekinge till Sörfors flytta en härd med 300 skepp:d ämnes-, smides- och åtföljande köpetackjernsrätt, hvaremot den år 1773 beviljade garftillverkningen med köpetackjernsrättighet nedsattes till 200 skepp:d. — 1780 den 13 April lemnades Bergs-Collegii tillstånd att nedlägga garftillverkningen vid Sörfors och att i stället der anlägga 1 masugn, äfvensom att till Långskog flytta 450 skepp:d stångjernssmide, som från Trönefors bruk i Blekinge, bruksegaren sig tillhandlat med en hammarskatt af 4 ½ skepp:d. — 1780 den 16 April erhölls oftanämnde Collegii privilegium för brukspatron Hillerströms enka, A. C. Smaræus och brukspredikanten Israel Nordberg att till Långskog flytta 200 skepp:d smide, köpte från Wattholma bruk i Upland, deraf 100 skepp:d frälsesmide och 100 skepp:d mot enkel hammarskatt. — 1790 den 28 Juni undficks Bergs-Collegii tillstånd att till oftanämnde Långskog flytta 1 härd från Skarviks hammare i Skinskattebergs socken. — 1808 den 5 April erhöll brukspatronen, magister Israel Nordberg, tillstånd att flytta den vid Långskog priviligierade stångjernshammaren för 2 härdar och 650 skepp:d smide till nuvarande Gryttjens bruk, med bibehållande af namn och stämpel. 1831 den 27 September erhöll öfverste-löjtnanten, friherre Casper Wrede tillstånd att af eget eller från andra bruk köpt ämnesjern till stål-, knipp-, band- eller bultjern förädla ytterligare 800 skepp:d, så att hela förädlingsrätten ökades till 1,000 skepp:d. — År 1831 den 1 December utfärdades Bergs-Collegii privilegium för samme bruksegare att 1:o öka årliga smidet vid Gryttjens 2:ne härdar med 250 skepp:d; samt 2:o att derstädes anlägga ny härd och hammare för 450 skepp:d smide med 408 skepp:d köpetackjernsrätt. — 1834 den 20 Februari meddelades ytterligare Bergs-Collegii-privilegium för samma bruksegare på ytterligare 300 skepp:d ämnesjernssmide vid Sörfors och emot dubbel hammarskatt. — 1836 den 3 November utföll Bergs-Collegii-privilegium för samme bruksegare att i Gryttjens smedja ytterligare uppföra en härd med hammare för tillverkning af 400 skepp:d stång-

jerns-smide. Privilegierna för Gryttjen utgjorda således 4 härdar med 3 hammare för 1,800 skepp:d smide. — 1839 den 12 September meddelade Bergs-Collegium brukspatronen Joh. Casper Holmqvist privilegium att vid Gryttjen ytterligare anlägga 2:ne härdar med 1 hammare för 900 skepp:d smide och 1842 den 22 Augusti beviljades en tredjedels förhöjning i det före 1838 beviljade smide (1,800 skepp:d) 600 skepp:d emot 9 skepp:d hammarskatt. — 1849 den 12 April lemnade Bergs-Collegium tillstånd att flytta 2:ne härdar med hamrar från Sörfors till Johannisfors på Gissjö bys utmark, en omflyttning, som sedermera (1860) återgått i sitt fordna skick, och är numera Johannisfors jernbruk nedlagdt.

Till dessa anteckningar ur detta verks historik vilja vi här anknyta några af dess närvarande förhållanden.

Sörfors jernverk bestå nu för tiden af Sörfors bruk med en årlig tillverkning af 21,000 ctnr stång- och ämnesjern. Dessutom fans vid Sörfors en äldre *Masugn* omkring 1779 anlagd och hvari blåstes 28,000 ctnr tackjern och gjutgods; 1 knipphammare och 2:ne spikhammare. Verken hafva andelar i Norbergs malmfält, Herrängs Grufvor, Utö, Lerneberg samt det nybildade s. k. Lernbo Grufaktie-Bolag.

I sednare tiden är en större Masugn anlagd närmare sjön Marmen med s. k. Westmans Rostugn, uti hvilken till en början skall blåsas tackjern; sedermera är meningen att härstädes uppföra ett Bessemerverk. Under de sista 10 åren hafva till kolning nästan uteslutande användts vindfällen och timmertullar, hvarjemte skogssådd är började och skall årligen fortgå.

För att koncentrera hela tillverkningen vid Sörfors samt undvika transporterna till och från Gryttjens bruk, har smidet, bestående af 3:ne franche-comté-härdar, blifvit nedlagdt vid Gryttjen år 1877. Deremot lades vintern 1876 grunden till ett förädlingsverk strax nedanför den nyligen anlagda hyttan och alldeles intill sjön Marmen, hvilket verk fullbordades år 1877. Detta består af 5 lancashire-härdar med 2:ne formar för hvarje härd, mumblingshammare, smältstycksvalsverk med sax, 9 tums finvalsverk med 6 par stolar, vällugn för stenkol, torf och ved samt vals-svarf, allt under samma

tak. Drifkraften tages från den 1873 gräfda 600 fot långa kanalen till hyttan, hvars sectionsarea är så stor att vattentillgången är fullt tillräcklig äfven för valsverket.

Tillverkningen, hufvudsakligast afsedd för sömjern och tråd, kommer att årligen uppgå till cirka femtiotusen centner.

Sörforsverken ega	4,628	qv.-refvar		åker;
» »	7,219	»	»	äng och odlad jord;
» »	203,227	»	»	skogsmark,
förutom	34,774	»	»	arrendeskogar.

Dessa ligga inom Attmars, Stöde, Hassela, Torps och Selångers socknar.

Vidare märkas *1 tullmjölqvarn* och *1 finbladig såg* vid Sörfors, hvarjemte derstädes är stationer för *en ångbåt,* hvilken på sjön Marmen transporterar de vid sågen tillverkade bräder eller andra skogseffekter ner till Vifstaforssen, hvarifrån de sedan flottas till Sörfors' i Njurunda egande lastageplats Essviken. För öfrigt finnas inom socknen *Norå* och *Lindsjö* finbladiga sågar; vid *Hassela* har på 1860-talet funnits en flyttbar ångsåg, på sin tid den enda i sitt slag inom provinsen; nedbrann år 1867.

Kyrkan,

af sten, är år 1761 uppförd på Attmars bys egor, har en behaglig plats och invigdes den 6:te Januari 1762 af den i socknen födde biskop Olof Kjörning

Från påfveväldets dagar förvaras här biktstol, rökelsekar, korkåpa och flere gamla bilder. Egen kapellan har Attmar haft alltsedan 1600-talet och orgelverk sedan 1852. I klockstapeln hänga 2:ne klockor.

Folksägner.

Bland dem nämnes om Malungsflugg att der för många år tillbaka legat en skeppsköl, nära nog till förruttnelse öfvergången. Häraf hafva många hemtat stöd för det påståendet att hafvet i uråldriga tider trängt mycket högt upp i landet.

Året 1703 har blifvit sorgligt minnesvärdt för denna socken, enär på hela sommaren »ingen regndroppe af himmelen kom», hvadan detta år ännu i dag kallas »brännåret».

Stöde socken.

Topografi.

Stöde socken gränsar i norr till Holms, i öster till Sättna, Selångers och Tuna socknar i Medelpad, i söder till Hassela socken i Helsingland och i vester till Torps socken inom förstnämnde provins. Från sockenkyrkan räknas 46 mil till hufvudstaden, 4 ½ mil till Sundsvall och 1 ½ mil till Torpshammars bruk. Socknen, som i öster och vester har en längd af 2 ¾ mil, utsträckes i norr och söder till en bredd af närmast 4 mil.

Socknens egentliga öppna slätter äro den vackra bygden på båda sidor Ljungan i närheten af kyrkan. Den omfattar byarne Kjärfsta, Edsta, Kälsta och Ede på norra, samt Usland, Böle, Östanå, Fanbyn, Gräfte och Ökne på södra sidan elfven.

Förbindelse dem emellan hade alltsedan 1600-talet varit mycket besvärlig. Ändtligen 1667 blef der en priviligierad färja sedan de färjpenningar, som till Indals färja förut varit anslagne, hit tillbakadrogos. Sålunda fortgick det till 1731, då brobyggnad öfver elfven allvarsamt ifrågasattes; men af åtskilliga anledningar blef dermed ingen början. Ännu i ett och ett fjerdedels sekel krånglade folket sig fram medelst färja, ett öfverfaringssätt, som höst och vår var förenadt med stor fara. År 1854 förmådde omsider distriktets kronobetjent, här förutnämnde expeditionsfogden Åslund, dervid betjenande sig af samma medel, som hade bron öfver Matforsen till följd, Stöde sockuemän att uppföra den bro i närheten af kyrkan, som nu förbinder de båda strändernas befolkning och som för byarne på södra sidan elfven är af så mycken nytta och beqvämlighet.

Denna del af Stöde socken, med undantag af en mindre del af Kälsta och skogsbygdernas egor, har en jordmån af lera

och god lermjäla, som ehuru sönderbruten i smärre dalgångar, der de från skogsbygderna kommande bäckarne framrinna, lemnar för ordentlig skötsel i vanliga år ganska goda skördar. Af större skogar må nämnas Ulfsjö och Vigge på södra sidan samt Ede, Kjerfsta och Hullsju byars skogar på norra sidan elfven.

I bergen, hvars höjder öfver hafsytan ännu äro obestämda och från hvars högsta punkter på Skallsberget midsommarsolen säges vara synlig hela natten om, finnes vetterligen inga anledningar till grufbrytning. Utom öfverallt på skogarne förekommande mindre bergkullar, förtjena att omnämnas egentligen Högåsen, Kjerfsta- och Skalsbergen.

Större vattensamlingar äro Stor- eller Stödesjön, som från Stöde kyrka till Nedansjö är 1 ½ mil lång och vid Vesterloo ¼ mil bred samt på vissa ställen 180 fot djup.

I äldre tider har en mindre segelbåt transporterat Torpshammars bruks produkter öfver denna sjö; men sedan af ett aktiebolag för en bättre kommunikation mellan Sundsvall och Jemtland en ångbåt blifvit år 1865 anskaffad på Stödesjön, har mellan Hammar i Torp och Nedansjö i Stöde till någon del persontrafiken underhållits af denna ångbåt, som för resten hela sommaren om är i färd med trävarubogseringen på Stödesjön. — Vidare märkas bland socknens vatten Hullsjön, Hällsjön, Öravattnet, Lycksjön samt Ede- och Bosjön (den sistnämnde utgräfd) på norra sidan elfven, samt Vigge-, Gran-, Hull-, Ulf-, Gräs- och en del af Gissjön på den södra Af dessa skulle Grässjön med fördel kunna utdikas och af dess botten med en förträfflig gyttja erhållas en betydlig areal gräsbärande äng. Ofvan uppräknade sjöar, äro de största bland socknens stillastående vatten och hafva alla genom åar och bäckar sitt utlopp i den socknen genomflytande Ljunga-elf, som är det största af bygdens rinnande vattendrag. Vidare förekomma bland sådane Ulfsjöån, med vatten från Storgissjön och Ulfsjön, rinnande åt Helsingland, hvarest den vid Ströms bruk utfaller i Bottniska viken; Faubyån och Hemgrafsån med direkt utlopp i Ljungan.

I klimatiskt afseende förekommer emellan Ljungans flodbädd och de aflägsnare skogsbyarne en väsentlig skilnad. Då

den förra omgifves af frisk och för åkerbruket tjenlig temperatur, hafva de sednare att dragas med en mycket ogynsam. Orsaken dertill är den för de norrländska skogsbygderna gemensamma rikedomen på frostbärande kärr och myrar, hvilka med sina kalla dimmor så mången gång tillintetgöra befolkningens förhoppningar om en god årsväxt. Så inträffar i denna socken rätt ofta detta sorgliga förhållande i byarne Ulfsjön, Tjernsjön, Gransjön och Hellsjön, hvarest också befolkningen, med ett och annat undantag, befinner sig i torftigare vilkor, än der nere på bygden, hvars

Ekonomi,

om den förståndigt handhafves, borde vara och i visst fall äfven är god. Befolkningen, som till större delen sysselsättes vid hufvudnäringen, är i stark tillväxt, en följd af de många tillfällen till biförtjenster, som här äro till finnandes. Utom en mängd landthandlare, handtverkare, backstugusittare och inhyseshjon, alla sysselsatta antingen med handel, skogsafverkning, flottning, arbete vid strömbyggnader och dylikt, möter oss här en befolkning på skogarne, i dagligt tal »finnskogarne» kallade, som icke veta vidare om sin härkomst, än hvad deras förfäder berättat, att de nemligen något före 1600-talet kommit hitflyttandes från Tavastland i Finland och fått tillstånd att nära sig med djurfångst, svedjande m. m. Denna stam finnes dessutom här i landet utspridd på de större skogarne i Torp, Borgsjö och Attmars socknar, samt äfven, om man får tro Hülphers, i Holm, Ljnstorp och Selånger. Genom giften hafva dessa »finnar» likväl under tidernas längd med infödingarne så sammansmält, att de nu i det närmaste föra samma lefnadssätt och bero af samma näringar. Dessutom har här för några år sedan funnits en tillfällig men derför ej mindre betydande personal af löst folk från skilda orter, sysselsatt med den socknen genomlöpande jernvägens mångartade arbeten. Att sedlighetsförhållandena, under sådana omständigheter, ej voro de bästa ligger i sakens natur. Åkerbruket och boskapsskötseln behandlas efter förfädrens sed och i förhållande till socknens

naturliga tillgångar. Vi hafva här ofvan antydt att inom området af Ljungans floddal jorden är af beskaffenhet att föda sin man, som offrar sin tid deråt, men under närvarande förhållanden måste jordbruket äfven här komma att stå efter binäringarne, åt hvilka allt arbete hufvudsakligen egnas.

Bland dessa binäringar intog för många år sedan pottasketillverkningen ett icke oväsentligt rum, åtminstone för finnskogarnes befolkning. Denna handtering, förut nära nog okänd, infördes i Tuna och Stöde samt Attmar genom expeditionsfogden Jonas Åslunds försorg, hvilken år 1838 på egen bekostnad ifrån Bygdeå i Vesterbotten införskref en i yrket kunnig person, ifrån hvilken den nyttiga handteringen spreds och med fördel användes till dess trävaruhandeln med alla sina bifloder af extra förtjenster i socknen inflöt och undanträngde alla andra näringsgrenar. Om man nu besinnar att afsalu af bjelkar och plank årligen uppgå till 16 à 20,000 kr., boskap, smör och skinnvaror till 4 à 5,000 och dertill lägger den icke ringa förtjenst, som kan påräknas vid flottning och bombyggnader, som årligen erbjudes, så synes som borde allmogens lefnadsvilkor vara dråpliga och kapitaler samlas inom socknen. Tyvärr är detta icke händelsen. De alltför lätt förvärfvade summorna hafva här ingen varaktig stad, utan slösas oftast bort i specerier och granna kläder, ett förhållande, hvartill den mängd landthandlare, som här slagit sig ner, äro egentliga orsaken.

I väfnader äro allmogens qvinnor väl bevandrade och utmärka sig härutinnan framför sina grannsocknars, likasom socknens manliga befolkning är så mycket hemmastadd uti slöjdande, att de sjelfva förfärdiga sina åkerbruks- och andra redskaper. Stora landsvägen, som inom socknen upptager en längd af 2 ¾ mil, är lifligt trafikerad, hvadan såväl sommar- som vinterunderhållet deraf tillhöra ett bland socknens olidligare onera. Någon lindring härutinnan har med jernvägens fullbordande inträdt.

Socknens allmänna kassor äro:

Kyrkokassan med en behållning 1872 af . .	kr.	3,462: —
Skolkassan	»	1,371: 84
Brokassan	»	364: —

Magasinskassan har en kontant behållning af kr. 1,246: 23 förutom 1,291 kub.-fot spannmål, råg och korn.

Kommunalutskylderna uppgingo 1872 till kr. 2,165: 56.

Fattigförsörjningen är uppdragen åt en dertill utsedd styrelse och äro omkostnaderna derför mycket känbara. Så t. ex tarfvade fattigvården 1872 ett tillskott af 895 rdr 66 öre utom 230 kub.-fot spanmål; hvarförutan en mängd fattige erhöllo s. k. full försörjning.

Socknens Brandstodsbolag bestod vid slutet af ofvannämnde år af 500 delegare, representerande ett sammanräknadt försäkringsvärde af 996,510 rdr, hvilket belopp nu uppgår till öfver en million s. m.

Verk och inrättningar.

Bland dem märkas:

Nedansjö jernverk, beläget vid östra ändan af Stödesjön, der Ljungan bildar ett vattenfall och hvarest meningen var att Skönviks Aktie-Bolag skulle anlägga ett större verk, med masugn för produktion af tackjern och tackjernets färskning på Bessemermetoden. Afsigten var tillika att till en början bygga 2:ne masugnar med Bessemerverk och sedermera, om förhållandena visa sig gynsamma, fullständiga valsverk för produktens förädling och möjligen ytterligare 2:ne masugnar. För tillgodogörande af vattenkraften byggdes tätt invid den utefter vattendraget löpande jernvägen en dyrbar kanal af sten, till en mindre del af sin sträckning gående såsom tunnel genom ett berg. Verkstäderna anlades hufvudsakligast på den landtunga, som begränsas af elfven, Hemgrafsån och jernvägen.

Innan ännu detta i sitt slag storartade industriella företag hunnit fullbordas, hafva konjunkturerna för jernverken så väsentligen försämrats, att Bolaget ansett med sin fördel förenligt att tills vidare inställa fullföljandet af sina byggnadsplaner. Anläggningen har emellertid med bostäder och inventarier uppslukat respektive 2 millioner kronor.

Ede kanal, af statens och ett bolags medel bekostad, i ändamål att underlätta kommunikationen mellan Östersund

och Sundsvall, är ett af länets vackraste arbeten i sitt slag. Dessutom finnes inom socknen *Nyhems vattensåg* vid Fanbyåns utlopp i Stödesjön, *4 tullmjölqvarnar, åtskilliga husbehofssågar, diverse handtverkerier* af mindre omfång, samt *Nedansjö, Lo,* och *Ede jernvägsstationer.*

Sockenbibliotek.

Stöde sockenbibliotek, bildadt år 1869 genom anslag af landstinget och tillökadt dels genom bokköp för influtne utlåningsmedel och dels genom gåfvor af Evangeliska fosterlandsstiftelsen, omfattar f. n. omkring 200 band.

Kyrkan,

hvars ålder icke bestämdt kan uppgifvas, tillhör sannolikt 14- eller 1500-talens byggnader; har, utom sitt behagliga läge vid elfstranden och några reliker från katolska tiden, intet anmärkningsvärdt att förete. Klockstapeln innesluter tvenne klockor.

Folksägner.

Å Kälsta egor ligger uti elfven en udde, som kallas Baggnäset. Om honom förmäler en gammal sägen att den fått sitt namn efter en Norsk krigshär, som der blifvit nedergjord. Dervid skulle gått så till, att öfver den rätta landsvägen, der fienden skulle framtåga, planterades småskog af gran och tall samt allehanda ris och rötter vräktes deribland, så att den rätta landsvägen såg ut som han der tagit slut och der varit ett ogenomträngligt snår. Derifrån hade en ny bred väg uppbrutits, som förde till udden nere vid elfven. När nu den Norska hären kom tågandes fram, följde den naturligtvis den banade breda vägen tills den plötsligen befann sig nere vid elfven, der den kringrändes af de svenske och höggs ner eller jagades i vattnet och omkom.

Torps socken.

Topografi.

Torps socken gränsar i norr till Hellesjö i Jemtland och Holm i Medelpad, i öster till Stöde, i söder till Ljusdahls, Bjuråkers och Hassela socknar i Helsingland och i vester till annex-socknen Borgsjö. Dess areal, hvilken, enligt den öfver länet upprättade kartan, utgör omkring 10 qv.-mil, är alltså bland de betydligare af länets sockenvidder och är utbredd på båda sidor om Ljunga-elf, i hvars floddal äfven här den egentliga odlade bygden förekommer.

Socknens utseende i Ljungans dalgång är vördnadsbjudande. Der omvexla i mycken liflighet bergshöjder och dalsänkningar i ganska egendomliga formationer. På norra sidan elfven märkas de betydliga bergsmassorna Hökåsen och Getberget; på den södra resa Gösundaberget, Flataklacken, Vikåsen och Hångstaklacken sina hjessor mot skyarne och bilda en högst oregelbunden horizont. Dessa bergsträckningar löpa längs Ljungadalen. Bergarten är vanlig gråsten. Hülphers uppgifter rörande i vissa berg befintlig jernmalm äro uppenbarligen här, som på många andra ställen i detta för sin tid förtjenstfulla arbete, grundade på hörsagor.

På södra sidan elfven förekomma på de stora skogsmarkerna i Stormörtsjöns, Vester- och Öster-Hångsta samt Lillmörtsjöns områden åtskilliga bergshöjder af betydenhet, liksom på Leringens och Marktjerns skogar å norra sidan elfven äfven der icke saknas ansenliga bergssamlingar, hvarå likväl numera skogen betydligt glesnat. Imellan dessa höjder och bakom bergssträckningarne längs Ljungan ligga en mängd större och mindre sjöar, bland hvilka på södra sidan elfven märkes Råggsjön, Stor-Oxsjön, Hångsta-örn, Vikörn, Stormörtsjön, Lomsjön samt en del af Naggen. På norra sidan äro Gissjön, Leringen, Öster-

skinnsjön, samt Karrsjön och Tifsjön de ansenligaste. I nordligaste hörnet af socknen inskjuter Refsunds i Jemtland vattensystem en ganska betydande bassin, som genom ett smalt sund sammanhänger med Holmsjön. Af rinnande vatten märkas: Ljungan, som tilldelar hvarje socken den genomflyter i Medelpad (utom Njurunda) sin egen större eller mindre sjö. Den har icke heller i detta fall vanlottat Torps socken.

Imellan Hammar och Tista byar bildar elfven den s. k. Torpsjön, hvilken dock till längd och bredd är den minsta af de sjöar Ljunga elf inom provinsen genomflyter. I öfrigt märkas: Gimån, en från Leringesjön kommande och vid Torpshammars bruk sig utgjutande biflod till Ljungan. Till Gimåns eller, som den här kallas, Gimens flodsystem höra de mindre åarne Karrsjöån, Tifsjöån, m. fl. mindre bäckar. Getterån, upprinnande på Borgsjöbyns i Borgsjö socken utmark, genomlöper Skinnsjön och utfaller vid Rombäck i elfven. Denna å är från Gissjön gjord flottbar medelst en ränna, hvarigenom bjelkar och timmer med stor hastighet framföras i Ljungan. På södra sidan denna elf märkas: Granån, hvaraf en del utgör gränsskilnad mellan Torp och Borgsjö; Alderån, Råggeån, som i sitt nedre lopp är en fortsättning af Stormörtsjöån, samt den i Saxens by upprinnande, vid Fanbyn i Stöde socken i Ljungan utfallande Fanbyån. Af dessa äro Granån och Råggeån medelst stora kostnader gjorda flottbara, hvarjemte sådant arbete i större skala pågått i Gimån.

Rådande jordmånen är i åkern efter Ljungans floddal lera, som på norra sidan elfven är särdeles styf och svårarbetad. På skogsbygderna förekomma nästan enbart sandblandad mylla och mojord.

Ekonomi.

Befolkningen inom denna socken som till stor del består af välbergade hemmansegare, hvilka årligen tillväxa i antal, har för öfrigt från det öfriga Medelpads allmoge intet särdeles afvikande i lynne, lefnadsvett, vanor och karaktär. Folket på »Finskogarne» hvars språk, seder och näringar i början af dess inflyttande i socknen betydligen skiljde sig från infödingarnes,

har småningom med dem sammansmält till ett. Det finska språket talas dem emellan högst sällan, snart sagdt aldrig. Dock lärer biskop Franzén, när han år 1836 i embetet installerade pastoratets fordne kyrkoherde, doktor P. Stjernberg, hafva på finska språket samtalat med en gammal bonde från skogsbygden och då funnit detsamma temligen oförfalskadt. År 1580 voro i Torp allenast 69 bönder (Hülphers). En mantalslängd från 1650 upptager inom socknen 77 hushåll och år 1790 hade deras antal ökats till 260 samt 1840 till 716.

Hela folkmängden, som 1790 utgjorde 1,622 personer, hade 50 år sednare eller 1840 fördubblats och utgör för närvarande öfver 6,000 personer, hvaraf större delen tar sin näring från åkerbruk och boskapsskötsel. Det förra har på sista 30 åren betydligen utvidgats och förbättrade metoder kommit i bruk. Föredömet härtill hafva några ortens ståndspersoner lemnat, bland hvilka allmänt nämnas aflidne kontraktsprosten Johan Huss, hvilken på Hångsta bys utmark uppröjde och anlade en större egendom Johannisberg. Hvete odlas undantagsvis, men gifver under vanliga somrar en god, till och med rik afkastning. Exempel finnes att det lemnat 31:sta kornet efter 4 ½ kub.-fots utsäde på tunnlandet. Närmast intill Ljungans stränder i Torp är den bästa sädesbygden inom Medelpad, hvadan derstädes högst sällan missväxt inträffar. Vid ofvannämnde Johannisberg. numera tillhörigt brukspatronen och riddaren Johan Huss, anläggarens son, fans för flere år sedan ett staten tillhörigt *stamholländeri af Voigtlandsrace*, hvarmed afsigten var att genom croisering med ortens infödda race, densamma förbättra.

Ångsvattningsmetod har blifvit använd vid Torpshammar och Johannisberg och begagnas ännu på det sednare stället. I sjöaftappning till odling af mossar och myrar har ofvannämnde brukspatron lemnat orten goda föredömen derigenom, att han på Johannisbergs utmark verkstält nyodlingar och på sitt utgods, Hussboda, beläget 2:ne mil söderut från Ljunga elf, uttappat Nohlås och Sunnås med flere sjöar, för att göra såväl sjöbottnarne fruktbärande som omkringliggande mossar odlingsbara.

Binäringarne hafva utgjorts af forsling mellan Sundsvall och Östersund af handlandes varor samt, förrän ångbåtsleden

tillkom, tack- och stångjerns-transport emellan förstnämnde stad och Torpshammars bruk.

I närvarande tid utgöra försäljning på vissa år af större eller mindre skogsskiften, flottningsarbete, rännbyggnader m. m. ovedersägligen de förnämsta binäringarne.

Jagt och fiske, som i äldre tider utgjorde en lönande sysselsättning, är ur modet och lönar icke heller mödan. Af kronofisken äro Gimåns, Getteråns och Råggeåns ålhus de förförnämsta. De tvenne förstnämnde finnas upptagna redan i 1587 års tiondelängder och det sednare tillkom först omkring hundrade år derefter eller 1690. Skogstillgången för husbehofvet är ännu tillräcklig.

Beskattningen inom denna socken företer mycken ojemnhet. Så t. ex. kan ¼ à 1 skattemål på norra sidan elfven (i Norrnordanede) hafva lika värde som 5 à 10 skattemål i bygden omkring kyrkan. Denna olikhet härleder sig sannolikt derifrån, att då skattläggningen öfvergick landet, fästades hufvudsakligen afseende på hvad som då redan var odladt, och icke på hvad som framledes kunde upparbetas.

Socknens allmänna kassor äro:

Kyrkokassan med en behållning 1872 af . . . . 6,000 kr.,
Fattigkassan » » » . . . . . 800 »
Sockenmagasinet har omkring . . . . 3,780 kub.-fot korn.
Kommunalutskylderna cirka . . . . 4,000 kr.,

Kostnad för rustning och rotering belöper sig i denna socken till cirka 2,000 kr.

Arrendemedel till 10 kr. och

Fattigvården till omkring 4 à 5,000 kr. och är densamma inrättad på de i landet vanliga grunderna, nemligen dels på rotehjons-systemet, och dels på bidrag från kommunen.

Skjutshållning betingar, enligt uppgift, 6,000 kr., hvarjemte underhållet af inom socknen befintliga broar och vägar årligen uppgår till cirka 75 kr. pr mantal, hvilket för hela socknens skatte- och kronohemman skulle utgöra närmare 3,200 kr.

Verk och inrättningar.

Bland sådana märkes i främsta rummet: *Torpshammars bruk,* priviligieradt till 4 stångjernshärdar med 3:ne hamrar och

oinskränkt smidesrätt, 1 stålugn, 6 spikhammare, 1 räckhammare med 4,000 centner manufaktureringsrätt. För närvarande drifves verket med blott 1 Franche-Comté-härd med smält- och räckhammare, 1 manufakturhammare och 2 spikhammare.

Bruket, som är synnerligen väl beläget vid Gimåns utflöde i Ljunga-elf, har, jemte stångjerns och manufakturtillverkningen, hvilken sednare till största delen försäljes på stället till Jemtar eller öfre Medelpads befolkning, från perioden för sin anlägg-läggning småningom utvidgats till landtbruk, hvilket på sista åren varit ett af länets mera vidtomfattande och väl handterade.

Transporten af tillverkningen från bruket har varit dess största onus; men sedan Ede kanal blifvit färdigbygd, är denna olägenhet väsentligen afhjelpt och blef det fullkomligt sedan jernvägen mellan Sundsvall och Torpshammar öppnades.

Torpshammars trämasse-fabrik kommer dernäst i ordningen. Den enda i sitt slag inom provinsen, började anläggningen häraf i Juli 1869, sedan grosshandlaren Gustaf Josefsson i Stockholm lyckats att för en sådan anläggning intressera åtskilliga personer i Sundsvall och omkringliggande landsbygd. Med Torpshammars bruksegare, hvilka till anläggningen uppläto plats och vattenfall och hvilka derföre togo aktier i företaget, bildades nu ett bolag, hvilket under namn af Torpshammars Trämasse-fabriks-aktiebolag, så bedref arbetet med verkets byggande, att detta verk första gången »gick rundt», som det heter, den 18 November 1871. Verket innehåller 3 slipapparater, 3 qvarnar, samt en pappersmaskin m. m. Maskinerna, hvartill en tysk, herr Valter Heidenhem, egde patenträtt, äro af honom uppsatta och alla vattenbyggnaderna utförda af kaptenen vid väg- och vattenbyggnadskorpsen herr Lars Berg. Hela verket uppgifves kosta omkring 600,000 kr. Fabrikatet är prisbelönt i Moskau, Vien och Köpenhamn; men äfven denna industri kommer att upphöra.

Vidare finnas här ett *ölbryggeri* vid Johannisberg, *ett färgeri* och *ett garfveri*, hvartill privilegier äro sökta och beviljade och anläggningen fullbordad i närheten af Getteråns och Gimåns utlopp i Ljunga-elf; slutligen märkas *Johannisbergs, Hångsta, Geterå, Gullgårds, Komsta, Rågeåns, Torpshammars, Boda, Klöstre* och *Byns tullmjölqvarnar.*

För postgång och helsovård finnas här följande inrättningar: *Poststation*, inrättad år 1860, sedermera förändrad till post-expedition; samt *station för provincialläkare;* hvarjemte i förra år funnits en *Filialafdelning af Sundsvalls apothek*, hvilken numera är förvandlad till *sjelfständigt apothek*. På jernvägsleden mellan Sundsvall och Torpshammar är här den sista stationen, *Torpshammars jernvägsstation* benämnd.

Sockenbibliotek.

Torps sockenbibliotek, bildadt år 1868 genom anslag af landstinget och gåfvor af brukspatronen Gyllenhaal, innehåller närmare 200 band. Böckerna utlånas utan afgift och någon kassa för bibliotekets underhåll och förökande finnes icke. Det begagnas någorlunda flitigt af den i närheten boende befolkningen.

Kyrkan,

af sten, byggdes år 1785; är ännu tillräcklig för socknens innevånare. Den har i sednare tider blifvit försedd med ett efter kyrkans storlek afpassadt orgelverk, förfärdigadt af den i sitt yrke utmärkte, numera aflidne orgelbyggaren J. G. Ek. Kyrkotornet är här, i olikhet med vanliga förhållandet, bygdt på vestra gafveln, hvartill brist på säker grund på den östra är orsaken.

Borgsjö socken.

Topografi.

Borgsjö socken, som i norr gränsar till Bräcke och Hellesjö socknar i Jemtland, i öster till Torp och i vester till Hafverö socken i Vesternorrland samt slutligen i söder till Ramsjö i Helsingland, utgör annex till Torps pastorat och är 3 mil lång, 5 mil bred samt innehåller en areal af 201,000 tunnland. Åfven här möter oss i Ljungadalen en natur af högstämda formationer. Synnerligen är nejden kring Borgsjö kyrka af beskaffenhet att rättfärdiga detta omdöme.

Der finner man den inom socknen största odlade och öppna bygden, hvarest på båda sidor om elfven höja sig de betydliga bergsmassorna Borgsjöberget, Ranklöfven, bekant för sina ovanligare fjällvexter, Öhsberget (»Öhshatten»), hvarifrån, enligt uppgift, det 6 ½ mil fogelvägen derifrån belägna Sundsvall i klart väder skall synas med beväpnadt öga; Gubbaberget vid Grundsjön, hvarifrån Klöfsjöfjällen i Jemtland blifva synliga. Söder om sjön Torringen finnes ett berg, Snöskallen kalladt, hvarom förmäles att personer, som med bloss nedträngt i dess inre, kommit så långt att blossen af det starka luftdraget blifvit släckta. Såvidt bekant är innehålla dessa berg inga malmarter.

Bland socknens många vatten märkas: Borgsjösjön och Ångesjön, båda af elfven bildade vattensamlingar, Öster- och Vester-Vattensjöarne, Mjösjön, Ytter- och Öfvertjern, den stora från Bräcke inskjutande sjön Torringen, Storoxsjön, Örasjön, Grössjöarne och Micksjön samt Kättsjön och Löfsjön, alla på norra sidan elfven; på södra sidan äro Råsjön, Grundsjön och Lill-Naggen samt delar af Vandeln och Jusjön de anmärkningsvärdaste.

Ljungans tillflöden inom socknen äro dessutom Ofvansjöån, Täljeån, Haråu, Råsjöån och Ångan, som i sig upptager Dy-

sjöån. Alla dessa rinnande vatten äro gjorda flottningsbara och förete om vårarne en liflighet med hästar och folk, som skulle förvåna, om man icke visste hvilka vigtiga roler i provinsens kommerciella lif dylika vattendrag spela.

Ekonomi.

Af en befolkning, som 1749 utgjorde 636, men som 1815 ökats till 1,407 personer och 50 år sednare eller 1865 till 3,191, skötes ett jordbruk, som under goda klimatiska förhållanden är rätt lönande. Befolkningens lefnadsvilkor äro derföre i allmänhet goda, hvartill naturligtvis de mångfaldiga binäringar, som inom socknen på sista 30 åren uppväxt, i väsentlig mån medverkat. Dessa binäringar äro skogsbruk, körslor, biträden vid flottningar och strömrensningar, rännbyggnader m. m., hvilka alla taga folkets tid och arbetskrafter i anspråk. Det är klart att betydande summor skola i socknen på detta sätt inflyta. Dessa summor sätta också befolkningen i tillfälle att i sina seder och bruk inlägga den lyx, hvarföre denna socknens innevånare utmärka sig framför sina grannar.

Man behöfver blott en helgdag resa vägen fram genom Borgsjö socken, för att öfvertygas om sanningen häraf. Alla socknens sjelfegande innevånare äro nemligen med hästar, åkdon eller kläder så utstyrda, att en fremling lätt skulle tro sig, liksom i Sollefteå, färdas igenom en bygd af idel herrar och patroner. Sena att fatta förtroende för fremlingar, äro de likväl, sedan de pröfvat och skänkt sin vänskap, trofasta deri. En viss sammanhållning har åtminstone förr utmärkt kommunen. Om den på sednare tid varit en smula splittrad, så har detta förhållande sina naturliga orsaker, hvilka dock äro tillfällig och med tiden korrigera sig sjelfva.

Kommunalutskylderna utgjorde år 1870 . . . 4,179 kr.

Väg- och skjutshållning. Omkring 6 mil sommar- och vintervägar underhålles i denna socken och skjutsningen ombesörjes vid 3:ne gästgifverier.

Fattigvården, som i penningar anses uppsluka omkring 3 à 4,000 kronor, handhafves på samma sätt som i moderförsamlingen.

Verk och inrättningar.

Bland dessa märkas 7 *tullmjölqvarnar*, 1 *färgeri med stampverk*, 1 *faktori*, 1 *garfveri* m. fl. af ringa betydelse.

Kyrkan.

Dess första byggnadsår är okändt; men, såsom uråldrig och förfallen, blef den 1768 nedrifven och af byggmästaren Hagman uppförd af sten. Hon utvidgades då och förseddes med ett mindre torn på takets midt. Till detta torn hade den i socknen födde handelsmannen Eric Boræus i Stockholm i testamente skänkt 30,000 daler k. m.

Inga särdeles märkvärdiga minnesmärken finnas här, utom en kalk med påskrift »S:t Brigitta. A. d. D. MCCCCC».

En mycket gammal klocka var i behåll 1769, då den måste omgjutas. Det första orgelverket i någon Medelpads landsförsamling byggdes här 1771 och skänktes af komministern i församlingen Gullik Boræus. Till Borgsjö historia hör vidare att detsamma 1667 blef skildt från Torp och utgjorde då eget pastorat; men genom dess kyrkoherdes, Anders Rialinii, tjenstefel blef det snart med sin nuvarande moderförsamling återförenat; har alltsedan haft egen kapellan och ständig gudstjenst.

I kyrkans närhet invid allmänna landsvägen hafva Borgsjö socknemän till minne af konung Carl XIV Johans besök härstädes den 25 Aug. 1835, låtit uppresa en minnesvård af tackjern med följande inskrift:

»*Nära ett och ett halft århundrade sedan någon svensk konung*) besökt dessa bygder, helsades här konung Carl XIV Johan af tacksamma undersåters glädje och vördnad och Hans färd genom Nordlanden var ett kärlekens segertåg. — Borgsjö socknemän reste minnesvården*».

Folksägner.

Äfven denna socken saknar ej sådane. De flesta äro likväl af så betydelselös och sväfvande beskaffenhet att de ej

*) Carl XI reste härigenom 1686.

förtjena att uppteckuas. Den planstén, som ligger framför ofvanomtalade minnesvård öfver Carl XIV Johans besök, säges vara tagen ur en större jättegryta, hvarur Olof den helige vid en förbiresa gifvit sin häst vatten. Bland folksägner af den befängda sorten räknas med skäl den traditionen att Catarina Månsdotter, Erik XIV:s gemål, skulle vara född i Ånge by af denna socken. Att detta är fullkomligt falskt, derom är man numera förvissad.

En annan historia, som är mycket gängse bland Borgsjö allmoge, afhandlar ett af Carl XI:s besök i Norrland och hans missöden på Borgsjöbyns gästgifvaregård. År 1686 skulle han, enligt traditionen, tillbringat natten på Borgsjöbyns gästgifvaregård. Sedan konungen gått till sängs, kom gästgifverskan i något ärende in i hans rum och fick då höra ett besynnerligt läte i närheten af konungens säng. Troende att det besynnerliga lätet kom från en råtta, som knaprade på konungens tillhörigheter, tog hon ett vedträd och slog dermed till åt den förmente råttan, som likväl befans vara konungens klocka. Det andra missödet bestod deruti, att då kungen befallt smorning af sin schäs, så insmordes med tjära och ister hela schäsen och båda hjulen, men hjulåsen och hjulnafven icke.

Hvad det förra äfventyret vidkommer, påstå många att det passerat på Piligrimstads gästgifvaregård inom Jemtland.

Och detsamma kan det nu vara för resten.

Hafverö socken.

Topografi.

Hafverö socken gränsar i norr till Rätans och Bodsjö socknar i Jemtland, i öster till Borgsjö i Medelpad, i söder till Ljusdals och Ytterhogdals socknar i Helsingland samt i vester till sistnämnde socken och Öfverhogdals i Herjeådalen. Den är således, denna Hafverö socken, på 3:ne sidor omgifven af andra läns socknar och har dess belägenhet i thy fall vållat de många förändringarne i dess styrelse, som här nedan omtalas.

Hufvudsträckningen i öster och vester från Kroktjernsrå, der landskaperna Medelpad, Helsingland och Herjeådalen, sammanstöta, till Norra vattensjön vid Borgsjö sockengräns, utgör närmast 3 ⅔ mil, bredden 3 ⅓ mil.

Hafverö socken har i äldre tider varit annex under Torps pastorat, tills det genom Erik XIV:s resolution af den 28 Februari 1562 på socknemännens begäran, derifrån skiljdes och underlades Ytterhogdal. Och sedan drottning Christina, efter erkebiskopen Lars Paulinii död 1647 från erkebiskopsstolen afskiljde landskaperna Medelpad, Ångermanland, Jemtland, Herjeådalen samt Vester- och Norrbotten med underlydande lappmarker och deraf bildade Hernösands superintendentia, fortfor Hafverö, såsom förenadt med Ytterhogdal, att erhålla sina prester från erkestiftet, ehuru det, hvad »cura ecclesiastica» angick, lydde under den i Hernösand tillsatte Superintendenten. Detta förhållande varade till 1813, då, genom en kongl. resolution af den 26 Maj, socknen skiljdes från Ytterhogdal och blef ett eget konsistoriellt pastorat af 3:dje klassen, under Hernösands stift.

Länstersjön, Kroksjön samt Öfver- och Ytterturinge byar i Rätans socken af Jemtlands län hafva på grund af Carl XI:s bref den 9 Januari 1689 kyrkorätt i denna socken.

Af den betydliga areal, som denna socken omfattar, utgöres största delen af ett ofruktbart, stenbundet land, moar, mossar och vatten. Deraf det jemförelsevis ringa tunlandtal af odlade egor, som här förekommer; deraf också den låga folknummern på den stora arealen. Landet, liggande på ömse sidor om Ljungan och dess tillflöden, bildar en dalsträckning i sydlig riktning från Jemtlandsgränsen fram till Kyrksjön, hvarest den delar sig i tvänne armar, af hvilka den ena, som utgör sjelfva hufvuddalen, följer Ljungan utföre till Borgsjö gräns. Den andra fortlöper från början i samma led som ådalen och fortsätter genom Ytterhogdal och Färila socknar i Helsingland fram till Ljusnans flodområde.

Jordmånen består af bergjord, hvilken, der den icke öfvergår till ren sand, såsom i Byn och på Sandtägta, på andra ställen, såsom Juånäset m. fl. är af kringliggande mossar högeligen besvärad af syra.

Thermometer-observationer hafva, såvidt kändt är, aldrig blifvit verkställda inom denna ort; hvadan någon bestämd formel, som uttrycker dess medeltemperatur, icke kan uppgifvas. Men med säkerhet kan man antaga, att klimatet i Hafverö är lika strängt som i Torneå.

Humboldt, Erenheim m. fl. hafva antagit att för hvarje 575 fots elevation faller temperaturen en grad och för hvarje latitudsgrad norrut ½ grad på thermometern.

Medelhöjden för Hafverö socken uppgifves till 1,150 fot öfver hafvet (se 1839—1843 års femårsberättelse). Då nu denna socken är belägen inom 62 breddgraden, så skulle temperaturen här, enligt förenämnde antagande, vara lika med densamma vid 66 longitudsgraden, inom hvilken Torneå är beläget. Till följd häraf kan också bevisas, att högst få socknar inom länet äro af de fruktansvärda »jernnätterna» så hemsökta, som Hafverö. Enligt anteckningar i socknens folkmängdstabeller voro 1787, 1797, 1800, 1812, 1821 och 1831 frostår. 1851 förstördes på de flesta ställen all grödan af frost och har icke sedan 1821 så eländig årsväxt härstädes förekommit.

Ansenliga höjdsträckningar, till en del ännu temligen skogbeklädda, förekomma öfverallt inom socknen. Anmärkningsvärdast deribland äro Hattesberget, egentligen en skogig sandås,

som i Ytterhogdal under namn af Risberget uppnår en höjd af 1,575 fot öfver hafvet. Vidare Qvarnberget, Rödmyrberget, Sketemyrberget, Södra bergen, Ensterhamrarne, samt i socknens södra del Klackarne, af hvilka den södra från en till omkretsen obetydlig Cas uppreser med vildt stupande väggar sin käggelformiga hjessa 500 fot öfver sjön Hafverns yta; Håberget, Kölaberget, Lindsberget, Skalberget, Lomtjernsberget, Björnmyrberget, Ensjökrusen, .Häxtjernsberget (1,590 fot öfver hafvet) samt Häll- och Tennsjöåsarne, Turing-, Sör- och Norrskallarne, af hvilka Turingskallen i historiskt afseende förtjenar att antecknas såsom hafvande utgjort en af riksmärkena mellan Sverige och Norge på de tider Jemtland lydt under sistnämnde rike.

Vidare anmärkas: Flerktjernsfli, Jemtmyrberget, Djuptjernsberget, Koberget, Tjernfloberget, Orr- och Landtmätareåsarne, Tullporten, Malcomtjernsberget samt på gränsen emellan Snöbergs och Ahlby skogar, Gillerberget, Kyrksmedjeberget och Boberget, trenne enstaka intill hvarandra sig uppresande bergstoppar. Den betydligaste höjdsträckningen inom denna del af socknen är Kjölsillre-åsen i sammanhang med Hällberget m. fl. mindre anmärkningsvärda stensamlingar. Alla dessa naturens ofruktbaraste alster, emellan hvars klyftor björnar och lodjur hafva sina hemska boningar, bidraga i väsentlig mån att göra denna bygd otillgänglig för ett mera uppdrifvet åkerbruk. Endast Sketemyrberget och Ensjökrusen *uppgifvas* innehålla malmarter: det förra koppar och det sednare jern. Deremot förekommer myrmalm i åtskilliga af socknens många mossar. I botten af sjelfva Holmsjön föregifves äfven finnas myrmalm.

På vatten är denna socken lika rikligen lottad som på berg. Ljunga-elf, som genom Mellerstsjön i Rätan infaller i Hafverö och här bildar de stora vatten Kyrksjön, Hafvern och Holmsjön, är det största af de genom socknen gående vattendragen. Det upphemtar rikliga tillflöden af större och mindre åar, af hvilka de förnämsta äro Enster-åarne, den norra genom Mörtsjön utfallande i Kyrksjön och den södra i Märrviken, samt Bufferån, som genom Bosjön utfaller i Mellerstsjön. Vidare tillflöda från söder: Linsjöån, Sotån, Kjölsillreåarne, Mälljeån och Juan; och från norr Stensån, Årasjöbäcken,

den på Jemtlandsgränsen upprinnande Byån samt åtskillige mindre bäckar. Utom de redan uppräknade större sjöarne förekomma dessutom: Enstern, Bosjön och en del af Mellerstsjön, Mörtsjön, Stora och Lilla Tjernsjön, Flistersjön, en del af Vestra Vattensjön, Finnsjön, Mälsjön samt Stor- och Öster-Lillsjön. Af alla dessa vatten är Holmsjön störst. Han upptager en vidd af 10,338 tunnl:d = 57,898 qv.-refvar 80 qv.-stänger och har en omkrets af 8 mil.

Kommunikationsförhållandena inom denna socken äro temligen ursprungliga. För resandes fortkomst finnes gästgifveri inrättadt i Vassnäs by, hvarifrån man ledsagas till Ofvansjö skjutsstation i Borgsjö, 2 ¼ mil, deraf ¾ mil sjöledes, samt till Ytterhogdal 4 mil. Till underhåll af gästgifveriet är räntan af 22 mål i Byn anslagen. Håll- och reserv-skjuts-skyldighet är icke fästad vid detta gästgifveri, utan ombesörjes skjutsningen turvis af bönderna i byn, ett år för dem hvardera.

Inom hela socknen finnas inga andra vägar, än rid- och gångstigar. Naturen har till lättnad i detta förhållande anvisat sjö- och vattendragen, hvarpå färdandet likväl icke försiggår utan betydlig kostnad och mycket besvär, synnerligen höst och vår, då sjöarne hvarken bära eller brista. Denna farled är nu väsentligen förbättrad genom den åren 1852—1853 anlagda vägen mellan Ofvansjö i Borgsjö och Årsunds-krogen i Hafverö, men de öfriga hindren för en tidsenlig forväg till Jemtland efter denna led stå ännu qvar och föga hopp finnes att det snart skall blifva annorlunda. Åtminstone mörknade i väsentlig mån utsigterna härtill genom det afslående svar socknemännen erhöllo på sin ansökan om understöd från allmänna medel för upptagandet af förenämnde väg från Borgsjö sockengräns, hvilket nu skett helt och hållet på de fattige socknemännens enskilda bekostnad. Skulle ny väg anläggas från den beskrifne åt Byn, förbi Vallen, genom Ytterturinge och förenas med allmänna landsvägen genom Helsingland, Herjeådalen och Jemtland uti Rätans socken, måhända lämpligast vid sjön Nästeln, så vore mycket vunnet för trafiken på södra Jemtland, sydöstra delen af Herjeådalen samt hela Hafverö och nordöstra delen af Borgsjö socken i Medelpad. Den 29 Juli 1832 begärde och erhöllo socknemännen förordnande för

andre landtmätaren E. J. Stagnell att upprätta kostnadsförslag öfver en tillämnad rensning af inom socknen varande strömmar och forssar, hvilket utföll sålunda att 7,241 Rdr 25 öre dertill ansågos behöfliga. Vid 1840—41 års riksdag anvisades härtill ett anslag af 4,500 Rdr Rmt; men då sockne-männen, på grund af Kongl. brefvet den 22 Oktober 1842 derom tillfrågade, icke tilltrodde sig öfvertaga arbetet, företog sig handelsbolaget James Dickson & Co. i Göteborg upprensningen af detta vattendrag. Till år 1850 uppgifves kostnaden härför till 124,000 Rdr Rmt. Utom anläggandet af betydande bommar, stenkistor och rännor i Ljungan, hafva äfven dessa rensningar sträckt sig till åar och bäckar och är det utom allt tvifvel. att nämnde bolag, inom denna socken, på sådane arbeten nedlagt mellan 3- à 400,000 Rdr Rmt.

Transportmedel äro klöfjesadel, mes och kont, och, såvidt bekant är, finnes inom socknen icke mer än 8 à 10 åkkärror med vagnslider vid Årsundskrogen, der Borgsjövägen slutar vid Holmsjön.

Helsingar tillskrifvas förtjensten af denna sockens första bebyggande. Öfver folkets lefnadsförhållanden hvila samma karaktersdrag, som öfverallt utmärka skogsbygdernas och det hårda klimatets söner: hurtighet, en afundsvärd helsa, kroppsstyrka i förening med fjällbons vighet och uthållighet i tungt arbete. Under inflytelsen af en karg natur har Hafveröbon vant sig att icke vänta mycket af andra, utan synes verkligen tagit fasta på det gamla ordstäfvet: »Hjelp dig sjelf, så hjelper dig Gud.» Språket företer mycken förbistring, en ganska naturlig följd af socknens läge emellan Medelpad, Jemtland, Helsingland och Herjeådalen.

Ekonomi.

Folket i denna socken, hvars ålder svårligen låter bestämma sig, (i 1550 års jordebok finnes redan byarne Öhn, Vassnäs och Byn omnämnde) är ännu ganska ringa i antal. Då 1815 års kyrkobok angifver 542 personer, funnos 50 år sednare eller 1865 endast 853 inom den egentliga socknen, då det icke räknats inom Jemtland boende, i Hafverö kyrkorätt egande, 261 personer.

Förnämsta näringsgrenarne skola väl vara åkerbruk och boskapsskötsel; men i en bygd, den naturen behandlat så stjufmoderligt, som Hafverö, har man föga att vänta af den förra, såvidt dervid tages hänsyn till sädesproduktionen. Också befinner sig åkerbruket på samma punkt nära nog som för 70 år tillbaka, en omständighet, den kännaren af socknens klimatiska och andra förhållanden vore färdig att ursäkta, om icke de rikliga biförtjenster, som skogarne här lemna, berättigade till anspråk på en annan sakernas ordning. I medelmåttligt goda år nödgas hemmansegare med större hushåll från Sundsvall eller angränsande socknar skaffa sig föda. Under det några smärre förbättringar i ladugårdsskötseln blifvit vidtagna, hafva de förändringar jordbruket undergått, hufvudsakligen bestått i utvidgning af åkerjorden; ty några förbättringar som afsett högre afkastning af de redan odlade egorna kunna ännu icke upptäckas; men den tid torde icke vara allt för långt aflägsnad ifrån vår, då af Hafverö jord skall utkräfvas icke allenast lifsuppehället i vanliga år för jordbrukaren och hans familj, utan äfven något till krono- och kommunal-utskylder, hvartill hittills skogshandteringen egentligen bidragit. Denna måste derföre under närvarande förhållanden anses utgöra kommunens hufvudnäring. De summor den inbringar, äro otroliga, och skulle, rätt använda till utdikning af frostbärande kärr och åkerjordens ändamålsenliga handterande, ovilkorligen leda till fördelaktigare resultater af socknens landthushållning. Boskapsskötseln i och för sig skulle inom denna socken kunna tillförsäkra hemmansegarne ett pålitligare lifsuppehälle, än åkerbruket; ty det är för en och hvar uppenbart, att en bygd, der klimat och andra förhållanden likasom sammangaddat sig mot ett det tarfligaste åkerbruk, der under årets alla tider, med undantag af en kortare om vintern, ladugårdsprodukter vore säljbara hemma i gårdarne, handlar i uppenbar strid mot sitt eget intresse, då den äflas att utöfva en handtering, som ännu ej lönar det mödosamma arbete, som derpå nedlägges. Sädesslagen äro de i nejden vanliga, nemligen råg, korn och något hafra. Bland rotfrukter utgör potatis hufvudodlingen. Hafra, som på den sumpiga jordmånen trifves bäst, torde vara det för orten mest passande sädesslaget.

Skogen, som utgör sockneus förnämsta rikedom, är antingen till större delen afverkad eller också under afverkning. En del deraf är på vissa år försåld till Herrar James Dickson & Comp. i Göteborg och man måste i rättvisans namn erkänna, att detta bolag hushållar dermed på ett sätt, som kunde tjena till föredöme för länets öfrige skogsafverkare. Ingen bjelke får huggas under 12 och intet sågtimmer under 11 tums diameter på 20 fots längd.

Bland binäringarne intaga skogshyggen, körslor, arbeten vid strömrensningar och flottningar de främsta rummen. Jagt och fiske, som förr utgjort lönande handteringar, aftaga allt mera och endast om hösten fällas en eller annan elg och vintertiden en och annan björn. Fisket af sik och gäddor, som, torkade, fordom ansågos för en synnerlig raritet från denna ort, fortfar visserligen ännu, men i ringa grad.

Af statistiska tabeller synes att socknens hela skattetal är 12 $\frac{125}{192}$ mantal, deraf 12 $\frac{61}{192}$ mantal skatte och $\frac{1}{3}$ mantal krono. I sistnämnde uppgift äro öfverloppsmarker och ännu icke skattelösta nybyggen inbegripna. En jemförelse emellan äldre och i nyare tider skattlagde hemman visa en märkbar olikhet i afseende på hemmanens godhet och egovidd, ett förhållande, hvartill den efter bokstafven uppfattade ordalydelsen i Kongl. Maj:ts Nådiga Afvittringsstadga af år 1824 egentligen medverkat.

Kostnad för rustning och rotering uppgår till 202 kronor 62 öre.

Allmänna kassor äro: kommunal-kassan, afdelad i 2:ne kassor, den ena för den egentliga socknen och den andra för den del af kommunen, som ligger inom Jemtlands län, och består af Hede, Kroksjö, Länstersjö samt Öfver- och Ytterturinge byar; fattigkassan med en behållning af 1,508 kr.; *kyrkkassan* med en dito af 491 kr.; *skolkassan* med 393 kr. behållning år 1872; *magasinskassan*, hvars behållning utgör cirka 100 kr. Derjemte finnes inom socknen 2:ne spanmålsmagasiner, innehållande cirka 500 kbft korn, afsedda att vid behof lemna grobart frökorn.

Fattigförsörjningen utgöres medelst kringgående af sådane hjon, som icke af sjukdom eller andra åkommor äro dertill för-

hindrade; hvaremot inaccordering eger rum för barn eller orkeslösa personer. Utgifterna dertill tagas från fattigkassan och uppgingo de 1872 till 328 kr. 24 öre.

Donationer.

Inspektoren *J. A. Bergström* på Ånge har i början af året 1876 skänkt till Hafverö kommun 300 kr., såsom grundpenning till ett blifvande fattighus inom socknen. Dessa medel förvaltas af ordföranden i socknens kommunalnämnd.

Sockenbibliotek.

Hafverö sockenbibliotek, bildadt genom gåfvor af Hushållningssällskapet, landstinget och Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, begagnas utan afgift.

Kyrkan.

Denna kyrka, bygd och invigd år 1851, är uppförd af sten, och är till sin arkitektur en af de prydligaste landskyrkor i skogsbygderna inom länet; har ett utmärkt läge vid Kyrksjön och från dess torn fägnas ögat af en storartad naturtafla af äkta högnordisk karakter.

Selångers socken.

Topografi.

Selångers socken gränsar i norr och nordvest till Sättna och Timrå, i öster till Skön och Sundsvalls stadsjord, i söder till Tuna och i vester till Stöde socken. Dess största längd i öster och vester är 2 ½ mil och dess största bredd i norr och söder 1 mil.

Berg och höjdsträckningar finnes i stor myckenhet. Med förbigående af några mindre bergskullar anmärkas bland de förstnämnde: Hällomsberget, hvars topp öfver Selångers socken och omgifningar erbjuder en ganska egendomlig anblick. Dälderna emellan bergen bilda derifrån en figur, snarlik en oerhördt stor menniskoarm med hand och fingrar utspärrade ur hafvet inöfver en del af socknen. Kolstaberget, en till större delen skogklädd bergshöjd samt en mängd mindre bergåsar. Största skogarne tillhöra Öster- och Vester-Huljens byar.

Största vattensamlingarne äro Selångersfjärden, en täck insjö, till följd af sitt mellan de omgifvande bergen instängda läge, fredad för stormar, hvadan dess yta ofta är spegelklar äfven om vindarne blåsa kring höjderna deromkring; samt Huljesjön, en skogssjö, utmärkande sig för sitt djup och sitt nattsvarta vatten, en följd af dess gyttjebotten och de skuggor deromkring belägna skogar utbreda. Segersjön, den bredaste af dem alla, har sitt utlopp i Sättna-ån, som är socknens enda rinnande vatten af någon betydenhet och som efter sitt inflöde i Selånger bildar en liten elf af de mest romantiska stränder, genomlöper Selångersfjärden och söker förbi Sundsvalls vestra stadsdel sitt utlopp i hafvet.

Folkmängden, som år 1815 utgjorde 978 personer, uppgick 1865 till 1,538 och ökas årligen i mån som socknens jordbruk och ekonomi förbättras. Stadens närhet föranleder mången

gång till onödiga resor och utgifter, men följderna deraf motvägas i någon mån af de tillfällen till afsalu af landtmannaprodukter, som denna närhet erbjuder. Välmåga utan egentlig rikedom är inom socknen rådande och, om man undantager ett hos den yngre generationen tillväxande lyxbegär, träffas här mången representant af gamla tiders flärdfrihet och allvar. Som ett bevis på församlingens hederskänsla kan det icke anses olämpligt att här anteckna ett ganska egendomligt faktum. För flera år sedan bemärktes att inom församlingen uppehöll sig ett tjufband. Flere stölder begingos samtidigt på olika ställen och på vägen mellan Sundsvall och Selångers kyrka anhöllos gång efter annan resande af misstänkta personer. Öfvertygade att fremmande lösdrifvare uppehöllo sig inom deras samhälle, beslöto Selångers socknemän på allmän sockenstämma att utrota eller fånga fridstörarne. En ordentlig skallgång utstäldes åt olika håll, misstänkta gömslen genomletades och följden blef socknens fullkomliga rensning från den fremmande ohyran. Vid den strax derpå inträffade höstmarknaden i Sundsvall stod efter hela Selångersvägen ordentlig vakt uppstäld och förspordes efter den betan inom församlingen ingen enda oordning.

Ekonomi.

I hufvudnäringen intar boskapsskötseln inom denna socken främsta rummet. Åkerjorden, som i allmänhet är vattensjuk och består af svag stenblandad lera, dikas äfven här alldeles för grundt och är för den skull till sädesproduktion mindre lämplig, enär frostskador icke sällan inträffa. Åt fodertillgången egnar deremot Selångersbon en berömvärd omsorg. Derföre står boskapsskötseln högre här, än i många Medelpads socknar. Också äro tillfällen till afsalu af ladugårdsprodukter i den nära liggande staden en af socknens förnämsta näringsgrenar, hvarjemte försäljning af hö och något trädvirke, såsom skeppsrötter, sparrar och bräder, körslor åt bruken samt varutransport efter Jemtlandsvägen bidraga till den allmänna välmåga utan egentlig rikedom, som här är rådande.

Allmänna kassor äro: Kyrkkassan, tillkommen genom aflidne personers testamenten och frivillige sammanskott, har en

tid utgjort 6,000 kr., hvaraf likväl en stor del medtogs under kyrkoreparationen 1847—1850.

Fattigkassan, tillkommen på samma vis,		. . . .	2,800 kr.;
Tornurkassan	dito	dito	263 »
Skolkassan	dito	dito	400 »

Kommunalutskylderna, hvari fattigvårdsutgifterna voro inberäknade uppgingo år 1872 till . . . . kr. 2,027.

I dessa utskylder utdebiteras sistnämnde år 8 öre pr fyrk å alla beskattningsföremål samt 50 öre pr man och 25 öre pr qvinna å alla som erlägga mantalspengar.

Fattigförsörjningen, hvartill räntan af fattigkassan gemenligen användes, uppehålles dels genom socknegång och dels genom tilldelandet af full eller half försörjning.

Donationer.

Länsmannen E. O. Frånberg har till skolan skänkt 100 kr., hvaraf räntan användes till inköp af passande skolböcker åt fattiga och sediga skolbarn.

Jägmästaren Fellenius på Silje har till skolan gifvit 25 kr., hvaraf årliga räntan skall läggas till kapitalet tills detta uppnått 100 kr., hvarefter räntan användes till enahanda ändamål, som räntan af Frånbergska donationen. Båda gåfvorna datera sig från Juni månad år 1873.

Verk och inrättningar.

Silje tullqvarn med tre par stenar, och

Eriksfors tullqvarn med 2 par stenar, den förra vid Selångersån, den sednare vid s. k. Hafsbäcken; till dessa komma några finbladiga husbehofssågar vid Huljen och Ilof.

En folkhögskola, den första inom länet, öppnades inom socknen hösten 1873.

Sockenbibliotek.

Selångers sockenbibliotek, innehållande omkring 160 band, deraf 116 äro gåfva af framlidne kommissionslandtmätaren J.

Staaf på Högom, och återstoden af landstinget, anlitas flitigt af församlingsboarne.

Kyrkan,

uppbygd år 1871, är en af landsbygdens större tempel, 104 fot lång, 47 fot bred, den rymliga sakristian oberäknad. Hvalfvet är det högsta i någon af provinsens kyrkor på landet. Det bygdes först af sten, men måste strax efter dess uppbyggande, nedtagas och utbytas mot ett gipshvalf. Orgelverket nybygdes åren 1836 och 1837 af direktör Jonas Gustaf Ek och är detta orgelverk det första han bygt på eget ansvar och prisar ännu i dag sin mästare. I tornet hänga 2:ne i harmoni stämda klockor.

Om den gamla kyrkan, hvaraf numera endast finnes en ruin i närheten af Selångersfjärden, förmäles i Hülphers 1771 utgifna beskrifning öfver Medelpad »att hon förmenas vara bygd på 1400-talet af densamme munken Josefus, som äfven uppbygt Indals, Ljustorps m. fl. kyrkor i Medelpad och Jemtland. Uti hvalfvet, som fordom varit prydt med målningar, var erkebiskop Jac. Ulphonis vapen insatt, till bevis att denna byggnad skett i hans tid». Med denna ruin, om hvilken, bland annat, blifvit sagdt att Helsingelagen varit med jernkedjor fastsmidd i muren, har folksagor och vantro haft mycket att beställa. Så t. ex. kunde icke ett enda af dess stenblock af menniskohand rubbas, utan att den, som djerfdes ett sådant försök, skulle derföre plikta med sitt lif; så skulle också, när ruinen störtades, yttersta domen ögonblickligen följa m. m. Men en Julidag 1841 hördes i nejden ett förfärligt dån. Ruinen hade störtat och med den rubbades äfven den gamla vantron i sina grundvalar.

Sättna socken.

Topografi.

Sättna socken gränsar i norr till Indal, i öster till Timrå, i Söder till Selånger och i vester till Stöde församlingar. Förr annex under Selånger, är Sättna numera eget pastorat.

Bland bergen inom denna socken äro Skansberget, Bykullen och Rösåsberget de förnämsta; alla utan anmärkningsvärdare beskaffenhet.

Socknen genomskäres af Sättna-ån, som börjar med 2:ne mindre grenar, af hvilka den ena har sitt ursprung från Vestansjö och Nora sjöar, i hvilka flere derofvanför liggande vattendrag utfalla och den andra, Sulån har sitt tillflöde från sjöar inom Indals socken, hvilka båda åar, förenade vester om Gårdtjerns by, framflyta under namn af Sättna-ån, hvilken ofvanföre kyrkan utgör gränsen emellan Gårdtjerns, Koflands och Löfsätts byar samt nedanför densamma, skilnaden emellan Östansjö, Solum, Flata och Byns egor; utfalla i Selångersfjärden, hvarifrån den under namn af Selångers-ån utgjuter sig i Sundsvalls hafsfjärd.

Bland stillastående vatten märkas egentligen sjön Nafvarn, hvilken likväl till en mindre del intränger i Sättna.

Rådande jordmånen består i byarne Vestansjö, Nora Löfsätt, Bjärme och Byn af lermylla; hvaremot sandmylla och mojord vexelvis beherska den öfriga delen af socknens odlade egor.

Socknens utseende erbjuder bilden af ett utaf kullar och berg instängdt landskap, egendomligt i sin dysterhet och i hög grad egnadt att hänföras till de s. k. skogsbygderna. Likväl är denna dysterhet på några ställen skön, som t. ex. från Norafors herrgård, från toppen af Bykullen m. fl. ställen.

Ekonomi.

Åkerbruket och boskapsskötseln skötes för det mesta på gammaldagsvis. I betraktande af socknens läge och öfriga naturförhållanden är det likväl utom allt tvifvel, att om åkerbruket och i sammanhang dermed boskapsskötseln idkades med mera insigt och drift skulle befolkningens flesta behof deraf fyllas; men så länge äfven i denna socken skogstillgången lockar till förbiseende af ett lifligare landtbruk, är intet bättre att vänta. Åkerfälten äro på de flesta ställen sluttande, så att de med bättre dikning, tvifvelsutan skulle blifva i hög grad fruktbärande. Nu lemna de endast i bättre år invånarnes behof fylda, hvaremot i medelmåttiga eller missväxtår de flesta nödgas från grannsocknarne eller staden förse sig med för hushållet behöfliga förråder af spannmål. Ängsmarken är till sin vidd särdeles inskränkt och består till större delen af sidländta delar och skogsslåtter, lemnande en i högsta grad svag afkastning, emedan derå växande grässorter, starr och ängsull, gifva ett visserligen någon gång ymnigt, men alltid kraftlöst foder.

Bland binäringar äro ännu skogsprodukters försäljning till Sundsvall och i förra tider forslor åt jernbruken de förnämsta och nära nog enda.

Allmänna kassor härstädes äro:

Kyrkkassan med en behållning af	Kronor	18,000
Skolkassan » »	»	800
Orgelverkskassan med skuld af	»	450

Fattigkassan finnes endast på papperet, emedan fattigunderstöd årligen utdebiteras i mån af behof.

Kommunal-utskylderna för år 1874 utgjorde nära 4,000 kronor; men detta härleddė sig från under förra året verkstälda byggnader, reparationer och anläggningar.

Fattigförsörjningen är här som på de flesta ställen grundad på den s. k. sockengången.

Vägomläggningar, som inom denna starkt kuperade bygd blifvit nödvändiga och hvartill staden bidragit med 13,000 kronor och folket sjelft med arbeten in natura tillskjutit omkring 6,000 kronor, hafva för längesedan fullbordats i ganska stor

skala. Bland de brantare backar, som sålunda blifvit genomgräfda eller kringgångna, märkas: Hedbergs-, Sandals-, Ytterå-, Östanå-, Kyrk-, Hammar-, Lars Ers-, Sand-, Bjärme- och Strömåsbackarne efter vägen till Indal, samt efter Noraforsvägen: Bruddals-, Såg- och Bruksbackarne.

Verk och inrättningar.

Norafors bruk, numera tillhörigt Skönviks aktiebolag och nedlagdt, intog förr bland socknens industriella företag främsta rummet. År 1785 anlagdt af en af de patroner, som hade del i Sörfors, nemligen magister Israel Nordberg i kompani med handlanden Petter Mützéll i Sundsvall, privilegierade Bergs-Collegium bruksanläggningen den 20 April ofvannämnde år; och bestod densamma då af stångjernshammare för 2:ne härdar med 600 skeppund årlig tackjernsrättighet från Grythytte- och Nya Kopparbergs Bergslager. Efter att hafva gått genom flere händer, inköptes bruket 1820 af friherre Casper Wrede, hvarefter det drefs med 3:ne härdar till år 1851, då en härd nedlades. På bruket, som i medeltal tillverkade omkring 4,431 centner stång- och ämnesjern samt 2,028 centn. manufaktursmide, fans egen skola, och vården om dess fattige bekostades af dess egare.

Lorentzfors tullqvarn, anlagd år 1759 af häradshöfdingen H. Biberg och intressenter, arbetar nu för 3 par stenar.

Johannisfors tullqvarn med 2 par stenar anlades år 1828 å prestbordets och Solums egor af qvarnbyggmästaren Johan Wåhlberg.

Norafors vattensåg med 2:ne enkla ramar, uppsågade omkring 3,000 timmer, hvarvid tillverkningen i plankor, battens och bräder utgjorde circa 820 tolfter.

Kyrkan.

År 1651 af trä uppförd, blef den såsom varande för trång omkring 1750 nedrifven samt ånyo uppbygd af tegel och korsvirke.

Dess inre, såsom icke företeende några särdeles märkvärdigheter, renoverades år 1863, undfick ny predikstol och nytt altare, samt ett orgelverk, bygdt af kantor Billström i Sundsvall.

Framför kyrkdörren ligger en sten, med tecken, som utvisa att densamme varit en runsten, ehuru runskriften genom hundraårigt tramp blifvit nära nog utplånad.

Indals socken.

Topografi.

Indals socken, som i norr gränsar till Ljustorp, i öster till Hässjö och Timrå, i söder till Sättna och i vester till Holm och Lidens socknar, har sin längsta utsträckning i öster och vester 2 ½ mil och största bredden i norr och söder 1 ½ mil. Genomskuren af den för sina natursköna stränder beryktade Indalselfven, bildar socknens kontingent af odlade egor en den behagligaste dalgång man vill tänka sig. Platåerna på ömse sidor om elfven, der jordmånen vexlar invid stränderna med lös sandmylla och sandblandad lera, sandblandad mjäla eller mojord samt på några ställen med en bördig svartmylla och lera, äro öfver flodbädden upphöjda 50, 100 à 150 fot och lemna innevånarne tillfällen till både behagliga och sunda boningsplatser. En mängd bäckar genomskära inegorna och bilda i den lösa jorden små dalar, som årligen vidga sig och borttaga mycket af hemmansegarnes skattlagda åker och äng. Deraf förklaras också, att Indalsbon, med bästa vilja och förmåga dertill, icke vågar dika sina inegor; ty der ett dike upptages ena året kan man vara förvissad om, att der andra året bildats en liten dal.

Bland socknens vatten äro Nafvarsjön samt Stormosjön, Bjässjön och Myckelsjön de förnämsta. Bland de rinnande vattnen är naturligtvis Indalselfven det förnämsta. Vidare märkas Sulån, som börjar i Sulsjön, genomlöper sydligaste delen af Indals samt Sättna och Selångers socknar, af hvilka den vid genomfarten hemtar sina särskilda namn; Prestån, kommande från Bjässjön, utfaller i stora elfven.

Bland de i stor myckenhet förekommande berg och höjder äro de förnämsta Spångmyrtoppen, Gråmyråsen, Trappberget,

Hallstaberget, hvilket genom sitt centrala läge likasom afdelar socknen i tvenne hälfter, samt Sundsjöåsen.

Nilsböle by, i kyrkligt hänseende tillhörande Lidens socken, har förr i jordeboken förts under Indals, men räknas numera, enligt Kongl. Brefvet den 21 Juni 1861, äfven i civilt hänseende till Lidens socken.

Ekonomi.

Hufvudnäringen eger i afseende på sättet för dess handhafvande intet företräde framför angränsande socknars. Om åkerjorden är här ofvan ordadt; ängen består till största delen af branta och torra backar, gifver en ringa afkastning, hvars värde föga öfverstiger bergningskostnaden. Bland binäringar äro någon skogsförsäljning till trävaruhandlande, skogseffekters forslande till Sundsvall eller skeppsvarfven, timmerhyggen, flottningar och fiske de förnämsta.

Skogen är äfven här, sedan lång tid tillbaka, strängt anlitad för afsalu, hvarföre också numera endast några från elfven aflägset boende hemmansegare hafva någon fullvuxen skog i behåll; byarne Backe, Säter, Sodalen, Nysäter, Ytterböle, Sunnås, Nohlby, Majsjölund och Gudmundstjern hafva f. n. den bästa skogen, hvaremot många af de öfrige byarne knappast ega till husbehof tillräckligt qvar af sina skogar. Till socknen inflytande summor för trävirke beräknas till 25 à 30,000 kr. årligen, dervid värdet af tillverkningen vid Indals sågverk icke tagits med i räkningen.

Fisket har i äldre tider varit ymnigt i Indalselfven; men genom Ragundasjöns utgräfning 1796 försämrades laxfisket betydligt, emedan den deraf uppkomna och ännu fortfarande skärningen af elfvens stränder gör vattnet så grumligt, att fisken motvilligt uppgår i elfven. Likväl kunna Östanskärs byamän ännu tillgodogöra sig ett ganska betydligt fiske med not, då deremot de ofvanför efter elfven boende strandegare knappast kunna erhålla tillräckligt för husbehofvet. Indalselfvens lax är större och fetare, än den som tas från Ljungan, hvadan den äfven i markegångstaxan betingar högre pris.

Socknens allmänna kassor äro:
Kyrkokassan med en behållning af . . . . kr. 971.
Fattigkassan » » . . . . » 1,217.
Skolkassan » » . . . . » 3,345.
Kommunal-utskylderna, som 1870 i summa utgjorde 2,860 kr., uppgingo år 1873 till 3,871, deraf till

Fattigvården, som är fotad på samma grunder som i angränsande socknar, utom 75 kub.-fot korn, 1,259 kr. kontanta penningar.

Verk och inrättningar.

Bland dem märkas:

Indals finbladiga turbinsåg, tillhörig Vifsta Varfs Bolag, tillverkar för 2 enkla ramar i medeltal cirka 5,100 tolfter plankor, battens och bräder från 20,000 timmer. Tillverkningsvärdet 40,000 kr. och antal vid sågen sysselsatta arbetare omkring 20 à 25 personer. Timret uppköpes till högst $\frac{1}{10}$ inom Indal; resten tages från Jemtland.

Privilegierna för Indals sågverk äro utfärdade den 7 Sept. 1791, vid hvilken tid man kan antaga att anläggningen skedde. De beviljades åt handelsmännen Petter Mützéll och A. Grafström (fader till skalden Anders Abraham Grafström) och voro vid den tiden bestämda för 4 dubbla ramar fördelade på 2 såghus. Dessa nedrefvos 1854, då nuvarande sågverket uppbygdes.

Inom socknen finnas dessutom:

Nylands, *Sodalens* och *Bjällsta* grofbladiga sågar, *Häre* och *Qvarndalens tullmjölqvarnar* samt *Härenäs garfveri*. I Nilsböle har äfven funnits en tullmjölqvarn, hvilken numera är nedlagd och räntan deraf afskrifven, enligt Konungens Befallningshafvandes utslag den 7 Nov. 1857.

Sockenbibliotek.

Indals sockenbibliotek, bildadt år 1867 genom anslag af kommunen till belopp af 200 kronor och sedermera genom smärre anslag och låneafgifter tillökadt, har ungefär 260 band. Hålles tillgängligt endast om söndagarne.

Kyrkan,

bygd omkring år 1480 af den här ofvan omtalade munken Josefus, blef år 1761 nedrifven, hvarefter ny kyrka af sten uppfördes och invigdes den 6 Februari 1763. Under åren 1848 och 49 blef denna ytterligare tillbygd på längden 24 fot, hvarjemte på dess vestra gafvel tillbygdes ett torn, hvilket inrymmer 2:ne klockor. I kyrkan finnes ett orgelverk om 16 stämmor och 2 manualer, kostande 10,507 kr. Af det i kyrkan förvarade herdaminnet inhemtas att doktor Andreas Olai, en af Indals pastorer, underskrifvit Upsala mötes beslut 1593.

Lidens socken.

Topografi.

Lidens socken gränsar i norr till Forss inom Jemland, i öster till Graninge och Ljustorps församlingar, i söder till Indal samt i vester till Holms socken, alla de sistnämnde inom Vesternorrlands län. Största längden är 6 ¼ mil från Qväcklingesjön vid Holms rågång till den punkt der Fors och Graninge socknar möta. Bredden i norr och söder är störst från den punkt, der Nilsböle, Bredsjön, Backe och Vesterflygge egor sammanstöta, till gränspunkten emellan Österås och Utanede byar i Fors socken utgörande 5 ⅛ mil.

Utan tvifvel den mest kuperade af Medelpads socknar, är landsvägen derigenom den backigaste inom denna provins på samma gång derifrån på sina ställen de mest romantiska utsigter visa sig. Mången finner socknens utseende i hög grad dystert; visst är att de djupa dalar, hvaröfver de omgifvande höjderna kasta sina långa skuggor, gifva landskapet en högst egendomlig, allvarlig prägel.

Bland rinnande vatten, som genomflyta denna sönderskurna yta, märkas: Indalselfven, som inom socknen upphemtar Stensjö- och Qväcklingeåarne från söder, samt från norr hufvudsakligast det från Annersjön kommande, genom Skälsjön och Oxsjön rinnande, vid Sillre sågverk i elfven utfallande vattendraget. — Af stillastående vatten intaga Gussjön, Skålsjön, Oxsjön, Stora och Lilla Vallsjön, Dackesjön, Tjärnsjön, Återvänningssjön och Micksjön de största ytorna. Mindre sjöar och tjernar förekomma dessutom i mängd och göra denna socken till en af de vattenrikaste inom provinsen.

Berg och höjder omvexla lifligt, men de äro alla utan anmärkningsvärd beskaffenhet, med undantag af ett berg i Qväcklinge, der man i sednaste år trott sig komma en blyglans an-

ledning på spåren, hvilken också måhända för i skölden något för framtiden lofvande.

Jordmånen består af sand, mjuna och vattensjuk lera. Byns skifteslag har en vidsträckt äng af sandmjuna, som småningom uppstått genom Indalselfvens uppgrundningar.

Utmarken är i högsta grad stenbunden och berguppfyld.

Ekonomi.

Hufvudnäringen, hvarken bättre eller sämre bedrifven än i grannsocknarne, är naturligtvis densamma som i dem. Ängen, som i vanliga år lemnar tillräcklig afkastning för kreaturens utfodring öfver vintern, består af hård- och sidvall samt slåttesmyrar på skogstrakterna. Dess medeläring antages till 3 lass à 8 centn. pr tunnland. Här vinterfödas inom socknen cirka 220 hästar, 50 oxar, 850 kor, 300 ungnöt, 1,500 får, 400 getter, 150 svin.

Binäringar äro desamma som i angränsande socknar. Fisket är mindre lönande mot i äldre tider. En tablå öfver socknens samtlige brutton af de särskilda näringsgrenarne är oss för några år sedan lemnad och hade då följande utseende:

Af jordbruket och ladugården	kr.	7,217: 50
» skogseffekter	»	10,000 —
» flottningsarbete	»	4,000 —
» laxfisket	»	4,800 —
» sikfisket	»	2,000 —
» lärftstillverkningen	»	400 —
Summa	kr.	28,417: 50

Kommunal-utskylderna uppgingo år 1870 till kr. 2,856.

Fattigförsörjningen är ordnad i likhet med de flesta socknars inom länet, neml. med penningebidrag och socknegång.

Verk och inrättningar.

Sillre skogsskola, den enda inom länet, är anlagd år 1861 och undervisningen deri börjad den 1 Oktober s. å. Fri undervisning har, jemlikt Kongl. Maj:ts Nådiga Stadga för skogsläroverken af den 25 Maj 1860, derstädes meddelats åt 10

ynglìgar årligen. Under femårsperioden 1866—1870 hafva derifrån utexaminerats 49 och, under perioden 1871—1875, 58 skogslärlingar, hvilka sedermera vunnit för dem passande anställning i det allmännas eller i enskildes tjenst.

Sillre sågverk, med ett särdeles egendomligt läge vid Oxsjöns utlopp i Indalselfven, hade 4 enkla ramar och sågade 15,000 timmer årligen, är numera nedlagdt.

Oxsjö sågverk med 2 enkla ramar, sönderskär omkring 5,000 timmer, hvaraf fås cirka 1,458 tolfter plankor, battens och bräder för ett tillverkningsvärde af 8,979 kr., dervid 5 à 10 arbetare sysselsättes. Tillhör Skönviks Aktie-Bolag.

Tillverkningen vid dessa båda sågar har numera antingen alldeles upphört eller betydligen nedgått, sedan de resp. Bolagen börjat att till sina vid lastageplatserna liggande ångsågar nedflotta större delen af sina timmertillgångar.

Sockenbibliotek.

Lidens sockenbibliotek, bildadt genom gåfvor af Evangeliska fosterlandsstiftelsen, begagnas någorlunda flitigt.

Kyrkan.

Den gamla kyrkan, hvars hvalf för flere år sedan nedrefs, saknar ej en viss märkvärdighet. I dess kor stod följande inskrift: »Anno 1510 blef denna kyrka bygd af domino Josepho». (Samme Josephus, som bygt Ljustorps, Sköns, Selångers, Fors och Indals gamla kyrkor, drunknade slutligen i en fors »Strupen» emellan Ede och Boda i Indalselfven.)

Nya kyrkan är år 1859 uppförd på Byns egor, omkring 2,000 fot från elfven. Den är enkel, men vacker och byggnadsstilen är den för de flesta nyare landskyrkor här i länet vanliga: med långa smala skepp och med torn på gafveln öfver ingången.

Holms socken.

Topografi.

Belägen emellan de båda Medelpadsfloderna Indals- och Ljunga-elfvarne, till hvilken förstnämda denna socken ligger närmare, gränsar Holm i nordvest och norr till Hellesjö i Jemtland och Liden i Medelpad, i öster till samma Liden, i söder till Indal och Stöde, samt i vester till Torp. Största längden i norr och söder från Masholmen i sjön Nafvaren till Stensjö, der Fors och Lidens socknar möta, är närmast 2 ¾ mil, och bredden 1 ¾ mil i öster och vester. Socknen, hvars namn man velat härleda från dess läge på ett af flera vatten kringflutet land, intar inom rågångarne en areal af närmast 2 ½ qv.-mil.

Socknens största vatten äro Holmsjön, hvilken i sig upptar vattnet från följande sjöar och sjelf genom Gunån uttömmer sig i Ljunga elf vid Torpshammars bruk, neml. Nafvarsjön med utlopp i Holmsjön vid Östanbäcks såg; Sundsjön, som utfaller i Stor-Ottern och genom Lilla Ottern, som derjemte emottager afloppet från Anundgårdsjön vid Österströms sågverk, Hällsjön, Hissjön, Hullsjön, Rulsjön m. fl.

Jordmånen består af mjuna, sand, lera och svartmylla, de sistnämnda likväl till mycket ringa del. Skogsmarken har få egentliga berg, hvaremot jordhöjder af betydligare utsträckning visst icke saknas.

Från Lidens och Holms kapellförsamling är det sednare jemlikt Kongl. Brefvet af den 18 Nov. 1864 utbrutet till särskildt annex under Indals socken.

Ekonomi.

Hufvudnäringen, jordbruket och boskapsskötseln, förenade med sig binäringarne forslingar, försäljning af skogseffekter m. m., hvilka antagas uppgå till 20,000 kr.

Bland socknens kassor ega
Kyrkkassan en behållning af . . . . kr. 233: 61 och
Skolkassan en skuld af . . . . » 91: 11
Kommunal-utskylderna uppgingo år 1873 till kr. 1,554: 87.

Fattigförsörjningen bestrides dels genom understöd åt fattiga i deras hem, dels genom inaccordering hos andra och dels genom intagning i fattigstugan.

Donationer.

Inspektoren *Sven Pettersson och dess fru* i Östanbäck hafva år 1875 donerat 500 kronor, hvilka såsom en tacksamhetsgärd för deras 25-åriga lyckliga äktenskapliga sammanlefnad, ställdes under kyrkovärdarnes uppsigt. Räntan af dessa medel, som församlingens komminister och kyrkovärdar enligt gåfvobrefvet äro skyldige att förvalta på samma sätt, som kyrkans medel, skall under de första 25 åren tilldelas 2:ne af årets skickligaste skriftbarn. Efter de 25 årens förlopp tillfaller detta kapital Holms kyrka.

Verk och inrättningar.

Sedan sågningen vid *Fagervik* numera upphört och förflyttats ned till Skönvik, intar bland socknens industriella anläggningar

Österströms sågverk, med de flere anläggningar der finnes, det första rummet. Rörande denna i sitt slag inom länet ganska ovanliga företeelse äro vi satta i tillfälle att lemna följande anteckningar.

Österström, 10 $\frac{5}{8}$ mål ur hemmanet Östbyn i Holms socken, var till en början anlagdt för öfverföring af timmer eller andra trävaror från Holmsjön till Indalselfven, hvilket göromål länge verkstälts med hästkraft. Under denna tid voro med detta arbete i färd 5 à 600 hästar, hvadan en mängd stallrum behöfdes och, jemte boningshus för arbetsfolket, uppfördes å byns samfälda plats på vestra sidan ån. År 1850 anlades en s. k. hästbana, bygd af trä med stångjern till räler och hvilken bana sommartiden drefs med 80 à 85 hästar. 1870 beslöt Skönviks

Aktiebolag att i ungefärligen samma sträckning som hästbanan anlägga en jernväg för lokomotivtrafik, hvilken var färdig för begagnande redan 1874. Vägens längd är omkring 20,000 fot. Vid dess slut vidtager en s. k. släppningsränna, som med sin öfre ända ligger 600 fot öfver Indalselfven, är 2,800 fot lång, och utmynnar vid Glimmåns utlopp i Indalselfven. På hästbanan öfverfördes 60 à 70,000, nu till och med 200 à 250,000 timmer och bjelkar årligen, allt sommartiden. Till denna inrättning höra en lyftkran, lastningskran för ånga samt ett bundtkoppelverk för lastning af trävaror.

Vidare märkas vid Österström

1 vattensåg, *1 qvarn* med ett par sammäldsstenar och ett par siktstenar, *1 knippsmedja* med en hammare och fyra klensmedshärdar, *1 tegelslageri*, alla dessa verk drifna med det vatten, som utrinner från Sundsjön, Stor- och Lilluttern samt Anundgårds- och Östby sjöar.

Verket har egen skola.

Från den ofvan omtalade släppningsrännans öfra ända har man en den ståtligaste naturtafla man vill önska sig. Derifrån visa sig tvenne ådalar, den djupt liggande Indalen, öfver hvilken synvidden sträcker sig cirka 1 ¼ mil, samt Glimådalen, som skönjes ¾ mil bortåt, i fonden mellan dessa det stora Åsberget, medan Indalselfven går som ett i stål och silfver skiftande band djupt ner emellan gröna stränder, kullar och nipor, de sednare uppkomna genom Ragundasjöns utgräfning på 1700-talet.

Kyrkan.

I sin bekanta beskrifning öfver Norrland anför Hülphers härom: »Kyrkan af träd har inom 200 år 3:ne gånger blifvit uppbygd. Nuvarande kyrkan (detta skrefs 1771) är uppbygd år 1695, men håller allenast 14 alnars längd och 11 alnars bredd». Den nuvarande Holms kyrka är uppförd år 1790 och invigd 1792. Tornbyggnaden, hvilken, liksom kyrkan, är af träd, uppfördes sednast 1856; deruti finnes 2:ne ringklockor. År 1863 bygdes i Holms kyrka ett efter dess storlek passande orgelverk af 8 stämmor. Byggmästare: direktör Ek i Torp. Församlingen, tillförene ett kapellag, erhöll annexrätt genom Kongl. Resolutionen den 18 November 1864.

Sköns socken.

Topografi.

Sköns socken gränsar i norr till Timrå, i öster till Alnösundet, i söder till Sundsvalls fjärd och stadsjord och i vester till Selånger. Moderförsamling till pastoratet af samma namn, är den en bland de till omfånget minsta i länet; den innehåller neml. endast 9,197 tunnland = 51,503 qv.-refvar eller närmast $\frac{1}{4}$ qvadratmil.

Om dess namn och ålder förmäles i äldre ortbeskrifningar att det förra skulle härleda sig antingen från gamla götiska ordet Skann (skön belägenhet) eftersom socknen i gamla pergamentsbref skrifves Skan, eller ock från dess läge vid sjösidan. Outredt är emellertid hvilkendera skrifarten Skön eller Sjön är den rätta. Den förra begagnas numera allmänt. Hvad socknens ålder vidkommer, torde man få söka den djupt ner i dunklet af hänsvunna århundraden, ett antagande, hvarför dess många ättekummel och runstenar synas tala.

Sköns socken är ett i högsta grad kuperadt kustland, hvarest smärre bergkullar äro sporadiskt strödda såväl längs kusten som i synnerhet inuti landet, hvilket i det fallet särskiljer sig från de flesta af Medelpads socknar att der icke finnes några anmärkningsvärdare sjöar eller åar.

Denna egenskap af kustland och dess angränsande intill Alnösundet, måhända den mest romantiska segelled länet har att uppvisa, bidrager naturligen att göra nejden intill Sundsvalls fjärd och ofvannämnde sund till en af de naturskönaste bygder inom provinsen.

Jordmånen i denna fruktbara nejd omvexlar med lera, sandmylla och mojord, hvarvid leran intar den öfvervägande arealen.

Ekonomi.

Befolkningen, som 1815 var 798, uppgick 1865 till 2,464 personer, hvilken betydliga tillökning tillskrifves de ovanligt många tillfällen till biförtjenster, som gifvas vid i socknen eller dess granskap varande verk och inrättningar. Man kan för visso antaga att endast $\frac{2}{3}$ af den nuvarande arbetsföra befolkningen sysselsättas med jordbruket. Resten egnar sig åt arbetena vid verken. Den jordbrukande klassen har härstädes merendels befunnit sig i goda ekonomiska omständigheter, hvartill det fördelaktiga åkerbruket och lättheten att till ganska uppdrifna priser afsätta sina landtmannaprodukter bidragit. I folkets seder, lefnadsvanor och byggnadssätt spårar man lätt en nära till stad boende allmoge. Åkerbruket och boskapsskötseln handhafvas ganska försvarligt och lemna vanligast sina idkare deras mödors lön. När dertill lägges biförtjensterna af tegelslageri, försäljning af något ved och virke till Sundsvalls stad och skeppsvarf, m. m.; så förklaras lätt deraf det inom socken temmeligen allmänt rådande ekonomiska välståndet. Och det oaktadt kämpar kommunen med en i högsta grad obillig skattläggning. Man behöfver blott kasta en blick på detta arbete vidfogade statistiska tabell, för att härpå erhålla bekräftelse. Sköns socken synes der upptagen till 30 $\frac{31}{96}$ mantal på en areal af något öfver 9,000 tunnland. Jemföres nu dermed t. ex. Stöde socken, så befinnes den på ett område af 134,189 tunnland hafva endast 28 $\frac{87}{1000}$:dels mantal; eller med Attmar, som ligger sydligare än Skön och der jordmån, klimat och vegetation med den sistnämnda äro fullt jemförliga, så framgår att, med undantag af derstädes förekommande 3 $\frac{32}{1000}$:dels mantal frälse samt $\frac{104}{1000}$:dels krono, återstoden 23 $\frac{95}{1000}$:dels skattemantal blifvit åsatte på en areal af 77,195 tunnland. Sköns socken är alltså ett af de många bevisen derpå, att en allmän skattereglering inom landet vore af tidsförhållanden och rättvisa påkallad.

Verk och inrättningar.

Denna socken är särdeles rikligt utrustad med industriella anläggningar, synnerligen ångsågar och lastageplatser, m. fl.,

dels från äldre tider anlagda, dels äfven tillkomna i sednare år. De mest framstående äro:

Skönviks glasbruk, lastageplats och ångsåg, belägna på Birsta bys område, är en af länets mera mångsidiga industriella skapelser. Glasbruket, anlagdt år 1811 af filosofie magister Olof Lidén och en herr Olof Borg, fortgick med mer och mindre drift till 1855, då det nedlades: upptogs ånyo 3:ne år derefter och har sedermera utvidgats och tillverkningens qvalité betydligen förbättrats, hvadan detta glasbruk eger god kredit i handelsverlden. — Lastageplatsen, en af länets lifligare, besökes vanligen af 100 à 120 fartyg, exporterar årligen 1 à 1,300,000 kub.-fot bjelkar och sparrar samt 1 à 1,200,000 kub.-fot plankor, battens och bräder, hvilka dels på stället tillverkas, dels förr tillverkats vid Ljungå, Fagervik, Oxsjö, Gussjö och Stensjö sågar, hvarifrån de efter Indalselfven till Skönvik nedflottats. Ångsågen, hvarest tillverkningen bedrifves med 12 enkla ramar, anlades år 1863 och sönderskär årligen 300,000 sågtimmer af olika dimensioner. Verket har egna skogar och eges af ett bolag, som benämnes Skönviks Aktie-Bolag.

Sunds ånghammare, ångsåg och lastageplats märkas härnäst. Ursprungligen anlagdt af förra disponenten vid Vifsta Varf F. Bergström, var Sunds herrgård ursprungligen ämnad till bostad åt hans enka; inköptes sedan af ett bolag, som derstädes anlade ångsåg med numera 6 enkla ramar. Fördelar cirka 140,000 sågtimmer. Ånghammaren är den enda i sitt slag inom länet.

Tunadals ångsåg och lastageplats; ångsågen har 7 enkla ramar med en tillverkning af 164,000 tolfter plankor, battens och bräder för ett tillverkningsvärde af 682,000 kr., hvartill cirka 100 arbetare användas; tillverkningen utskeppas direkte från sågen tillhörande lastageplats.

Ortvikens ångsåg och lastageplats belägen på Killingholmen har 3:ne enkla ramar, försågar 110,000 timmer, hvaraf fås 43,000 t:r., hvartill omkring 50 arbetare användas. Lastageplatsen och hamnen innanför holmen (Killingholmen) anses af skeppare vara den bästa inom tullkammaredistriktet, skyddad som den är för nästan alla vindar. Såg och lastageplats eges af Ortvikens Ångsågs-Aktie-Bolag.

Hæffners & Comp. Ångsåg, år 1867 bygd efter norsk konstruktion på Byns egor, har 3:ne enkla ramar, uppsågar omkring 50,000 timmer, hvaraf fås 15,000 tolfter plankor, battens och bräder med tillverkningsvärde af 100,000 kr. Sysselsätter 50 à 75 arbetare.

Rosenborgs lastageplats och skeppsvarf utvecklande båda mycken lifighet, hvarpå som exempel, i hvad skeppsvarfvet angår, kan anföras, den korta tid inom hvilken 2:ne fartyg derifrån utgått. I Juni månad 1865 utsköts neml. ett och den 15 Augusti samma år ett annat fartyg från samma bädd som det förra.

Mons ångsåg, bygd år 1868 efter en ny konstruktion, har 4 enkla ramar och 2 kanttrissor samt maskiner för plankhyfling och tillverkning af laggved. Den uppsågar omkring 120,000 timmer årligen med ett tillverkningsvärde af 720,000 kr., dervid omkring 70 arbetare sysselsättas. Skeppningen af sågens tillverkning sker i en strax utanför densamma belägen *lastageplats.*

I sammanhang härmed antecknas:

Petterviks lastageplats, anlagd år 1857.

Mohögs Mekaniska verkstad, en utvidgning af Mohögs Gjuteri, drifver en med växande kredit omhuldad rörelse.

Kubikenborgs lastageplats och ångsåg, den sednare med 3:ne enkla ramar, sågar 100,000 timmer till 36,400 tolfter plankor, battens och bräder för ett tillverkningsvärde af 341,000 kr., dervid 50 arbetare äro vid sågen sysselsatta. Intill denna lastageplats gränsar

Carlsborg, Sundsvalls skarpskyttekårs öfningsläger, hvarest en smakfull paviljong finnes uppförd samt på en bergkulle derbredvid ett kastell.

Vidare märkas

Korstaviks, Fillands och Näs lastageplatser, hvarjemte några *husbehofssågar*, *tegelslagerier* och *sqvaltqvarnar* inuti socken förekomma.

Kyrkan,

nybygd efter tidens fordringar och lemnande tillräckligt utrymme åt den tillväxande befolkningen, är så ut- som invän-

digt en af länets förnämsta landsortskyrkor samt har pa höjden ofvan stora landsvägen ett utmärkt läge på den gamlas plats. Man måste beklaga att icke någon annan fans lämplig för den nya kyrkan; ty den uråldriga var till sin yttre och inre byggnad af så egendomlig beskaffenhet att hon väl förtjenat få oqvald besitta sin gamla form och plats, omstrålade som de voro af några intressanta mer och mindre historiska berättelser om hennes ålder och ursprungliga ändamål.

Så berättar Hülphers i sin 1771 utgifna Medelpads beskrifning: »Kyrkan är, i anseende till sin synnerliga byggnad, den märkligaste i orten. Dess tjocka murar utvisa ännu att hon fordom tjent till försvarsverk, likasom dess små fönstergluggar, hvilka dock till en del sedan blifvit upphuggne. En med kopparplåtar beslagen dörr lemna äfven märken efter pilars våldsamhet, utom flere tydlige vedermälen. Här voro ock 2 torn på hvardera ändan, som i sednare tider blifvit nedtagne, tillika med ett bofälligt vapenhus, under hvars dörr legat en runsten. Genom reparation 1705 och 1730, samt en af Korstafrun fordom gjord tillbygnad, är (1771) kyrkan mycket förändrad. Den förr omnämnde Josefus har äfven här gjort någon förbättring. Efter kyrkan fått namn af S:t Pehr, har Pehrsmessodagen ifrån äldre tider här blifvit högtidligen firad. 1314 den 5 Mars har Erkebiskop Nils Kettilsson varit här på visitation.»

Hvarken *donationer* eller *sockenbibliotek* finnas f. n. i den folkrika Sköns socken.

Folksägner.

Ovanligt nog förekommer bland den härstädes belästa allmogen en sägen, som genom sitt sammanhang med vår Svenska Historia har ett visst anspråk på trovärdighet. Så berättas det, att konung Erik X Knutsson, för att undgå Sverker II:s våldsamhet, flyktade hit 1205 och mottogs af den här bosatte Fale Bure hin unge, en i 13:de seklet namnkunnig Herse eller Guvernör öfver Norrland. Med denna Bures tillhjelp, understödd af Norskar och Norrländingar, blef Erik 3 år sednare, eller 1208, krönt till konung i Sverkers ställe. Till belöning

för detta manliga handtag undfick Fale Bure af sin konung år 1212 i förläning hela Medelpad, Jemtland och en del af Ångermanland.

Om åt denna sägen historici af färskare datum ej vilja inrymma historisk betydelse, utan till och med tro sig veta att hela talet om Fale Bure är frukten af en i gamla tider understucken historisk urkund, så är den dock, denna sägen, en af de intressantaste inom länet och förtjenar endast för den skull att anföras.

Timrå socken.

Topografi.

Timrå socken, annex under Sköns pastorat, gränsar i norr till Ljustorp, i öster till Hässjö och Kringelfjärden, i söder till Sköu och Selånger och i vester till Sättna; är en i öster och vester på längden utsträckt behaglig dalgång med ett ytinnehåll af 18,891 tunnland = 105,790 qv.-refvar eller närmare ¾ qv.-mil.

Likasom i moderförsamlingen Skön, finner man annexet Timrå mycket kuperadt, dalgångarna trånga och bergkullarne små och oansenliga, men en del deraf beklädda med en i högsta måtto vacker löfskog. Belägenheten i närheten af Kringelfjärden måste alltså vara i hög grad naturskön, hvarföre också denna nejd är allmänt känd.

Bland vattnen är den socknen genomflytande Indalselfven det vigtigaste. Denna elf, som genom Ragundasjöns sorgligt ryktbara utgräfning den 6 Juni 1796 blifvit betydligen igengrundad, bildar, utom en myckenhet holmar och uppgrundningar, en ö, Färgholmen benämnd, der elfven grenar sig i 2:ne led, den södra och den norra ån, öfver hvilka resande färdas på en i sednare år uppförd bro öfver den södra och på färja öfver den norra. Öfrige vattensamlingar äro af den ringa betydenhet, att de knappt förtjena nämnas.

I Timrå-dalen är rådande jordmånen lera och lermjuna, hvaremot, norrom kyrkan, sandjorden blir den förherskande. På norra sidan Indalselfven finnes äfven i några byar lermylla, men ju längre norrut mot Ljustorp desto tydligare framträder samma jordmån som på södra sidan elfven.

I topografiskt afseende förtjenar äfven nämnas de ganska oroande utskärningar, hvarigenom elfven år efter år inkräktar på intill henne gränsande skatteområden. Författaren af denna

beskrifning, som år 1855 i och för laga skifte uppmätte Norr-Berge by, har med egna ögon och genom mätning på marken gjort sig förvissad derom, att ofvanföre Löfuddens timmerbergningsställe 100, 150 à 250 fot af dåvarande stranden, beväxt med timmerskog på sandjord, spårlöst försvunnit. Det är klart att ett sådant naturens bidrag till skattbygd jords förminskning skall oroa dess egare, som utan eget förvållande få skatta för jord, som de i sjelfva verket ej innehafva.

Af Timrå kyrksocken hafva 256 mål, nemligen byarne Norrberge ($\frac{3}{4}$ mantal) och Sörberge ($\frac{5}{8}$ mantal) söder om Indalselfven, samt byarne Rii (1 $\frac{1}{3}$), Risgrändsbyn (1 $\frac{1}{2}$) och Lunde eller Risgränden (1 $\frac{1}{8}$ mantal) på norra sidan om nämnde elf, alltså tillsammans 5 $\frac{1}{3}$ mantal ända till år 1863 i jordeboken förts under Ljustorps och i mantalslängden under Hässjö socken. Enligt Kongl. Brefvet af den 12 December 1862 höra dock numera nämnde byar i alla hänseenden till Timrå socken och Sköns tingslag.

Ekonomi.

Befolkningen inom Timrå, hvilken sedan 1815 betydligen tillväxt, brukar sin jord på ett ganska tillfredsställande sätt; man hade dock väntat att de utmärkta föredömen, som i åkerbruk af ladugårdsskötsel lemnats af herremän inom församlingen bort väcka hemmansegarnes håg och intresse att följa deras exempel. Detta är likväl icke, annat än undantagsvis, händelsen. Med hänsyn till de mångartade tillfällen till biförtjenster, som finnas äfven inom Timrå, och i förening med en tidsenlig landthushållning borde här råda allmänt välstånd. Men förhållandet är, enligt de uppgifter som blifvit oss meddelade, att närmare $\frac{3}{4}$:delar af hemmansegarne äro skuldsatte och blott $\frac{1}{4}$:del behållne.

Bland binäringar utgör fisket hufvudsaken. Laxfisken finnas i Väfland, Edsgården, Svedje, Fröland, Lunne Rii samt i Norr- och Söderberge; sikfiske idkas af samma byar. Fisket vid hvarje not inbringar årligen omkring 1,000 kronor. Till dessa de hufvudsakligaste binäringarne komma körslor, försäljning till verken inom socknen af timmer, bjelkar, skeppsrötter

och andra skogsprodukter; denna handel är dock numera ringa och på socknens ekonomiska förhållanden mindre inverkande.

Donationer.

1:o) *Varfsdirektören O. D. Weinbergs fattigvårdsfond*, stiftad af förre chefen för Vifsta-Varfs Bolag, grosshandlaren O. D. Weinberg, enligt gåfvobref af den 30 Juli 1864, å 6,000 kronor, som han deponerat hos Bolaget med anhållan det Bolaget allt framgent ville derå godtgöra 6 % årlig ränta, hvilken hvarje år, helst vid jul eller nyårstiden, skulle till fattige arbetare vid Vifsta-Varf och förnämligast till deras enkor utdelas. På sätt gifvaren föreskrifvit, utdelas nu årligen 360 kr., hvadan fondens ursprungliga tillgång 6,000 kr. ännu eger bestånd.

2:o) *Samme mans hjelpbegrafningsfond för arbetspersonalen vid Vifsta-Varf*, stiftad den 1 Juli 1864 å 3,000 kr., är likaledes deponerad i Vifsta-Varfs Bolag med föreskrift att Bolaget dera måtte godtgöra 6 % årlig ränta; af räntemedlen utdelas lämplig begrafningshjelp åt verkets arbetspersonal; tilläfventyrs blifvande ränteöfverskott lägges till kapitalet; bolaget krediterar fonden 6 % ränta å den vid årets början varande behållning. Fondens tillgångar utgjorde den 1 Januari 1876 4,483 kronor 82 öre.

3:o) *Vifsta-Varfs Bolags sjukhjelpsfond*, som bildades af bolaget vid dess bolagsstämma den 28 Juni 1875 å 3,000 kronor, har till ändamål att lemna nödig hjelp till arbetare, som af längre tids sjukdom deraf blifva i behof.

4:o) *Vifsta-Varfs arbetares fattigkassa*, bildad 1845 dels genom anslag af Vifsta-Varfs Bolag, dels genom för en gång af arbetarne lemnad inträdesafgift, samt vid bröllop och andra tillfällen gjorda insamlingar; kassan förräntas af Bolaget med 6 % årligen och utdelas årets inkomst, vare sig ränteinkomst eller andra intrader, vid jultiden till enkor efter aflidne arbetare. Kassans tillgång utgjorde vid 1875 års slut 1,650 kronor.

Verk och inrättningar.

Vifsta-Varf, ursprungligen kalladt Vifsta skeppsvarf, anlades 1798 på Vifsta bys egor och privilegierades genom ett

Kongl. bref af den 25 September samt Kammar-Collegii derpå grundade resolution af den 11 Oktober berörde år. Matheseos lektorn i Hernösand, Pehr Helzén är ställets anläggare. Han inbjöd nemligen personer förnämligast i Hernösand till tecknandet af aktier till antalet 100 à 200 kronor st. Det sålunda bildade solidariska bolaget antog för firman namnet Vifsta Skeppsvarfs-Bolag, hvilken benämning sedermera förändrats till det närvarande: Vifsta-Varfs Bolag. Sedan det 1810 visat sig att åtskilliga af borgerskapet i Sundsvall voro hugade ingå såsom delegare i bolaget, beslöts sistnämnde år att öka aktieantalet med 50 stycken, hvilka af några handlande i sistnämnde stad öfvertogos till ett pris af 650 kr. pr aktie. Bolaget representerade då 150 aktier, som under årens lopp minskats till nuvarande antalet 120 st. i följd af att bolaget för gemensam räkning inköpt åtskilliga till salu utbjudna aktier. Bolagets ändamål är drifvande af skeppsbyggeri, rederi och trävarurörelse, hvilken sistnämnde numera är hufvudaffären. Antalet årligen afgångna trälaster till in- och utrikes ort har varit 70 à 80 stycken.

År 1851 anlades en ångsåg om 2 enkla ramar med kanttrissa, men nedbrann den 30 Maj 1858. För närvarande finnes vid Vifsta-Varf ångsåg med 8 enkla ramar, hvilka uppskära cirka 176,000 timmer för ett tillverkningsvärde af 693,000 kronor. Vid sågen anstälde arbetare uppgå till 50 à 60 man; verkets hela arbetspersonal varierar mellan 200 à 250. För deras barn finnes särskild skola, med af Bolaget aflönad lärare, liksom, i afseende på fattigvården, Vifsta-Varf utgör en fattigförsörjningskommun för sig,

Enligt Kongl. General-Tullstyrelsens kungörelse af den 19 Februari 1862, har *ständig tullbevakning*, bestående af 1 uppsyningsman och 1 vaktmästare, blifvit inrättad på platsen, hvarigenom vunnits fördelen icke allenast af fri insegling för ankommande fartyg (som förut nödgats ankra å Sundsvalls yttre redd för undergående af visitation) utan äfven att alla afgående på stället få utklarera.

Genom Kongl. Brefvet af den 23 Mars 1860 medgafs Bolaget rättighet att på egen bekostnad inrätta en s. k. *visare-*

telegraf att ställas i förbindelse med statstelegraf-stationen i Sundsvall. Inrättningen öppnades den 1 Oktober berörde år.

Östrands ångsåg, anlagd år 1867 på Näs bys egor har 4 enkla ramar, försågar 75,000 timmer hvaraf fås 26,000 tolfter plankor, battens och bräder, för ett tillverkningsvärde af 250,000 kr. Vid sågen sysselsättas 60 arbetare. Verket, som har maskin för hyfling och spåntning af bräder, eges af ett bolag, bestående till största delen af hemmansegare i Jemtland. Timret, som tages på deras egna skogar, flottas efter Indalselfven och bogseras öfver Kringelfjärden till sågen.

Vidare märkas

Framnäs och Böhlestrands lastageplatser, samt

Näsmo-bommen längre in i viken på Vifsta egor. Derifrån utskeppas från egaren N. O. Näs årligen cirka 1,000 tolfter s. k. Hollandstimmer.

Svedje och Berge bom, hvilken sednare i medlet af Juli månad varit till den grad af bjelkar och timmer uppfyld, att man utan fara på den kunnat vandra elfven öfver. I Berge bom ligga årligen 100 à 125,000 timmer och bjelkar, tillhörande ångsågsegarne och trävaruexportörerna i Timrå, Skön och Sundsvall. Om man besinnar hvilka oerhörda förluster skulle drabba egarne af dessa massor skogseffekter ifall bommen skulle springa och timret gå till sjös, så förklaras nödvändigheten af de på dessa bommar nedlagda betydliga kostnader, hvilka för Berge bom uppgifvas till 25 à 30,000 kr.

Löfuddens landläggningsplats, tillhörig Sundsvalls Flottnings-kompani och Bogserings-bolag är en lika anmärkningsvärd som gammal bekant plats, hvilken i slutet af förra århundradet och intill Ragundasjöns utgräfning utgjorde Sundsvalls stads upplagsplats för bräder, trävirke och tjära m. m., och hvarifrån dessa produkter utskeppades.

Berge kanalbyggnad intar ett vigtigt rum i denna sockens och hela länets vattenbyggnadsarbeten. För upprensningen af Indalselfven, hvilken derigenom skulle kunna befaras från Kringelfjärden vid Bottniska viken till Utanede by i Jemtland, har jemlikt Kongl. Brefvet af den 11 December 1863 beviljats ett anslag af 31,000 kr.

För utförandet af detta företag, har bildats ett bolag af

personer i Sundsvall samt inom Lidens och Indals socknar i Medelpad äfvensom Fors och Ragunda socknar i Jemtland. Det benämnes »Indalselfvens kommunikations-aktie-bolag». Menigheterna inom förenämnde 4 socknar hafva förbundit sig att, i händelse bolaget skulle brista i sitt åtagande att för framtiden underhålla den genom upprensningen åstadkomna farleden och sakna tillgångar att detta åliggande fullgöra, samma underhållsskyldighet öfvertaga. Detta rensningsarbete hade oafbrutet fortgått och blifvit vederbörligen afsynadt, då 1867 års ovanliga vårflod bortförde en större qvarn och till någon del skadade kanalbyggnaden, hvilken likväl numera är åter iståndsatt. Afsigten dermed är att medelst en s. k. vinsch uppvarpa båtar uppföre kanalen och in i den spakare elfven ofvan Bergeforssen. Att detta arbete, utfördt under ledning af kaptenen vid väg- och vattenbyggnadskorpsen L. Berg, betydligt underlättar kommunikationen på den 9 mil långa sträckan från Kringelfjärden till Utanede i Fors socken är onekligt; dock är allmänna tanken den, att någon rätt ändamålsenlig och lifiig trafik icke kommer att ega rum, förrän Bergeforssen erhåller ordentlig slussbyggnad.

Kyrkan,

belägen mellan stora landsvägen och den s. k. Timrå-viken, är en af sten uppförd smakfull tempelbyggnad, hvars torn, med sin dess öfre del omgifvande balustrad och pelarehvalf, taga sig synnerligen väl ut. Kyrkan har för öfrigt intet anmärkningsvärdt. Orgelverk och 2:ne ringklockor finnas.

Alnö socken.

Topografi.

Den täcka ö, som innefattar Alnö socken, gränsar i norr till Klingelfjärden, i öster och söder till Bottniska viken och i vester till Alnösundet; är på alla sidor kringfluten af salt vatten; längden i norr och söder utgör 1 och i öster och vester ½ mil. Af länets samtlige öar är Alnön den största, liksom dess belägenhet utan gensägelse är den vackraste. Till Alnö församling höra följande i hafsbandet liggande *holmar och skär:* Draghällan, Spikarn, Korskänningen, Innerhällan, Inviksklubben och Lergrundet samt nordligare Skäret, Rödön, tillhörigt Åvike bruk, Kalfven, Ytskäret, Lillkalfven, hvarjemte på öns nordostliga sida märkes Långörsholmen.

Jordmånen består, synnerligast på öns norra sida, af sandjord, som likväl gifver ganska goda skördar. På vestra sidan, der léran är rådande, äro åkrarne nära nog öfverhöljda med småsten, som likväl långt ifrån att hindra växtligheten, tvärtom synes befordra densamma, hvarpå som bevis anföres, att när en hemmansegare med mycken tidspillan bortrensat denna småsten från en af sina större åkerstycken, blef han året derpå nära nog utan skörd på detta åkerland, hvarföre han fann sig föranlåten att, så fort sig göra lät, på åkern tillbakaföra den sten han derifrån tagit. — Ett ganska mäktigt kalklager har här sedan äldre tider tillförsäkrat sina egare goda extra inkomster. Sanka myrar och kärr hafva först på sednare tider ådragit sig odlares uppmärksamhet, hvadan staten med 3,600 kronor bidragit att underlätta inom socknen verkstälda myrutdikningsföretag.

Ekonomi.

Folkets lefnadsförhållanden äro goda, om de taga vara på sina biförtjenster, som äro skogsafverkning och strömmingsfiske,

kalkbränning och tegeltillverkning (kalkbränningen vintertiden af hemmansåboerna inom norra och inre fjerdingslagen).

Kommunal-utskylderna uppgingo 1870 till 3,211 kr.

Fattigkassan bildas genom personlig afgift, hvaraf utdelas bidrag till de mest behöfvande, men sådane, som åtnjuta fattigvård och ej äro behäftade med svåra sjukdomar, försörjas genom s. k. sockengång.

Verk och inrättningar.

Utom *Skrafsätt lastageplats*, *Elfva* och *Eriksdals ångsågar* och *lastageplatser*, finnes här *Bänkås tegelslageri;* Eriksdals ångsåg med 2 enkla ramar försågar 47,000 timmer, hvaraf fås cirka 17,000 tolfter plankor, battens och bräder, för ett tillverkningsvärde af 159,000 kr., dervid omkring 30 arbetare äro sysselsatte.

Sågen drifves af en mindre lokomobil, som transporterats från Hassela i Attmar, hvarest den dref en der befintlig ångsåg, som nedbrann genom vådeld.

Vidare anmärkas:

Gista ångsåg och lastageplats; sågen för 2 enkla ramar har försågat cirka 30,000 timmer; *Hafsuddens lastageplats*; *Johannesviks ångsåg* för 2 enkla ramar försågar 30,000 timmer; *Rödestrands ångsåg och lastageplats*, för 2 enkla ramar försågar 25,000 timmer; *Nyviks ångsåg och lastageplats*, för 2 enkla ramar försågar 25,000 timmer; *Bergviks lastageplats; Röklunds ångsåg och lastageplats; Vii lastageplats; Alviks ångsåg och lastageplats*, sågen sönderskär omkring 50 à 60,000 timmer; *Strands ångsåg och lastageplats*, sågen för 2 enkla ramar försågar 62,000 timmer; *Gustafsbergs ångsåg och lastageplats*, för 2 enkla ramar försågar 45,000 timmer; samt *Lerviks* och *Carlsviks lastageplatser.*

Kyrkorna.

Den nya prydliga Alnö kyrka blef efter en lång process uppbygd åren 1861 och 1862 i den gamlas närhet. Den är rymlig och ljus, men redan skadad af vattenångor, som upp-

stigit från ett under golfvet befintligt källdrag. Har ett godt orgelverk.

Den gamla kyrkan, hvars ålder antages från 1500-talet, har lyckats för framtiden komma i oqvald besittning af sin plats och utgör en vacker illustration till Alnöns herrliga stränder.

På en af klockorna finnes följande inskrift:

»Genom elden är jag fluten
Och af Henric Lind gjuten
Sen Ryssen för ett rof fick Alö klocka njuta (17 $\frac{26}{5}$ 21)
Har menigheten mig i stället låtit gjuta».

Folksägner.

Angående socknens ålder hör man någon gång en mera intressant än tillförlitlig hypotes framställas. I Hervara Saga talas nemligen om jätten Starkotter, som der heter Alo-dräng och säges hafva bott vid Alo-Påtta. Af en på Alnön belägen by Pottäng vill man nu bevisa att sagans Alu-Påtta är detta Pottäng, hvadan, och då Starkotters lefnad föres till det 3760:de året af verldens skapelse, Alnön skulle varit befolkad omkring 800 år före Kristi födelse.

Ljustorps socken.

Topografi.

Moderförsamling till pastoratet af samma namn, gränsar Ljustorps socken i norr till Viksjö, i öster till Stigsjö i Södra Ångermanland, i sydost till Hässjö, i söder till Indals och i vester till Lidens socknar i Medelpad. Till sockenkyrkan räknas 3 $\frac{1}{4}$ mil från Sundsvall och 4 $\frac{1}{8}$ från Hernösand. Socknens längd utgör nära 3 och bredd 1 $\frac{2}{3}$ mil.

Om socknens första bebyggande förmäler en gammal tradition att 3:ne personer, Knut i Sanna, Pihl i Ås och Rågg i Rågge *) varit de första som nedslagit sina bopålar i Ljustorp; men hvarifrån eller när dessa personer anlände förmäler ej traditionen. Bredsjö by, tvifvelsutan en af de yngsta inom församlingen, upptogs — det vet man för visso — på 1600-talet af en finne vid namn Anders Danielsson. Stället kallades då Finntorpet och inlöstes af förenämnde nybyggare, hvilken föranstaltade om afvittring och skattläggning, hvarigenom lägenheten för sitt egoområde erhöll bestämda gränsor, hvilka, ännu i dag bibehållna, innesluta en af de mest betydande egovidder bland länets större byområden. Jemföres detta område med t. ex. Tynderö sockens, så har Bredsjö by i Ljustorp nära dubbelt så stor areal som den förstnämnda, dervid märkes att Tynderö är skattlagdt till 10 $\frac{97}{192}$ mantal, då Bredsjö by endast har ett.

Berg och bergsträckningar finnas visserligen, och löpa de sednare, som egentligen äro 2:ne, i öster och vester, bildande sålunda en dal, genomskuren af den för bygden så nyttige Ljustorpsån och i hvilken dal de fleste byarne med sina bättre odlade egor äro belägna.

---

*) Troligen nuvarande Björkoms by, ty någon med namnet Rågge finnes numera icke.

De förnämsta sjöarne äro Laxsjön, Kroksjön, Eksjön, Stor- och Lill-Rotsjön, Bredsjön, Lännsjön, Råggesjön, Skinnsjön, Myckelsjön och Aspsjön. — Af rinnande vatten märkas Ljustorpsån, hvars från sjöarne Bredsjön och Laxsjön kommande vatten ofvanföre Lagfors bruk upptar några mindre vattendrag: Fuskängsån och Ådalsån, 1 mil ofvan dess utlopp i elfven, Skälljomsån och Mjellån och vid utloppet Asp- och Snägdåarne, af hvilka de senare genomflyta Timrå socken. Mjellån, som i likhet med Ljustorpsån är flottbar, får sitt vatten från Ångermanland och bildar inom socknen den s. k. Mjellådalen. Rådande jordmånen i den odlade marken är hufvudsakligen lera och lermylla, dock förekommer å norra sidan om Ljustorpsån samt i öfre eller nordvestra delen af socken mo- eller sandjord.

Ekonomi.

Utom från ett landtbruk, som i afseende på skötsel lemnar mycket öfrigt att önska, tar Ljustorpsbon en del af sin näring från odling af lin och hampa, hvilka här inta ett vigtigt rum i socknens ekonomi. Dernäst komma här som nästan öfverallt försäljning af skogsalster, kolning, sågning, och, ehuru i ringa grad, pottasketillverkning.

Af alla till kronan utgående skatter är bevillningen bäst afpassad efter de skattskyldiges förmåga; deremot är sättet för kronotiondens och andra persedlars utgående med rätta öfverklagadt, enär i svaga år, då det varit brist på spanmål, tiondetagarne vanligen hafva uppsagt spanmålen till leverering in natura och derefter emot något högre, än markegångstaxans pris, försåldt den till bruksegarne eller andre affärsmän, som utsatt högt lösningspris.

Fattigförsörjningen är fotad på understöd, dels i penningar eller spanmål, dels äfven på den förhatliga sockengången, en filantropisk tortur, som för det välmående och i alla riktningar framåtskridande Norrland numera borde vara fremmande.

Kostnad för skjuts och väghållning uppgår här till omkring 4,000 kronor.

Verk och inrättningar.

Utom *Lagfors* numera nedlagda bruk, beläget en mil nordvest från Ljustorps kyrka, och anlagdt år 1742 af brukspatronen Matts Krapp, märkas följande vattensågar:

Uddefors, med 2:ne enkla ramar, sågade en tid sönder cirka 20,000 block, men är nu nedlagd och sågningen flyttad till egarens ångsåg Kubikenborg i närheten af Sundsvall;

Mjellå och Skälljoms sågar samt åtskilliga större och mindre mjölqvarnar och andra handtverkerier i liten skala.

Sockenbibliotek.

Ljustorps sockenbibliotek, bildadt genom frivilliga bidrag af församlingsboar, samt ökadt genom gåfvor af hushållningssällskapet och Evangeliska fosterlandsstiftelsen, så att det för närvarande innehåller öfver 300 band, anlitades i början af sin tillvaro mycket flitigt, men har hågen för läsning af bibliotekets böcker sedermera något afsvalnat.

Kyrkan.

Ljustorps kyrka, belägen på en höjd å prestbordets egor, tros först vara bygd vid slutet af 15:de seklet af den här förut omtalade munken Josephus; blef reparerad 1646, men nedrefs 1757 och nybygdes samma år; tillbygdes och förseddes med torn år 1841, då den äfven fick orgelverk, skänkt af stadsmajoren Thunberg; men som detta snart befans odugligt, försågs kyrkan år 1858 med ett nytt, bygdt af direktören J. G. Ek.

Sällsynt på landsbygden, eger denna kyrka icke mindre än 3:ne ringklockor.

Hässjö socken.

Topografi.

Hässjö socken gränsar i norr till Stigsjö och Häggdånger i Ångermanland, i öster till den s. k. Åvikebugten, i söder till Tynderö och Klingelfjärden och i vester till Ljustorp. Dess kyrka är belägen 2 $\frac{3}{4}$ mil från Sundsvall och 2 $\frac{5}{8}$ mil från Hernösand. Socknens längd, räknad från Åvike bruk till Rii fäbodeskog utgör 2 $\frac{1}{3}$ mil och bredden 1 $\frac{1}{4}$.

Berg och höjdsträckningar förekomma i stor myckenhet, men, utom Oxåsen, som genomgår norra delen af socknen och förorsakar dess dosering åt såväl söder och norr som åt öster, äro bergen af ingen anmärkningsvärd beskaffenhet.

Flera mindre sjöar finnas inom socknen. Bland dem äro de i sig sjelfva obetydliga vatten, Bölesjön och Storsjön, de ansenligaste. Af rinnande vatten intar Indalselfven, hvilken $\frac{1}{2}$ mil ofvan dess utlopp i Klingelfjärden infaller i Hässjö, det första rummet. Dessutom märkas 2:ne andra rinnande vatten, af hvilka det ena kommer från vattendrag på Sör- och Norrkrånge egor, genomrinner Storsjön och under benämning Brusböleån, utfaller i hafvet invid Åvike bruk; det andra, under namn af Qvarnån eller Vestansjöån, genomrinner Kyrksjön, Böle- och Backåssjöarne m. fl. samt utfaller i Åvike-bugten, äfven detta i närheten af Åvike bruk, der det antar namnet Sörån.

Rådande jordmånen såväl i den odlade som odlingsbara marken är i norra delen af socknen mycket stenbunden och vattensjuk mjuna och i södra delen starkt stenbunden sandjord.

Belägenheten af denna socken har intet anmärkningsvärdt i afseende på naturskönhet, om derifrån undantages den s. k. Hässjö-stranden, hvarifrån utsigten öfver den lifliga Klingelfjärden inom landet är ryktbar. Den är, enligt mångas tycke,

den naturskönaste punkten i Medelpad. Dock skulle vi, för vår del, till dess motstycke vilja hänvisa på hvad Alnö-sundet i den vägen har att bjuda på.

Vid Indalselfvens utlopp hafva en massa uppgrundningar af sand bildat sig, hvilka, med sina alskogbeklädda små holmar göra anblicken deröfver i hög grad behaglig.

Ekonomi.

Hässjö socken drages med ett åkerbruk och en ladugårdsskötsel, som båda stå på mycken låg ståndpunkt, och hvarom det verkligen är oss motbjudande att orda, helst då det rör en jordbrukande befolkning i en ort, der så många vackra föredömen i landthushållning gifvas. Det är väl sant att, som ofvan nämndt är, jordmånen inom denna socken ej är den bästa; men då den ej är af beskaffenhet att rent af omöjliggöra ett någorlunda tidsenligt handhafvande af jordbruksnäringen och klimatiska förhållanden ej heller äro alltför ogynsamma, så torde orsakerna till socknens låga ståndpunkt härutinnan lätt spåras och återfinnas i de många tillfällen till arbetsförtjenster vid inom socknen varande verk och inrättningar, hvilka, i förening med ett mången gång rätt lönande lax- och sikfiske samt försäljning af skogsprodukter, likväl försätta denna allmoge i rätt goda ekonomiska omständigheter.

Verk och inrättningar.

Åvike bruk invid hafvet, anlades 1685 af kammarherren J. Theet och handelsmannen Gerdes. Gick länge mellan olika egare tills direktören Hörstadius på 1850-talet inköpte detsamma. Bruket bedrefs på sednare år med 1 härd och 1 hammare, hvarjemte spik och knippsmide idkades. Bland bruket tillhörige verk märkas 1 tullmjölqvarn samt 1 krutbruk, hvilket likväl, sedan dess cylinder år 1865 sprang i luften, en tid var overksamt. Till bruket höra hemmanen Ytterå i Hässjö, Myggärde i Häggdånger samt Öje i Stigsjö.

Lögdö bruk och masugn, med 1 spik och 1 knipphammare samt tullmjölqvarn. Beläget 1 mil nedanför Ljustorps och ¾

mil från Hässjö kyrka, anlades Lögdö bruk år 1685 vid Ljustorpselfvens utlopp i Lögdösjön. Privilegierades den 11 Juli s. å., då häradshöfdingen E. Theet, brukspatron Israel Matheij, Martin de Molsi och Peter Westberg anlade 1 hammare med 2 härdar och 1 masugn. Ifrån åtskilliga egare kom det 1780 genom köp att tillhöra brukspatronen Mats Krapp den äldre, öfvergick efter hans frånfälle till hans arfvingar, herrar Mats och Philip Krapp. Årliga tillverkningen af tackjern är 20 à 25,000 centn. Malmen från Vigelsbo grufvor i Roslagen, fraktas med Roslagsskutor till Lill-Gistaholmen i Alnösundet, hvarifrån den hemtas upp till bruket af dess egna segeljakter eller s. k. »haxar». Folkmängden omkring 300 personer; egen fattigvård, skola och kyrka, den sistnämnde bygd 1717; gudstjenst hvarannan söndag af brukspredikanten, som tillika uppehåller barnaundervisningen och i förra tider vissa söndagar gudstjensten i Lagfors kyrka.

Alafors ångsåg och lastageplats. Ångsågen, anlagd år 1857 af grosshandlaren L. Tydén i Stockholm, köptes sedermera af herrar J. Thomsson, T. Bonar & Comp. i England. Sågen har 5 enkla ramar och uppskär omkring 110,000 timmer, hvaraf fås 33,150 tolfter plankor, battens och bräder. Arbetspersonalen 60 à 75 personer. Utskeppningen sker från platsen. Timret tages från egna skogar i Viksjö och Gudmundrå socknar i Ångermanland och dels från Jemtland, der det inköpes. Verket har egen skola.

Söråkers ångsåg och lastageplats, på 1850-talet anlagda af grosshandlaren Kempe i Hernösand; sågen sönderdelar omkring 35,000 timmer, hvaraf fås 12,000 tolfter plankor, battens och bräder. Tillverkningsvärdet anses uppgå till 110,000 kr. och vid sågen sysselsättas omkring 30 à 50 arbetare. Skeppningen sker från stället. Verket har egen skola.

Det är ifrån detta Söråkers corps de logis man eger den fagraste utsigten öfver Klingelfjärden, alholmarne vid Indalselfvens utlopp samt en del af Timrådalen med Timrå kyrka och Skönviks-verken längst in i viken.

Derjemte anmärkes inom denna socken

Fjäls poststation, inrättad på 1860-talet.

Kyrkan,

belägen invid stora landsvägen på en höjd mellan 2:ne sjöar, antages först vara anlagd i 13:de seklet, men ombygdes 1792—1795 och erhöll år 1842 ett tio-stämmors orgelverk. Bygd af gråsten och tegel med torn vid vestra gafveln, hvaruti förvaras 2:ne klockor, har hon hvalf af tegel och är med rätta ansedd att vara bland de bättre bygda landskyrkor. Bland dess lemningar från katolska tiden nämnes ett rökelsekar och af gamla handlingar blott drottning Christinas försäkringsbref af år 1658 på 2:ne tunnor vinsäd af kronotionden från Tynderö.

Folksägner.

I Brunnäsberget visas en grotta, hvarom sägen är att en dansk, vid namn Marcus, någon tid uppehållit sig, dertill tvungen för att undgå straff för ett nesligt brott. Hans hustru bar under tiden föda till mannen, som efter några års förlopp, då en ny konung uppsteg på tronen, vågade sig fram, föregifvande att han i flera år setat i fängelse, samt skulle blifvit halshuggen, om ej den nye konungen gifvit honom nåd.

När Ryssarne 1719 härjade i Norrland, uppbrändes Svedje by med undantag af en gård, som skonades derföre att en gammal qvinna, som var ensam hemma vid fiendens ankomst, framsatte det bästa huset förmådde och undfägnade den. Begifvande sig bort, skrefvo de på dörren: »Här hafva vi varit och väl farit».

Från Fjäls egendom omtalas att under Svenska flottans ärofullaste period på Erik XIV:s tid någon del af den Svenska armadan, som då utrustades, härstädes skall hafva blifvit bygd.

Att talet härom icke helt och hållet är gripet ur luften, framgår af Kongl. Sekreteraren Bångs utsago, att i hans värjo skulle funnits några gamla handlingar, som besannade det. Ehuru öfverraskande detta än kan förefalla, hafva vi likväl icke skäl att betvifla sanningsenligheten af den mannens uppgift. De i egendomen Fjäls närhet liggande holmarne Kaptens- och Skeppsholmen, som från den omnämnde tiden fått sina namn, synes åt denna utsago lemna en viss trovärdighet.

Tynderö socken.

Topografi.

Omgifven på 3:ne sidor af hafvet, mot hvilket den har en jemn lutning, gränsar Tynderö på den 4:de och norra sidan till Hässjö.

En af de till egovidden obetydligaste socknar inom Vesternorrlands län, nemligen 10,554 tunnl. = 52,102 qv.-refvar eller icke fullt ½ qv.-mil, utgör Tynderö socken ett litet kustland, som från sitt läge intill hafvet hemtar sin egentliga betydelse; ty vore denna bygd med sina tarfliga ortförhållanden inträngd mellan några andra af länets i vissa afseenden rikt utrustade socknar, hade ortbeskrifvaren om honom intet att anföra. Nu tilldrar socknen sig en viss uppmärksamhet och detta just genom sitt angränsande intill hafvet. Det sund, som skiljer Ostön från fasta landet, eller det s. k. Tynderösundet, med dess natursköna stränder, erbjuder en i alla afseenden beqväm anlöpningspunkt för en möjligen blifvande kommunikationsled mellan länets båda städer och hvilken äfven i sednare tider varit ifrågasatt. Dit nêr leda 2:ne landsvägar från det inre landet.

Rådande jordmånen är öfverallt sand och sandmjuna, samt, som en sällsynthet, lerblandad mjuna. Några större odlingsföretag återstå icke inom denna socken, alldenstund de få trakter, som dertill varit tjenliga, redan äro i bruk.

»Tynderölandet», i anseende till sin skapnad väl och lätt igenkändt af seglare, erbjuder 2:ne förträffliga hamnar, den ena vid utloppet af östra sundet, beqväm för »norrgående», den andra, lämpligare för »sörgående», har sitt läge i närheten af lotsstationen och kallas Åkeröviken.

Ekonomi.

Ett tarfligt åkerbruk under mången gång ogynsamma klimatiska förhållanden, en ännu tarfligare boskapsskötsel, utgöra

socknens hufvudnäringar; men det måste medgifvas, att, oaktadt mycken tid offras på binäringen fisket, står landtbruket i denna lilla församling på fullt ut så goda, om ej på bättre, fötter, än så väl i moderförsamlingen Ljustorp som synnerligen i grannsocknen Hässjö. Hvarföre? Skogstillgången är här ringa, arbetsförtjensterna ringa; alltså har hufvudnäringen inom denna socken att konkurrera med endast en binäringsgren, fisket, som visserligen från jordbruket drar tid och arbetskrafter, men som dock vanligen tillförsäkrar sina idkare deras bergning. Årligen afsättas omkring 300 tunnor strömming, dels till grannsocknarne, dels till städerna.

Inom socknen finnes 2:ne fiskläger: *Skeppshamn* och *Rödviken.* Att der varit lif och rörelse kan slutas, bland annat, deraf, att på hvardera finnes ett kapell, som i prydlighet öfvergår hvad af ett fiskläges kan väntas. Begge äro till hufvudsaklig del bekostade af fiskare från Gefle och Sundsvall. På det sednare stället finnes numera endast templet i behåll sedan fiskestaden uppbrunnit. Skeppshamn, fordom en äfven af större fartyg besökt hamn, uppsökes numera, utom af sockenboar, endast af några fiskare från Sundsvall.

Då vi här teckna en af de få inom Medelpad i saltsjön fiske-idkande sockenbefolkningar, torde det ej vara olämpligt, att med några ord omnämna en för fiskets bedrifvande härstädes egendomlig ordning, som, besynnerligt nog, bibehållits intill sednaste år. Denna orduing kallades att »fiska efter börd». Dervid tillgick sålunda: på gifvet tecken i tempelklockan, kl. 4 hvarje söndagsafton, satte sig samtlige fiskarebåtar i rörelse. Den som först uppnådde bästa varpet, behöll det till »solsätt» (solnedgången), hvarefter turen kom till den, som dernäst anlände till stället, och så gick det i »tur och befordran» eftersom hvar och en uppnått varpet och der kastat draggen i land. Att under en så våldsam rodd, som ett sådant fiskesätt skulle framkalla, många åror och många friska kroppar blefvo för alltid brutna, ligger i sakens natur, och mången fiskare har för denna onaturliga täflan fått dyrt umgälla den tillfälliga vinst han deraf kunnat tillkämpa sig. Metoden är numera förkastad, såsom i hög grad förderflig och samtlige fiskevarpen fördelas numera i »hamnstämma» på vissa dygn, hvilka lika-

ledes i bestämd ordning få innehafvas af hvarje i fiskelaget berättigad delegare.

Denna socken är underkastad endast extra rotering; har underhållit 3:ne båtsmän i krigstider, hvilket likväl på sednare år är sålunda förändradt, att hästar i stället för båtsmansunderhåll skola vid dylika tillfällen anskaffas.

Socknens allmänna kassor äro:

Fattigkassan med ett räntebärande kapital af 1,350 kr.;

Kyrkokassan med 1,400 kr.;

Skolkassan, för närvarande till sista öret anlitad, tarfvar snarligt ett tillskott, så snart den nya skolhusbyggnaden, som snart förestår, påbegynnes.

I sockenmagasinet finnes för närvarande cirka 700 fot korn.

Kommunal-utskylderna uppgå vanligen till 1,000 à 1,200 kr., deraf till

Fattigförsörjningen 7 à 800 kr. Fattighus finnes icke, utan är fattigvården här ställd på dels socknegång, dels äfven på inaccorderings-systemet.

Sockenbibliotek,

troligen det minsta inom länet, lärer finnas, men såväl böckernas som deras läsares antal är ovanligt ringa. Boksamlingen innehåller nemligen omkring 50 band.

Kyrkan,

gammal, utan kändt byggnadsår, blef år 1797 ombygd och utvidgad samt försedd med ett orgelverk om 6 stämmor. Detta, en skänk af viktualiehandlanden Johan Lidén i Stockholm, tarfvar total ombyggnad. Klockstapeln innesluter 2:ne klockor.

Väderleks-Observationer för Medelpad sedan 1868.

Medel-temperatur:	Januari.	Februari.	Mars.	April.	Maj.	Juni.	Juli.	Augusti.	September.	Oktober.	November.	December.
år 1868	— 7,1	— 5,8	— 0,7	+ 2	+ 9,7	+ 14,4	+ 17,7	+ 17,5	+ 9,5	+ 4,4	— 1,1	— 5,1
år 1869	— 6,2	— 3,1	— 3,8	+ 4,2	+ 6,6	+ 13,6	+ 16,8	+ 13,9	+ 10,8	+ 3,6	— 3,2	— 3,6
år 1870	— 4,9	— 10,4	— 4,1	+ 4,6	+ 8,2	+ 14,9	+ 17,8	+ 15,4	+ 11,4	+ 3,5	— 1,6	— 9,4
år 1873	— 3,40	— 5,65	— 3,62	+ 1,70	+ 5,86	+ 15,21	+ 18,61	+ 14,64	+ 11,01	+ 3,85	± 0	— 4,10
år 1874	— 1,72	— 1,27	— 1,23	+ 3,9	+ 6,77	+ 13,35	+ 16,21	+ 13,59	+ 10	+ 6,73	— 2,87	— 12,1
år 1875	— 14,06	— 8,10	— 2,12	+ 1,51	+ 8,80	+ 14	+ 17	+ 14,3	+ 9,70	+ 2,32	— 2,26	— 7,82
år 1876	— 7,6	— 9,5	— 2,6	+ 1,3	+ 7	+ 16,7	+ 16,8	+ 15,9	+ 10,4	+ 4,8	— 4,4	— 11,4
år 1877	— 10	— 10,29	— 7	— 0,17	+ 5,75	+ 14	+ 16,61	+ 13,46	+ 8,32	+ 3,60	+ 2,33	— 2,29

Statistisk Tabell).*

Södra Ångermanlands nedre fögderi:

	Mantal				Areal qv.-refv.	1877 års taxeringsvärde	1877 års bevilln. eft. 2 art.		Folkmängden	
	Summa	skatte	kr.	frälse					1825	1877
Säbrå socken	$50\frac{73}{96}$	$49\frac{389}{768}$	1	$\frac{65}{256}$	264,169	2,228,650	2,718	50	2,010	²)3,941
Stigsjö »	$21\frac{7}{144}$	$20\frac{103}{144}$	$\frac{1}{3}$	—	208,886	727,600	420	20	1,141	1,879
Viksjö med Vestanå »	$9\frac{1361}{1440}$	$9\frac{1361}{1440}$	—	—	238,123	547,350	307	53	827	1,252
Häggdånger »	$16\frac{43}{96}$	$16\frac{43}{96}$	—	—	115,774	563,000	285	93	857	1,058
Gudmundrå »	$38\frac{1183}{1440}$	$37\frac{67}{160}$	$1\frac{29}{72}$	—	265,670	1,396 800	5,295	31	1,267	3,565
Högsjö »	$27\frac{47}{192}$	$25\frac{167}{192}$	$1\frac{3}{8}$	—	238,935	724,000	1,084	93	1,308	1,838
Hemsö »	$3\frac{19}{24}$	$3\frac{13}{24}$	$\frac{1}{4}$	—	58.884	140,300	98	45		505
Thorsåkers »	$32\frac{43}{72}$	$30\frac{29}{144}$	$2\frac{19}{48}$	—	106,937	649,700	567	30	651	936
Ytterlännäs »	$31\frac{401}{768}$	$30\frac{557}{1656}$	$\frac{2801}{2816}$		311,483	1,499,400	6,460	07	1,159	3,005
Dahls »	$14\frac{229}{288}$	$14\frac{65}{144}$	$\frac{11}{32}$	—	122,909	515,800	240	35	643	745
Botheå med Gålsjö »	$33\frac{3}{4}$	32	$1\frac{3}{4}$	—	184,117	817,450	636	37	762	³)1,283
Styrnäs »	$23\frac{11}{144}$	$21\frac{143}{144}$	$\frac{1}{12}$	—	193,469	613,900	498	98	657	1,124
Öfverlännäs »	$20\frac{47}{48}$	$10\frac{17}{24}$	2	$8\frac{13}{48}$	166,813	658.375	632	69	523	948
Sånga »	$7\frac{23}{48}$	$6\frac{7}{12}$	$\frac{7}{12}$	$\frac{5}{16}$	83,350	306,700	237	89	275	584
Nora »	$52\frac{71}{96}$	$50\frac{43}{96}$	$2\frac{7}{24}$	—	222,874	1,196,800	719	06	1,855	2,529
Bjerträ »	$33\frac{31}{32}$	$33\frac{5}{96}$	$\frac{11}{12}$	—	154,958	1,754,050	6,920	96	1,070	2,446
Skog »	$18\frac{19}{48}$	$18\frac{19}{48}$	—		69.384	418.000	279	10	691	862
Summa	$431\frac{11507}{11520}$	—	—	—	3,006,735	14,757,875	27,403	62	15,696	28,500
Hernösands stad med Hernön .	$7\frac{175}{192}$	$5\frac{23}{192}$	$2\frac{19}{24}$	—	44,470	4,719,'00	18,112	06	¹)2,090	4,934
S:ma S:marum	—	—	—	—	3,051,205	—	—	—	17,786	33,434

¹) Deraf Hernösand 1,896·
Hernön . . 194.
²) Deraf Säbrå . . . . · . . 3 892.
Hernösands hospital 49.
³) Deraf Boteå församling 1,117.
Gålsjö bruk . . 116.

*) Under tiden från denna beskrifnings författande till dess tryckningen deraf var fullbordad hafva naturligen åtskilliga uppgifter i tabellen i någon mon förändrats. hvarpå förf. likväl ansett sig böra fästa läsarens uppmärksamhet. Statistik är för öfrigt som ett perpetuum mobile: den står aldrig stilla.

Södra Ångermanlands öfre fögderi:

	Mantal				Areal qv.-refv.	1877 års taxerings-värde	1877 års bevilln. eft. 2 art.		Folkmängden	
	Summa	skatte	kr.	fräl-se					1825	1877
Sollefteå s:n	$25\frac{57}{64}$	$23\frac{119}{192}$	$2\frac{13}{48}$	—	217,515	1,246 400	2,328	36	919	2,089
Långsele »	$14\frac{23}{96}$	$13\frac{137}{160}$	$\frac{71}{120}$	—	579,460 *)	701,200	669	76	700	1,987
Graninge »	$11\frac{73}{96}$	$11\frac{17}{96}$	$\frac{7}{12}$	—	— —	394,900	222	82	686	1,383
Ed »	$12\frac{145}{192}$	$12\frac{97}{192}$	$\frac{1}{4}$	—	193,514	501,100	242	31	464	1,112
Multrå »	$15\frac{17}{32}$	$15\frac{35}{96}$	$\frac{1}{6}$	—	158,015	572,900	311	04	565	1,063
Resele »	$25\frac{169}{192}$	$25\frac{1}{192}$	$\frac{7}{8}$	—	594,692	883,900	410	46	926	1,830
Liden »	$17\frac{23}{48}$	$16\frac{4019}{9456}$	$1\frac{32}{591}$	—	607,018	562,400	457	67	571	1,746
Junsele »	$23\frac{7}{8}$	$22\frac{3799}{5760}$	$1\frac{1241}{5760}$	—	1,266.619	690,730	943	27	533	[1]) 1,993
Hellgum »	$21\frac{67}{120}$	$20\frac{41}{60}$	$\frac{7}{8}$	—	520,374	664,300	423	43	972	2,073
Edsele »	$16\frac{3}{4}$	$15\frac{25}{48}$	$1\frac{11}{48}$	—	489,849	381,350	238	20	522	1,373
Ramsele »	$28\frac{1}{144}$	$25\frac{551}{1152}$	$2\frac{203}{384}$	—	1,351,179	904,600	838	16	1,036	[2]) 2,831
Fjällsjö »	$15\frac{955}{1152}$	$14\frac{811}{1152}$	$1\frac{1}{8}$	—	902,339	562,400	976	03	321	1,443
Bodum »	$11\frac{79}{144}$	$9\frac{37}{144}$	$2\frac{7}{24}$	—	778,831	361,300	443	20	278	915
Tåsjö »	$12\frac{3}{16}$	$9\frac{125}{144}$	$2\frac{23}{72}$	—	1,123,942	384,600	435	18	375	[3]) 2,147
Summa	$253\frac{2881}{5760}$	--	—	—	8,783,347	8 812,080	8.939	89	8,868	23,985

[1]) Den till fögderiet hörande delen af församlingen.
[2]) Deraf Ramsele församling 2,559.
Borgvattnets dito 51.
Ströms dito 221.
[3]) Deraf Tåsjö församling 2,052.
Dorotea dito 95.

*) I denna summa är arealen för Graninge inberäknad.

Norra Ångermanlands fögderi:

	Mantal S:ma	Mantal skatte	Mantal kr.	Mantal frälse	Areal qv.-refv.	1877 års taxeringsvärde	1877 års bevilln. eft. 2 art.		Folkmängden 1825	Folkmängden 1877
Nordingrå s:n	70 $\frac{391}{720}$	67 $\frac{421}{720}$	2 $\frac{23}{24}$	—	220,685	1,374,190	1,378	76	2,136	3,269
Ullånger »	29 $\frac{1}{8}$	28 $\frac{7}{12}$	$\frac{13}{24}$	—	174,658	709,500	745	32	1,003	1,649
Vibyggerå »	33 $\frac{253}{1440}$	32 $\frac{973}{1440}$	$\frac{1}{2}$	—	239,674	765,200	349	81	1,459	2,001
Nätra »	66 $\frac{95}{288}$	64 $\frac{257}{288}$	1 $\frac{21}{48}$	—	418,578	1,328,600	1.958	74	2,592	4.630
Sidensjö »	39 $\frac{691}{1440}$	37 $\frac{200}{2880}$	1 $\frac{13}{24}$	—	440,104	779,300	396	76	1,633	2,419
Skorped »	12 $\frac{467}{1440}$	11 $\frac{224}{576}$	$\frac{893}{960}$		515,010	542,800	271	19	563	1,658
Anundsjö »	59 $\frac{147}{160}$	49 $\frac{977}{3840}$	10 $\frac{64}{192}$	$\frac{1}{3}$	2,933,067	1,933,100	829	56	2 115	[1] 4,205
Själevad med						1,410,500	1,755	80		
köpingen Örnsköldsvik	88 $\frac{15}{32}$	86 $\frac{31}{32}$	1 $\frac{1}{2}$	—	343,930	549,295	2,154	79	3,300	5,105
Mo s:n	21 $\frac{31}{96}$	21 $\frac{31}{96}$	—	—	191,509	673 400	838	75		1,625
Björna »	11 $\frac{1431}{1440}$	10 $\frac{683}{1440}$	1 $\frac{748}{1440}$	—	1,047,743	437,000	200	75	834	2,191
Arnäs »	73 $\frac{91}{96}$	71 $\frac{53}{96}$	2 $\frac{19}{48}$	—	397,874	1.428,500	899	81	2,450	4,124
Gideå »	11 $\frac{17}{48}$	10 $\frac{136}{144}$	$\frac{236}{576}$	—	843,819	565,850	300	44	1,343	2,642
Trehörningsjö »	3 $\frac{3}{16}$	3 $\frac{3}{16}$	—	—		171.600	81	58		1,034
Grundsunda »	24 $\frac{5}{24}$	22 $\frac{43}{48}$	1 $\frac{5}{16}$	—	376,023	908,600	1,987	88	1,427	3,089
Summa	543 $\frac{23}{40}$	—	—	—	8,142,674	13,577,435	14,149	94	20,855	39,641

[1]) Deraf Anundsjö församling 4,143.
Junsele dito 62.

Medelpads fögderi:

	Mantal				Areal qv.-refv.	1877 års taxerings-värde	1877 års bevillning eft. 2:a art.		Folkmängden	
	Summa	skatte	kr.	frälse					1825	1877
Njurunda s:n	48 3/16	47 15/32	37/48	—	382 631	2,433,700	4,217	84	1,927	1) 4,871
Tuna ›	32 29/96	31 49/96	19/24	—	241,125	1,277,400	2,866	22	1,330	3,008
Attmar ›	27 71/288	24 23/192	5/48	3 13/576	432,281	1.292,900	1,290	57	1,550	2.900
Stöde ›	28 431/576	28 25/288	127/192	—	754,930	1,117,900	849	78	1,630	3,825
Torp ›	42 13/32	40 29/32	1/2	—	1,304,968	3,846.100	3,120	49	3,106	6,837
Borgsjö ›	28 29/384	27 87/128	19/48	—	1,125,633	1,902,400	1,141	07	1,751	3,837
Hafverö ›	12 125/192	12 61/192	1/3	—	920,848	430,400	324	82	649	1,251
Selånger ›	31 97/192	24 51/64	1 3/4	4 23/24	144,861	1,275,300	690	59	1,087	1,830
Sättna ›	16 5/192	15 45/192	19/24	—	235,161	987,400	586	28	1,283	1,859
Indal ›	27 47/192	5 167/192	1 3/8	—	357.571	1,190,900	766	53	1,566	2,506
Liden ›	17 35/192	16 51/192	—	11/12	773,265	971,900	689	72	976	2,105
Holm ›	5 7/48	5 1/16	1/12	—	329,924	403,100	595	33	461	1,124
Skön ›	30 91/96	30 11/96	5/6	—	51 503	2,395,300	13,557	85	813	5,844
Alnö "	20 13/32	20 3/16	7/32	—	75,751	1,228,500	4,570	99	762	2,418
Timrå "	24 13/48	23 37/48	1/2	—	105,790	1,417,100	5,489	67	726	2,509
Ljustorp "	32 3293/7200	20 841/900	1 49/96	—	554,064	1,141,000	688	64	1,216	2,055
Hässjö "	24 5/64	23 53/64	1/4	—	180,499	1,453,800	2,384	20	1,082	2,503
Tynderö "	10 97/192	10 19/64	5/24	—	59,102	556,900	303	58	655	1,146
Lögdö och Lagfors bruk	—	—	—	—	—	—	—	—	392	513
Summa	459 10787/28800	—	—		8,029,907	25,322,000	44,134	17	22,962	52,941
Sundsvalls st.		—	—	—	—	*7,673,600	27,755	24	1,766	8,133
Hela länet	1696 6903/19200	—	—	—	28,007,133	74,862,390	140,494	92	72,237	158,134

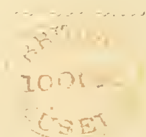
1) Deraf Njurunda församling . 3,856.
Galtströms bruk . . . . 253.
Svartviks lastageplats 762.

*) Deruti inbegripne de under Sundsvalls stad hörande Sidsjö och Böhle byar.

Innehåll.

Ångermanland:

Medelpad:

Karta
öfver
WESTERNORRLANDS LÄN
sammandragen år 1880
af M. R. Stiernström.
Scala
mil
Westerbotten
Jemtland
Helsingland
Herjeådalen
Bottniska viken
Södra Ångermanlands öfre fögderi
Norra Ångermanlands fögderi
Södra Ångermanlands nedre fögderi
Medelpads fögderi
Tecknens betydelse.
Stad
Kyrka eller Kapell
Jernbruk
Gästgifvaregård eller skjutsstation
Post expedition eller station
Sågverk
By eller hemman
Länegräns
Fögderigräns
Sockengräns
Lands- och sockenväg
Rid- och gångväg
Täsjö
Fläsjön
Bodum
Fjällsjö
Junsele
Ramsele
Liden
Edsele
Resele
Sollefteå
Graninge
Helgum
Långsele
Björna
Gideå
Arnäs
Själevad
Sidensjö
Nätra
Trehörningsjö
Skorped
Anundsjö
Grundsunda
Ullånger
Nordingrå
Säbrå
HERNÖSAND
Hemsön
Bjertrå
Nora
Skog
Gudmundrå
Ytterlännäs
Torsåker
Dal
Boteå
Sånga
Ed
Ofverlännäs
Multrå
Högsjö
Viksjö
Stigsjö
Häggdånger
Hässjö
Tynderö
Alnön
SUNDSVALL
Selånger
Skön
Timrå
Indal
Liden
Lagforss
Ljustorp
Holm
Torp
Borgsjö
Stöde
Tuna
Attmar
Njurunda
Hafverö
Forss

BESKRIFNING

ÖFVER

WESTERNORRLANDS LÄN

AF

DANIEL ÅSLUND.

Hernösand 1878.
WILH. LUNDQUISTS FÖRLAG.

FÖRSTA HÄFTET. PRIS 75 ÖRE.

Anmälan.

Behofvet af en fullständig *beskrifning öfver Westernorrlands län* har sedan lång tid tillbaka försports. Landstinget, som för länets behof och nytta onekligen visat sig hafva blick och kassa öppna, utfäste för 10 à 12 år tillbaka ett pris af 1000 kronor för den till Landstinget inlemnade bästa länsbeskrifningen. Men år efter år förgingo och inga täflare uppträdde. Orsaken dertill lemnas derhän, antingen den var det nog så låga honorariet för ett slikt arbete eller svårigheten att derför finna pålitliga materialier. Vare nu härmed huru som helst, så har underteeknad beslutat sig för att, efter måttet af sin förmåga oeh med ledning af den förträffliga femårsberättelse som länsstyrelsen utgifvit för qvinqvenniet 1871—1875, göra ett försök till afhjelpande af detta behof utaf en beskrifning öfver Westernorrland län, och kommer denna beskrifning att omfatta:

1:o. Länets allmänna beskaffenhet;
2:o. Kort historisk öfverbliek;
3:o. Administrativ indelning;
4:o. Näringar;.
5:o. Politi;
6:o. Stads- oeh soekenbeskrifningar;
7:o. Statistisk tabell, hvarjemte
8:o. ***Med sista häftet medföljer en af Förste Landtmätaren M. R. Stjernström särskildt för denna beskrifning utarbetad karta öfver länet.***

Arbetet utgifves i häften om cirka 3 ark oeh kan häftenas antal endast aproximativt beräknas till 10 à 12 till ett pris af 75 öre för hvarje häfte.

Utgifvaren.

BESKRIFNING

ÖFVER

WESTERNORRLANDS LÄN

AF

DANIEL ÅSLUND.

Hernösand 1879.
WILH. LUNDQUISTS FÖRLAG.

SJETTE & SJUNDE HÄFT.

PRIS 1 KR. 50 ÖRE.

Ragundasjöns utgräfning.

Intet hinder afskräcker.

Emellertid tycktes nya hinder vilja lägga sig i vägen för det nära sitt mål hunna företaget. Samma år ingick ånyo till landshöfdinge-embetet en protest emot gräfningen. Denna protest härledde sig från samtliga Forss socknemän, med undantag af Vesteredes byamän, och gick ut på att få gräfningen vid 200 R:drs vite förbjuden, till dess garanti blifvit lemnad för ersättning, i fall de af socknemännen begagnade fisken i elfven skulle genom företaget gå förlorade. Följden häraf var, att Konungens befallningshafvande den 20 April sistnämnde år, eller 1795, förordnade att syn skulle hållas i alla fiskslägenheter inom Forss socken, och ålade bolaget att ställa full säkerhet för den skada dessa fiskeställen kunde lida, eller att vid 30 R:drs vite inställa gräfningen. Denna åtgärd hade dock ej åsyftad verkan. Syn och besigtning å fiskebyggnaderna hölls visserligen af länsman Sellstedt med biträde af nämndemännen Anders Henriksson i Vestby och Per Nilsson i Ås, alla tre bosatta i Ramsele; men hvarken blef arbetet inställdt eller lemnades någon säkerhet för den förlust de fiske-idkande i Forss kunde af detsamma lida. De i gräfningen deltagande öfverklagade landshöfdinge-embetets utslag hos hofrätten, och emellertid inträffade den händelse, hvilken Forss socknemän ville antingen förekomma eller göra för sig sjelfva oskadlig.

Tidigt på våren 1796 började Huss ånyo med sitt arbete. Någon gräfning företogs ej då vidare, utan föremålet för hans verksamhet var att få den genom remmen löpande grafven djupare. Till detta ändamål fortfor han att låta Boängsbäckens vatten bortspola sand derifrån. Dagligen voro nu äfven tvenne i tur af gräfningsbolaget hållna personer tillstädes, för att öppna dammluckan, när tillräckligt vatten var samladt. Derigenom blef en ansenlig lutning nedåt Lokängen från den genom Sandvikens strand öppnade grafven. Sedan fyllningen blifvit borttagen ur den sednare grafven, och Ragundasjön börjat stiga, visade sig redan den 30 Maj vatten i den nya kanalen, hvil-

ken ej var tillräckligt lång åt sjön till för att nå denna, då vattenhöjden var ringa. Icke desto mindre fortfor Huss att genom sina medhjelpare oupphörligen fördjupa grafven genom sandåsen. Emellertid ökade sig vattnet dag från dag i kanalen, och allt var förberedt för den blifvande katastrofen.

Det börjar gå.

Klar och solbelyst hade den 6 Juni inträdt. I den uti leran öppnade grafven strömmade redan vattnet till en mängd, tillräcklig att drifva ett sågverk. Middagstiden var förbi och dagens värme aftog allt mer. Men ännu låg sjön lugn och spegelklar mellan sina höga stränder. Ingen vindfläkt krusade den klara vattenspegeln, hvaröfver aftonsolen, likasom till ett afsked för alltid, kastade sina mildrade strålar. Då syntes en båt lägga ut från sjöns andra eller östra ända. Af snabb rodd drifven, ilade den fram öfver den lugna vattenytan. I båten sutto tvenne personer, af hvilka den ena var en äldre man, i hvars drag man nu kunde läsa en blandad känsla af belåtenhet och fruktan. Det var bonden Anders Persson i Gisselgård, som med en sin granne återvände från trakten af Lokängen, der de varit sysselsatta vid den graf, som var bestämd för — Ragundasjön. De hade nu blifvit aflösta af tvenne nya vakter vid dammluckan, hvilka synas hafva antingen icke insett eller också trotsat den fara, ett längre qvardröjande vid Sandviken skulle medföra. Anders Pehrsson deremot insåg klart, att tiden icke var långt borta för den tilldragelse, i hvars förberedande han tagit en verksam del, och derföre påskyndade han sin hemfärd, för att undgå alla möjliga sig yppande faror. Hunnen mer än halfva vägen till hemmet, beläget i midten af den såkallade kyrkslätten, träffade han tvenne nämndemän från Forss, hvilka nu rodde hem, kommande från Ragunda, der just då vartinget var slutadt. »Få vi fara nya vägen snart», yttrade vid förbifarten den ene af dem med ett sarkastiskt löje på läpparne. »Mitt lof har ni», var Anders Pehrssons svar, »men far ej för nära, ty då far ni för sista gången». Knappt hade de tvenne nämndemännen kommit ur sigte, förrän Anders Pehrsson märkte, att den förut så spaka sjön blef till den grad strid, att han med möda kunde få båten framat. Han lycka-

des dock komma ända till den nedanför prestgården belägna landningsplatsen, der han lade till med båten. Sjön hade nu fallit en aln. De tvenne nämndemännen funno vid samma tid sin båt börja jaga utför sjön med en flygande fart. Som ännu ingen vind blåste, utan lugnet fortfor, förstodo de snart att ej allt stod rätt till, utan att de genom ett fortsatt framilande skulle gå en oundviklig undergång till mötes. De vände derföre båten och sökte att komma till stranden nedanför byn Näset. Med möda komna några stenkast närmare land, sågo de till sin öfverraskning farkosten stanna på det torra, långt från den fordna stranden. Snart omgifna på alla sidor af en lös lermörja, måste de arbeta hela natten, för att få båten i land. Uttagande dennas bottenbetäckning eller den så kallade flaken, och stigande på den hvarje gång de skulle draga båten ett stycke framåt, fortskaffade de sig på detta sätt i land, först efter de oerhördaste ansträngningar. — De kamrater, som aflöst Anders Pehrsson och hans följeslagare och stannat qvar vid sjöstranden ofvanför Lokängen, fingo emellertid se sjön vältra stora vattenmassor in i grafven under tilltagande buller*). Inseende den lifsfara hvari de svärvade, lemnade de allt hvad de haft med sig i sticket och sprungo uppöfver Boberget, glada att hafva sluppit undan med lifvet. (Forts.)

---

*) Dånet vid sjöns inströmmande i grafven måtte hafva varit temligen högstämdt. I Valla by, belägen öfver två mil från Lokängen, tyckte folket sig höra åskan gå ganska starkt mot natten. Som himmelen var molnfri, väckte det från början mycken förvåning. Snart förstod man likväl orsaken till bullret.

Hernösand 1880. Hernösands-Postens Tryckeri-Aktiebolag.